

Академія муніципального управління

Чала Н. Д.

**Державне управління економічним розвитком
України в глобальному просторі**

Монографія

Київ – 2012

УДК 351.82:338.2.05](477)

ББК 67.9(4Укр)401

Ч-16

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Академії муніципального управління, протокол № 1 від 28 вересня 2011 р.

Рецензенти:

Куц Ю.О., д.держ.упр., професор, завідуючий кафедрою регіонального розвитку та місцевого самоврядування Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України;

Васильєва О.І., д.держ.упр., доцент, професор кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України;

Дайій Н.В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування Академії муніципального управління.

Чала Н.Д.

Ч-16 Державне управління економічним розвитком України в глобальному просторі [монографія]/ Чала Н.Д. – 2012. – К.: Вид-во: ТОВ «Аграр Медіа Груп» - 2012. - 284 с.

ISBN 978-617-646-073-2

Наукове дослідження спрямоване на переосмислення завдання та розуміння механізмів державного управління економічним розвитком України у глобальному просторі. У центрі уваги дослідження комплексна система ієрархії управління економічним розвитком країни на регіональному, державному та глобальному рівні. У монографії запропоновано моделі-підходи державного управління економічним розвитком країни в глобальному просторі у багатовимірній системі координат «організація» - «функціонування» - «зв'язок». На основі теорії переваг, теорії гри, факторного аналізу ланцюгів створення доданої вартості розроблено інформаційно-аналітичну систему прийняття державно-управлінських рішень щодо забезпечення розвитку переваг країни у глобальному просторі.

Розрахована на науковців, викладачів, аспірантів, слухачів магістерської підготовки з державного управління та економіки, працівників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Рис. 30. Табл. 20. Бібліогр.: 284 назв.

УДК 351.82:338.2.05](477)

ББК 67.9(4Укр)401

ISBN 978-617-646-073-2

© Н.Д. Чала, 2012

ВСТУП

З моменту набуття незалежності Україна ввійшла в глобальний простір, а її економіка опинилася під впливом усіх (як негативних, так і позитивних) чинників зовнішнього середовища. Проте важко переоцінити важливість процесів органічної інтеграції української економічної системи до глобального простору, вплив набуття членства у світових організаціях, таких як СОТ, та проведення зваженої політики входження до регіональних угруповань. Зворотнім боком означених тенденцій є проекція внутрішніх процесів країн-членів організацій назовні та підсилення їх дії у глобальному економічному просторі. Вплив процесів глобалізації на країну проявляється у включенні та підпорядкуванні національних держав (їх суверенітетів) системі транснаціональних інституцій, що робить країни зі слабкою економікою, такі як Україна, уразливими перед глобальними системними ризиками. Фінансово-економічна криза 2008 року, боргові проблеми в країнах ЄС, збільшення боргового навантаження США, очікування другої хвилі світової фінансової кризи, пошук стабільної світової валюти – альтернативи доларам США актуалізували проблему розробки системи механізмів державного управління економічним розвитком країни в умовах глобалізації.

Державне управління економічним розвитком країни надає стихійним процесам певної організованості, координуючи дії окремих суб'єктів і груп. Важливість та необхідність ґрунтовного розроблення теоретико-методологічних засад економічного розвитку України в умовах глобалізації для потреб наукового супроводу процесів державного управління зумовлено ще й тим, що ця проблема й дотепер не знайшла адекватного висвітлення у вітчизняній науковій літературі, не стала об'єктом системних досліджень українських науковців. Разом з тим, розуміння впливу процесів глобалізації на економічний розвиток України сприятиме підвищенню ефективності при прийнятті стратегічно-важливих рішень високого рівня. Тому дослідження механізмів державного управління економічним розвитком України в умовах глобалізації актуалізується сучасною невизначеністю зовнішнього середовища.

У контексті останніх наукових досліджень економічного розвитку окремих країн в умовах глобалізації найглибше дана проблематика пророблена у працях західноєвропейських вчених, серед яких варто зазначити роботи таких авторів, як З.Бауман, З.Бжезинський, Д.Белл, П.Бергер, І.Валлерстайн, Е.Гідденс, М.Кастельс, Дж.Модельскі, Д.Медоуз, А.Печчеї, Д.Стігліц, А.Тойнбі, О.Тоффлер, Ф.Фукуяма, Ю.Хабермас, С.Хангтінгтон, Ф.Хайєк, Д.Хелд. Проблеми державного регулювання економіки на теоретичному рівні розроблено у наукових трудах Е. Вайнінга, Д. Веймера,

Д. Кейнса, Ф. Кене, К. Маркса, А. Маршала, Д. Норта, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Фрідмана, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера. Серед вітчизняних вчених, які займаються вдосконаленням теоретико-методологічних питань державного управління, найбільш відомими є наукові праці таких вчених, як О. Амосов, В. Бакуменко, Ю. Бажал, І. Бураковський, В. Воротін, А. Гальчинський, В. Гесць, Г. Губерна, А. Дегтяр, В. Дорофійенко, В. Князєв, В. Корженко, Куц Ю., М. Латинін, В. Луговий, І. Лукинов, В. Мартиненко, В. Мамонова, Н. Мельтюхова, А. Мерзляк, О. Мордвінов, П. Надолішний, Н. Нижник, Г. Одінцова, О. Плотніков, С. Поважний, І. Розпутенко, Ю. Сурмін, В. Тертичка, Ю. Шаров та інші.

Наявність потужного наукового доробку з дослідження проблем глобалізації та економічного розвитку вказує на актуальність даного питання. Однак поза увагою науковців залишаються чинники впливу глобалізації та глобальної системи управління на державне управління економічним розвитком окремої країни. Саме тому автор у даній праці сфокусував увагу на дослідженні комплексної системи державного управління економічним розвитком України на регіональному, державному та глобальних впливів на неї.

Для розуміння механізмів входження окремих країн до єдиної системи глобального економічного простору активно використовується математичний апарат та моделювання, зокрема теоретичні положення факторного аналізу, теорії систем, теорії ігор, теорії державного управління та економічної теорії. Представлення глобального економічного простору як складної системи та введення багатовимірної системи координат: «організація» - «функціонування» - «зв'язок» дало можливість виділити рушії та обмеження економічного розвитку окремих країн.

Проведено порівняльний аналіз різних наукових шкіл щодо розуміння категорії економічний розвиток, показників та індикаторів економічного розвитку, його рушіїв та стримуючих чинників. Розкрито сутність і складові механізму державного управління економічним розвитком країни в глобальному економічному просторі. Дослідження усієї вертикалі механізму управління (наднаціональний рівень – державний рівень – регіональний рівень, органи місцевого самоврядування) дало можливість виділити сфери керуючого впливу кожного з рівнів управління та їх завдання і функції.

Для переосмислення ролі та місця України у глобальному економічному просторі, а також рушіїв економічного розвитку нашої країни проаналізовано економічну політику за останні 20 років, де окрему увагу звернуто на нормативно-правові документи, економічні програми, програми дій урядів та їх результативність (за основними макроекономічними

показниками). Пошук внутрішніх рушіїв економічного розвитку країни призвів до аналізу регіональної економічної політики та її впливу на загальнодержавну. У зв'язку з посиленням впливу віртуального простору на реальний економічний простір у монографії оцінюється можливість та ризики його державного регулювання.

Автор щиро вдячний за творчу співпрацю, поради та слухні зауваження науковому консультанту, проректору з наукової роботи Академії муніципального управління, заслуженому діячу науки та техніки, доктору наук з державного управління, професору В.Д. Бакуменку, а також рецензентам: доктору наук з державного управління, професору, завідувачу кафедрою регіонального розвитку та місцевого самоврядування Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України Куцу Ю.О.; доктору наук з державного управління, професору кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України Васильській О.І.; доктору наук з державного управління, професору кафедри державного управління та місцевого самоврядування Академії муніципального управління Дачій Н.В.

Велика подяка за підтримку, взаєморозуміння, плідний обмін думками та доброзичливе ставлення, що сприяло авторському науковому пошуку президенту Українського національного комітету Міжнародної торгової палати, доктору економічних наук, професору В.І. Щелкунову; професору кафедри інформатизації державного управління Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, доктору фізико-математичних наук Ю.Г. Машкарову; завідувачу кафедри економічної політики Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, доктору наук з державного управління, професору М.А. Латиніну; проректору з науково-педагогічної роботи Академії муніципального управління, доктору наук з державного управління, професору Т.В. Івановій; директору інституту еволюційної економіки, кандидату економічних наук І.П. Макаренку; головному консультанту комітету з питань економічної політики Верховної Ради України І.В. Крамаренку; кандидату економічних наук Н.В. Тарасовій. Автор заздалегідь вдячний колегам за побажання та рекомендації щодо подальшого опрацювання проблематики дослідження.

РОЗДІЛ 1 Теоретико-методологічні засади державного управління економічним розвитком у глобальному економічному просторі

1.1. Глобальний економічний простір як системне середовище здійснення державного управління

Тенденції сучасного періоду еволюційного розвитку світового суспільства характеризуються створенням потужних економічних і політичних територіальних об'єднань та наднаціональних інституцій (таких як ЄС, СОТ, ООН та інші), що здійснюють вагомий вплив на прийняття управлінських рішень. Активне включення України до глобального простору, євроінтеграційні наміри, надзвичайна відкритість зовнішньому світу ставить перед нашою країною нові виклики, відповідь на котрі потребує теоретичного переосмислення та наукового розуміння проблем щодо ефективності державного управління економічним розвитком країни в глобальному середовищі, особливостей прийняття та реалізації управлінських рішень, стимулювання розвитку переваг країни, формування вектору економічного розвитку. В цих умовах входження України до глобального простору зумовлює необхідність пошуку нового погляду на проблеми та механізми державного управління економічним розвитком у відповідності до загальносвітових стандартів, принципів і норм.

Державне управління економічним розвитком – це особлива частина управління розвитком суспільства, яка здійснюється уповноваженими органами державної влади та місцевого самоврядування, функціонування котрих спрямоване на реалізацію положень, закріплених нормативно-правовими документами. Підсилення тиску глобальних рішень світових організацій, складність прогнозування наслідків їх реалізації в окремій країні та обмеженість ресурсів робить надзвичайно важливим створення інноваційних механізмів управління проектами економічного розвитку, які б враховували дію об'єктивних глобальних чинників, вплив ринкових закономірностей та державного регулювання. На актуальність дослідження механізмів державного управління економічним розвитком вказує кількість наукових праць у галузі державного управління.

З 1997 року загальна кількість захищених дисертацій у галузі науки державного управління склала більше 1000 робіт, з них тільки 30% робіт

стосувалися дослідження окремих аспектів економіки, проблеми державного управління економічним розвитком країни поки що залишаються поза увагою дослідників. Більшість наукових досліджень зосереджена на проблемах удосконалення системи управління державними та місцевими фінансами (20,3%), регіонального розвитку (16%), впровадження моделі інноваційно-інвестиційного розвитку регіону чи галузі (25,7%), проблема державного управління економічним розвитком країни залишається поза увагою вітчизняних дослідників. Актуалізує необхідність наукових розвідок у зазначеній сфері затиск прийняття державно-управлінських рішень у «лещата» глобалізаційно-інтеграційних зовнішніх процесів та соціально-економічних внутрішніх реалій.

В наукових дослідженнях за економічними спеціальностями проблеми економічного розвитку країни досліджуються у контексті міжнародної торгівлі та активізації зовнішньоекономічної діяльності, зокрема виходом на світовий ринок, залученням міжнародних інвестиційних ресурсів, включенням до інтеграційних процесів. Вплив держави на економічний розвиток країни економічна наука бачить через формування бюджетно-фінансової та грошово-кредитної політик, тому більше уваги приділяється обґрунтуванню застосування тих чи інших інструментів реалізації політики, аніж механізмам управління. Докладно в економічній науці досліджено проблеми соціально-економічного розвитку регіонів та підприємництва як рушійної сили економічного зростання. Включення України до рейтингу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму сприяло науковому пошуку і обґрунтуванню чинників та інструментів впливу на забезпечення конкурентоспроможності країни, регіонів та підприємств. Викладені аргументи дозволяють зробити висновок, що проблема державного управління економічним розвитком країни залишається поки що поза увагою наукового середовища і є недостатньо дослідженою.

Дана наукова робота спрямована на дослідження сутності механізмів управління економічним розвитком країни у глобальному просторі. Для більш чіткого розуміння процесів, що будуть розглянуті необхідно з'ясувати категорію «глобальний економічний простір». Під глобальним простором ми розуміємо середовище, яке регулюється за допомогою наднаціональних органів чи угруповань (таких як ООН, СОТ та інш.). Відповідно під глобальним економічним простором слід розуміти економічний простір в межах якого здійснюється єдина узгоджена економічна політика. Входження в

нього відбувається через виконання визначених правил та процедур, а також регулюється вимогами до економічних показників країн-кандидатів до вступу. У глобальному просторі взаємодіють окремі країни, під впливом внутрішніх та зовнішніх процесів формується їх геополітичний вектор розвитку. Останніми роками набуло поширення тлумачення геополітики як сукупності фізичних, соціальних, матеріальних і моральних ресурсів держави, що складає той потенціал, використання якого дає їй можливість домагатися своїх цілей на міжнародній арені [132, с.301]. Таким чином, глобальний простір, це зовнішнє середовище у якому функціонує держава, і який прямо чи опосередковано впливає на прийняття управлінських рішень.

З кожним роком Україна все більше інтегрується до глобального простору: набуття членства у СОТ, євроінтеграційні наміри; приєднання до НАТО. Наразі важко переоцінити важливість цих процесів та їх позитивний вплив на загальний розвиток українського суспільства. Проте зворотним боком означених тенденцій є проекція внутрішніх процесів країн-членів організацій у зовнішнє середовище, і підсилення їх дії у глобальному економічному просторі. У структурі сучасного світового господарства виділяють прояви глобалізації у міжнародній торгівлі, русі чинників виробництва, забезпечення умов для здійснення міжнародних контрактів (валютні зв'язки, міжнародне право). Вплив глобалізації на країну проявляється у включенні та підпорядкуванні національних держав та їх суверенітетів агресивному функціонуванню транснаціональних інституцій, що робить країни, уразливими перед глобальними системними ризиками та суттєво змінює механізми державного управління. В умовах глобалізації та посилення взаємозалежності між окремими країнами управління розвитком держави вимагає нових підходів до регулювання економічних і соціальних відносин, включаючи вибір та реалізацію пріоритетів економічної політики, механізмів стимулювання інноваційної активності. Невизначеність світової економічної динаміки, посилення впливу транснаціонального капіталу збільшує невизначеність вектору економічного розвитку та неоднозначно впливає на передбачення результатів і наслідків впровадження державних управлінських рішень. Глобальна лібералізація економік нівелює ефективність застосування традиційних методів прямого державного управління. Такі думки доводяться у дослідженнях І. Валлерстайна [73, 74, 75], який вважає, що держава перестає бути «основним центром прийняття рішень». У роботах З. Бжезінського [68, 69] зазначено, що глобалізація «стимулює суперечливі

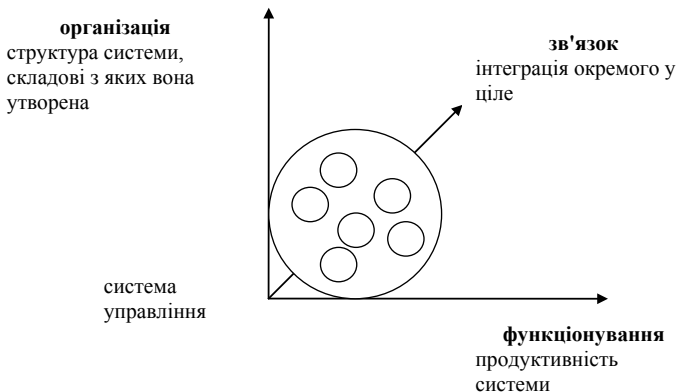
процеси, які призводять до ерозії традиційних державних суверенітетів», «загрожує втратою національного контролю над основними економічними і соціальними цінностями». К. Омае [276] вважає що через посилення глобалізаційних тенденцій, держави не лише втрачають здатність контролювати обмінний курс та захищати свої валюти, але й не в змозі здійснювати реальну економічну діяльність, не будучи головними дієвими особами в світовій економіці. А. Гальчинський [81] констатує зникнення держави індустріального суспільства і народження держави постіндустріалізму. Отже світова наукова думка доводить, що глобалізація спричиняє формування єдиного середовища здійснення виробничо-господарських, фінансових та управлінських операцій, яке керується умовами кон'юнктури глобального рівня. Це певною мірою розмиває рамки національних суспільних систем та може суттєво порушувати принцип їхньої органічності [113, с.56].

Російські науковці [143, с.27] виділяють два чинника, які суттєво впливають на економічний розвиток держав у глобальному просторі – це локалізація та глобалізація. Вони відображають нерозривні тенденції розвитку сучасного Мегасоціуму, що пов'язано з одного боку з універсалізацією громадського життя, а з іншої – з її партикуляризацією. Ці процеси не можливо розглядати окремо, кожен з них підсилює інший.

Розглянемо глобальний простір як складну систему, при цьому кожен з його складових (держав) можна описати з точки зору трьох аспектів: організації, функціонування та зв'язків (див. Рис.1.1.). Тоді окремі держави, інтегруються у глобальний простір по аспекту «зв'язок». Аспект «організація» описує стабільність і характеризується тими інструментами, які надають стабільність системі (система державного управління). Аспект «організація», це безпосередньо механізми та правила взаємодії окремих елементів системи чи підсистеми, наприклад, закони, традиції, фінансові відносини, тощо. Аспект «функціонування» характеризує трансформаційні процеси у системі, показує як і яким чином система діє і характеризується продуктивністю (ВВП на душу населення). Аспект «зв'язок» описує зв'язок окремих систем з іншими, та з глобальним простором, характеризується споживанням (енергії, інформації та інш.). Система управління, як точка координат слугує для структуризації системи та забезпечення її стійкості.

Виходячи з теорії систем кожна система має властивість до саморегуляції, таким чином інтеграція підсистеми у складну систему також

може розглядатися як механізм саморегуляції окремої підсистеми, або системи в цілому. Механізми саморегуляції можна поділити на дві групи: компенсаторні та надлишкові. Компенсаторні спрацьовують тоді, коли система для власного функціонування не має достатньо ресурсів, і їй необхідно їх поглинати, що призводить до поділу системи з виділенням енергії. У такому випадку у зовнішньому середовищі утворюється дві окремі системи, які намагаються самостійно в ньому функціонувати. Надлишкові спрацьовують тоді, коли система для власного функціонування має надзвичайно багато ресурсів і їй необхідно їх віддавати, що призводить до об'єднання. Аспект «зв'язок» показує тип зв'язку окремих підсистем одна з одною. Вимір реального глобального економічний простору можна представити у кожній з площин, які утворюються висями «організація», «функціонування» та «зв'язок» (Рис.1.1) та описують таким чином багатовимірний простір.

Рис. 1.1 Представлення глобального економічного простору як системи¹

За структурною організацією глобальний економічний простір складається з окремих країн. Тому можемо розглядати складну систему – глобальний економічний простір, яка утворюється з підсистем кінцевої кількості «держав». Виміром функціонування окремих держав у

¹ Складено автором [236]

глобальному просторі є їх внесок до загальної системи у вигляді валового внутрішнього продукту. Аспект «зв'язок» показує механізм інтеграції окремих країн у глобальний простір: компенсаторний чи надлишковий. Переваги окремої підсистеми над іншими зумовлені надлишковими ресурсами і призводять до інтеграції, недоліки (ризик)² зумовлені дефіцитом і призводять до поділу. Формалізується «зв'язок» в залежності від ресурсної потреби у розбудові коопераційних, торгівельних та комерційних зв'язків між державами.

Аналіз включення держав до світової торгівлі показує, що найуспішнішими є ті країни, що пропонують на світовий ринок надлишок, а не намагаються за допомогою імпорту компенсувати недосконалість власного виробництва. Створення національної траєкторії економічного розвитку, стратегії соціальної перебудови продуктивно тільки у тому випадку, якщо винесено за традиційні системи координат і сформульовано в термінах описаних процесів. Саме такий підхід дає можливість об'єктивно і зважено оцінити вигоди/ризик інтеграційних процесів. Використання інструментарію системного підходу [153], тобто розгляд України як підсистеми, що інтегрована у систему «глобальний економічний простір» допомагає адекватно оцінити основні системні тенденції та зрозуміти закономірності у послідовності подій, що робить ситуацію більш прогнозованою і керованою. У такій системі координат вже мова йде не просто про економічний розвиток країни, а про динаміку геоekonomічних процесів, тому коректно буде користуватися поняттям «геоекономічний розвиток».

Аспект «функціонування», як результат роботи підсистем проявляється у обсязі корисного продукту, який вони продукують. Для країн виміром ефективності роботи можуть слугувати економічні показники такі як ВВП на душу населення, кількісний приріст населення, індикатор істинного прогресу, обсяги імпорту/експорту, тощо. Ступінь включення окремої підсистеми до загального цілого можемо визначити за питомою вагою її внеску до цілого. Тобто ступінь включення окремої країни до глобального економічного простору можна визначити за питомою вагою ВВП країни у світовому ВВП; частки населення, яке проживає на її території, від загальної кількості населення у світі; частки її території країна від загальносвітової заселеної площі; простір поширення валюти даної країни, тощо. Система

---

² Автор у даному випадку недоліки розуміє не у сенсі обмеження розвитку, а як перешкоди, втрати від дії яких можуть бути обрховані, отже це ризики.

управління одночасно впливає на кожний аспект з метою забезпечення цілісності системи, причому управляючий вплив формалізується у міждержавних угодах, намірах про співпрацю та інших міжурядових документах. Напрям управляючого впливу на національні системи державного управління: проявляється через узгодження інтересів, протекціонізм, введення квот, заборону ведення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктам господарювання, мито.

За функціональною ознакою (аспект «організація») глобальний економічний простір структурно може бути представлений за видами економічної діяльності, які визначає Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД) [32, 145]. За аспектом «функціонування» виміром буде продуктивність, тому що саме вона визначає доцільність власного виробництва чи передачу замовлення іншому виконавцю. Окремі елементи у даній системі зв'язуються через коопераційні зв'язки, які представлено у М. Портера [166] як «ланцюги створення цінності». Регулюється описана система через ринкові відносини. Напрямок впливу на національні системи державного управління - видача замовлення, забезпечення ресурсами, виміри цінності національної грошової одиниці (валютний курс), тощо. Саме на такому базовому представленні найбільш коректно описується природа утворення кластерів та функціонування транснаціональних корпорацій.

Виміри зв'язків окремих елементів у єдине ціле у такому представленні системи глобального економічного простору вимірюються через об'єктивну необхідність забезпечення національних економічних систем ресурсами, рівнем споживання та проміжною обробкою окремих їх видів, або створенням доданої вартості. Системою управління у такому представленні є рівень розвитку технології, або «технологія».

У глобальному економічному просторі механізм узгодження діяльності окремих елементів у єдине ціле відбувається через існування міжнародних організацій, у сферу діяльності яких можуть відноситися глобальні проблеми окремої галузі чи світової спільноти в цілому. Система управління визначається міжнародними правилами, рекомендаціями, звичаями, традиціями. На національні системи державного управління впливає необхідністю гармонізувати національні правила (законодавство) та узгоджувати політику.

За оцінкою російських науковців [130, с.97] найсуттєвіший вплив на економічний розвиток у таких країнах Азії, як Гонконг, Південна Корея та

Сінгапур, спричинило саме взаємодія із зовнішнім середовищем. Проте процеси глобалізації, що стали причиною швидкого зростання у зазначених країнах поставили перед ними і нові виклики. Для інших країн, таких як країни Африки, Латинської Америки вплив зовнішнього середовища став на заваді економічного розвитку та зростання. Розвиток глобального економічного простору сприяє більш вузькій спеціалізації товаровиробників, а конкуренція на світовому ринку - підвищенню якості продукції. Таким чином можемо спостерігати ринкове регулювання попиту-пропозиції на глобальному рівні. Проте, як і на рівні держави, дія ринкового механізму має певні вади для нівелювання яких створені відповідні регулюючі органи. Для торгівлі це Світова організація торгівлі, ЮНКТАД при ООН (UNCTAD - United Nations Conference for Trading and Development), Міжнародна торгова палата. Варто зауважити, що країни залучені до світової торгівлі не однаково, суттєво на це впливає розмір внутрішнього ринку, географічне розташування, наявність та структура корисних копалин. Жорстка конкуренція та протекціоніські дії більш сильних держав спричиняють ситуацію, коли в країні економічно не доцільно виробляти певні види продукції, що призводить до зникнення в ній окремих виробництв, галузей, сфер. Наслідком такої ситуації стає критична залежність країни від імпорту, що робить державу більш вразливою перед зовнішніми ризиками. У такому випадку незначні коливання ринкової кон'юнктури призводять до дестабілізації системи.

Майже всі країни приймають участь у діяльності, принаймні, однієї міжнародної організації. Згідно з офіційною інформацією найбільш потужна світова організація, створена після другої світової війни, Організація Об'єднаних націй, має 192 країни-члена організації [160], до її складу не входять тільки території з невизначеним статусом. Організаційна структура об'єднання досить розгалужена (загальна кількість персоналу Секретаріату по всьому світу складає 40000 осіб, бюджет 2008-2009р. склав 4.171 млрд. дол. США) і включає в себе, крім центрального органу управління, ще й достатньо велику кількість структур поділених за основними світовими проблемами і регіонами (наприклад, Економічна комісія для Африки, Європейська економічна комісія та інш.). Більшість світових правил, стандартів і норм для основних сфер людської діяльності (безпека існування, розвиток, права людини, гуманітарні питання, міжнародне право) було розроблено комітетами ООН у різні періоди її функціонування [160], що

накладає суттєві обмеження на використання певних інструментів державної політики.

Історично інтеграційні процеси найкраще розвинулися у Європі. Починаючи з другої половини XX ст. тут склався єдиний господарський простір цілого регіону, у межах якого сформувалися загальні умови виробництва та механізми його регулювання. Зараз в ЄС проходять складні інтеграційні процеси: його розширення відбувається за рахунок країн, які раніше не розвивалися за західноєвропейською соціально-економічною моделлю і не належали до її системи безпеки. Ефективне управління економічною системою є в першу чергу національним питанням. Однак, засадничі документи ЄС звертають увагу на складові та окремі аспекти створення законної, ефективної та єдиної системи глобального управління. [163, с.44; 260]. Перед прийняттям країн до складу ЄС було розроблено систему вимог щодо макроекономічних показників, але є в межах об'єднання регіони з низьким рівнем життя, що потребують фінансової підтримки і розробки для них спеціальної програми розвитку. Розробка системи вимог до країн-кандидатів до вступу до ЄС допомогла країнам швидше розвинути, тобто вже декларування наміру про вступ до ЄС та спроба досягти критеріїв були для країн стимулами розвитку.

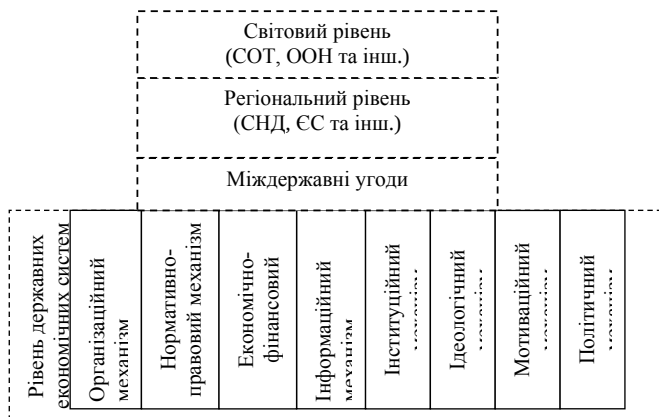

Рис. 1.2 Системне середовище здійснення державного управління³

³ Складено автором [225]

Саме міжнародні організації та інтеграційні об'єднання формують системне середовище функціонування державних економічних систем (див. Рис. 1.2.). Долучення країни до діяльності міжнародних об'єднань та угруповань, крім переваг надає їй і обмеження у використанні тих чи інших механізмів державного управління економічним розвитком. Найяскравішим прикладом чого є звернення України про фінансову підтримку до МВФ та його ультимативні вимоги збільшити тарифи на комунальні послуги для населення. Виділимо ті механізми на які вплив глобального середовища найсильніший, відповідно і обмеження регулювання проявляються сильніше: нормативно-правовий, економічно-фінансовий, інформаційний, інституційний, ідеологічний.

Доведемо цю тезу на прикладах, Греція, яка має на теперішній час найбільший дефіцит бюджету (12,7% ВВП) та державний борг (113% ВВП) в ЄС, якби не входила до Єврозони, могла би за допомогою девальвації вирішити зазначені проблеми і оголосити дефолт. Натомість, наявність внутрішньої валюти Євро, робить неможливим проведення такої політики без узгодження з рештою країн, отже єдиною альтернативою залишається – істотне скорочення державних витрат і отримання зовнішньої допомоги. Серед переваг участі у міжнародних інтеграційних об'єднаннях та регіональних угрупованнях, як правило, називають впровадження інтернаціональних стандартів управління, ліквідація торгових бар'єрів, культурний обмін та інш. Передкризові роки пройшли на фоні розширення ЄС на Схід за рахунок країн, які раніше не розвивалися за західноєвропейською соціально-економічною моделлю і не входили в її систему безпеки. Перед прийняттям країн до Європейського Союзу було розроблено систему вимог до показників розвитку країн (копенгагенські критерії), яка слугувала своєрідним «маячком» оцінки ефективності державної політики та рівня економічного розвитку кандидатів на вступ до ЄС [163, с.57; 260].

Важливу роль при формуванні державної політики грають не тільки міжнародні організації та інтеграційні об'єднання, в яких держава приймає участь, або намагається вступити. Серйозний вплив на прийняття державних рішень здійснюється з боку міжнародних недержавних структур, так званих організацій «третього сектору»; наприклад Міжнародна торгова палата, Всесвітній економічний форум, тощо. Ці організації використовуються, як вишуканий інструмент лобізму зацікавлених сторін. Оскільки їх діяльність

тільки опосередковано стосується предмету дослідження, то ми вважаємо не варто на ній докладно зупинятися. Виходячи з наведеної на Рис. 1.1 схеми глобальний вектор економічного розвитку визначається системою управління, або діяльністю міжнародних організацій (ООН, СОТ). Однак варто зауважити, що всі міжнародні угоди носять, як правило, рекомендаційний характер і вимагають подальшої ратифікації на державному рівні. Не завжди досягнуті міжнародні домовленості виконуються у повному обсязі, наприклад, угоду Організації з економічної кооперації та розвитку (OECD) 1999р. «Про боротьбу з хабарами іноземним офіційним особам в міжнародному бізнесі» було ратифіковано країнами, що її підписали, проте невідомо коли саме вона почне діяти⁴.

Іншою особливістю описаної системи (Рис. 1.1) є використання стандартного набору інструментів та управлінських рішень, які автоматично переносяться на окремі її елементи. Майже всі антикризові програми 2008-2009р. склалися із заходів з підтримки фінансового сектору, державної фінансової підтримки окремим підприємствам і внесення змін до податкової політики. На підтвердження цієї тези розглянемо основні антикризові рішення провідних країн світу. В епіцентрі кризи, у США, було прийнято «Програму звільнення проблемних активів» (TARP – Troubled Asset Relief Program [259]) та «План стимулювання економіки» (Stimulus Plan [258]). Програма TARP передбачала підтримку американської фінансово-економічної системи на рівні 700 млрд. дол. Програма Stimulus Plan обсягом 787 млрд. дол. зосереджено на заходах стимулювання споживацького попиту та перерозподілу податкового навантаження в економіці. У країнах ЄС було досягнуто домовленості щодо спільної протидії кризі шляхом викупу «проблемних» банків та збільшення межі гарантування грошей вкладникам. Уряди країн ЄС були поставлені у складні умови взаємної залежності, коли кожний уряд мав підтримувати власну фінансову систему самостійно, при цьому узгоджувати прийняті державні рішення з іншими членами ЄС. Наприклад, спроби Франції на початку 2009 р. надати власним автовиробникам кредитну допомогу на рівні 6,5 млрд. Євро було розкритиковано урядом Чехії, яка переймалася викривленням конкурентного середовища на ринку виготовлення і продажу автомобілів. Китайський уряд виділив на антикризові заходи біля 585 млрд. дол. (що склало близько 8% від

---

⁴ За даними офіційного сайту the Organisation for Economic Co-operation and Development <http://www.oecd.org/document>

прогнозованого ВВП у 2008р.) [175]. В реальному секторі китайський уряд планував підтримати житлове будівництво, збільшити державні закупівлі продовольчих товарів у фермерів, підтримати обробні (текстильну та металургійну) галузі.

У Казахстані на програму стабілізації економіки було виділено \$10 млрд. дол. (5,5% від прогнозованого ВВП у 2008р.) [175]. Програма передбачала збільшення рівня гарантування вкладів населення, що дозволило гарантувати до 99% вкладів, створення Фонду стресових активів з капіталом на рівні близько 1 млрд. дол.; переорієнтування усіх державних закупівель на місцевих товаровиробників, а у випадку крупних імпорتنих закупівель – перенесення до Казахстану збірки і сервісного обслуговування; зниження протягом трьох років ставки корпоративного податку з 30% до 15%, ставки ПДВ с 13% до 12%; створення національного суперхолдингу «Фонд національного добробуту «Самрук-Казіна»; підвищення пенсій, стипендій, заробітної плати на 25% у 2009-2010р. і на 30% у 2011р. У Росії антикризові програми почалися з фінансового сектору: уряд виділив державному Зовнішекономібанку з Фонду національного добробуту близько 6,5 млрд. дол. для покупки акцій і облігацій російських компаній. Пізніше цей банк отримав з федерального бюджету 50 млрд. дол. для рефінансування зовнішніх позик російських компаній і банків [168].

В Україні більшість із запропонованих світовою спільнотою антикризових рецептів були неприйнятні через надзвичайно великий дефіцит державного бюджету, обмеженість золотовалютних резервів, критичну залежність від кон'юнктури світового ринку (особливо галузей гірничо-металургійного комплексу і хімічної промисловості). Тому єдиним рішенням виходу з кризи було отримання зовнішньої позики у Міжнародного валютного фонду (МВФ). Восени 2008р. місія МВФ і українська влада домовилася про стабілізаційний кредит stand-by на суму \$16,5 млрд. (11 млрд. SDR) для підтримки антикризової програми. Україна отримувала транші у грудні 2008р. - 4,5 млрд. долл., травні 2009р. - 2,8 млрд. долл. Перший транш практично повністю було використано для виплат комерційних боргів кредиторам з боку підприємств і комерційних банків України і допоміг західним інвесторам вивести власні гроші із економіки країни. Тому можна вважати Меморандум України з МВФ по суті першою державною антикризовою програмою. Серед основних положень документу [158] варто звернути увагу на таке: збереження не великого дефіциту

державного бюджету переважно за рахунок скорочення державних витрат та збільшення доходів державного бюджету, балансування фінансових планів НАК «Нафтогаз» та Пенсійного фонду; рекапіталізація за рахунок фінансових ресурсів уряду і спільно з Національним банком основних комерційних банків⁵. Пізніше у грудні 2008р. було прийнято антикризову програму Уряду, в основу якої було покладено рекомендації МВФ, вона передбачала застосування наступного інструментарію: формування Стабілізаційного фонду для фінансування інфраструктурних проектів державного значення, рекапіталізацію проблемних банків, фінансування проектів з підготовки та проведення Євро 2012.

Не зважаючи на те, що кредит МВФ є позитивним сигналом для іноземних інвесторів, українські експерти відзначили ризики пропозицій антикризових заходів у середньостроковій перспективі. Найнебезпечнішим більшість експертів вважають правила МВФ щодо валютного регулювання, які призводять до девальвації національних валют, і, як наслідок, скорочення імпорту і можливостей модернізації підприємств [175, с.73]. Таким чином, бачимо що, по-перше, практичні всі країни для подолання кризових явищ використовували подібні інструменти економічно-фінансового механізму державного управління; по-друге, бачимо екстраполяцію застосованих рішень на проблемні економіки (приклад Україна - МВФ); по-третє, оцінка економічного розвитку відбувалася за позитивною динамікою зростання ВВП, а не за критеріями удосконалення структури системи; по-четверте, в результаті застосування однакових рішень країни отримали стандартні проблеми (ризики) – зростання корпоративних боргів 2010р. Отже, основним висновком наведених прикладів є наступне: не зважаючи на те, що економічна політика окремих держав розробляється на локальному рівні, особливості її проведення, інструменти реалізації, цілі та завдання узгоджуються з вектором світового економічного розвитку через систему багатосторонніх угод і домовленостей. В залежності від заданого вектору інтеграції держави у глобальний простір та рівня економічного розвитку, визначається її роль і функція у системному середовищі, що суттєво впливає на прийняття державних рішень. Спроба держави змінити власне місце у структурі глобального економічного простору призводить до трансформацій,

---

⁵ У період фінансової паніки на ринку України (жовтень 2008р.) НБУ спеціальною постановою заборонив достроково знімати гроші з банків. В результаті «заморожені» депозити населення у гривні сильно знецінилися на фоні девальвації валюти.

проявом яких є кризові явища. Досить часто державні рішення залежать від політичної ситуації (іноді присутній дуалізм у відношенні до сильних і слабких партнерів, тобто політика подвійних стандартів) і приймаються виходячи не з позицій економічної ефективності або стратегічних інтересів країни, а як наслідок дії міжнародних правил і стандартів. Використання системного підходу⁶ при аналізі інтеграції України у «глобальний простір» допомагає адекватно оцінити основні тенденції, обмеження, механізми впливів та зрозуміти закономірності економічного розвитку, що робить ситуацію більш прогнозованою і керованою.

Більшість організацій, які приймають участь у міжнародному спілкуванні, не є публічними колективами у точному сенсі, не мають політичного характеру (їхню діяльність обмежено спеціальними проблемами чи окремими сферами: економіка, культура, безпека, права дітей та інш.). Розглядатися як публічні територіальні колективи міжнародного характеру може тільки невелика кількість організацій. Публічну міжнародну владу територіальних колективів у міжнародному співтоваристві у тому чи іншому вигляді здійснюють тільки декілька об'єднань. Звернемо увагу, що у такому контексті через те, що в масштабах глобального економічного середовища територіальним колективом міжнародного характеру є міжнародні співтовариства держав, то концептуальне розуміння публічної влади, як здійснюваний органами публічної влади безпосередній вплив на процеси суспільного розвитку відповідно до Конституції і законів країни [96, с. 377] є трішечки звуженим. Ми розуміємо публічну владу більш широко, як владу, що виділено із суспільства і яка не збігається з населенням країни. У даному контексті у першу чергу розглядається міжнародна публічна влада міжнародного співтовариства, міждержавна влада. Вона має особливий характер, оскільки у міжнародних відносинах приймають участь суверенні держави. У науковій літературі [90, 96] виділяють такі види публічного управління з точки зору глобального економічного простору: міжнародна публічна влада міжнародної спільноти (представлено ООН, ЄС та інш.), державна влада, політична недержавна влада муніципальних утворень, політична недержавна влада територіальної автономії, влада суспільних об'єднань держав.

---

⁶ Системний підхід передбачає розгляд об'єктів управління як систем, що включають різні елементи, функції яких залежать від цілей та завдань, які стоять перед ними. Цей метод допомагає здійснювати дослідження з позицій цілісності системи або інтегрованості процесів, загальних та спеціальних закономірностей, що притаманні відповідним системам.

У міжнародних організаціях прийняття, реалізація і контроль за виконанням управлінських рішень носять особливий характер, оскільки членами організації є суверенні держави з власними законами, порядками і нормативними документами. Тому управлінські дії з боку глобального економічного простору через механізм міжнародних організацій має суттєві обмеження і тривалий часовий лаг. Більшість управлінських дій вчиняються над державою після отримання згоди, проте не завжди держава має інші альтернативи або повністю усвідомлює наслідки рішень. Європейський Союз, який зараз об'єднує більшість країн Європи, має у своєму складі організаційні структури (Європейський парламент, Рада міністрів ЄС, Центральний банк та інш.), які частково перебрали на себе суверенні функції членів угруповання і приймають рішення, обов'язкові до виконання всім членам.

Розгляд категорії глобальний економічний простір буде не повним без аналізу всесвітньої мережі Інтернет, як віртуального глобального економічного простору. Унікальність даного середовища у тому, що воно не має жодних кордонів, окрім мови якою викладено інформацію і слабко піддається управлінню. Інтернет - простір – це Всесвітня мережа (World Wide Web – WWW) та наявна в ній інформація, фізичною основою якого є глобальна телекомунікаційна мережа інформаційних та обчислювальних ресурсів. Особливості розвитку віртуального простору зумовили його принципи існування, а саме світова мережа не має одноосібну державу-господаря, єдиного центру, або вузла, руйнування якого могло б пошкодити всю мережу. Звичайно, сьогодні є безліч інформації політичного та бізнес характеру в мережі, але вона є скоріш дублюванням офф-лайнкових (поза Інтернетом) інформаційних спрямувань. Сам принцип незалежності джерела інформації в Інтернет - просторі від цього ніяк не змінюється.

В середині 2008 року за підрахунками IDC (International Data Corporation) кількість користувачів Інтернет у світі склала близько 1,4 млрд. людей (майже чверть населення Землі). Варто наголосити, що за 2010 рік сукупна аудиторія Інтернету у світі виросла на 10% до 747 млн. чоловік старше 15 років. При цьому у Росії, Індії та Китаї інтернет-аудиторія зростає найвищими темпами (21%, 33% і 20% відповідно), а у Канаді, Ізраїлі і Кореї користувачі проводять в Мережі найбільше часу. ComScore вважає, що в Росії у січні 2007 року було 12,707 млн. користувачів Інтернету старше 15 років, хоча більшість інших дослідників дають оцінки вдвічі вище (близько

23 млн.) [160, 165].

Проте у ComScore вийшло, що серед п'ятнадцяти країн з найвищим рівнем проникнення Інтернету аудиторія мережі зростала найвищими темпами в Росії (на 21% - з 10,471 млн. чоловік старше 15 років у січні 2006р.), Індії (на 33% - з 15867 тисяч . до 21,107 млн.) і в Китаї (на 20% - з 72,408 млн. до 86,757 млн.). Китай за такою оцінкою представляє другу Інтернет-державу в світі за кількістю аудиторії після США. Однак Інтернет-аудиторія США майже вдвічі більше китайської, хоча і зросла за рік лише на 2% - до 153,4 млн. користувачів.

При цьому, в Канаді, Ізраїлі і Кореї користувачі проводять в Мережі найбільше часу. У Канаді цей показник становить у середньому 39,6 годин на місяць (41,3 годин серед користувачів широкосмугового доступу). В Ізраїлі - 28 годин (37,4 годин для користувачів широкосмугового доступу), а в Південній Кореї - 34 години (36,1 годин для користувачів широкосмугового доступу). Чимало часу проводять також в Мережі користувачі в США і Великобританії, де широкосмуговий доступ особливо поширений. Глобальна комп'ютерна мережа Інтернет разом із персональними комп'ютерами створює технологічну основу для розвитку міжнародної концепції «Глобальне інформаційне суспільство», а також розвитку Інтернет-економіки, або в термінології даного дослідження є базисом для розвитку «глобального економічного Інтернет-простору».

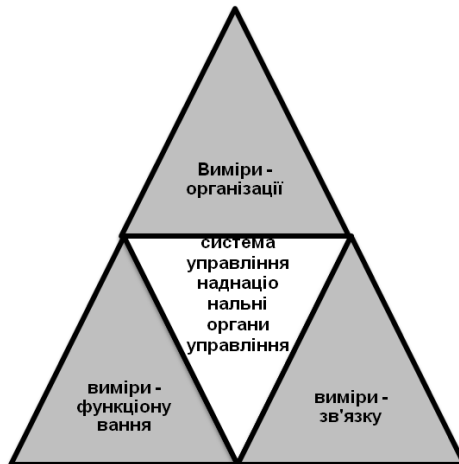
«Інтернет – економікою» прийнято називати застосування сучасних інформаційних технологій у комерційній діяльності. Інтернет дає можливість компаніям вийти зі своїм товаром на світовий ринок, значно знизити витрати в побудованих ними ланцюгах попиту і пропозиції, потрапити на раніше недоступні з географічних причин ринки, створювати нові ринки праці і капіталу, нові потоки доходів і, нарешті, переглядати сам характер своєї діяльності. У галузях від рекламного бізнесу до транспортування вантажів або виробництва біопрепаратів з'являються зовсім нові Інтернет-компанії. Використовуючи можливості Інтернету, ці інформаційні посередники створюють електронні ринки товарів і послуг, зводячи разом продавців і покупців, які б раніше не могли знайти один одного, і здійснюють операції «купівлі або продажу» з використанням засобів електронного документообігу. Це прийнято називати «електронною комерцією», яка є основною складовою частиною Інтернет-економіки в цілому [125].

Поява електронної комерції була пов'язана із створенням систем для здійснення платежів, потім лише резервації авіаквитків. В США в 1970х вже існувало пересилання рахунків та договорів через Інтернет або факс. У 1980х вже існував телефонний Інтернет банкінг. Власне сам магазин в Інтернеті був придуманий у 1979 році у Великобританії Майклом Алдріхом. У 1980х серед перших цю ідею використали автовиробники Форд, Пежо та Нісан. З 1990х в галузі електронної комерції почали розвиватись системи управління виробництвом, системи збору даних та їхнього зберігання. Найпершим прикладом масової електронної комерції у сфері фізичних товарів був Бостонський комп'ютерний обмін, місце продажу уживаних комп'ютерів ще у 1982 році. Першим інформативним магазином із наявними консультаціями був Американський інформаційний обмін створений 1991 року. Помітним є те, що інформаційні потоки в Інтернеті почали мати комерційне забарвлення. Масово американські та європейські компанії почали пропонувати свої послуги через Інтернет лише з 2000 року. І саме з того часу люди стали асоціювати словосполучення електронна комерція із можливістю придбання різних товарів через Інтернет та оплати за них через забезпечення з'єднання. «Електронна комерція», яка висвічує на екрані моніторів попит і пропозицію, розвивається швидкими темпами, але це ніщо в порівнянні зі швидкістю та абсолютними показниками міжфірмової торгівлі товарами через Інтернет. Згідно з дослідженнями, проведеними компанією Forrester Research, в 2009 році загальний обсяг операцій у сфері електронної комерції в ЄС досяг приблизно \$ 2,1 трлн., що склало 22% від загального обсягу бізнес-операцій в Європі. Причому найбільш значне зростання обсягів продажів припадає на торгівлю електрообладнанням, хімічною продукцією, а також на транспортні послуги. Завдяки «електронному бізнесу» користь приходить не тільки від прискорення і автоматизації власних процесів, але і від підвищення ефективності контактів з новими постачальниками та замовниками, і гігантським зниженням транзакційних витрат.

Отже, можемо говорити про створення і функціонування віртуального глобального економічного простору; тобто, по суті справи, змінюється геоекономічна ситуація на ринках праці, капіталу, виробництва товарів і послуг, соціальної сфери, створення рівних можливостей торгівлі в багатьох країнах світу. Все це записано у багатосторінкових резолюціях ООН [160], інших міжнародних організацій, які ведуть величезну роботу у сфері розвитку Інтернет-торгівлі і, розробляють інтегральні закони в цій сфері

застосування у багатьох країнах світу. Свої рекомендації та резолюції розробили Комісії з підприємництва, спрощення ділової практики та розвитку в рамках Міжнародної організації торгівлі; Комісії ООН по праву міжнародної торгівлі (ЮНІСТРАЛ) і Центр по спрощенню процедур міжнародної торгівлі (СЕФАКТ) в рамках Європейської економічної комісії; Міжнародна торгова палата; Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР); Всесвітня торгова організація, Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ); Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва; Комісії Європейських співтовариств [161].

Таким чином, розвиток інформаційних систем і технологій призвів до існування двох окремих глобальних економічних просторів: віртуального і реального. За допомогою системи координат, що представлено на Рис. 1.1. визначимо виміри цих просторів і вектори впливу на національні системи державного управління. Отже, віртуальний глобальний економічний простір можна розкласти за аспектом «організація» на окремі структурні елементи – інформаційні сторінки, або сайти; за аспектом «функціонування» - кількість звернень користувачів Інтернету до інформаційної сторінки; за аспектом «зв'язок» - правила розміщення інформаційних сторінок; система управління визначається правописом мови html.

Рис. 1.3. Виміри системного середовища - глобального економічного простору⁷

⁷ Складено автором [225].

Вектор впливу на окремі національні системи державного управління спрямовано у сферу інформаційного середовища, нівелювання кордонів проникнення інформації, основний ризик – інформаційна безпека. З боку окремих національних систем державного управління вплив обмежений, можливий тільки у напрямку інформатизації окремих державних функцій, наприклад створення електронного уряду, інтернет-сторінок органів влади, тощо. Узагальнення викладеної теорії щодо представлення системного середовища глобального економічного простору наведено на Рис. 1.3. Дане дослідження обмежується реальним глобальним економічним простором, залишаючи для подальшої роботи вивчення віртуального економічного простору. Аналогічно за наведеною теорією можна системно представити економічний простір країни та визначити його виміри, що буде зроблено в наступних розділах. Отже, глобальний економічний простір є складною системою, яка складається з окремих підсистем. Принципи включення цих підсистем до глобального економічного простору зумовлені механізмом саморегуляції і визначаються за трьома аспектами – організація, функціонування, зв'язок, при цьому системоутворюючим чинником (атрактором) виступає система управління.

Властивості глобального економічного простору проявляються у його впливі на національні системи державного управління, а саме використання стандартного набору інструментів та управлінських рішень, які автоматично переносяться на окремі елементи системи; необхідність гармонізувати власні управляючі впливи (наприклад, законодавство) з міжнародними рішеннями; уразливість.

1.2. Особливості державного управління економічним розвитком країни: еволюція наукової думки

Для конкретизації простору дослідження необхідно ввести категоріальний апарат. Тлумачний словник російської мови дає наступне визначення: розвиток - процес закономірних змін, переходу з одного стану до іншого, більш досконалого; перехід від старого якісного стану до нового, від простішого до складнішого, від нижчого до вищого [180]. Новітній філософський словник під розвитком розуміє наступне: характеристика якісних змін об'єктів, виникнення нових форм буття, інновацій та нововведення, що пов'язано з перетворенням їх внутрішніх та зовнішніх

зв'язків. Виявляючи перш за все процеси змін, розвиток передбачає збереження (системної) якості об'єктів, що розвиваються. Концепції розвитку тісно пов'язані з розумінням процесуальності та історичних змін систем і явищ. Частина моделей пов'язують з ідеєю прогресу – еволюційним або революційним, лінарним або не лінарним прирощенням якості. Це породжує проблеми: вибору критеріїв (прогрес розуму, технічний прогрес та інші); обґрунтування їх безумовності та «нульової» (початкової) точки відліку [149].

Інші автори [130] під розвитком розуміють наступне:

- підвищення складності будь-якої системи,
- покращення пристосування до зовнішніх умов,
- збільшення масштабів явища,
- кількісне зростання економіки і якісне покращення її структури,
- соціальний прогрес.

Словник-довідник з управління суспільним розвитком дає таке визначення розвитку — це безповоротна, спрямована, закономірна зміна об'єктів, внаслідок якої виникає їх новий якісний стан. Таким чином суспільний розвиток – це тип змін у суспільстві, що супроводжується переходом суспільних відносин до якісно нового стану. Суспільний розвиток є наслідком взаємодії великої сукупності суспільних процесів, основу яких складає цілеспрямована діяльність людей та різноманітних організацій. Загальний механізм суспільного розвитку полягає у виникненні нових потреб у різних сферах суспільного життя та пошуку можливостей їх задоволення. Нові потреби постійно виникають як наслідок виробничої та іншої продуктивної діяльності людей, а тому пов'язані з пошуком та винаходом нових засобів праці, спілкування, організації суспільного життя, розширенням та поглибленням обсягу наукового знання, ускладненням форм і механізмів творчої діяльності людей. В залежності від активності суб'єктів діяльності розрізняють дві основні форми суспільного розвитку — еволюційну та революційну. Еволюційна — це повільні, поступові кількісні зміни у соціальній системі або їх елементах. Революційна — це якісні зрушення в усіх суспільних структурах, що здійснюються шляхом докорінної перебудови суспільних відносин і соціальних інститутів. Важливу роль у забезпеченні стабільності суспільного розвитку відіграють суспільні реформи та стратегічне управління. Передбачувальні зміни, нововведення та перетворення стимулюють суспільний розвиток. Саме тому поліпшення системи суспільного управління на основі демократичних відносин

забезпечує найкращі результати щодо вдосконалення суспільства та прискорення його розвитку. [183, с.143].

Розвиток означає перехід об'єкта з одного стану до іншого, більш досконалого, прогресивного. Під розвитком розуміють – «закономірні» і, в тому чи іншому сенсі, передбачені і непереривні зміни, кожний наступний етап яких стає зрозумілим лише базуючись на попередньому [252, с.125; 253]. Системне розуміння зв'язку економічних, соціальних та структурних явищ призводить до визначення розвитку, яке дав Мюрдаль Г. [150, с.126]: підвищення ступеню задоволення основних потреб всіх членів суспільства. Енциклопедичний словник з державного управління розвиток пов'язує з документами Комісії ООН і визначає його головну мету, як задоволення потреб суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [110, с.625]. У працях американського дослідника Т. Шульца було показано роль людського капіталу в модернізації економічних і юридичних інститутів. Аналіз економік країн, що розвиваються, призвів до визначення рівня розвитку не за темпами економічного зростання, а за рівнем інвестицій у людський капітал і ліквідацію бідності [150, с.143]. З точки зору цієї теорії економічний процес трактується як виникнення та поглиблення асиметричного зв'язку між різними чинниками розвитку.

У літературі [135, с.288] під терміном «економічний розвиток» розуміють процес функціонування та еволюції економічної системи в довгостроковому періоді, що характеризується зміною ринкової кон'юнктури. У процесі економічного розвитку система переходить від однієї стадії до іншої. В історичному аспекті (історичний розвиток) за критерієм технологічного способу виробництва виділяють кілька типів економічного розвитку:

1. доіндустріальний, який характеризується активним впливом на економічні процеси екологічного, географічного, демографічного та трудового факторів;
2. індустріальний, який спирається на трудовий, технічний та фактор капіталу;
3. постіндустріальний, якому властиве використання таких специфічних факторів, як інформаційний, інтелектуальний освітній.

Важливим відкриттям у фундаментальній економічній науці стала ідея циклічного економічного розвитку К. Жюгляра, який визначив періодичність економічних циклів 7-11 років [269]. Аналіз останніх років показує, що

мінімальні темпи зростання приходилися на кризу 1973-74рр., 1981-82рр., 1990-91рр., 2000-01рр., очікується 2009-2010р. (див. Додаток А). Українським економістом М. Туган-Барановським було розроблено вчення про закономірності циклічності економічної динаміки. Він визначив її на основі аналізу періодичності промислових криз в Англії [181; 182]. У 20-х роках ХХ ст. було відкрито довгі хвилі Кондрат'єва. Пізніше американські вчені Д. Кітчін та В. Крам описали короткострокові фінансово-економічні цикли довжиною у 3-5 років (40-59 місяців). Цікаво, що саме такий термін віддаляє фінансову кризу 1997-1998р. від світової загальноекономічної кризи 2001р., а від шанхайської фінансової кризи – 9 років (1998-2007р.) середньострокового циклу Жюгляра. Як бачимо, сучасна світова фінансова криза (2008-2009р.), цілком прогнозована виходячи з теорії циклічного розвитку економіки.

Якщо зіставити періоди існування економічних систем, то можна помітити, що кожна наступна система існувала значно коротший проміжок часу, ніж попередня. Це вказує на прискорення процесів таким чином можемо сформулювати емпіричний закон розвитку економічних систем. Він відображає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між зростанням потреб людини, прогресом технологічного виробництва та еволюцією форм власності, внаслідок дії яких зменшується період існування менш розвинутих економічних систем і прискорюється їх трансформування у розвинутіші економічні системи. Так, людське суспільство виникло понад 3 млн. років тому і приблизно 95% цього часу існувало в умовах первіснообщинного ладу. Рабовласницький лад тривав майже 52 століття, феодалізм — 12, капіталізм — 5 століть. З середини 50-х років ХХ ст. в надрах економічної системи сучасного капіталізму зароджується соціалістичний спосіб виробництва.

Дуже часто під економічним розвитком розуміють економічного зростання. В стратегії економічного розвитку України 2000 р. прискорений розвиток визначався за темпами зростання ВВП, які було визначено на рівні 6-7% [35]. Пізніше у Посланні Президента до Верховної Ради України [37] було визначено ознаки випереджаючого розвитку: щорічні темпи зростання ВВП в Україні у півтора два рази вищі, ніж загалом у країнах ЄС. Оскільки основними ознаками прискореного та випереджаючого розвитку було визначено рівень зростання ВВП, то при класифікації у таблиці 1.1 вони віднесені до одного виду.

Базою розробки концепції сталого еколого-соціально-економічного розвитку стало вчення В.І. Вернадського про ноосферу. Ця концепція системно поєднала три головних компоненти сталого розвитку суспільства: економічний, природоохоронний та соціальний. Економічний аспект сталого розвитку полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів і застосуванні природо-, енерго- та матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який забезпечував би принаймні збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного, природного чи людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Разом з тим, перехід до інформаційного суспільства зумовлює зміну структури сукупного капіталу на користь людського збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. З погляду екології сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, а не зберігатися в певному статичному стані чи деградувати й втрачати біологічну різноманітність. Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, збереження стабільності суспільних і культурних систем, зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона мусить брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті та реалізації рішень, контролі за їх виконанням. [163, с.16].

Витоки теорії інноваційного розвитку сформовані Й Шумпером [252, с.844], де еволюційний перехід від однієї економічної системи до іншої автор називає зростанням, а розвиток пов'язує з невизначеністю, стрибком, розривами, новизною. З середини ХХ ст. загострення конкуренції на світових ринках актуалізувало реалізацію країнами стратегії технологічного суперництва, як засобу збереження лідерства. Державні програми освоєння нових науково-технологічних просторів стали пріоритетними напрямками стратегій всіх країн-лідерів світу. Прийшло розуміння того, що основою успішного розвитку є постійне інноваційне оновлення. Важливу роль в житті суспільства стали відігравати галузі, що ґрунтуються на так званих «високих технологіях», а також галузі, що безпосередньо задовольняють потреби людей. Таким чином, інноваційний тип розвитку - характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних

технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку – створення технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності. Ці процеси характеризувалися виносом трудомісткого виробництва в країни з більш дешевою робочою силою, що стимулює зростання ВВП в них. Описані процеси у динаміці показують уповільнення темпів зростання ВВП у розвинутих країнах і зростання у країнах виносу виробництва.

У Посланні Президента до Верховної ради України 2000р. [35] чинниками формування інноваційної стратегії України було визначено: наявність висококваліфікованих трудових ресурсів, широкої мережі навчальних закладів, наукових та науково-технічних установ, повний цикл проектування та виробництва літаків, замкнутий цикл виробництва у галузі танкобудування. наявність визнаних у світі власних наукових шкіл та унікальних технологій розробки нових матеріалів, біотехнології, радіоелектроніки, фізики низьких температур, ядерної фізики, електрозварювання, технологій у галузі інформатики, телекомунікацій та зв'язку.

Пізніше було зазначено, що впровадження інновацій не можливо без інвестиційної складової, що призвело до формування стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку. При цьому результат впровадження цієї стратегії очікувався у наступних показниках: комплексна модернізація підприємств, утвердження принципів і механізмів структурно-інноваційної моделі розвитку та формування базових засад соціально орієнтованого ринкового господарства (річні темпи зростання ВВП на рівні 6-6,5%); темпи зростання інвестицій в основний капітал (до 10-12%); середньорічний рівень інфляції до 3-5%; рівень зростання реальних доходів населення - у межах 6,5-7% за рік [35]. Бачимо, що сам документ закладає протиріччя показників і не може бути виконаним.

Таблиця 1.1 Класифікація теорій економічного розвитку⁸

Вид розвитку	Ознаки	Критерії	Переваги
Історичний розвиток	Еволюція систем у історичному періоді, зміна факторів виробництва	технологічний спосіб (базова технологія) виробництва	Сприятливе середовище та умови розвитку виробництва
Сталий розвиток	Системне узгодження та збалансування економічної, екологічної та соціальної складової	«зелений ВВП»	Конкурентоспроможність економіки ⁹ , стан природних ресурсів та рівень забруднення навколишнього середовища ¹⁰ , рівень людського розвитку, якість та безпека життя, розвиток суспільства
Циклічний розвиток	Повторюваність основних тенденцій розвитку економіки з періодом 3-5 років – середньостроковий цикл, 7-11 років – середньостроковий та довгостроковий – хвилі Кондрат`єва	індекси світових товарних бірж на золото, нафту; котування акцій	Узгодження соціально-економічної політики з періодами криз та рецесії

⁸ Систематизовано та узгоджено автором

⁹ Вимірюється за методикою Всесвітнього економічного форуму <http://www.weforum.org/en/index.htm>

¹⁰ Розраховується за допомогою індексу ESI www.yale.edu

Таблиця 1.1 Класифікація теорій економічного розвитку¹¹ (Продовження)

Прискорений розвиток Випереджаючий розвиток	зменшення періоду існування менш розвинутих економічних систем і прискорення їх трансформування у більш розвинуті	ВВП, динаміка ВВП	Підвищення ефективності використання трудового потенціалу, зростання продуктивності праці
Інноваційний розвиток	Постійне впровадження нових технологій, інновацій, інтелектуалізація всієї виробничої діяльності	тип експорту (сировинний, високотехнологічний), технічні послуги	Наявність новітніх розробок, комерціалізація інноваційна активність компаній підприємницького сектору, державне стимулювання інновацій (наявність техно-парків, бізнес-інкубаторів)
Інноваційно-інвестиційний розвиток	Комплексна модернізація підприємств, постійне впровадження інновацій, високий рівень інвестицій в основний капітал	інтегральний показник оновлення основних фондів в організаціях	Наявність фінансового ресурсу (капітальні інвестиції), наявність наукових шкіл, наукових розробок, швидке впровадження інновацій
Системний розвиток	Властивість системи навколо базової структури, рівень ентропії системи	рівень ентропії системи, тип аттрактора	Наявність системо утворюючої структури, ідеології

¹¹ Систематизовано та узагальнено автором

Представлення держави у вигляді організованої системи, дозволяє стверджувати, що на неї поширюються властивості емерджентності, принципи та закони розвитку систем. Останнім часом необхідність розробки моделей і програм системного розвитку регіонів та держави активно дискутується серед вітчизняних науковців, проте не вироблено єдиної наукової концепції та бачення цієї проблеми. Виходячи з досліджень С. Хокінга та Р. Пенроуза [190; 191] можна зробити висновок, що будь-яка система (біологічна, фізіологічна, штучна та інш.) розвивається за єдиними законами і характеризується ентропією (рівнем хаотичності структури). Відповідно, розвиток та організація держави також згідно з системним представленням характеризується рівнем хаотичності структури, тобто ентропією [82; 153]. У вітчизняних джерелах розуміння системного розвитку дещо вужче, зокрема більше уваги приділяється збалансуванню розвитку окремих складових (елементів) системи, тобто емерджентність та ентропія враховується не в повній мірі.

У таблиці 1.1 наведено класифікацію та характеристики основних сучасних теорій економічного розвитку. Поглиблений аналіз еволюції розвитку економічних систем [152; 236] та сучасних стратегій розвитку держав показує, що зазвичай присутні ознаки різних видів розвитку. Поєднання базових фундаментальних принципів сталого розвитку і ідеології «економіки знань» призвело до утворення концепції «сталого інноваційного розвитку». Що означає таке спрямування зміни стану території (держави, регіону та інш.), коли висока якість життя забезпечується на основі продукування знань без збільшення обсягів спожитих природних ресурсів. Такий розвиток передбачає постійно зростаючий у споживачів і виробників попит на знання. Індикатором виміру сталого інноваційного розвитку може слугувати кількість зареєстрованих патентів та «зелений ВВП». Динаміка ВВП може бути позитивною та негативною, що свідчить про зростання і стагнацію відповідно. Швидкість зміни індексу вказує на тип розвитку - повільний чи стрімкий.

Енциклопедичний словник з державного управління термін «економічний розвиток» визначає як структурні зміни економіки відповідно до потреб технологічного і соціального прогресу. Основними показниками економічного розвитку визначаються збільшення показників ВВП, ВВП на душу населення [110, с.188], проте на думку автора таке визначення показників економічного розвитку не є коректним. Адже у такому розумінні

відбувається заміна понять «розвиток» на «прогрес», коли оцінюється тільки позитивна зміна визначених показників без оцінки якісної складової. Так, індикаторами економічного розвитку виступають показники ВВП, ВВП на душу населення, експорт, залучення іноземних інвестицій, тривалість життя, зростання заробітних плат, зелений ВВП та інші. Проте аналіз проведення реформ у країнах Східної Європи та пострадянських країнах показує, що такі дії уряду призводять до короткотермінового погіршення показників сфери, де впроваджуються зміни, одночасно з цим суспільство досягає нового якісного рівня розвитку. [132, с.136]. З іншого боку збільшення обсягів іноземних інвестицій також не адекватно характеризує рівень та темпи економічного розвитку. За час незалежності в Україну потрапило 49362,3 млн. дол. США, при цьому рівень інвестиційного потоку з України в економіку інших країн склав 6898 млн. дол. США [156]. Аналіз географії та галузевої структури інвестиційних потоків в Україну вказує скоріше на спекулятивний інтерес інвесторів. Основним інвестиційним партнером України виступає Кіпр, станом на 01.01.2012р. 25,6% іноземних інвестицій в Україну має походження з Кіпру, при цьому 91,9% інвестицій з України спрямовуються на Кіпр. Іншими важливими інвестиційними партнерами України виступають Німеччина (15%), Нідерланди (9,8%) та Російська Федерація (7,3%). Галуzeвий аналіз іноземних інвестицій в Україну [156] показує, що протягом 2005-2012р. в Україні спостерігалася стійка тенденція зменшення частки інвестування переробної промисловості, транспорту і зв'язку. Іншими словами, іноземні інвестиції в Україні не тільки не стали джерелом економічного розвитку, а навпаки сприяли консервуванню низько-технологічної структури промислового виробництва. Отже, можна зробити висновок, що після набуття незалежності Україна розвивається за моделлю «порочного кола убогості» Г. Зінгера та Р. Пребіша [152, с.31-40].

Подальший розвиток економічної думки призвів до розвитку теорії «великого поштовху» на базі синтезу зазначеної концепції з концепцією «самопідтримуючого зростання», де економічний розвиток розуміється у першу чергу як глибокі структурні зміни, які охоплюють основні галузі народного господарства [152, с.56]. Зауважимо, що конкретизація моделі «великого поштовху» призвела до трансформації розуміння економічного розвитку, як витиснення зовнішніх джерел фінансування – внутрішніми; заміна імпортих товарів – вітчизняними; створення передумов для подолання зовнішньої фінансової залежності [152, с.68]. Отже, позитивна

оцінка рівня економічного розвитку за зростанням надходжень іноземних інвестицій з точки зору зазначеної теорії є не вірною.

У нашому дослідженні під економічним розвитком будемо розуміти процес удосконалення якості економіки внаслідок синергетичної дії механізмів державного управління та використання переваг глобального простору. Таким чином, критерієм економічного розвитку країни у глобальному середовищі буде удосконалення якості суспільних процесів внаслідок ефективної роботи внутрішніх чинників (природні умови, стан економіки, суспільні інституції та інш.) та оптимального використання зовнішніх (сприятлива кон'юнктура на світовому ринку, участь в міжнародних інтеграційних об'єднаннях та інш.). Представлення країни як підсистеми глобального економічного простору наведено на Рис. 1.4.

Рис. 1.4. Представлення окремої країни як підсистеми глобального економічного простору.

У введених вимірах економічний розвиток країни є розширення впливу економічної системи країни, або удосконалення її структури. Розширення економічної системи вимірюється за активізацією аспекту «функціонування» і відповідно - зростаючою потребою у активізації «зв'язків» і може відбуватися поступово до моменту насичення. Після насичення аспекту «функціонування» згідно з властивістю системи до саморегуляції відбувається зміна структури. Природа цього процесу, хоча і проявляється у часі поступово, проте у моделі більше відповідає дискретному опису.

Розглянемо процеси економічного розвитку, як процесу зростання. Таким чином, за виміром «організація» економічний розвиток буде проявлятися у збільшенні валового регіонального продукту на душу населення і активізації міжрегіональної співпраці за надлишковим чи компенсаторним механізмом. За виміром «функціонування» - економічний розвиток буде проявлятися у зростанні продуктивності і активізації коопераційних зв'язків між окремими суб'єктами господарської діяльності. За виміром «зв'язок» - економічний розвиток проявлятиметься у зростанні споживання ресурсів і активізації процесів його обробки.

Розглянемо яким чином процеси економічного розвитку як якісної зміни структури, проявляються за виміром «організація» системи. За виміром «організація» розширення діяльності має призводити до зростання валового регіонального продукту на душу населення. Поступово розширення економічної активності в регіоні призводить до зростання потреб у споживанні ресурсів і може настати момент, коли в регіоні виникне дефіцит ресурсів (або надлишок), виникне об'єктивна потреба їх пошуку назовні. Суб'єкти господарювання, керуючись раціональними міркуваннями зниження витрат, шукатимуть регіони з кращим розвитком бізнес-інфраструктури та умовами господарювання і перенеситимуть туди виробництва. В економічній теорії ці процеси досліджені і описані виробничими функціями: двофакторними та багатфакторними [138; 253; 254]. В результаті дії таких процесів зменшиться фінансова основа забезпечення регіону і його економічний потенціал. Настане момент, коли адміністративно-територіальний поділ на окремі структурні одиниці не відповідатиме розміщенню виробництва. У глобальному економічному просторі ці процеси призводять до утворення митних союзів, регіональних

угруповань, укладення двосторонніх угод, поділу регіональних угруповань¹² тощо. В межах країни призводять до появи депресивних регіонів, стимулюють міжмуніципальну та транскордонну співпрацю [223]. Для забезпечення стабільного економічного розвитку з точки зору описаних процесів система управління (у нашому вимірі це - органи місцевого самоврядування), повинна вчасно звернути увагу на означені тенденції і забезпечити ефективне функціонування аспекту «зв'язок», а саме вчасний обмін ресурсами. Отже, в межах країни економічний розвиток, як зміна структури, за виміром «організація» не бажаний через те, що така зміна може призвести до регіонального поділу і подальших процесів відділення окремих регіонів. Тому завдання системи управління не допускати насичення площини «функціонування» - «зв'язок», що можливо через його активізацію. Таким чином у вимірі «організація» для забезпечення економічного розвитку, як зміни структури, завдання органів місцевого самоврядування (системи управління) зводиться до розвитку інфраструктури регіону і налагодження міжмуніципальної співпраці (активізація аспекту «зв'язок»).

За виміром «функціонування» збільшення продуктивності призводить до активізації ланцюга створення цінності, його структурної зміни, розширення виробництва чи навпаки, віддачі частини операцій на аутсорсинг, в результаті чого можуть виникати нові види економічної діяльності, або змінюватися структурна організація системи. Система управління «внутрішній ринок» через механізм «попит-пропозиція» може задавати напрямок розвитку для аспекту «функціонування» - продуктивність і «зв'язку» - ланцюг створення вартості. Орієнтація на задоволення попиту та потреб споживачів на внутрішньому ринку призводить до удосконалення виробничої діяльності суб'єктів господарювання, внаслідок чого розробляються і виводяться на ринок нові продукти, послуги, види діяльності, тобто трансформується структура. За класифікацією видів розвитку, наведеній у Таблиці 1.1, ці процеси відповідають прискореному (випереджаючому) розвитку. Зазначимо, що зараз розглядається країна, як підсистема глобального економічного простору, тому система управління визначена як внутрішній ринок. Нижче в аналізі впливу глобального економічного простору на окремі складові у якості системи управління буде

---

¹² Історично поки що не має достатньої кількості прикладів розділення регіональних угруповань через економічні причини, однак у попередньому розділі наведено приклад Греції і ЄС, коли знаходження в зоні єдиною валюти призводить до обмеженості рішення економічних проблем, а вихід країни з неї як рішення не розглядається по політичним причинам.

розглядатися зовнішній (міжнародний) ринок. Наведене представлення наочно демонструє важливість внутрішнього ринку, оскільки саме він задає напрямок і темпи економічного розвитку за виміром «функціонування».

Економічний розвиток за виміром «зв'язок» визначає природу включення підсистеми як структурного елемента до глобального економічного простору. В результаті обробки ресурсів створюється новий продукт, який на окремих етапах виробничого процесу може виступати як кінцевий товар або як ресурс, сировина, комплектуючі чи напівфабрикати, саме тому за аспектом «структура» визначено ресурс/товар. Інтенсивність споживання та обробки ресурсів визначається рівнем розвитку технології, в результаті удосконалення якої зменшується їх витрата, або постає необхідність пошуку нових видів. Отже, цей вимір описує природу інноваційного розвитку (таблиця 1.1). Загальна система управління підсистемою «країна» (Рис.1.4) формалізується як державне управління, її завдання у сфері економічного розвитку - впливати на системи управління «місцеве самоврядування», «внутрішній ринок» та «технологія».

Виходячи із такого розуміння економічного розвитку визначимо сутнісні характеристики державної політики економічного розвитку. Політика – це сукупність цілей і завдань, які практично реалізує держава, та засобів, які використовуються при цьому [59, с.22]. Зміст державної політики визначає сутність та технологію державного управління. У політології при дослідженні напрямів державної політики основна увага приділяється опису і поясненню причин та наслідків діяльності органів державного управління [90, с.17]. Відповідно державна політика визначається як відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства [177, с.82-83]. У першу чергу це державно-правові умови, які дозволяють створити організаційно узгоджений правовий простір країни, де можна максимально використовувати доступні технології економічної, соціальної або іншої діяльності з власною спеціалізацією та кооперацією. Важливу роль відіграють соціально-психологічні умови, які включають розуміння нових життєвих орієнтирів; та практичні, коли рішення, дії, операції, процедури здійснюються з метою і в руслі державної політики, просувають цю політику і наочно розкривають її цінність для суспільства.

Система інструментів та механізмів за допомогою яких держава забезпечує економічний розвиток і утворює економічну політику. Економічна політика – це сукупність заходів, спрямованих на впорядкування руху економічних процесів, здійснення впливу на них чи безпосереднє визначення їхніх результатів [138, с.335]. Необхідно зазначити, що економічна політика є вирішальним засобом підтримки курсу влади. У макроекономіці розглядають інструменти грошово-кредитної та фінансово-бюджетної політики [148, с.499], тобто вплив облікових ставок, державних витрат та безробіття на економічне зростання. Однак ця модель не в повній мірі відповідає авторському розумінню категорії «економічний розвиток», про що було зазначено вище. Тімберген Я. розробив модель економічної політики у вигляді лінійних функцій, які об'єднують цілі та інструменти. Його дослідження показують, що для реалізації кожної цілі необхідно використати свій унікальний набір інструментів. Розвиток цієї ідеї призвів Р. Маделла до висновку, що при оптимальній економічній політиці кожен її інструмент має бути підпорядкований окремому незалежному інституту, що призведе до децентралізації прийняття рішень. У 70-х роках Р.Лукас у теорію економічної політики ввів чинник раціональних очікувань.

Як правило, більшість науковців звертають увагу на економічні чинники розвитку, залишаючи поза увагою значення якості державного управління для економічного зростання та розвитку. У наукових працях як вітчизняних так і іноземних вчених, визначаючи державне управління (governance) [139, с.200, 179, с.31] як здійснення влади для загального добра через формальні і неформальні традиції та інституції, одночасно бракує визнання того, що результативний і прозорий уряд, який функціонує в системі громадянських свобод та професійного державного управління – є суттєвою передумовою зростання добробуту громадян. Система управління може прямо або опосередковано впливати на добробут населення, а відтак на економічний розвиток держави. Не ефективне державне управління може знизити темпи зростання доходів, привести до швидкого вичерпання ресурсів. Надання економічно не обґрунтованих привілеїв та пільг підприємствам може призвести до викривлень в економічній політиці, що знижує продуктивність факторів виробництва, і як наслідки призводить до втрати переваг у довгостроковому періоді. Дослідники теорії залежного розвитку [271; 275] довели, що корупція гальмує темпи економічного розвитку, через неналежне використання людських здібностей, зниження

обсягів внутрішніх і зовнішніх інвестицій, викривлення розвитку підприємництва; зростання тіньової економіки; збільшення непродуктивних державних видатків і руйнування фізичної інфраструктури, зменшення надходжень до бюджету та зниження рівня правопорядку як суспільного блага, захоплення влади в державі корпоративною елітою, яка «купує» вигідну для себе державну політику.

Загалом дослідження державної політики за методологією можуть бути розподілені у чотири групи, що представлено у Таблиці 1.2. Звернемо увагу, що в залежності від методології досліджень результати можуть суттєво розрізнятися, навіть не зважаючи на один і той самий об'єкт дослідження. Дослідження державної політики економічного розвитку - економічний аспект полягає в оцінці показників розвитку та побудові економетричних моделей. З точки зору політології дослідження має бути зосереджено на механізмах здійснення влади та процесі взаємодії політичної системи та суспільства, інакше наскільки адекватна політична система економічній моделі. Державне управління у центр уваги ставить продукт діяльності влади, або аналіз управлінських рішень та їх наслідки для життєдіяльності суспільства.

Отже у нашому дослідженні, під державною політикою економічного розвитку необхідно розуміти організовану та цілеспрямовану діяльність/бездіяльність державних інституцій, яка здійснюється ними через систему механізмів державного управління, та спрямована на удосконалення якості економіки. Інакше, державне управління економічним розвитком зводиться до того, щоб у кожний наступний період часу рівень життя суспільства був краще, ніж у попередній. Виходячи з чого зміст державної політики у сфері економічного розвитку, що відповідає зазначеним критеріям, можна сформулювати наступним чином: модернізація матеріального і духовного виробництва і соціальних умов життя на базі науково-технічного прогресу (інноваційних технологій) і взаємовигідного розподілу праці з іншими країнами.

Таблиця 1.2. Система методологічних підходів до дослідження державної політики¹³

Методологія дослідження	Дослідження предметного поля державної політики	Оцінювання та дослідження впливу	Процес вироблення і здійснення державної політики	Практична розробка державної політики
Завдання дослідження	Розуміння політичних процесів навколо розвитку окремих напрямків діяльності держави	Оцінити результати, ризики, ефект від прийнятого/не прийнятого рішення з точки зору суспільної корисності	Дослідження чинників (внутрішніх та зовнішніх), що впливають на формування і впровадження державної політики, впливи політики	Ефективність застосування на практиці різних інструментів політики
Виконавці дослідження	Фахівці у окремих галузях дослідження	Фахівці у сфері державного управління	Політологи, фахівці у сфері державного управління	Фахівці у окремих галузях дослідження
Приклад	дослідження державної політики у сфері інвестицій, інновацій, охорони здоров'я та інші.	Вплив змін в економічному законодавстві на ділову активність	Стандарти здійснення державної політики	Аналіз бюджетної політики

¹³ Складено за матеріалами [90] та Sobatier Paul A. *Political Science and Public Policy, PS: Political Science and Politics (June 1991), Pp.143-146*

Економічна політика може формуватися базуючись на моделях, що описують роль уряду в економічних системах. Класична модель, в основу якої покладено дослідження А.Сміта, зводиться до мінімального втручання уряду. Наукові праці М. Фрідмана [97, с.35-42], М.Тетчер [183], Р.Рейгана роблять наголос на обмеженому державному втручанні та державній власності на певний вид економічної діяльності. Тому, управління сучасною економікою має здійснюватися не за допомогою державного втручання, а за допомогою регулювання кількості грошової маси в обігу – монетариська модель. Активіський підхід, сформований у працях Дж. Кейнса, полягає у розширенні ролі урядів за межі суто економічної політики у соціальну сферу. Кейсіанська модель державного втручання в економіку виникла з необхідності реагування уряду на умови «Великої депресії» 30-х років, коли традиційний підхід невтручання виявився не придатним для виходу із глибин всесвітньої економічної кризи.

Третя модель – соціалістична: виходить із повної державної власності на підприємства, коли всі економічні рішення ухвалює держава та відсутня будь-яка інновація. Всі три моделі є корисними для розуміння місця і ролі органів державної влади у сфері управління економічними процесами. Описані моделі показують, що основним завданням держави у сфері економічного регулювання є виконання функцій, які знаходяться поза межами дії ринкових механізмів. Держава повинна задавати вектор та розробляти стратегію розвитку економічної системи країни і створювати умови для її реалізації. Це означає, що органам державної влади необхідно перейти від «ручного управління» до втілення довгострокових програм розвитку, створити сприятливе регуляторне та конкурентне середовище для усіх об'єктів господарювання, забезпечити дотримання законності.

Державна економічна політика може розроблятися і реалізовуватися на кількох рівнях в залежності від масштабу проблеми, що розв'язується або суспільної сфери, що охоплюється. Ці рівні визначають мету та стратегію політики, характер організацій, що беруть у ній участь, методи здійснення і результати. Як правило, виділяють три рівні державної економічної політики: макрорівень (у масштабах країни або групи країн); мезорівень (окрема сфера або напрямок); мікрорівень (рішення локальних проблем). Відповідно виокремлюють загальнодержавну, національну і місцеву економічну політику. Загальнонаціональна державна економічна політика передбачає доведення її засад до низових ланок державної влади, а також можливість

безпосереднього впливу на конкретних громадян держави, регіональна економічна політика поширюється на територію регіону, місцева – на місцеву громаду. До суб'єктів економічної політики належать держава, регіональні та місцеві інституційні утворення, що входять до її складу, а також недержавні спілки та об'єднання. У макроекономіці досить часто економічну політику ототожнюють з макроекономічною політикою і зводять її до стимулювання ефективної ринкової економіки та пом'якшення суперечностей ринкового механізму [138, с. 336-343].

В кожній державі її політика формується під впливом різноманітних обставин, може бути доволі кон'юнктурною, і достатньо персоніфікованою. Проте глибинний аналіз дозволяє виділити загальні соціальні критерії за якими державна політика може оцінюватися на тривалому часовому інтервалі. Звертаючи увагу на ст. 13 Конституції України [29], де закріплено соціальну спрямованість економіки, конструктивність державної політики України можна оцінювати з точки зору чи здатна вона:

- 1). забезпечити раціональне і ефективне використання ресурсного, виробничого, трудового і інтелектуального потенціалу країни;
- 2). активізувати труд, що впливає на рівень і якість задоволення людських потреб;
- 3). змінювати умови, продуктивність і соціальну результативність праці, мотивувати людей і створювати чинники зростання їх добробуту.

Будь-яка державна політика може бути реалізована у відповідних умовах з використанням адекватних засобів та інструментів. При формуванні напрямів державної політики у сфері економічного розвитку важливо визначити умови та методи (механізми), які можуть бути спрямовані на її реалізацію.

Отже, державне управління економічним розвитком зводиться до стимулювання активізації вимірів «функціонування» (внутрішній ринок) та «зв'язку» (технологія), які власне і визначають механізм (компенсаторний/надлишковий) входження країни як підсистеми до глобального економічного простору. Одночасно з цим потрібно надзвичайно обережно ставитися до активізації виміру «організація» через те, що це може призвести до неконтрольованих процесів зміни структури підсистеми, інакше поділу, відмежовування окремих елементів системи. Економічний розвиток може проявлятися як розширення діяльності при цьому вимірюється за зростанням абсолютних показників і є позитивним для всіх вимірів (зростання валового

регіонального продукту, продуктивності, споживання ресурсу). В результаті кількісного економічного зростання відбувається якісна зміна організаційної структури підсистеми, за виміром «функціонування» це призводить до появи нових видів діяльності, за виміром «зв'язок» до потреби у нових ресурсах, або створенні нового продукту. За виміром «організація» завдання системи управління (органів місцевого самоврядування) через розвиток міжмуніципальної співпраці та бізнес-інфраструктури забезпечити сталість організаційної структури.

1.3. Теоретичні засади функціонування механізмів державного управління економічним розвитком країни в глобальному економічному просторі

Суверенні держави, які об'єктивно існують та співпрацюють у глобальному економічному просторі, мають різний рівень та структуру розвитку, відповідно і завдання, що стоять перед ними суттєво відрізняються. Проте, незалежно від того на якому рівні розвитку вони знаходяться, для забезпечення органічного існування їм потрібно узгоджувати власні цілі і завдання із загальносвітовою динамікою: взаємодія окремих сфер та галузей, узгодження і виконання всіма загальноприйнятних правил, звичаїв та норм поведінки. Отже, виникає об'єктивна необхідність у розбудові ефективного механізму управління, який здатний забезпечити все це, тобто постає необхідність у механізмі державного управління. Сутність механізмів державного управління визначається їх суб'єктами управління, але багато у чому залежить від цілей і технологій їх здійснення. Не дивлячись на тривалу історію державності, людськості тільки підходить до пізнання і практичної розбудови демократичного, раціонального і ефективного державного управління, бо воно вперше підходить до того стану, коли проблеми, які вирішуються, вийшли за локальні (національні або територіальні) межі і набули глобального масштабу. Глобальні рішення можуть бути прийняті тільки на новому рівні управління – наднаціональному (міждержавному, глобальному). Майже усюди спостерігається наближення глобальних інтересів національної держави і національного бізнесу. Сучасна держава посилює власну економічну функцію через створення організаційно-правового середовища, необхідного для ефективної економічної діяльності суспільства. Отже, постає необхідність у вивченні і розумінні управляючих

впливів на економічний розвиток держави в глобальному економічному просторі. Для цього потрібно дослідити особливості функціонування механізмів державного управління економічним розвитком країни в глобальному економічному просторі.

Для концептуального розуміння мети та завдань дослідження проведемо декомпозицію поставленої проблеми. (див. Рис.1.5). Основу суспільних відносин складає різноманітна діяльність людей, поєднаних в організації, установи і підприємства. Регулювання цих відносин є однією з основних функцій держави і здійснюється в її специфічній формі діяльності - державному управлінні. Держава як суб'єкт управління та об'єкти, якими управляють у суспільстві не існують відокремлено, а якщо існують, то їх раціональність і ефективність надзвичайно низькі. Тільки у взаємодії вони утворюють чинники розвитку та дозволяють вирішувати існуючі проблеми.

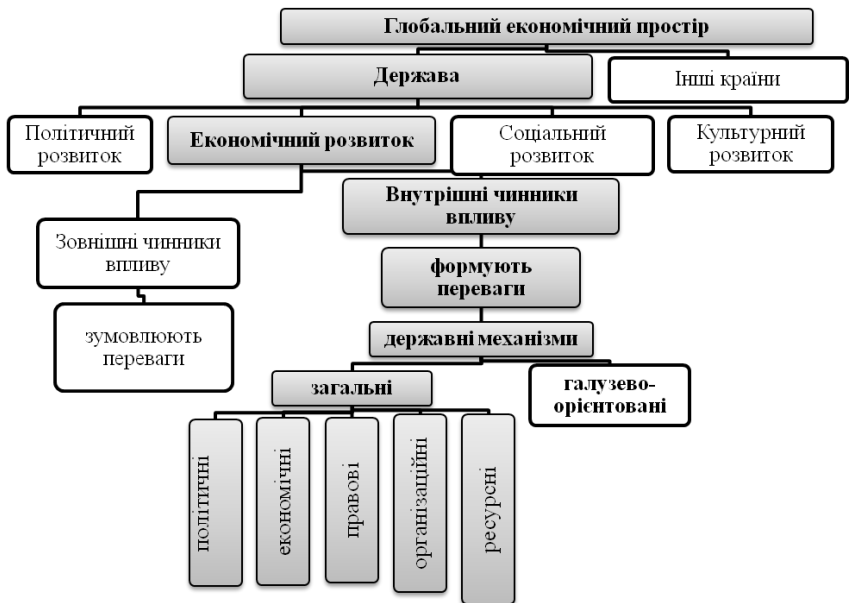

Рис. 1.5 Концептуальне розуміння проблеми дослідження

Сутнісна характеристика держави розкривається і реалізується в її взаємодії з суспільством, у тому, що і як вона робить для впорядкування і удосконалення приватного, колективного і суспільного життя. Тобто у тому за яким сценарієм відбувається політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток. У даному дослідженні увага зосереджена на економічному розвитку, інші сфери (такі як політична, соціальна та інш.) будуть висвітлені обмежено через призму впливів на економічний розвиток.

Держава має надзвичайно складну побудову системи управління, що ускладнює прогнозування та оцінку наслідків прийнятих рішень. У системному підході державне управління розглядається як відкрита система, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем та адаптується до нього. Кожний із елементів організації також представляє собою систему нижчого рівня. Багатогранність і різнохарактерність компонентів (органів, підсистем) організаційної структури державного управління, зумовлює відповідність її побудови завданням системи та необхідність раціоналізації її зв'язків з керованими процесами. Системний підхід до розуміння об'єкту можна розглядати як синтез інтуїтивного та аналітичного методів. Він заперечує спробу зведення властивостей цілого до властивостей його складових, проте запозичує у аналітичного методу інтерес до внутрішньої структури об'єкту. На перше місце висувається сукупність системних властивостей цілого, які, як правило, не притаманні кожній із складових системи окремо. Такий підхід концентрує увагу на їх взаємодіях, які стають причиною виникнення системних властивостей [153, с.12]. Основною проблемою системного підходу є не в обліку усього різноманіття (сукупності) зв'язків, що існують в організаційній структурі державного управління, а в аналізі і побудові систематизованої топології, що фіксує різні властивості зв'язків на кожному з рівнів і у кожному вертикальному зрізі.

На теперішній час у науковій літературі з економіки та управління є декілька визначень системи. Найпоширенішими є наведені нижче. Система – це цілісний комплекс взаємопов'язаних компонентів, що мають особливу єдність із зовнішнім середовищем і представляють собою підсистему системи більш високого порядку. Єдність системи із зовнішнім середовищем визначає її взаємозв'язок з дією об'єктивних економічних законів (Р. Фатхудінов [186].). Система – це єдність, що складається із взаємозалежних частин, кожна з яких привносить щось конкретне в унікальні характеристики цілого (І. Герчікова [84].). Система – є сутністю, яка в результаті взаємодії її частин

може підтримувати своє існування і функціонувати як єдине ціле (Дж. О'Конор [153]). Виходячи із визначення якщо концентрувати увагу на характері зв'язків, що існують між елементами системи, а не на частках системи, то витікає наступний висновок. Системи, що складаються із частин абсолютно різної природи, мають зовсім різні функції, підпорядковуються одним і тим самим законам організації. Їх поведінка залежить не від природи і властивостей складових, а від того, яким чином ці складові поєднані між собою. Виходячи з цього є можливість прогнозувати поведінку системи, навіть якщо не має детальних знань про окремі її складові.

Всі системи управління мають схожу структуру, що характеризується наявністю каналів прямого та зворотнього зв'язків між суб'єктом і об'єктом управління. Процес управління здійснюється на підставі використання і переробки інформації про стан (поведінку) об'єкту і впливу на нього оточуючого середовища. При цьому система може накопичувати ентропію¹⁴, що характеризує накопичення невизначеності, несиметричності обміну інформацією. Цьому явищу у практиці управління приділяється недостатньо уваги, наслідком чого є некомпетентний підхід до вирішення управлінських завдань (іноді у таких випадках говорять про відсутність системного підходу).

Системи мають межі зростання. При інших рівних умовах в якийсь момент одна з них стає надзвичайно великою, погано керованою і швидко виходить з ладу, тому, коли системи розростаються є сенс ділити їх на менші і створювати проміжні рівні управління та контролю. Системи мають властивість самоорганізовуватися навколо системоутворюючого чинника - атрактора. В залежності від нього виділяють жорсткий та м'який системні підходи до управління. Жорсткий системний підхід вимагає, щоб усі представлення системи були формалізовані, визначенні кількісно і сформульовані у вихідних умовах. Об'єкти (у випадку державного управління – суспільство) у рамках жорсткого системного підходу розглядаються як компоненти, з якими при проектуванні системи необхідно обходитися як з технічними елементами системи. При такому підході система (у нашому випадку - держава) є машиною для реалізації мети. М'який системний підхід розглядає організації, країни як складні соціальні системи, які саморозвиваються, де основним елементом є люди, їх поведінка визначається притаманним цінностям, потребам, інтересам. Для досягнення мети у такій

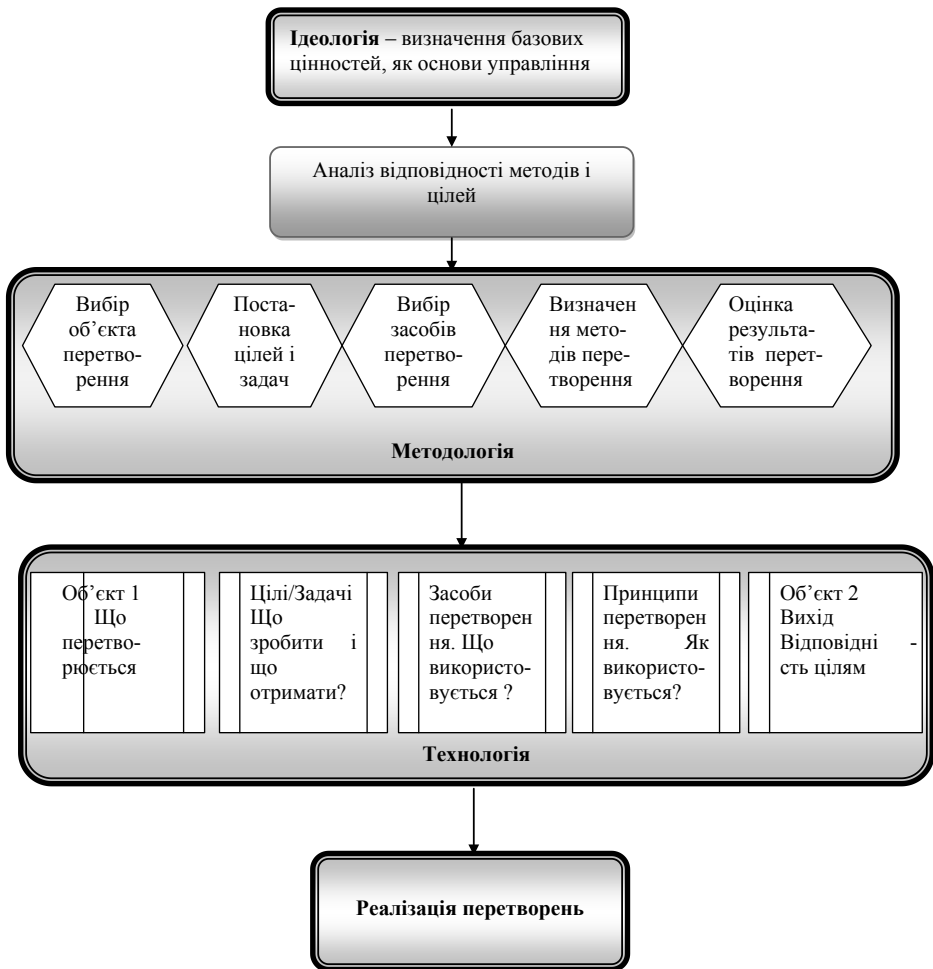
¹⁴ Ентропія – міра імовірності здійснення будь-якого макроскопічного стану; міра невизначеності будь-якої події; зв'язок між макро і мікро станами, що показує спрямованість процесу.

системі необхідно забезпечити єдиний образ дій усіх учасників, що впливають на результат, тобто розробити загальну ідеологію. Системоутворюючим чинником у державному управлінні, як у складній соціальній системі, виступає ідеологія.

Ідеологія (у рамках системно-управлінського підходу) – це логічна і психологічна основа системи політичного управління. Ідеологією сталого розвитку можна назвати системну єдність філософських, логічних, психологічних підходів і установок, спрямованих на своєчасне виявлення і рішення проблем гармонійного сталого розвитку різних соціально-економічних суб'єктів (держав, світової спільноти). Ідеологія є визначальним чинником розвитку системи, вона зумовлює напрямок і характер розвитку системи. Наприклад, пропаганда вільного ринку сприяє активізації підприємницької ініціативи у населення. Натомість, поширення необхідності державної допомоги призводить до формування утриманської свідомості. Логічна структура управління розвитком системи наведена на Рис. 1.6. Ідеологія визначає набір базових цінностей діяльності. На рівні ідеології визначається напрямок (вектор) розвитку.

Методологія визначає принциповий підхід до організації діяльності і управління нею – взаємозв'язок цілей і методів і засобів управління, методів оцінки адекватності засобів що використовуються і методів цілей управління. Тобто, методологія визначає на які об'єкти і яким чином має бути спрямовано керуючий вплив, для просування у визначеному напрямку, що на схемі (Рис. 1.6.) відображено як вибір засобів перетворення та визначення методів перетворення, інакше, механізмів.

Технологія – функціональна логіка діяльності або управління нею на рівні стандартизованих алгоритмів. Саме рівень розвитку технології і визначає які механізми і інструменти використовуються. Логічна структура системи управління показує, що точкою зміни поведінки системи є ідеологічна база. Таким чином, для забезпечення економічного розвитку держави потрібно визначити новий стан економіки, більш досконалий; об'єкти на які потрібно спрямувати керуючий вплив та механізми впливу. Сама по собі зміна технології (механізмів та інструментів) на більш розвинену без підготовки усієї системи може призвести до шкоди: зіпсування механізму, зменшення ефективності роботи системи або її руйнування. В залежності від технології державного управління економічним розвитком виділяють чотири моделі: американську, японську, шведську та німецьку.

Рис. 1.6 Логічна структура системи державного управління економічним розвитком

Американська модель – це лібералізована система управління національною економікою, у якій основний акцент переноситься на ринкові регулятори економічних процесів; державне регулювання зводиться до використання правових і опосередкованих методів з метою створення «правил гри» і сприятливих умов для розвитку бізнесу. Японська модель – централізоване регулювання соціально-економічного розвитку країни з боку держави на основі використання переважно економічних, опосередкованих та неформальних методів державного регулювання. Домінує психологія колективізму, солідарності, підпорядкування особистих інтересів колективним і державним. Шведська – управління соціально-економічним розвитком країни на основі активного втручання держави у процес розподілу і перерозподілу доходів, створення сильної системи соціального захисту населення, домінування ідей рівності і солідарності. Німецька – система управління національною економікою з активним використанням ринкових регуляторів, насамперед конкуренції, і створенням на державному рівні ефективної системи захисту громадян. При представленні системи державного управління за моделлю Рис. 1.6. блок «методологія» відповідає державній політиці, а блок «технологія» визначає механізми державного управління.

Згідно з теоретичними положеннями стратегічного менеджменту саме рівень розвитку стратегічного мислення та розробки стратегічних планів є визначальним при ефективному управлінні та досягненні організацією конкурентних переваг у довготривалому періоді [249, с.235-237]. Класичний підхід до формулювання стратегії визначає її як комбінацію цілей (результатів), які організація прагне досягти, та засобів (методів, механізмів), за допомогою яких вона спроможна це зробити [165, с.26]. Виходячи з головної мети (стратегічної мети, місії) організація розбудовує «дерево цілей», яке наочно демонструє підпорядкованість та взаємозв'язок підцілей, завдань та окремих дій. Саме «дерево цілей» дає уявлення про механізми функціонування організації, як цілісної системи, а формалізація стратегії у вигляді документу і допомагає чітко зрозуміти вектор розвитку системи на всіх її рівнях, що забезпечує послідовність і наступництво при реалізації не залежно від виконавців. Саме поставлена мета та розроблена стратегія має визначати архітектуру системи, у категоріях даного дослідження мета та напрям економічного розвитку країни мають визначати архітектуру системи державного управління. Отже, аналіз ефективності функціонування механізму державного управління економікою країни має зводитися до співставлення

визначеної мети розвитку з системою організації державного управління економікою.

Надзвичайно важливою властивістю державного управління є його цілеспрямованість. Суттю управлінської діяльності є досягнення поставлених цілей, а змістом є дії щодо їх досягнення [139, с.12]. Складність управлінського визначення цілей проявляється у тому, що необхідно відібрати цілі, виділити з всієї кількості саме ті, що не тільки необхідно, але й можливо практично реалізувати. У протилежному випадку державне управління втрачає власну конструктивно-перетворюючу силу і набуває ознак інформаційної або роз'яснювально-популяризаторської діяльності. Для того, щоб цілі були підтримані управлінням, вони мають бути перекладені у площину керуючих (управлінських) впливів. Виходячи з чого визначаємо державне управління економічним розвитком як практичний, організуючий і регулюючий вплив держави (через систему власних структур, головним чином державного апарату, державних органів влади) на економічну діяльність суспільства з метою її впорядкування та підвищення ефективності.

Розуміючи під економічною політикою сукупність заходів, які проводяться державою у галузі виробництва, розподілу, обміну, споживання, накопичення, експорту, імпорту економічного продукту країни, проаналізуємо систему державних інститутів, що впливають на економічну політику, та методи прийняття і реалізації державних рішень у сфері економіки. Крім ресурсних умов для реалізації державної політики надзвичайно важливо інструменти та методи які використовуються для її реалізації, тобто якими засобами та за допомогою яких саме заходів відбувається реалізація політики. У державному управлінні термін «механізм державного управління» вживається досить широко [185], проте в залежності від наукової школи, розуміння його дещо відрізняється. Зокрема, такі науковці як Авер'янов В., Астапова Г., Атаманчук Г., Булєєв І., Єрьоменко-Григоренко О., Коломийчук О., Оболенський О., Рудницька Р., Сидорчук О., Стельмах О., Тихомиров Ю., по-різному визначаючи термін, в цілому окремо поняття «державний механізм» та «механізм державного управління» не виділяють. На відміну від них Бакуменко В., Князев В., Гладішев А., Патрушев В., Іванов В., Єгоров П., Лисенко Ю, Ковалюк О., Коротич О., Круглов М., Малиновський В., Мойсєєв Н., Одінцева Г. відрізняють ці поняття. У російській науковій школі під державними механізмами розуміють способи і прийоми аналізу та оцінки управлінських ситуацій,

використання правових і організаційних форм, впливи на свідомість і поведінку людей в керованих суспільних процесах, відносинах, зв'язках [59, с.294]. В даному дослідженні ми під державним механізмом розуміємо сукупність органів державної влади, організованих на засадах конституційного принципу поділу державної влади для реалізації цілей держави. Основним елементом державного механізму є апарат державного управління, який відіграє важливу роль у виконанні основних функцій і завдань держави [110, с.158]. У наближенні до нашого дослідження державний механізм управління економічним розвитком країни – це система органів державної влади, діяльність яких спрямована на розробку та реалізацію економічної політики.

Під механізмом державного управління розуміють сукупність і логічний взаємозв'язок окремих елементів, процесів і закономірностей, за допомогою яких суб'єкт державного управління (його компоненти) «захоплюють» потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх в своїх управлінських рішеннях і діях та практично впроваджує їх у життя спираючись на державну владу. [59, с.100]. Розуміючи державне управління, як цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан та розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією [95, с.94]; визначимо систему механізмів державного управління економічним розвитком. Під механізмом державного управління розуміють елемент (складову) системи державного управління, через посередництво якого організується процес управління і забезпечується вплив на відповідний об'єкт [96, с.184]. Отже, механізм державного управління економічним розвитком – це складова частина підсистеми державного управління, через посередництво якої організується процес і забезпечується вплив на економіку країни.

Загалом механізми державного управління економікою можна поділити на адміністративні та економічні. Адміністративні механізми базуються на силі та авторитеті державної влади та передбачають прямий безпосередній вплив на виробничі процеси та процеси відтворення. Економічні передбачають використання ринкових інструментів впливу на інтереси

товаровиробників. У попередньому параграфі було показано складність об'єкту управління - «економічний розвиток», отже при аналізі системи управління ним варто розглядати комплексний механізм державного управління, складові якого представлені на Рис. 1.7. Організаційний механізм державного управління визначає у який саме спосіб відбувається прийняття, виконання та контроль за виконанням державних рішень у сфері економічного розвитку, які саме методи управління використовуються, ієрархія та послідовність виконання рішень. Нормативно-правовий механізм визначає систему правил за якими відбувається управління економічним розвитком. Інакше його можна визначити як обов'язкові до виконання команди державного управління (вимоги, заборони, приписи та інш.), які зобов'язують робити чітко визначені речі. Наприклад, розпорядження центрального банку про обов'язковий продаж валютної виручки. Визначені правила та зобов'язання не обов'язково економічно обґрунтовані та вигідні державі, вони можуть бути зумовлені ринковою кон'юктурою, політичними мотивами чи іншими чинниками.

При класифікації механізмів державного управління окремо виділяють економічний механізм, розуміючи під ним переважно фінансове забезпечення [185], та ресурсний, як система забезпечення ресурсами [96, с.375]. Проте, на нашу думку, при класифікації механізмів державного управління економічним розвитком не варто економічний механізм управління звужувати тільки до розгляду фінансового забезпечення. Крім фінансового механізму, до якого відноситься інструментарій грошово-кредитної політики, монетарної політики, бюджетної політики, тут необхідно звертати увагу на програми комплексного розвитку окремих галузей народного господарства, розвиток підприємницької ініціативи, конкурентну політику, діяльність державних монополій.

У науковій літературі з публічного управління [247, с.48] економічний механізм державного управління розглядається як створення органами публічного управління таких матеріальних умов, щоб об'єкту, яким управляють, було вигідно діяти так, як бажає суб'єкт управління. Наприклад, держава зменшує рівень податків для виробників дитячих товарів, стимулюючи зростання виробництва та зменшення цін. У нашому дослідженні такі методи віднесені до мотиваційного механізму (Рис. 1.7.)

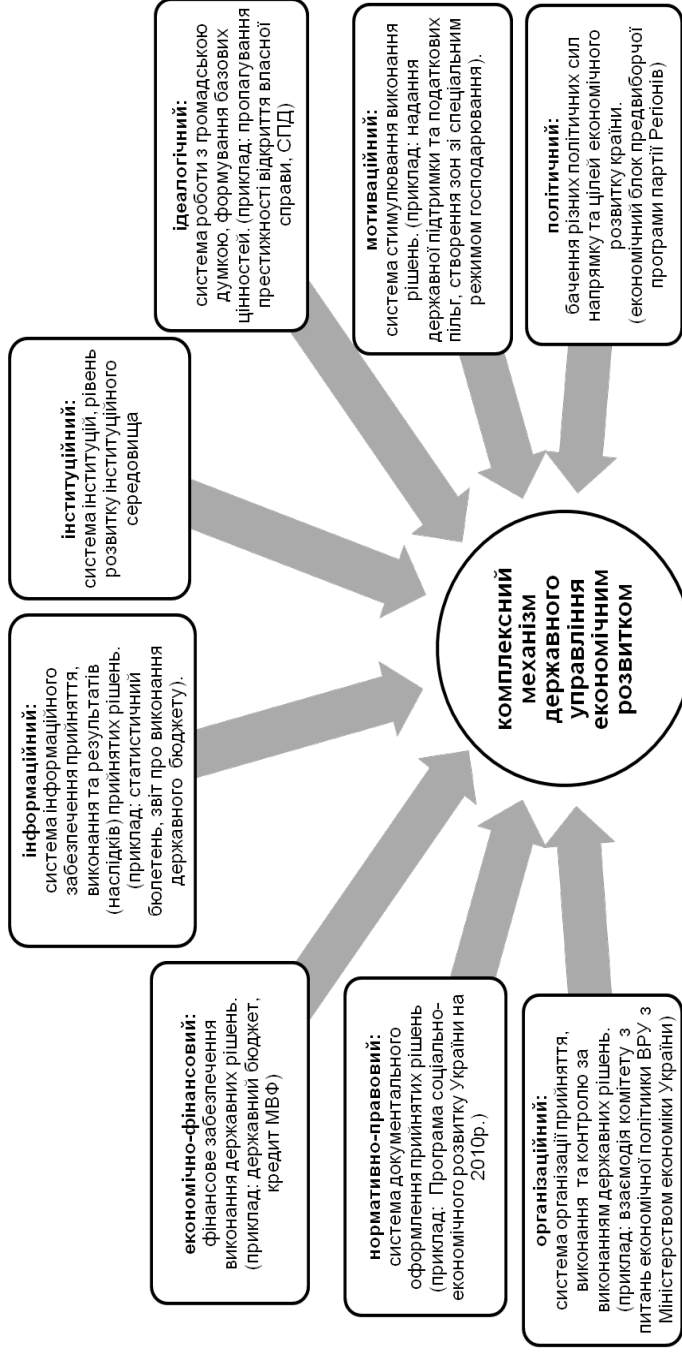

Рис. 1.7. Складові комплексного механізму державного управління економічним розвитком¹⁵

¹⁵ Розроблено автором за класифікацією [96, 185]

Розглянуті механізми державного управління утворюють системне середовище в якому розвивається економіка, тому вони мають бути сталими, а використання того чи іншого інструменту повинно бути зрозумілим та прогнозованим. На відміну від цього, наступна група механізмів, а саме: інформаційний, мотиваційний та політичний є більш гнучкими і динамічними. Від дії цих механізмів залежить оцінка інвестиційного клімату, конкурентоспроможності. Наприклад, рівень інвестиційної активності залежить від того, наскільки прозорою та зрозумілою є система мотиваційних стимулів для інвестора. Запровадження територій зі спеціальним режимом оподаткування, надання податкових пільг чи державних преференцій слугують потужним мотиваційним чинником при прийнятті рішення щодо країни та галузі інвестування¹⁶. Звернемо увагу на особливість інформаційного механізму: з одного боку це система інформаційного забезпечення та підтримки прийняття рішень. Наприклад, Міністерство економічного розвитку та торгівлі України розробляє макроекономічний прогноз на рік, на підставі якого готується проект основних показників державного бюджету на наступний період. Через визначений період (квартал, півріччя, 9 місяців, рік), Державний комітет статистики України отримує у вигляді статистичної інформації результати роботи національної економічної системи за період, на підставі яких (за потреби) відбувається корегування показників державного бюджету, наприклад секвестр бюджету. Іншою сферою діяльності цього механізму є інформування зацікавлених осіб щодо результатів прийняття і виконання державних рішень, для чого передбачено створення окремих структур [31]. Інституційний механізм державного управління економічним розвитком описує систему інститутів, що залучені до цього процесу.

На відміну від попередніх досліджень [59, 95, 96, 185, 187] вважаємо за доцільне виділити ідеологічний механізм, як це зроблено у роботі Чіркіна В.Є. [247, с.48], і конкретизувати, що саме розуміється під ним. Як було показано раніше (Рис. 1.6.), в основі будь-якої управлінської діяльності мають знаходитися базові цінності, які визначаються ідеологією. Основою ефективного економічного розвитку є суспільний капітал, отже для

---

¹⁶ Зазначимо, що оскільки у бізнесі доцільність інвестування визначається рівнем граничного прибутку на одиницю інвестицій, то дане твердження вірно як для внутрішнього інвестора, так і для зовнішнього, підтвердженням чого є динаміка відтоку капіталу у вигляді інвестицій з України у економіку інших країн.

забезпечення сталого економічного розвитку держава має передбачити систему формування і розвитку суспільства, що реалізується через владний цілеспрямований вплив на людей, пропаганду, агітацію. Саме систему державних впливів з метою формування суспільного капіталу з «заданими властивостями» ми і визначаємо як ідеологічний механізм управління. Таке визначення може здатися більш притаманним для тоталітарних держав, адже у демократичних країнах конституційно передбачено ідеологічний плюралізм. Однак, це не означає, що держава має байдуже відноситися до будь-якої ідеології. Держава має підтримувати (у тому числі матеріально) ідеологічні течії, засновані на визнанні загальнолюдських цінностей та ті, що допомагають вирішувати актуальні проблеми. Як приклад, наведемо поширення в Україні ініціативи Глобальної угоди ООН та ідеології соціально-відповідального бізнесу. На противагу цьому позитивному прикладу відсутність державного регулювання призвела до формування у свідомості молоді позитивного сприйняття не обмеженого споживання алкоголю та тютюну. Результатом чого стало посідання Україною першого місця у світі по поширенню дитячого алкоголізму.

Політичний механізм пов'язується у першу чергу з особливостями регулювання політичних відносин у суспільстві, установленням визначених правил «політичної гри», легітимності передачі влади, спрямованість та послідовність політики уряду, адаптивність політики уряду до змін середовища, розумінням основними політичними силами викликів сьогодення.

При аналізі механізмів державного управління економічним розвитком у глобальному економічному просторі важливо визначити межі їх системного впливу. Природньо, що межі впливу державного управління визначаються державними кордонами, проте простір впливу деяких видів механізмів державного управління може суттєво відрізнитися від них. Спробуємо це пояснити на прикладі, економічно-фінансового механізму, до якого відноситься грошово-фінансова політика. Межі впливу грошово-фінансової політики держави визначаються проникненням її валюти. Отже, якщо в Україні вартість імпортованих енергоносіїв при складанні державного бюджету обраховується виходячи з обмінного курсу національної валюти по відношенню до долара США, то це вказує на залежність державних рішень в Україні в цій сфері від політики Федеральної резервної системи США. Перехід у розрахунках за енергоносії на російський рубль вказує на

збільшення залежності від рішень Центрального банку Російської Федерації. Інакше, межі впливу економічно-фінансового механізму державного управління України значно вужче, ніж державні кордони. У той же час завдяки розвитку інформаційних технологій і мережі Інтернет межі впливу інформаційного механізму державного управління значно перевищують державні кордони, проте обмежуються кількістю людей, які здатні зрозуміти мову, на якій викладено інформацію. Таким чином, можемо зазначити, що механізми державного управління мають базові індикатори (кожен вид власний), який визначає межі його впливу.

Виникає риторичне питання, якщо межі дії механізмів державного управління обмежуються, то яким чином розвиваються процеси поза межами регулювання, зокрема впорядковано чи ні. Оскільки держава функціонує в глобальному економічному середовищі, то процеси, які знаходяться поза межами дії механізмів державного управління регулюються впливом глобальних чинників. Регулюючий вплив глобального економічного простору відбувається через систему наднаціональних органів, як вже було зазначено вище, на кожному з систем управління (див. Рис. 1.4.). Крім цього, за аспектом «зв'язок» (див. Рис. 1.4.) відбувається вплив на кожний з вимірів: «організації», «функціонування», «зв'язку». В результаті дії регулюючих міжнародних документів, які носять переважно рекомендаційний характер, та об'єктивних впливів глобального економічного простору відбувається трансформація механізму державного управління та відповідно і результатів його функціонування. На визначення вектору економічного розвитку держави, тобто визначення цілей та напрямів економічного розвитку, впливають зовнішні та внутрішні чинники. На внутрішні чинники, які формують переваги економічного розвитку, держава має безпосередній вплив через формування та реалізацію відповідної політики. Дія зовнішніх чинників може показати або виділити ті переваги, які є у держави у глобальному просторі, проте вплив на них обмежений.

Отже, проблема державного управління економічним розвитком країни в умовах глобалізації у науковій літературі висвітлена фрагментарно за окремими галузями. У більшості випадків дефініція «розвиток» підмінюється «прогресом» або «зростанням». У дослідженні під економічним розвитком будемо розуміти процес удосконалення якості економіки внаслідок синергетичної дії механізмів державного управління та використання переваг глобального простору. Відповідно під державною політикою економічного

розвитку розуміємо організовану та цілеспрямовану діяльність чи бездіяльність державних інституцій, яка здійснюється ними через систему механізмів державного управління, спрямована на удосконалення якості економіки. Для розуміння впливу глобалізаційних процесів на окремі країни варто застосовувати системний підхід, де глобальний простір - це складна система, що описується з точки зору трьох аспектів: «організація», «функціонування» та «зв'язок». Вплив дії процесів глобалізації на країну проявляється у включенні та підпорядкуванні національних держав та їх суверенітетів системі транснаціональних інституцій, що робить країни, уразливими перед глобальними системними ризиками та суттєво змінює механізми державного управління. Обмеження регулювання, як правило, проявляються у використанні стандартного набору інструментів та управлінських рішень, які автоматично переносяться на окремі елементи системи глобального економічного простору.

Виходячи з положень теорії систем кожна система має властивість до саморегуляції, отже включення чи вихід країн з міжнародних організацій (угруповань) розглядається як механізм саморегуляції системи. Механізми саморегуляції можна поділити на дві групи: компенсаторні та надлишкові. Компенсаторні спрацьовують тоді, коли система для власного функціонування не має достатньо ресурсів, і їй необхідно їх поглинати, що призводить до поділу системи з виділенням енергії. Надлишкові спрацьовують тоді, коли система для власного функціонування має надзвичайно багато ресурсів і їй необхідно їх віддавати, що призводить до об'єднання. Розгляд описаних механізмів у термінології теорії переваг показує, що переваги зумовлені надлишковими ресурсами і призводять до інтеграції, недоліки (ризик) зумовлені дефіцитом і призводять до поділу.

Участь країни у міжнародних об'єднаннях та угрупованнях надає їй одночасно як переваги так і обмеження у використанні різних видів механізмів державного управління економічним розвитком. Економічна політика окремих держав розробляється на локальному рівні, особливості її проведення, інструменти реалізації, цілі та завдання узгоджуються з вектором світового економічного розвитку через систему багатосторонніх угод і домовленостей. В залежності від заданого вектору інтеграції держави у глобальний простір та рівня економічного розвитку, визначається його роль і функція у системному середовищі, що суттєво впливає на прийняття державних рішень. Спроба держави змінити власне місце у системній ієрархії

глобального економічного простору призводить до структурних трансформацій, проявом яких є кризові явища.

У міжнародних організаціях прийняття, реалізація і контроль за виконанням управлінських рішень носять особливий характер, оскільки членами організації є суверенні держави з власними законами, порядками і нормативними документами. Отже, управлінські дії з боку глобального економічного простору через механізм міжнародних організацій мають суттєві обмеження і тривалий часовий лаг. Більшість управлінських дій вчиняються над державою після отримання згоди, проте не завжди держава має інші альтернативи або повністю усвідомлює наслідки рішень. Європейський Союз, який зараз об'єднує більшість країн Європи, має у своєму складі організаційні структури (Європейський парламент, Рада міністрів ЄС, Центральний банк та інш.), які частково перебрали на себе суверенні функції членів угруповання і приймають рішення, обов'язкові до виконання всіма членами.

Розділ 2 Концептуальні засади формування основ теорії переваг як умови економічного розвитку в глобальному просторі

2.1. Парадигмальний аналіз теорій економічного розвитку

Перед світовою економічною думкою у період XX-XXI ст. час від часу поставала проблема дослідження, обґрунтування та пошуку моделей економічного розвитку. Основною дилемою сучасної економічної науки та науки державного управління є співвідношення державного та ринкового (вільна конкуренція) регулювання. Основні концептуальні підходи до означеної проблеми в науці визначаються рамками та припущеннями найбільш відомих економічних теорій: лібералізм, неолібералізм, кейнсіанство, некейнсіанство та інституалізм. При розробці рекомендацій та механізмів державного управління економічним розвитком у країнах, що розвиваються, та країнах з перехідною економікою базовою гіпотезою є припущення, що проблеми і процеси розвитку у них є аналогічні тим, що були і розвинутих країнах, але на попередніх етапах. Виходячи з чого робиться висновок, що для аналізу ринкового середовища може бути використано положення класичної та неокласичної економічної теорії, а для аналізу державного сектору – кейнсіанські та некейнсіанські моделі. Даний розділ присвячено дослідженню теоретичних положень економічної науки та

науки державного управління з метою пошуку та виділення основних передумов, чинників, впливів, ризиків та інструментів стимулювання економічного розвитку.

Еволюція основних теорій економічної науки відбулася у відповідності до удосконалення рівня технологічного оснащення та розвитку засобів виробництва, промислової і соціальної інфраструктури, міжнародних економічних відносин. В період порівняно невисокого рівня концентрації виробництва та вільної конкуренції основним регулятором національної економіки виступав ринок, причому ці функції виконувалися ефективно без втручання державного регулювання. Саме тому в період XVII-XIX ст. у економічній науці розвивається концепція лібералізму з значним обмеженням ролі держави у регулюванні економічного сектору. У засадничій науковій праці цього періоду, А.Сміт «Дослідження про природу і причини багатства народів», відзначено, що будь-яке втручання та обмеження ринкової конкуренції державним регулюванням гальмує економічний розвиток суспільства. Одночасно з цим, у праці А.Сміта, міститься незначне протиріччя, коли він визначає роль держави у створенні умов для ведення бізнесу, тобто економічної інфраструктури: захист суспільства від насилля, вторгнення інших незалежних суспільств, кожного члена суспільства від несправедливості з боку інших, забезпечення неупередженої роботи правосуддя, створення та утримання певних громадських установ, тощо [176, с.217]. Ідеї економічного лібералізму знайшли своє відображення у поглядах Д.Рікардо, Ж.Б. Сея, проте криза 1825 року стала першим сигналом обмеженості ринкового механізму регулювання економічних процесів. Щодо української наукової школи, то в період становлення капіталістичної ринкової економіки (перша половина XIX ст.), більшість відомих українських економістів: В. Каразін, І. Вернадський, М. Балудянський, Т. Степанова, П. Сокальський, Д. Журавський виступали на боці ідей економічного лібералізму. Вони вважали, що економічний розвиток підпорядковується природним законам, виступали проти втручання держави в економічне життя, або рекомендувати його обмежити вузькими рамками. З часом, постулати класичного лібералізму перестали відповідати реаліям суспільного життя, що призвело до розуміння необхідності державного регулювання економіки. Наприкінці XIX – початку XX ст. у вітчизняній економічній думці (праці В. Левицького, А.Алексєєнка, Г. Симоненка, О. Миклашевського, К. Воблій, М. Туган-Барановського, Д. Піхно, І. Янжула,

М. Соболєва, М. Бунге) почався пошук шляхів активної участі держави у розвитку промисловості та оптимальних меж поєднання саморегулювання ринку і державного регулювання економіки. Основним критерієм ефективності державного регулювання визнавалися наявність і темпи економічного зростання в країні та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. До основних соціально-економічних функцій держави вітчизняні науковці другої половини XIX – початку XX ст. відносили: створення рівних можливостей здійснення господарської діяльності, а також забезпечення безпеки такої діяльності для всіх суб'єктів ринку; управління тими галузями національного господарства, передача яких у приватну власність може завдати шкоди економічній або політичній безпеці країни (емісія грошей, виготовлення зброї, тощо); забезпечення фінансування виробництв суспільних товарів (будівництво доріг).

Під впливом зміни реальних умов господарювання та загострення кризових явищ, що виникли внаслідок дії недосконалого ринкового механізму, розвинулися положення неолібералізму. Відомий представник цього напрямку, монетарист М.Фрідмен, розглядаючи ринковий механізм, заснований на чистій конкуренції, як ідеальний, досконалий засіб організації та регулювання ринкових процесів і зв'язків між суб'єктами економічної діяльності, повністю не виключає державного регулювання. У його роботах пропонується застосування державного регулювання тільки у сфері регулювання обсягів грошової маси, яка знаходиться в обігу, решта має покластися на дію механізму вільної конкуренції. Один із найяскравіших представників неолібералізму Ф.А. Хайск, вважав, що ринкова економіка розвивається у відповідності до своєї внутрішньої логіки. Механізм ринку через систему цін самостійно забезпечує координацію діяльності всіх учасників ринкових відносин, а конкуренція стає ефективним засобом спрямування невідомих ресурсів на невідомі цілі. На думку, Ф.А. Хайска, будь-яке регулювання ринку, як системи добровільного обміну може паралізувати господарську систему і діяльність окремих її суб'єктів, оскільки є нездатним врахувати всю інформацію та призводить до руйнівних наслідків. Адже цілі та прагнення держави не пов'язані з внутрішньою логікою ринкового порядку. Формування безпосередньо німецького напрямку неолібералізму пов'язано з генезисом ринкового господарства в Німеччині в першій третині XX ст., коли країна в період між двома війнами зіткнулася з руйнівними наслідками ринкового механізму, обтяженими

низкою соціальних проблем і тоталітарним політичним режимом. Саме це й зумовило основні ідеї наукових праць німецьких неолібералів: В.Репке, А. Рюстова, В. Ойкена, А. Мюллера-Армака, Л. Ерхарда. У представників німецького неолібералізму чітко виявляється тенденція не тільки до створення єдиної, спільної теорії трансформації тоталітарного ладу з центрально-керованою, примусовою економікою у демократичний лад на основі капіталістичного ринкового господарства з орієнтацією на вирішення соціальних проблем, але й відслідковується жорстка детермінованість поглядів неолібералів особливостями господарсько-політичного розвитку Німеччини.

Економічна криза 1929-1933 років спричинила формування в економічній науці протилежного лібералізму теоретичного напрямку, в рамках якого обґрунтовувалась концепція необхідності активного державного втручання в економіку внаслідок обмеженості ринкового механізму у забезпеченні стабільного функціонування економіки. Одним із перших прихильників такої концепції був А. Пігу. Через наявність корисного інтересу у людей, вважав теоретик, потрібний «правовий механізм примусового характеру», який спрямовував би корисний інтерес окремих індивідів на благо суспільству. На думку А. Пігу, політику вільного ринку потрібно доповнювати заходами з державного регулювання діяльності економічних суб'єктів, основними з яких є податки, субсидії, трансферти, тощо, проте їх введення не повинно призводити до зниження національного доходу. Отже, державне регулювання визнається А. Пігу необхідним не з точки зору якогось неявного критерію справедливості, а з точки зору економічної ефективності, що є надзвичайно важливим для розуміння взаємовідносин держави і підприємницького сектору.

Подальший розвиток ідей державного регулювання економічного розвитку був здійснений Дж. Кейнсом, праця якого «Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей» започаткувала новий напрямок кейнсіанство. За Дж. Кейнсом ринкова економіка не може успішно розвиватися без активного регулювання з боку держави, яка цілком здатна забезпечити максимально можливу зайнятість, економічне зростання та стабільний економічний розвиток. В якості головного фактора, за допомогою якого можна забезпечити без кризовий розвиток економіки повинен стати «ефективний попит», який включає два доповнюючі один одного елементи – споживчий попит та інвестиційний попит (капіталовкладення, які забезпечує

підприємницький сектор). Дж. М. Кейнс обґрунтував можливість використання цілого комплексу інструментів, за допомогою яких вибудовуються відносини між державою та підприємницьким сектором за різних зовнішніх умов і досягаються основні цілі в суспільстві. Так, у період інфляційних сплесків державне регулювання економіки повинно спрямовуватися на підвищення податків, скорочення невиробничих витрат, обмеження доступу суб'єктів підприємництва до кредитів за допомогою підвищення процентної ставки. У період депресії зусилля держави мають зосереджуватися на скороченні податкових вилучень, підвищенні державної допомоги приватному капіталу, стимулюванні кредитів за допомогою зниження процентної ставки. [126, с.296]. Отже, Дж. Кейнс був прихильником державного втручання в економіку, навіть якщо таке втручання певною мірою обмежувало свободу підприємницької діяльності.

У перші післявоєнні десятиліття кейнсіанський напрям модифікувався у неокейнсіанство, новаціями якого стали передусім теорії економічного зростання та циклічного розвитку. На думку представників неокейнсіанства, модель Дж. Кейнса була статичною, оскільки всі економічні процеси він розглядав виключно в рамках короткострокового періоду. Така зміна парадигми пояснюється практичними завданнями, які були покликані розв'язати науковці. Кейнсіанська модель вирішувала проблему переходу від неповної зайнятості депресивної економіки 30-х років до повної, від кризи до стадії пожвавлення. Але після подолання депресії в період нерівномірного зростання виникла необхідність зосередження уваги на всіх фазах економічного циклу, на повному аналізі механізму його функціонування. На передній план вже вийшла проблема досягнення і підтримки довгострокового економічного зростання. Отже, виникла потреба обґрунтування тривалого сталого розвитку, розв'язуванню якої присвячено наукові праці Р. Харрода, С.Домара, Е. Хансана.

У рамках кейнсіанських моделей зростання розвинулася теорія «порочного кола вбогості», яка вперше була запропонована Г. Зінгер та Р. Пребіш у 1949 – 1950р. Слабкий економічний розвиток країн пояснювався співвідношенням темпів зростання населення і змінами економічних умов, а саме підвищенням якості життя дуже швидко нівелюється зростанням кількості населення. За офіційною статистикою на Азію, Африку, Латинську Америку та Океанію припадає 90% зростання населення, що не співставно з їх внеском у світовий економічний розвиток. Дослідження у цьому напрямку

призвели до виділення теорії квазістабільної рівноваги Х. Лейбестайна, порочного кола нестатку капіталу за Р. Нурксе, коло відсталості за Б. Кналлом, порочне коло за кейнсіанською інтерпретацією, взаємозв'язок політичної та економічної нестабільності. В кожній з теорій будується коло вбогості на базі одного-двох понижуючих чи підвищуючи чинників, при цьому всі теорії зазначають небезпеку зниження середньодушового доходу. У таблиці 2.1. представлено чинники, що впливають на економічний розвиток згідно з парадигмою «порочного кола вбогості».

Недоліком цієї парадигми є відсутність чіткого зв'язку «причина - наслідок», тобто при побудові «порочного кола вбогості» причина зливається з наслідком, що призводить до втрати чіткого зв'язку наступного чинника з попереднім. В результаті побудований ланцюжок є неповним: не всі обмеження враховано, не завжди ланцюжок є логічно замкненим (досить часто він більше схожий на спіраль). Дана парадигма обґрунтовує необхідність зовнішнього поштовху для виходу зі квазістабільного стану бідності. Одночасно, у наукових дослідженнях показано, що країни, які знаходяться у «колі вбогості» не мають можливості залучити фізичний або людський капітал з-за кордону. Низький рівень фізичного та людського капіталу знижує норму прибутковості на новий капітал. Багаті країни здійснюють власні інвестиції у фізичний капітал або у себе вдома або у інших багатих країнах. Щодо розвитку людського капіталу, то у такий ситуації спостерігається «відплив умів» [152, с.460].

Подальший розвиток економічної думки призвів до становлення теорії модернізації «третього світу» та переходу до самопідтримуючого зростання У. Ростоу. В основі якої було покладено ідею теоретичного обґрунтування переходу традиційної економіки до сучасного суспільства західного типу. У. Ростоу виділив три стадії розвитку, які пізніше було розвинуто до п'яти:

1. традиційне суспільство (більше 75% працеспроможного населення зайнято виробництвом продовольства);
2. період створення передумов до зльоту (суттєві зміни у галузях сільського господарства, транспорту, зовнішньої торгівлі);
3. зліт (зростання темпів капіталовкладень, випуску продукції на душу населення, впровадження нової техніки);
4. рух до зрілості (тривалий період технічного прогресу);
5. епоха масового споживання (рух від пропозиції до попиту, від виробництва до споживання).

Таблиця 2.1 Чинники, що впливають на економічний розвиток згідно з парадигмою «порочного кола вбогості»

Теорія	Чинники, що позитивно впливають	Чинники, що негативно впливають	Показник економічного розвитку
квазістабільної рівноваги Х. Лейбестана	зростання продуктивності сільського господарства, зменшення випадків голоду, падіння смертності	зростання населення, поділ земельних ділянок	зростання середньодушового доходу
порочного кола за кейнсіанською інтерпритацією	розвиток внутрішнього ринку	низький рівень доходів, рівень споживання, рівень накопичення, не ефективний попит	ефективність виробництва, рентабельність
порочного кола нестатку капіталу за Р. Нурксе	накопичення, інвестування	нестача капіталу, низька продуктивність, низький рівень доходів, низька купівельна спроможність	Модернізація
коло відсталості за Б. Кналлом	розвиток інститутів	низька кваліфікація робочої сили, нерозвиненість системи середньої освіти та підготовки кадрів, нестача спеціалістів	рівень продуктивності праці, темпи зростання продуктивності праці
взаємозв'язку політичної економічної нестабільності	темпи накопичення, інвестування	політична нестабільність, порушення прав власності, зростання транзакційних витрат, низькі темпи надходження іноземних інвестицій, втеча національного капіталу за кордон, високий рівень інфляції, соціальні конфлікти	зростання національного виробництва

Критерієм виділення стадій слугують переважно техніко-економічні характеристики: рівень розвитку техніки, галузева структура господарства, частка виробничого накопичення в національному доході, структура споживання та інш. Оцінка розвитку відбувається за темпами зростання ВВП, не враховується рівень розвитку інститутів, соціального капіталу та інш.

Результатом синтезу теорій «порочного кола вбогості» та «модернізації третього світу» стала теорія «великого поштовху», головну увагу якої було зосереджено на ролі автономних інвестицій, обумовлених економічною політикою держави, спрямованої на зростання національного доходу. Автори цієї теорії Е. Домар та Р. Харрод виходили з того, що для модернізації виробництва необхідно залучення великого обсягу капіталу, в результаті чого починається самопідтримуюче зростання. Мобілізувати такий обсяг ресурсів добровільно не можливо, тому акцент робиться на зважену кредитно-грошову та податкову політику держави в результаті якої можливі накопичення. Недосконалість фіскальної політики може бути компенсовано за рахунок імпорту капіталу, проте у такому випадку існує ризик його використання на обслуговування поточного споживання. За розрахунками рівень зовнішнього впливу має бути 12-15% національного доходу. Розробка різних теорій економічного розвитку у рамках цієї парадигми такими вченими як Р. Нурксе, К. Мерфі, А. Шляйфер, Р. Вішні, А. Хіршман, Г. Зінгер, призвела до нової концепції модернізації. Згідно з якою «великий поштовх» у промисловості неможливий без «великого поштовху» у сільському господарстві. Отже, згідно з цією парадигмою має бути розроблений власний збалансований шлях економічного розвитку: зростання продуктивності у сільському господарстві, продуктивності труда у аграрних галузях і стимулювання традиційних експортних виробництв, розвиток імпорто-замішувальних виробництв. Таким чином, згідно з даною теорією економічний розвиток – це глибинні структурні зміни, які торкаються усіх галузей народного господарства. Відсутність сучасних галузей народного господарства розглядається як основне гальмо розвитку, тому створення набору сучасних галузей набуває першочергового значення. Конкретизовано парадигму «великого поштовху» моделлю економічного розвитку з двома дефіцитами, у якій темп зростання визначається в залежності від дефіциту внутрішніх (дефіцит накопичення) та зовнішніх (торговий дефіцит) ресурсів. Рівень економічного розвитку при цьому визначається за ступенем витиснення зовнішніх джерел фінансування – внутрішніми, заміна імпортних

товарів – вітчизняними, створення передумов для подолання зовнішньої фінансової залежності. Суттєвим недоліком цієї моделі є її теоретична спрямованість, на практиці в результаті такої політики суттєво зростає зовнішній борг.

На противагу попередньої парадигми розвивалася парадигма У.А. Люїса, базовою ідеєю якої було забезпечення розвитку на внутрішньому потенціалі. Ця парадигма враховувала дуалістичний характер слабо розвинутої економіки: існування традиційного сектору сільського господарства та сучасного промислового сектору. У.А. Люїс показав, що для модернізації економіки потрібно створити механізм перерозподілу ресурсів із аграрного сектору у промисловий, що пов'язано з вирішенням двох проблем:

- накопичення: мобілізація накопичень і перетворення їх на інвестиції;
- зайнятості: вилучення трудових ресурсів з трудонадлишкової сфери і переміщення їх у трудодефіцитну.

Отже, економічний розвиток розуміється як наближення до сучасної економічної моделі; модернізація економіки відбувається за рахунок перерозподілу матеріальних і трудових ресурсів: скорочення менш продуктивного сектору і зростання більш продуктивного. Проте, ця парадигма не враховувала якість соціального капіталу: підприємць у слаборозвинутих країнах орієнтований на максимізацію прибутку, без розуміння філософії підприємництва, соціальної відповідальності та дисципліни. Одночасно, у мешканців таких країн не розвинуто підприємницьку ініціативу, вони віддають перевагу стабільності доходу, аніж великому доходу, що пов'язано з ризиками. В результаті перерозподіл трудових ресурсів відбувається з традиційних секторів сільського господарства до традиційних секторів у промисловості, тобто ефект «псевдорозвитку». В рамках цієї парадигми було розроблено теорії Дж. Фея та Г. Раніса проте, вони мають академічний характер і через свою складність не застосовуються для вирішення прикладних завдань, (наприклад для вироблення рекомендацій для урядів щодо проведення економічної політики).

Попередні парадигми не зважаючи на суттєві відмінності мають однакову теоретичну основу, від них якісно відрізняються погляди інституалізму. У найвідоміших працях представника інституціонального напрямку Дж.К. Гелбрейта, таких як «Американський капіталізм» (1952р.),

«Нове індустріальне суспільство» (1967р.), «Економічні теорії та цілі суспільства» (1973р.), визначено економічну діяльність держави як необхідний елемент нової системи. Дж. Гелбрейт пропонує здійснення реформ, які, в цілому, передбачають посилення впливу держави на підприємницький сектор разом із чітким розмежуванням сфер їх функціонування. Так, в рамках необхідного реформування Дж. Гелбрейт виокремлює: заходи з поліпшення умов розвитку ринкової системи (регулювання цін, забезпечення гарантованого мінімального доходу, підтримка робітничих профспілок, підвищення заробітної плати, пільгове надання кредитів, тощо) та заходи з реформування планової системи для спрямування її на користь суспільних інтересів (прогресивне оподаткування з метою скорочення розриву в доходах, заходи зі стабілізації цін і заробітної плати, націоналізацію великих військових фірм [88, с.45-47; 123, с.93-96]).

Дослідження інституалістів розглядають суспільство як відкриту систему. Тому економічний процес трактується не як автоматичне встановлення сталої рівноваги (за рахунок ринкового регулювання), а як виникнення і посилення асиметричної взаємозалежності між різними (у тому числі і зовнішніми) чинниками розвитку. З цієї точки зору позиції інституалістів найбільш наближені до основної гіпотези даного дослідження. У концепціях інституціоналізму цивілізація розглядається як складна соціальна система, тому у всіх теоріях розвитку в рамках цієї парадигми серед основних чинників, що стримують розвиток, розглядаються значення системи цінностей, традиції, культура, рівень розвитку та якість соціального капіталу. Ресурси і технологія розглядається з точки зору суспільної ролі знань та проблемами захисту навколишнього середовища. Концепція «азійської драми» Г. Мюрдаля показує, що традиційно рушійні чинники розвитку (технічний розвиток, вільний ринок, планування) сприяють створенню анклавної економіки: вузького сектору європеїзованого промислового комплексу, більше пов'язаного з зовнішнім, ніж з внутрішнім ринком, що сприяло посиленню технологічної залежності, дезінтеграції економіки, зростанню корупції та державного бюрократизму. У роботах Г.Мюрдаля релігія розглядається як сила соціальної інерції економічного розвитку, тобто рушійні сили економічного розвитку знаходяться у площині соціальної свідомості та культурних традицій. Отже, згідно з цією теорією джерела економічного розвитку лежать не за межами країни (товар, гроші, капітал та інш.), а в середині країни – недовикористання трудових ресурсів,

зменшення розшарування населення, стимулювання більш інтенсивної та продуктивної праці. Г. Мюрдаль звертає увагу, що економічне зростання, яке не стимулює покращення положення більшості населення, не є економічним розвитком, оскільки відбувається за рахунок нього. Розвиток розуміється як підвищення ступеню задоволення основних потреб усіх членів суспільства.

Подальший розвиток цієї концепції Т. Шульцем однозначно обґрунтував першочерговість інституційних змін та необхідність інвестицій у розвиток людського капіталу. Розвиток у рамках цієї концепції розглядається як інвестиції у людський капітал та ліквідація бідності. Зазначимо, що до інвестицій у людський капітал крім прямих витрат на середню і вищу освіту відноситься самоосвіта вдома, підвищення досвіду на роботі, капіталовкладення у сферу охорони здоров'я, освіти, науки, зростання цінності людського труда.

Нова хвиля інституалізму пов'язана з іменами Р. Коуза, Дж. Б'юкенена, Д. Норта, Ф. Перру, які заклали базис нової інституціональної школи, або неоінституалізму. Засновником неоінституалізму вважається Р.Коуз, який запропонував своєрідний підхід до розв'язання проблеми зовнішніх ефектів, сформульований як теорема Коуза. Вчений виходив з того, що державне регулювання не є ефективним, через те, що кошти, які вона розподіляє через податки та субсидії завжди надходять не тим, кому потрібно компенсувати втрати. Прерогативою держави залишається лише надання суспільних послуг [131].

Натомість представники вірджинської школи, яка сформувалась у 60-70-ті роки ХХ ст., серед яких найяскравішим представником є Дж. Б'юкенен, виходили з того, що ринок не здатний ефективно регулювати економічні відносини між суб'єктами. Вихід із ситуації, коли і сам ринок, і держава не здатні регулювати економічні процеси та відносини, вчений бачив у вдосконаленні механізму прийняття рішень на політичному рівні. У зв'язку з чим, вчений запропонував концепцію організації «політичного ринку», яка передбачає «реформування політичних процедур та правил таким чином, щоб вони сприяли досягненню загального погодження» [64, с.104]. Концепція Дж. Б'юкенена передбачає два рівні суспільного вибору в рамках «політичного обміну». До першого рівня можна віднести розробку правил і процедур політичної гри (правил погодження державних законів, систем оподаткування, тощо), які Дж. Б'юкенен називає «конституцією економічної політики». На конституційній стадії «держава захищаюча» є зовнішнім

суб'єктом до інших суб'єктів і несе відповідальність за захист їхніх прав. Іншими словами держава виконує роль арбітра, який забезпечує суб'єктів суспільними благами. Відповідно держава не повинна втручатися в економічну діяльність, а її роль окреслюється виконанням захисних функцій і наданням суспільних благ (принцип захисту порядку без втручання в економіку). Разом з тим, незважаючи на зовнішню віддаленість теорії суспільного вибору Дж. Б'юкенена від проблематики нашого дослідження, загальний підхід науковця до першочергової ролі політики в економічній системі може бути до певної міри використаний у процесі теоретичного обґрунтування створення системи державного управління економічним розвитком саме української економіки, коли переважно під впливом політичних рішень, певного суспільного вибору відбувається формування основних її інститутів і, одночасно, запуск та налагодження механізмів її функціонування.

Певний інтерес для розгляду поставленої проблеми викликають і погляди представника інституціонально-соціологічного напрямку у Франції Ф. Перру. В розробленій ним теорії «гармонійного зростання», яка стосувалася шляхів і методів вдосконалення капіталістичного господарства за допомогою державного регулювання, вчений виходив з того, що державне регулювання економічного розвитку повинно бути спрямоване на запровадження довгострокових програм та наявності економічного планування. У сучасних умовах і на майбутнє, за думкою науковця, держава повинна посилити свою роль арбітра, стимулювати приватну ініціативу та зберігати досягнення загальних інтересів у суспільстві. [64, с.96-100]. В результаті зроблених досліджень Ф. Перру доходить до висновку, що основним завданням держави стає вимога планувати господарську діяльність економічних одиниць, що посилить загальну ефективність економіки.

У роботах неонституціоналістів, яскравим представником яких є Е. де Сото, як рушій економічного розвитку розглядається урбанізація. Показано, що ці процеси супроводжуються високим відсотком явного безробіття серед недавно урбанізованого населення та прихованого безробіття переважно у міському неформальному секторі (ринкова та вулична торгівля, офіційно не зайняті будівельники, перевезення, таксі, тощо). Існування нелегального сектору пояснюється високими трансакційними витратами початкової легалізації і підтримки легального бізнесу, бюрократична заорганізованість, вартість «законослухняності». Зростання нелегального сектору, за оцінками

експертів в Україні він знаходиться на рівні 75%, призводить до недоотримання державою доходів у вигляді податків і необхідності збільшення рівня оподаткування легального сектору. У свою чергу якщо тіньовий сектор зосереджено переважною більшістю у сфері малого та середнього бізнесу, то легальний – крупний бізнес, який використовує політичне лобі для отримання державних преференцій. В результаті чого відбувається штучне викривлення конкурентного середовища, легальний бізнес консервується, стає менш ефективним, збільшуючи розрив з конкурентним тіньовим сектором. Проблемним стає формування дохідної частини державного та місцевих бюджетів: великі підприємства користуються пільгами, а середні та малі – працюють у сірому або тіньовому секторах. Отже, для забезпечення економічного розвитку згідно з цією теорією необхідно створити механізм інтеграції легального і тіньового секторів в єдине економіко-правове середовище. Для цього пропонується: оптимізувати функції правових інститутів через скорочення тих що дублюються; передачу відповідальності регіональним органам управління з метою наближення влади до реального життя і проблем; зростання відповідальності і можливостей для приватних осіб і звуження їх для держави.

Проблеми планування економіки державою в 30-ті роки ХХ ст. посідали центральне місце й у теоретичних дослідженнях вчених-економістів колишнього СРСР. Цими питаннями займалися також українські науковці В.Веденський, В.Валуєв, Л.Шапіро, А.Петров, Л.Горелик, П.Першин та інші. Під час аналізу планової системи економісти основну увагу зосереджували на її директивності, тобто можливості економічного центра – держави, прямо враховувати потреби суспільства, окремих індивідів і на цій основі визначати завдання для їх задоволення. Фактично передбачалося, що узгодження інтересів в суспільстві забезпечується автоматично, через безумовну зацікавленість всіх його членів у досягненні найвищих цілей. Але вже в 50-ті роки вчені зосередили увагу на аналізі використовуваних в плані показників, вбачаючи в них засіб боротьби з недоліками господарського механізму. Мова йшла про те, як ослабити або нейтралізувати прагнення підприємств до отримання низьких планів. [143, с.150-153]. Отже, парадігмальний аналіз теорій економічного розвитку дозволяє систематизувати сфери та механізми державного управління економічним розвитком.

Таблиця 2.2. Основні напрямки державного управління економічним розвитком.

Напрямки державного управління економічним розвитком	Представники економічних концепцій
захист та координація суб'єктів господарювання, створення стабільної інфраструктури для діяльності суб'єктів господарювання	А. Сміт, Л. Роббінс, В. Ойкен, Л. Ерхард, Дж. Гелбрейт, Дж. Б'юкенен, М. Бунге, І. Вернадський, Д. Піхно, П. Мігулін
Подолання наслідків зовнішніх ефектів	А. Пігу
Стимулювання та підтримка конкуренції, в тому числі і створення конкурентного середовища	В. Ойкен, Л. Ерхард
Усунення монополії та наслідків не добросовісної конкуренції	В.Ойкен
Регулювання підприємницької активності за допомогою розмірів інвестицій в залежності від фази економічного циклу	Дж.М. Кейнс, Е. Хансен
Підтримка, в тому числі фінансова окремих нерентабельних підприємств, особливо малих і середніх, новостворених підприємницьких структур	В. Ойкен, Л. Ерхард
Направлення фінансової, податкової та грошово-кредитної політики на розвиток підприємництва	М.Фрідмен, А. Мюллер-Армак, Дж.М. Кейнс, Е.Хансен, Дж. Гелбрейт
Створення довгострокових програм розвитку та економічне планування	Ф. Перру, Є.Ліберман, В.Веденський, В. Мікшкіс, В.Валуєв, Л.Шапіро, А.Петров, Л.Горелик, П.Першин
Створення механізму інтеграції легального і тіньового секторів в єдине економіко-правове середовище	Е. де Сото

Узагальнений аналіз сучасних парадигм економічного розвитку та виділення чинників, що його визначають наведені у таблиці 2.3. Шляхом емпіричних досліджень було визначено вплив чинників на збільшення темпів економічного зростання (застосування окремо кожного з пунктів призводить до збільшення темпів зростання на один відсотковий пункт [123, с.461; 130]):

- збільшення на 1,2 роки середнього періоду навчання робочої сили;

- збільшення охоплення населення середньою освітою на 40 відсоткових пунктів¹⁷;
- скорочення на 28 в.п. частки кредиту центрального банку у сукупному кредиті;
- збільшення коефіцієнту монетизації (M2/ВВП) на 50 в.п.;
- збільшення державних інвестицій у транспорт та комунікації на 1,7 в.п.;
- зниження інфляції на 26 в.п.;
- зменшення дефіциту державного бюджету (у відсотках до ВВП) на 4,3 в.п.;
- збільшення частки прямих іноземних інвестицій у ВВП на 1,25 в.п.¹⁸;
- зниження частки державного споживання на 8 в.п.;
- зниження премії чорного ринку¹⁹ від обмінного курсу валют²⁰ на 36 в.п.

Отже, еволюція наукової думки (лібералізм – неолібералізм – кейнсіанство – неокласицизм – інституалізм), по-перше, одноставно визначила складові сприятливого розвитку: стабільна макроекономіка з використанням фінансової і монетарної політики; конкурентні внутрішні ринки з розвинутою інфраструктурою, довірою між приватними підприємцями, вільною конкуренцією; формування людського (соціального) капіталу. По-друге, було показано, що кожна країна має індивідуальний шлях економічного розвитку, де стандартні рішення призводять до різних результатів, не завжди очікуваних. Зауважимо, що в рамках розглянутих теорій не було висвітлено вплив зовнішнього середовища, глобалізаційних процесів і міжнародної торгівлі, переміщення факторів виробництва між

---

¹⁷ Відсотковий пункт (в.п.) – це спеціальна одиниця виміру, яка використовується для порівняння величин, що виміряні у відсотках (не плутати з відсотками та базовим пунктом).

¹⁸ Аналіз офіційних даних Державної служби статистики України [156] дозволяє зробити висновок, що іноземні інвестиції, які надходять в Україну є поверненням виведених з країни капіталів. Отже Україна знаходиться у процесі «псевдоінвестування», тому ця теза (не зважаючи на шалені темпи надходжень іноземних інвестицій в окремі роки) на прикладі розвитку української економіки підтвердження не знайшла.

¹⁹ Премія чорного ринку – величина спреду між офіційним і ринковим обмінним курсом у відсотках

²⁰ За офіційною інформацією Національного банку України (НБУ) [159] в Україні встановлено плаваючий валютний курс, проте за фактом існує офіційний курс НБУ (що є ознакою фіксованого валютного курсу), НБУ власними валютними інтервенціями/купівлею валюти на міжбанківському ринку регулює обмінний курс (що більше притаманно для плаваючого валютного курсу).

країнами, рух капіталу. Структурний аналіз, наведений у таблиці 2.3. допомагає визначити систему чинників, що стимулюють та стримують, економічний розвиток країни. Чинники, що стримують економічний розвиток можуть розглядатися як своєрідне обмеження системи, проте у комбінації із зовнішніми впливами вони можуть посилювати, або нівелювати негативний вплив.

Отже, однакові чинники при інтеграції у глобальний економічний простір для однієї країни можуть слугувати перевагами, а для іншої – ризиками. Сучасні економічні теорії показують, що державне управління економічним розвитком поширюється за межі економічного блоку, суттєвими є впливи політичної, соціальної та гуманітарної сфер. Тому державне управління економічним розвитком країни має бути збалансованим стимулюванням рушійних чинників (див. Таблицю 2.2.) з врахуванням переваг у глобальному економічному просторі. Набір інструментів державного стимулювання економічного розвитку повинен обиратися із врахуванням індивідуальних особливостей (не економічного характеру) окремої країни, а саме релігії, соціальної стратифікації, політичних чинників.

Оцінка економік у Глобальному рейтингу конкурентоспроможності робиться за стадіями економічного розвитку [116; 117]. Для оцінки розвитку національних економік методологія Всесвітнього Економічного Форуму використовує мікро- та макроекономічні чинники і містить 12 складових конкурентоспроможності: державні, суспільні та приватні установи; інфраструктура; макроекономічна стабільність; охорона здоров'я та початкова освіта; вища освіта та професійна підготовка; ефективність ринку товарів та послуг; ефективність ринку праці; розвиненість фінансового ринку; оснащеність новітніми технологіями (технологічна готовність); розмір ринку; рівень розвитку бізнесу; інновації. Різні фактори впливають на країни по-різному. В залежності від складових, які розвинені у країні, їх розділяють за стадіями економічного розвитку (Рис. 2.1).

Таблиця 2.3. Парадигмальний аналіз теорій економічного розвитку²¹

Парадигма	Основні теорії (наукові школи)	Індикатор економічного розвитку	Рушійні чинники	Стримуючі чинники
Кейнсіанська	Теорія «порочного кола вбогості», теорія модернізації «третього світу», концепція зростання, яке здатне до самопідтримки, теорія «великого поштовху», модель економічного зростання з двома дефіцитами	Національний дохід на душу населення; високі темпи зростання; структурні зміни, які охоплюють основні галузі народного господарства; заміщення зовнішніх джерел фінансування внутрішніми	Збільшення продуктивності сільського господарства, зовнішні інвестиції, зовнішні впливи для розвитку, державна розробка програм модернізації, створення ринкової інфраструктури	Збільшення населення, нестача капіталу, низька продуктивність праці, низька купівельна спроможність, низька кваліфікація робочої сили, вузький внутрішній ринок, політична нестабільність, високий рівень інфляції, «втеча капіталу»

²¹ Складено автором за [54; 60; 64; 73; 86; 152]

Таблиця 2.3. Парадигмальний аналіз теорій економічного розвитку²² (продовження)

Неокласична	Моделі з надлишковою пропозицією труда (У. Люте, А. Хіршман, С. Шатц), теорії дуалістичної економіки (Дж. Фей, Г. Раніс)	Подолання дуалізму традиційного економікою сучасною (бартерною та ринковою)	між та та	Перерозподіл ресурсів (фінансових та трудових) із аграрного сектору в промисловий, внутрішні ресурси (товарний надлишок у сільському господарстві), нерівність доходів, зростання заробітної плати, ефективні форми урбанізації населення	Недорозвиток підприємницьких якостей у підприємств, населення надає переваги стабільному доходу, ніж ризикованому, низька якість трудових ресурсів
Інституціональна	Інституціональні програми модернізації, «азійська драма» Г. Мюрдала, теорія розвитку людських ресурсів Т. Шульца, неінституціональний підхід Е. де Сото	Підвищення ступеню задоволення основних потреб всіх суспільства; інвестиції людський (соціальний) капітал скорочення бідності;	в та	Розвиток місцевих промислів, розвиток особистості, соціального капіталу, інвестиції у сферу освіти і охорони здоров'я	Релігія, ідеологія планування, інституціональні умови, недосконалість ринку труда, існування в економіці легального і тіньового сектору, наявність державної підтримки/преференцій для крупного бізнесу

²² Складено автором за [54; 60; 64; 73; 86; 152]

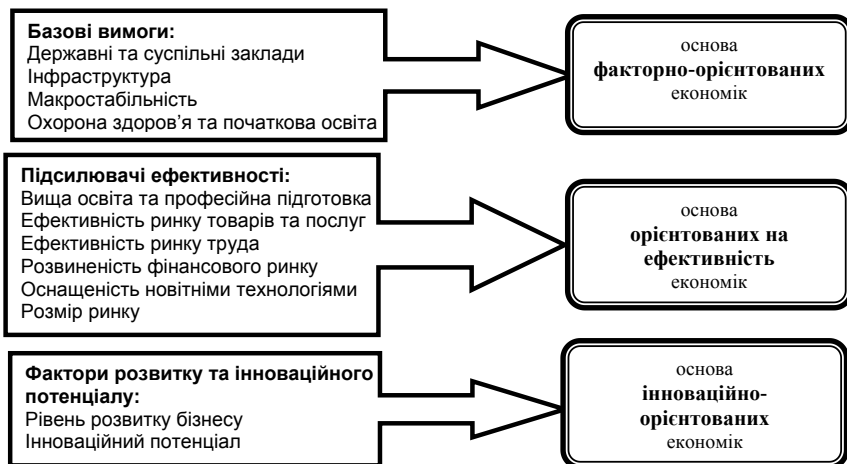

Рис. 2.1. Складові стадії економічного розвитку [116].

На першій стадії економічне зростання залежить від базових факторів, а країни конкурують за рахунок забезпеченості ресурсами – в основному робочою силою та природними копалинами. Компанії конкурують за рахунок ціни і продають елементарні продукти та товари. Низька продуктивність відображає низький рівень заробітних плат. Збереження конкурентоспроможності на цій стадії розвитку економіки залежить в основному від стабільного функціонування державних і приватних установ, інфраструктури, макроекономічної стабільності, здоров'я та освіченості робочої сили. Наявність інституційних структур для забезпечення правомірного врядування є фундаментальною засадою всього, що робиться для підсилення економічного зростання. Ефективне функціонування управлінського апарату, чіткі нормативні рамки, громадянські свободи, прозорі і підзвітні механізми забезпечення верховенству закону та участь населення у прийнятті рішень – усі ці чинники відіграють не останню роль у економічному зростанні та розвитку. Підпорядкованість державної політики, законів та ресурсів інтересам еліт дуже часто спотворює систему стимулів та спрямовує витрати на цілі, соціальна значущість яких незначна, що в свою чергу, позначається на віддачі, яку отримує суспільство, зменшує позитивний вплив на добробут.

По мірі зростання заробітних плат та подальшого економічного розвитку, країни переходять до наступної стадії, де економічне зростання залежить від ефективності. На цій стадії необхідно впроваджувати більш ефективні виробничі процеси та підвищувати якість продукції. На цьому етапі підвищення рівня конкурентоспроможності більшою мірою залежить від якості вищої освіти та професійної підготовки, ефективного ринку товарів та послуг, добре функціонуючого ринку товарів та послуг, розвиненості фінансового ринку, здатності впроваджувати новітні технології і розмірів внутрішнього та зовнішнього ринків. Коли країни переходять до стадії розвитку економіки, що залежить від інновацій, вони здатні підтримувати високий рівень заробітних плат і відповідний рівень життя тільки за умови, якщо компанії конкурують за рахунок нової, унікальної продукції. На цій стадії компанії повинні конкурувати за рахунок інновацій, виробляючи нові й різноманітні товари за рахунок високорозвинених виробничих процесів.

На даний час рейтинг глобальної конкурентоспроможності охоплює 139 країн. Згідно з методологією конкурентоспроможності розглядається як сукупність установ, політик та факторів, які визначають рівень продуктивності економіки. Рівень продуктивності економіки у свою чергу визначає рівень добробуту, який може бути досягнутий в країні. Громадяни в більш конкурентоспроможній економіці як правило мають більш високий рівень доходу. Рівень продуктивності також визначає відсоток прибутковості інвестицій в економіці. В середньо та довгостроковій перспективі ймовірність зростання більш конкурентоспроможної економіки вище, ніж менш конкурентоспроможної. Стадії розвитку економіки країн у рейтингу визначаються за двома показниками: рівень ВВП на душу населення та ступені залежності розвитку країни від основних факторів. Якщо у складі експорту країни сировинна продукція становить більше 70%, економіка країни перебуває на стадії розвитку, де зростання забезпечується за рахунок базових факторів.

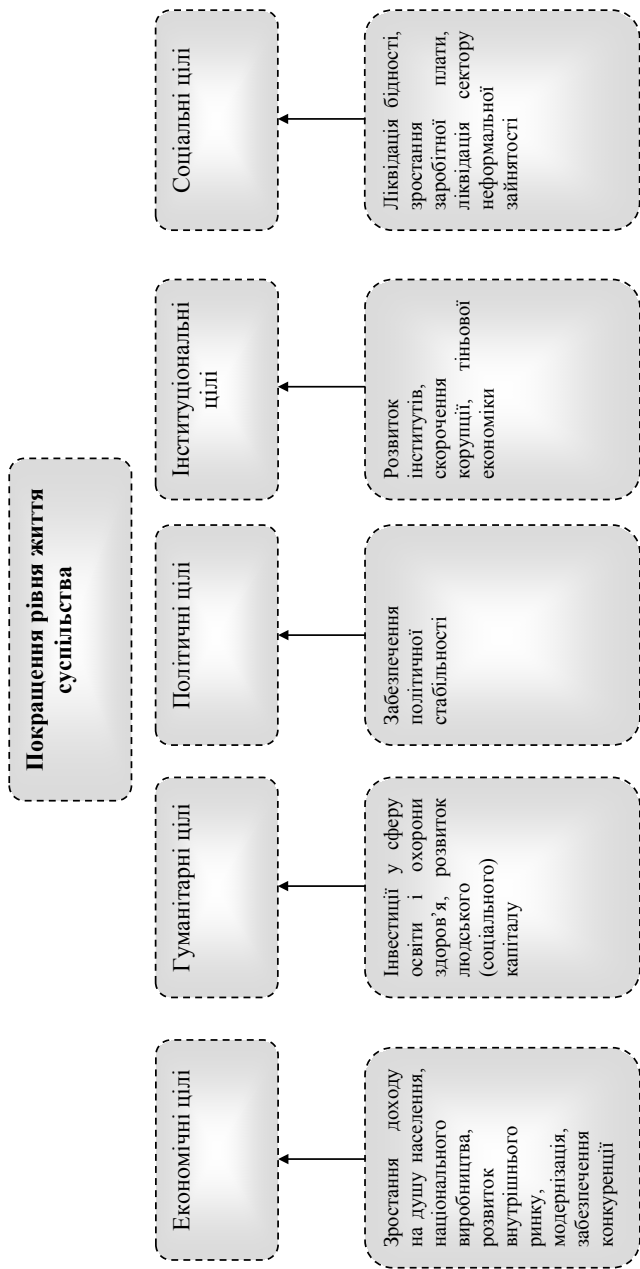

Рис. 2.2. Декомпозиція цілей державного управління економічним розвитком

Виходячи з визначення державного управління, як цілеспрямованого впливу держави на об'єкт управління [95, с.95; 96], та враховуючи сучасну наукову думку щодо індикаторів економічного розвитку (див. Таблицю 2.3.) зробимо декомпозицію цілей у сфері економічного розвитку. Основна мета державного управління економічним розвитком полягає у тому, щоб методами державного впливу забезпечити покращення рівня життя суспільства. Звернемо увагу на те, що сучасне розуміння чинників економічного розвитку поширюється далеко за межі економіки. Тому для його забезпечення необхідно передбачити комплексний вплив механізму державного управління на інші сфери (див. Рис. 2.2.). Реалізація цілей нижчого рівня, які визначені на діаграмі має забезпечити реалізацію цілей вищого рівня. Зауважимо, що поставлені цілі є досить абстрактними і загальними, вони не відповідають загальноприйнятим критеріям SMART, а тому при розробці державних програм чи стратегій мають бути уточнені і конкретизовані в залежності від визначених пріоритетів розвитку. У наступних розділах показано методику конкретизації цілей на основі побудови багаторівневого поля переваг.

2.2 Багаторівневе поле переваг – основа механізму державного управління економічним розвитком в глобальному просторі

Попередній параграф, присвячений аналізу теорій економічного розвитку засвідчив неоднозначну роль держави в процесі забезпечення економічного розвитку. Хоча функції держави, механізми її координуючої ролі в економіці змінилися, проте, як зазначається у доповіді Всесвітнього банку, без ефективної держави неможливо забезпечити сталий розвиток як в економічній так і в соціальній сфері. Держава знаходиться у центрі економічного і соціального розвитку, проте не у якості безпосереднього джерела розвитку, а як партнер і помічник. [81, с.2]. Державне управління визначається за допомогою різних довготермінових програм, які реалізуються за допомогою бюджетного фінансування, та стають імпульсом для економічного розвитку.

Для подальшого дослідження, оскільки зустрічаються такі терміни як державне управління економічним розвитком, державне регулювання економіки та державна підтримка потрібно чітко визначити категоріальний апарат. Державне управління – це цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів,

свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленою політичною системою та законодавчо закріпленою, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією. [96, с.94]. Отже, виходячи з визначення державного управління, бачимо, що державне регулювання та державна підтримка є окремими проявами державного управління економічним розвитком. Слово «регулювати» означає упорядковувати, вносити порядок у певну діяльність, налагоджувати правильну взаємодію частин системи [96, с.12]. Державне регулювання економічного розвитку – це свідомий вплив держави на об'єкти і процеси національної економіки з метою надання їй певної спрямованості господарської діяльності, узгодженості дій суб'єктів і досягнення бажаних результатів. У такому визначенні державне регулювання економічного розвитку і державне управління економічним розвитком тотожні. Державна підтримка економічного розвитку є одним із інструментів державного управління економікою і передбачає безпосереднє втручання держави у функціонування національної економіки шляхом надання прямого бюджетного фінансування чи пільгової системи оподаткування.

Системний підхід і аналіз передбачає: починати процес прийняття рішень із виявлення й чіткого формулювання кінцевих цілей; розглядати проблему як єдину систему й виявляти всі наслідки й взаємозв'язки кожного часткового рішення; погоджувати цілі підсистем із загальною метою системи; виявляти й аналізувати можливі альтернативні шляхи досягнення мети й вибирати з них найбільш ефективні за результатом [178, с.75]. Для досягнення поставленої мети необхідна цілеспрямована діяльність – операція як поняття системного аналізу, яка включає три основні моменти:

- керуюча діяльність людини (органу управління), яка організує операцію на основі підготовки й вибору раціонального способу використання активних засобів для досягнення мети;
- активних засобів (організаційно-технічних систем, ресурсів), що перебувають у розпорядженні органу управління й використовуються в операції відповідно до обраного способу управління;
- інших систем, які безпосередньо взаємодіють з активними засобами.

У загальному плані ці три моменти відбивають відповіді на питання, як діяти, чим діяти і на що впливати для успішного досягнення мети державного управління. Керована система являє собою динамічний об'єкт управління, який змінює свій стан при наявності деяких внутрішніх закономірностей його функціонування, під впливом зовнішнього середовища, а також команд (управляючих впливів), які надходять від системи управління по каналах прямого зв'язку. По каналах зворотного зв'язку орган управління отримує повідомлення про стан керованої системи. Таким чином, економічна система ($\xi(x_i, y_i, z_i)$), як керована система, змінює свій стан під впливом зовнішнього середовища (глобального простору), а також команд державного управління ($f(x_i, y_i, z_i)$), в результаті чого отримаємо новий стан економічної системи ($\xi'(x_i, y_i, z_i)$). Якщо в результаті змін, які відбулися економічна система набула нову, більш досконалу структуру або властивості, то можемо фіксувати економічний розвиток. Орган управління керує динамічними об'єктами, виходячи із загальної мети системи, відповідно до впливів від зовнішнього середовища й до змісту інформаційних команд від органу управління, який керується певними принципами управління (Рис. 2.3). Процеси підготовки й прийняття рішень, організація їх виконання й контроль складають суть державного управління економічним розвитком.

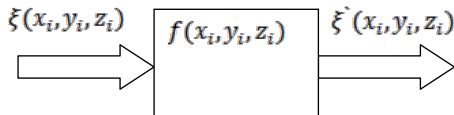

Рис. 2.3. Модель державного управління економічним розвитком²³

Державне управління є процесом формування розумно обґрунтованою поведінки системи. Основна мета управління полягає в тому, щоб забезпечити максимальну ефективність використання ресурсів під час виконання поставленого завдання. Операція, як процес функціонування системи, описується набором певних параметрів. Сукупність конкретних значень цих параметрів у фіксований момент часу називають станом системи. Функціонування системи є процесом зміни станів. Стан системи й

²³ Розроблено автором

зовнішнього середовища (у нашому випадку – глобального простору) в певний момент часу називають ситуацією або обстановкою операції. Оцінка обстановки перед початком операції й у процесі її проведення, прогноз у змінах обстановки є важливими етапами прийняття управлінських рішень. Ситуація (обстановка), що склалася на кінець операції, визначає фактичний (реальний) результат операції. Сукупність факторів, що істотно впливають на зміну обстановки, зумовлюючи її, називають умовами обстановки.

Ефективність операції є узагальненою визначальною функціональною властивістю системи, яка реалізує операцію, яка розкривається через категорію мети (бажаного результату) та об'єктивно виражається ступенем досягнення мети з урахуванням витрат ресурсів і часу на реалізацію операції. Потенційна ефективність операції визначається як ефективність операції при використанні ідеального способу використання активних засобів, тобто при виборі кращої стратегії і при сприятливих умовах обстановки. Показники ефективності (показники якості, цільова функція) як кількісна міра ступеня досягнення мети операції та критерії відшукування найкращих рішень як ознака, яким повинне задовольняти найкраще рішення, на практиці використовують для порівняльної оцінки ефективності варіантів ведення операцій.

Модель державного управління економічним розвитком країни у глобальному просторі можна представити:

$$\xi(x_i, y_i, z_i) = f(x_i, y_i, z_i) \quad (2.1)$$

Відповідно, до введеного нами представлення економічної системи країни у глобальному просторі (Рис. 1.4), стан економічної системи характеризуватиме кожен з вимірів: «організації», «функціонування» та «зв'язку». У такому разі отримаємо набір показників, які характеризуватимуть стан системи за кожним виміром:

$$\xi(x_i, y_i, z_i) = \begin{bmatrix} x_1 & y_1 & z_1 \\ \dots & \dots & \dots \\ x_i & y_i & z_i \end{bmatrix} \quad (2.2)$$

При цьому показники x_i характеризуватимуть вимір організації, а саме якість місцевого самоуправління, рівень розвитку регіонів, рівномірність/диспропорції регіонального розвитку, розвиток міжмуніципального²⁴ співробітництва, динаміка зміни валового

²⁴ те, що більшістю українських вчених [94] стосовно України зараз називається "міжрегіональне співробітництво", має означати співробітництво між областями, згідно із європейським трактуванням регіону. Але у Статуті Асамблеї Європейських регіонів, міжрегіональним співробітництвом називається

регіонального продукту, тощо. Показники y_i відповідають індикаторам оцінки виміру функціонування, а саме рівень розвитку внутрішнього ринку, продуктивності та нормі рентабельності по окремих галузям, кооперації, тощо. Показники z_i відповідають виміру зв'язку, а саме рівень технологічного розвитку, наявність технологічних укладів, замкнених циклів виробництва, рівню заробітної плати за окремими галузями, тощо. Для більш коректного представлення їх можна конкретизувати і розподілити за окремими вимірами таблиця 2.4.

Таблиця 2.4. Індикатори економічного розвитку за вимірами²⁵

Організації	функціонування	зв'язку
Макроекономічне середовище	Місцеве самоврядування	Інноваційна активність
Розвиток бізнес-середовища	Використання природних ресурсів	Технологічний розвиток
Конкуренція	Валовий регіональний продукт на душу населення	Трансферт технологій
Фінансова система	Рівень забруднення навколишнього середовища	Інфраструктура ²⁶
Грошово-фінансова політика	Розвиток регіональної інфраструктури (дороги, комунікації, тощо)	Підтримка наукових досліджень
Фіскальна політика		
ВВП на душу населення		
Корупція		

Відповідно, до введеного нами представлення економічної системи країни у глобальному просторі (Рис. 1.4) державне управління може здійснювати управляючий вплив за визначеними вимірами: «організації», «функціонування» та «зв'язку» через відповідні системи управління: місцеве самоврядування, внутрішній ринок та технологія. Таким чином, функція державного управління є інтегральною функцією впливу за кожним виміром:

співробітництво регіонів, що належать до різних держав. Тому в сенсі внутрішнього співробітництва у нас все частіше використовується термін "міжмуніципальне співробітництво".

²⁵ Систематизовано автором

²⁶ Тут під інфраструктурою розуміємо м'яку інфраструктуру (soft infrastructure) - інформаційна інфраструктура, інфраструктура знань

$$f(x_i, y_i, z_i) = \int f(x_i), f(y_i), f(z_i) \quad (2.3)$$

Виміром ефективності функціонування системи є ступень досягнення мети (бажаного результату) з урахуванням ресурсів і часу. Для розбудови ефективної системи державного управління економічним розвитком у глобальному просторі потрібно визначити мету, тобто визначити новий стан економічної системи $\xi(x_i, y_i, z_i)$. У попередньому розділі за допомогою аналізу теорій економічного розвитку було виділено індикатори економічного розвитку, які, власне, і можуть використовуватися для фіксування бажаного стану системи.

Враховуючи те, що держави існують і розвиваються у глобальному просторі, то і управляючі впливи на систему зумовлені їх раціональною поведінкою у зовнішньому середовищі. Таким чином, для розуміння природи функції $f(x_i, y_i, z_i)$ потрібно, виходячи із сучасних теорій, дослідити поведінку суб'єктів у глобальному просторі (управляючі впливи) та чинники, які на неї впливають. Виходимо із припущення, що управляючі впливи (функція $f(x_i, y_i, z_i)$) є раціональними рішеннями, які було прийнято в залежності від змін зовнішнього середовища (глобального простору). У такому разі зміни зовнішнього середовища (глобального простору) і визначають чинники, які впливають на поведінку функції $f(x_i, y_i, z_i)$, тобто на державне управління. Визначення принципів оцінки чинників та виділення переваг, ризиків, загроз та можливостей робиться згідно з положеннями економічної теорії, що показано нижче.

Бурхливий розвиток міжнародної торгівлі XVI-XVIIIст., призвів до вивчення причин того, що одні країни є більш успішними у торгівлі, а інші – менш. Дослідження природи вигідності ведення торгівлі призвело до виникнення теорії абсолютних переваг А. Сміта [176, с.36], яка обґрунтовувала необхідність спеціалізації країни на виробництві товарів, витрати на які є найменшими, а прибутковість максимальною [176], інакше де вона має абсолютні переваги. У такому разі країна може вигравати від спеціалізації на виробництві товару на основі абсолютних переваг та обмінювати частину обсягу виробництва на інший товар, при виробництві якого країна має абсолютні недоліки. За рахунок цього відбувається найефективніше використання ресурсів, а виробництво обох товарів зростає. Ця теорія була розвинена Д. Рікардо [144], у теорію порівняльних переваг, згідно з якою країна повинна спеціалізуватися на виробництві та експорті тих товарів, виробництво яких менш ефективно, тобто таких, які мають

порівняльні переваги, а також імпортувати ті товари, виробництво яких не ефективне, тобто таких, при виробництві яких країна має порівняльні недоліки [176, с.38]. Наступною моделлю, яка пояснює детермінанти порівняльних переваг, тобто висвітлює причини існування різниці цін на товари між двома країнами, є модель Хекшера-Оліна. Успішність міжнародної торгівлі у цій моделі визначалася переважно національною локацією ресурсів та розподілом доходів, при цьому робилося припущення, що країни, які включені до міжнародної торгівлі мають однаковий доступ до технології і використовують однакові методи виробництва, різними визначалася вартість факторів виробництва (труд, капітал) [144]. Отже, економічний розвиток у такому розумінні є зростання виробництва, відповідно переваги зумовлюються ефективністю виробництва конкретного товару.

Ці моделі описували експортно-імпортні відносини, тобто пояснювали сальдо зовнішньоторговельного балансу. Вважається, що для країни краще мати позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу, оскільки це забезпечує накопичення грошово-матеріальних цінностей. Отже, економічний розвиток у такому розумінні пов'язаний з успішністю країни у міжнародній торгівлі, розвитком порівняльних переваг, відповідно роль державного управління у сфері міжнародної торгівлі зводилася до забезпечення позитивного сальдо шляхом вжиття протекціоніських заходів і обмежень входження імпорту на внутрішній ринок. Проте інтенсифікація глобалізаційних тенденцій, створення наднаціональних інститутів (СОТ, ЮНТКАД та інш.), які регулювали відносини у сфері міжнародної торгівлі, призвели до зміни правил міжнародної торгівлі, зробили внутрішні ринки більш відкритими, в результаті чого змінилися завдання державного управління у цій сфері.

Системний аналіз товарної структури міжнародної торгівлі став поштовхом до розвитку концепцій периферійного (залежного) розвитку. У роботах Р. Пребіша, засновника цієї теорії, показано, що в результаті міжнародного поділу праці, дискримінаційної торгової політики розвинутих країн, механізм міжнародної торгівлі спрацьовує для викачування доходів з периферії до центру. Отже, перевагами економічного розвитку країни, з точки зору цієї теорії, є адекватна торгова політика країни (протекціонізм, вільний доступ до ринку, правила міжнародної торгівлі в рамках торгових організацій)

та спеціалізація країни, що в сучасних умовах зумовлюється рівнем технологічного розвитку, інноваціями та обсягами інвестицій.

У роботах С. Фуртадо [150], було звернуто увагу на дуалізм споживацьких і культурних традицій: коли зв'язок залежної підсистеми (менш розвинутої країни) з домінуючою (розвинутою країною) здійснюється через еліту, яка орієнтується на стандарти життя розвинутої системи. Отже, чинником, що стримує економічний розвиток, є наслідування моделей поведінки центру. В результаті описаних процесів відбувається нееквівалентний обмін і асиметрична взаємозалежність між групами країн. Інакше, формується особливий механізм перерозподілу валового світового продукту з концентрацією більшої частки у розвинутих країнах, при цьому при зростанні добробуту розвинутих країн погіршується економічний стан у країнах, що розвиваються. Головним чинником, який забезпечує нееквівалентний обмін між країнами у дослідженнях А. Емануеля називається різниця заробітних плат, яка зберігається за рахунок стримування мобільності труда, тобто як чинник розглядається вартість робочої сили. Зазначимо, що врахування низької вартості робочої сили, або дешевої робочої сили, як переваги, не завжди є коректним. Різний рівень технологічного розвитку і оснащення країн викривлює порівняльну оцінку заробітних плат робітників. Для коректного порівняння заробітних плат робітників варто враховувати рівень кваліфікації, вимоги та продуктивність, а також питому вагу заробітної плати робітника у собівартості продукції.

Отже, державне забезпечення певного рівня економічного розвитку у розвинутих країнах з цієї точки зору забезпечується за рахунок регулювання внутрішнього ринку праці через введення інституційних перешкод на рух робочої сили з-за кордону і затвердження мінімального рівня оплати праці. Подолання залежного розвитку слабо розвинутих країнами можливо за рахунок оподаткування низько технологічного експорту з подальшим формуванням фондів розвитку та диверсифікації внутрішнього виробництва для подолання залежності від зовнішнього світу.

У дослідженнях Аміна С., Мішале Ш., Зінгера Г., Айдало Ф. звернуто увагу на позитивну роль транснаціональних компаній (ТНК), як провідників нових знань, технологій, підвищення якості робочої сили. Оцінюючи, діяльність ТНК в середині країни як перевагу, держава має стимулювати її розвиток. Однак, до діяльності ТНК, як до осередків глобального економічного простору, в середині країни потрібно ставитися досить

обережно. Не зменшуючи позитивний внесок у економічний розвиток країни, потрібно звернути увагу на ризики діяльності ТНК. По-перше, ТНК у довгостроковому періоді орієнтовані на репатріацію прибутків до країни базування. По-друге, основним мотивом винесення виробництва ТНК у інші країни є його здешевлення, переважно за рахунок вартості робочої сили, природних ресурсів, зменшення екологічних витрат. По-третє, заохочення діяльності потужних ТНК у країні призводить до включення її до виробничої ланки всієї системи ТНК, що посилює залежність від зовнішнього середовища. Показовою є практика державного управління діяльності ТНК у Китаї. Для того, щоб проводити власні дослідження у сфері високих технологій, китайське керівництво зробило пріоритетною задачею відкриття науково-дослідницьких центрів. Головною перевагою General Motors над Ford в отриманні шанхайських інвестицій було відкриття великого центру з передачею сучасної технології. Сьогодні науково-дослідні центри у Китаї мають Oracal, Siemens, Nokia, IBM, Hewlett Packard, усього подібних центрів відкрито близько 200 [248, с.76]. Отже, ми оцінюємо активність ТНК в країні більше як ризики економічного розвитку у частині провокування кризових явищ в економіці.

Особливої уваги потребують наукові дослідження щодо ролі людського (соціального) капіталу у забезпеченні економічного розвитку країн. У роботах У. Петті, А. Сміта, К. Маркса, Г. Беккера можна прослідкувати еволюцію поглядів науковців на роль людського капіталу у економічній системі, при цьому розмежовується поняття фізичного обсягу трудових ресурсів і людський капітал²⁷. Людські ресурси визначають зміст і етапи соціально-економічного розвитку. Традиційні чинники виробництва (капітал і земля) залишаються пасивними чинниками розвитку, а люди – найбільш активним чинником розвитку. Більшість наукових досліджень 90-х років у сфері економічного розвитку найвагомішим рушієм називають освіту, навіть витіснивши на другий план традиційні чинники вплив інфляції, урядових витрат, інструментів фіскальної та монетарної політики, політичну стабільність.

В останні роки все більше значення набувають дослідження взаємовідносин держави і громадян суспільства. У роботі Беслі Т. та Бюргеса

---

²⁷ У цьому контексті під людським капіталом розуміється запас здоров'я, знань, навичок, мотивацій, здатностей, які має людина і які впливають на її продуктивність праці і зростання доходів.

Р. розглянуто модель зворотнього зв'язку між урядом та електоратом, яка базується на рішенні політичних проблем. На основі припущення, що виборці для прийняття рішення щодо голосування можуть спостерігати за посадовою особою, було показано, зв'язок між безпосередньо посадовою особою, її діями, стимулами переобрання і виконанням передвиборчих обіцянок. Особливістю дослідження є надання значення неупередженості і незалежності ЗМІ. Подальший розвиток досліджень у цьому напрямку призвів до вивчення впливу довіри на економічний розвиток. У власних дослідженнях С. Нак та Ф. Кіфер ставлячи у центр уваги рівень розвитку соціального капіталу²⁸ показали, що у суспільстві з високим рівнем довіри угоди укладаються з меншими витратами, використовуючи менше ресурсів на захист від порушень, мають більш прибуткові і менш ризиковані інвестиції, краще доступ до банківських ресурсів. Суспільства з високим ступенем довіри (у тому числі і до уряду) мають більш сильні стимули до розвитку та вищу імовірність повернення інвестицій і накоплення людського капіталу. У суспільствах з низьким ступенем довіри провідну роль грають родинні зв'язки. Основні висновки дослідження:

- суспільна взаємодія в основі якої лежить довіра пов'язана з більш високим рівнем розвитку економіки (Норвегія, Фінляндія, Швеція, Данія);
- довіра і норми громадянської взаємодії більш сильні у країнах з формальними установами, які ефективно захищають власність і гарантують виконання контрактів.

Розвиток наукової думки призвів до революційної зміни світогляду на економічну систему, відбувся перехід від орієнтації державного управління економікою на технологічну ефективність до інвестицій в людський капітал, як бази для забезпечення економічного розвитку. Рушії економічного розвитку перемістилися до гуманітарної сфери: у площину соціальних, політико-правових, морально-психологічних, культурно-етичних, природно-демографічних напрямків.

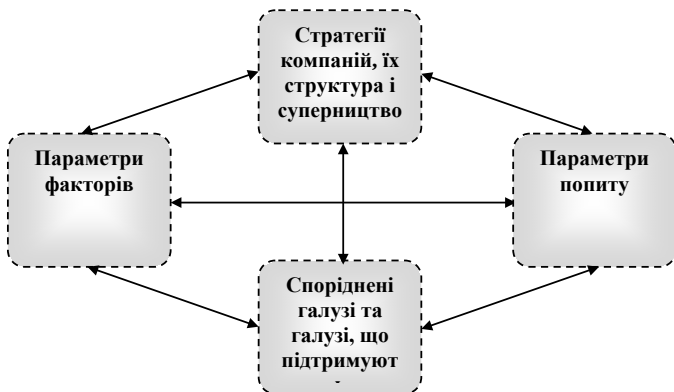
Розвиток та розширення міжнародних ринків призвело до збільшення кількості його учасників, вільного пересування між країнами факторів виробництва та різноманіття товарів і послуг. М. Портер протягом чотирьох

---

²⁸ Соціальний капітал використовується для описання таких ресурсів індивіда як власні повноваження, відносини, які засновані на довірі, норма довіри, яка встановлюється суспільством.

років досліджував розвинені країни світу: Данію, Німеччину, Італію, Японію, Корею, Сінгапур, Швецію, Швейцарію, Великобританію та Сполучені Штати Америки. Метою його дослідження було визначення яким чином та у який спосіб одні країни є більш успішними, ніж інші у залученні інвестицій, ресурсів, тобто як саме досягаються конкурентні переваги у глобальному середовищі [166, с.206]. На підставі цих досліджень було зроблено висновок, що конкурентними перевагами країни є конкурентоспроможність компаній, які в ній базуються [166, с.215]. У працях М. Портера рушієм розвитку визначено конкуренцію, а переваги розуміються як чинники, що забезпечують конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі. М. Портер визначає головною метою діяльності держави зростання продуктивності, що вимагає розвитку економіки. Не припиняючи суттєвого внеску у забезпечення конкурентоспроможності країни національних цінностей, культури, структури економіки та історичного розвитку, визначальними чинниками називається галузь спеціалізації країни у міжнародному поділі праці та здатність генерувати інновації. Для оцінки можливостей розвитку компаній в середині країни було сформульовано правило ромбу, яке визначає вектори конкурентоспроможності (див. Рис. 2.4).

Рис. 2.4. Детермінанти конкурентних переваг країн [166, с.221].

Механізми державного управління економічним розвитком будуть більш ефективними, якщо їх узгодити з детермінантами конкурентоспроможних переваг країни, що представлені на Рис. 2.4. По-перше, позиція країни у чинниках виробництва, таких як наявність кваліфікованої робочої сили, інфраструктури. По-друге, характер попиту на внутрішньому ринку для галузевого продукту або послуг. По-третє, наявність чи відсутність в країні галузей-постачальників або інших супутніх галузей, конкурентоспроможних на міжнародному рівні. По-четверте, умови в країні для створення, управління компаніями, а також характер внутрішньої конкуренції [166, с.221]. М.Портер зазначає, що найбільший ефект досягається при розвитку групи галузей, формуючи кластери, свого роду спектри експортних переваг.

Узагальнення наведених досліджень щодо успішності економічної діяльності країн у глобальному просторі призводить до наступних висновків. По-перше, категорія «перевага» з'являється при порівнянні декількох суб'єктів, і характеризує набір властивостей і якостей одного з них, які вигідно відрізняють його від інших. У глобальному економічному просторі країни конкурують одна з одною за ресурси, фактори виробництва, ринки збуту та інш., тому поширеним є термін «конкурентні переваги», який ввів М. Портер. Отже, чинники, які впливають на економічний розвиток країни, можуть бути перевагами, ризиками, загрозами чи можливостями в залежності від зазначеної мети та поведінки інших суб'єктів в глобальному просторі. Найбільш показовим підтвердженням цієї тези є розглянутий приклад діяльності ТНК. При визначенні за мету економічного розвитку зростання ВВП, активна діяльність ТНК в країні є перевагою. Якщо в основу економічного розвитку країни було покладено стратегію сталого розвитку, то діяльність ТНК є ризиком. При орієнтації на зростання доходу на душу населення – активна діяльність ТНК може бути загрозою.

Таким чином, можна виділити наступні групи чинників, що впливають на економічний розвиток:

- економічні (наявність природних ресурсів, впровадження інновацій, робоча сила та інш.);
- гуманітарні (розвиток культури, духовність, наявність національної ідеї, згуртованість нації та інш.);

- політичні (політична стабільність, система прийняття державних рішень, чіткість, зрозумілість, прозорість та послідовність державних рішень, соціальна відповідальність влади та інш.);
- інституціональні (розвиток інститутів, існування неформальних інститутів, корупція та інш.);
- соціальні (розвиток системи охорони здоров'я, системи освіти та інш.);
- операційні – ефективність та ступінь використання наявних ресурсів;
- програмно-стратегічні, плани, програми та стратегії розвитку, якість документів.

Врахування основних положень розглянутих у першому розділі теорій економічного розвитку, вказує на необхідність врахування терміну та тривалості дії чинників. Введення параметру часу дає змогу виділити категорії чинників за терміном дії короткотермінові, середньотривалі та довготривалі. Зважаючи на інерційність економічної системи результати дії чинників можуть проявитися через часовий лаг, тому виділяємо тактичні чинники та стратегічні чинники. Результат впливу тактичних чинників проявляється відразу і впливає на прийняття оперативних державних рішень. Вплив стратегічних чинників проявляється не відразу і визначає тренд розвитку на більш тривалий період. Однак, при формуванні поля переваг економічного розвитку країни провідну роль грає механізм державного управління. Одні і ті самі чинники, в залежності, від регулюючих впливів державного управління можуть стати для країни як перевагами, так і ризиками. Тому завданням державного управління у сфері економічного розвитку стає комплексний вплив на систему чинників, що його забезпечують, з метою їх найефективнішого використання. Саме управляючий вплив держави перетворює чинники економічного розвитку на переваги. Звернемо увагу, що аналізувалися внутрішні джерела розвитку, тобто механізм державного управління має бути спрямовано на розвиток внутрішнього потенціалу (внутрішні переваги розвитку).

Дослідження механізмів державного управління економікою як цілісною системою (Т. Парсонса, П. Ларальсфеда, В. Томсона, М.Х. Мескона, Д. Істона, Т. Алмонда та інш.) спрямовані на вивчення усього комплексу взаємозв'язків між внутрішнім (державним і приватним секторами) та зовнішнім середовищем. Наукові школи Д. Лернера, Дж. Ганнелла, Л. Уайта,

описуючи державно-адміністративне управління як цілісну систему, бачили основне завдання у тому, щоб виявити увесь комплекс взаємозв'язків між елементами та взаємозв'язок державно-адміністративної системи із зовнішнім середовищем та суспільством загалом. Велику увагу ролі держави в економіці надавали у своїх роботах А. Шефле, А. Вагнер, Р. Ієрінг, М. Вебер, Л. Дюгі, Г. Гегель. Зокрема А. Шефле запропонував правило пропорційного задоволення суспільних потреб за рахунок держави і приватних потреб за рахунок ринку. А. Вагнер виступав за стале зростання економічної активності держави, вважаючи, що така активність носить об'єктивно закономірний характер. Економічну активність держави він пов'язував як із соціальними так із технологічними змінами у суспільному розвитку.

Викладені теоретичні положення дають можливість визначити вектор управляючих впливів держави у сфері економічного розвитку для перетворення чинників розвитку на переваги, тобто функції державного управління у сфері економічного розвитку. Основні функції державного управління у сфері економічного розвитку наведені у Додатку Б, серед них варто виділити:

- формування, запровадження та реалізація державної економічної політики на базі визначення переваг економічного розвитку країни у глобальному економічному просторі;
- створення та розвиток інститутів для забезпечення ефективної діяльності суб'єктів господарювання усіх форм власності;
- створення адекватного нормативно-правового середовища, для максимальної реалізації підприємницької ініціативи;
- забезпечення інвестицій у розвиток людського (соціального) капіталу, як основи для забезпечення економічного розвитку;
- створення передумов для коопераційних зв'язків між крупним, середнім та дрібним бізнесом.

Досвід розвинених країн у сфері управління конкурентоспроможністю національної економіки свідчить, що така модель розвитку вимагає структурування діалогу між державним і приватним секторами. Міжнародний досвід показує, що процеси обговорення та створення інституціональних структур направлені на планування, виконання та оцінку програм і політики. На інституційному рівні політика національної конкурентоспроможності реалізується, по-перше, через національні ради з конкурентоспроможності,

підзвітні президенту або прем'єр-міністру (США, Ірландія, Греція, Хорватія, Данія, Росія, Сербія), або національні ради з продуктивності (Канада, Сінгапур, Малайзія, Гонконг). По-друге, відповідальними за проведення і моніторинг політики конкурентоспроможності є національні міністерства, що і розробляють національні стратегії конкурентоспроможності або операційні програми, в яких визначаються пріоритети політики конкурентоспроможності країни (Великобританія, Фінляндія, Франція, Польща, Литва, Естонія, Чехія, Словенія, Угорщина). Унікальна структура рад дозволяє їм працювати з урядом, забезпечуючи механізм діалогу між державними, приватними, профспілковими і академічними установами щодо заходів, необхідних для покращення економічної конкурентоспроможності країни [127, с.17]. При створенні такої ради потрібно чітко визначити її функції, повноваження і передбачити ресурси для забезпечення її функціонування, у протилежному випадку існування новоствореної інституції буде фіктивним. Яскравою ілюстрацією бездіяльності такого типу установ є Росія з Україною, де після кількох років функціонування Рад національної конкурентоспроможності було створено нові Раду з конкурентоспроможності та підприємництва і Національну раду з конкурентоспроможності відповідно.

У дослідженнях з державного управління досить часто серед функцій державного управління економічним розвитком називається: забезпечення державною підтримкою та надання преференцій місцевим товаровиробникам [119]. Інтеграція країни у глобальний економічний простір вимагає уніфікації регулюючих впливів держав та відкритості ринків, отже таке твердження є дискусійним, що показано нижче. Прихильники позиції держави - регулятора вважають, що немає рації підтримувати²⁹ неефективні підприємства: чим раніше вони підуть із ринку, тим швидше їхнє місце займуть нові, більш ефективні компанії. У такому разі відбувається санація і вивільняються ресурси для інших більш конкурентоспроможних суб'єктів економіки. Допомога держави спотворює здорову конкуренцію, породжуючи утриманські настрої. Відповідно до цього підходу, природне банкрутство неефективних підприємств прискорює перерозподіл економічних ресурсів - інвестицій, кадрів, підприємницької ініціативи - у більш конкурентоспроможні сектори. Цей процес знімає як прямий фінансовий тягар субсидування з держави, так і непрямий із сильних галузей економіки,

---

²⁹ Під державною підтримкою підприємств маються на увазі заходи прямого та прихованого субсидування, такі як пільги, субсидії, протекціоністські заходи, регулювання цін і тарифів, податкові канікули тощо

вивільняючи кошти для довгострокових інвестицій, реструктуризації, інновацій і соціальної підтримки населення. Підприємства, які не здатні впоратися із проблемами самостійно, повинні піти з ринку, а не розраховувати на підтримку платників податків. З іншого боку, відмова держави від підтримки підприємств може призвести до безповоротної втрати складних майнових і технологічних комплексів, а також кадрового потенціалу в ряді стратегічних галузей, наприклад в авіабудуванні, приладобудуванні, хімічній промисловості.

Перші пріоритети розвитку ЄС на наднаціональному рівні були визначені у 1993р. у Білій книзі Ж. Делора [260]. Цим документом визначається, що уряди мають займатися розвитком найсприятливішої для підприємств конкурентної інфраструктури, а не підтримкою корпоративних або галузевих переможців. Як показує досвід розвинутих країн (Ірландія, Фінляндія, Ізраїль, США, Корея), для здійснення структурних перетворень і технологічної модернізації економіки країнам необхідний перехід від принципів ринкового догматизму до використання моделі регульованої ринкової економіки з високою часткою прямого і непрямого державного впливу. Прихильники державної підтримки стверджують, що держава не може допустити руйнування системоутворюючих, або бюджетоутворюючих підприємств і повинна забезпечити їх функціонування. Провідні держави світу у кризових умовах обрали стратегію підтримки високотехнологічного експорту. Американські виробники автомобілів General Motors, Ford Motor і Chrysler LLC звернулися до держави з проханням надати фінансову допомогу у розмірі 50 млрд. дол. [258]. Головними причинами такого кроку були названі погіршення економічних умов і практично повна відсутність попиту на автомобілі.

Багато підприємств, навіть якщо вони і виявилися неефективними, забезпечують зайнятість сотням тисяч людей. У багатьох випадках це містоутворюючі підприємства, тобто безальтернативні роботодавці. Без державної підтримки їхнє банкрутство може призвести до масового безробіття й відповідних соціальних наслідків. Допомагаючи цим компаніям утриматися на плаву, держава забезпечує соціальний спокій та стабільність. Банкрутство одного такого підприємства може викликати ефект доміно – ланцюгове розорення партнерів з бізнесу (клієнтів і постачальників) і навіть конкурентів. Тому, допомагаючи одному підприємству, держава надає підтримку цілому галузевому кластеру.

Практика більшості країн, що проголосили здійснення високотехнологічного прориву і формування інноваційної економіки, вказує на необхідність реалізації декількох складових [119], зокрема активну та всебічну підтримку державою, спеціальними та регіональними органами влади новостворених інноваційно-орієнтованих структур та їх потенційних утворювачів. Розбудову інфраструктури, в якій розвиток науки і впровадження її досягнень економічно вигідні. Інноваційні тенденції не можуть бути сформовані лише централізованим рішенням, тому вкрай необхідно сприяти активному розвитку і функціонуванню малого інноваційного підприємництва, що є більшою мірою спроможним до оперативної розробки й впровадження нововведень у виробництво. Позитивний вплив держави ми бачимо у створенні сприятливого бізнес-клімату та належного податкового регулювання з метою залучення інвестицій до науково-технічної сфери. Пряме державне фінансування може викривлювати конкурентне середовище і, у ряді випадків, породжувати корупційні схеми, тому не завжди є ефективним. У таблиці 2.5 узагальнено основні аргументи щодо державної підтримки окремих підприємств чи галузей економіки.

Приєднання України до СОТ накладає певні обмеження на рівень та спосіб надання державної підтримки. Країни, що приєднуються до СОТ, беруть на себе певні зобов'язання щодо державної підтримки сільського господарства; доступу на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів; санітарних і фітосанітарних заходів, експортної конкуренції в сільськогосподарській і продовольчій торгівлі. В ході переговорів щодо вступу в СОТ базовим періодом для прийняття зобов'язань, за погодженням із відповідальними органами центральної виконавчої влади визначено 2004-2006 рр. За 2004 - 2006 рр. сукупний вимір підтримки українського сільського господарства дорівнював 609 млн. дол. США (або 3 млрд. 43 млн. грн.). Одним із головних довгострокових позитивних наслідків приєднання України до СОТ у 2008 році стало створення економіко-правового середовища, що функціонує на основі зрозумілих та узгоджених з міжнародними норм і правил.

Таблиця 2.5. Аргументи щодо державної підтримки окремих підприємств економіки³⁰

на користь державної підтримки	проти державної підтримки
Місто утворюючи підприємства є, по суті, безальтернативні роботодавці в регіоні. Підтримка їх функціонування є вирішенням проблеми безробіття та зменшення навантаження на соціальний фонд. Для забезпечення стабільності та безпеки в країні, держава повинна контролювати стратегічно важливі підприємства, наприклад підприємства атомної енергетики. Державна підтримка важлива для системоутворюючих підприємств, банкрутство яких може спричинити ланцюгову реакцію в галузі. Банкрутство одного підприємства може викликати ефект доміно – розорення партнерів з бізнесу (клієнтів і постачальників) і навіть конкурентів. Приклад державної підтримки такого типу: підтримка «Крайслера» у США наприкінці 80-х р. Інноваційні молоді підприємства на початковій стадії «життєвого цикла» потребують підтримки для подальшого розвитку. Проте досвід розвинених країн показує, що важливішим є наявність належної інфраструктури (бізнес-інкубатори, тощо), а не пряме фінансування. Можливість допомогти розвитку експортного потенціалу країни	Державна підтримка не ефективних підприємств викривлює конкурентне середовище, збільшує тиск і навантаження на інші підприємства, чим гальмується економічний розвиток. Через функціонування не ефективних підприємств обмежуються пропозиції на ринку труда та фінансовому ринку, що призводить до суттєвого дорожчання ресурсів, відповідно витрат підприємства. Природне банкрутство неефективних підприємств прискорює перерозподіл економічних ресурсів - інвестицій, кадрів, підприємницької ініціативи - у більш конкурентоспроможні сектори. Немає рації підтримувати неефективні підприємства: чим раніше вони підуть із ринку, тим швидше їхнє місце займуть посядуть нові, більш ефективні компанії. Криза виконує функцію, що санує, дозволяючи вижити тільки по-справжньому конкурентоспроможним підприємствам. Не підтримуючи неефективні підприємства, держава вивільняє кошти для довгострокових інвестицій, реструктуризації, інновацій і соціальної підтримки населення.

³⁰ Систематизовано автором

Адаптуючи національне законодавство в економічній сфері й національну регуляторну систему до вимог СОТ, Україна поступово відійшла від характерних для економіки перехідного періоду схем галузевого субсидування, пільгового оподаткування, що деформували конкурентне середовище та конкурентоспроможність українських підприємств, ускладнювали їх адаптацію до конкуренції на світових ринках. Позитивними чинниками після вступу України до СОТ стали припинення квотування експорту української металопродукції на ринок ЄС та активізація переговорів з ЄС щодо створення зони вільної торгівлі в рамках Угоди про асоціацію [36, с.72]. Однак наслідки світової фінансової кризи нівелювали можливості України скористатися перевагами міжнародної економічної інтеграції, членство у СОТ не змогло попередити обвальне скорочення експорту України, водночас воно супроводжувалося випереджаючим зростанням імпорту порівняно з експортом.

Окреме місце у дослідженні проблеми надання державної підтримки займають міжнародні зобов'язання. Дослідження українських та іноземних вчених у рамках проекту TACIS «Державна допомога як складова політики конкурентоспроможності»³¹ показало, що державна підтримка в Україні надається не прозоро та не ефективно. Зокрема не ведеться реєстрації розмірів державної підтримки, у правовому полі відсутнє розмежування між державною підтримкою та дотацією, що ускладнює оцінку ефективності прямої та не прямої державної допомоги та сприяє розвитку корупції. Надання державної підтримки в Україні не відповідає стандартам ЄС, отже узгодження політики надання державної допомоги може стати найбільш проблемним моментом у переговорах України та ЄС щодо створення зони вільної торгівлі.

Участь країни у інтеграційних об'єднаннях, світових організаціях, всесвітніх чи регіональних угрупованнях надає нові можливості розвитку глобального масштабу: впровадження міжнародних стандартів, усунення торговельних бар'єрів, культурний обмін та інш. Об'єднання країн-переробників нафти (ОПЕК) допомагає їм управляти світовим ринком нафти. Немоżliвість радикально розірвати налагоджені за часів Радянського Союзу промислові зв'язки стала причиною утворення Співдружності Незалежних Держав (СНД), проте невизначеність кордонів, неузгодженість бачення стратегії розвитку організації зробили її малоефективною. Отже,

---

³¹ Офіційний сайт Європейського союзу <http://www.delarm.ec.europa.eu/en/programmesactions/listprojects.htm>

управлінські впливи держави мають бути спрямовані на використання можливостей зовнішнього середовища, перетворюючи їх у зовнішні переваги розвитку. Дослідження та порівняння успішності країн у глобальному економічному просторі вказує на наявність набору чинників, які визначають їх розвиток. Чинники поділяються на групи за рівнем, напрямком та тривалістю впливу (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6. Класифікація чинників впливу на економічний розвиток країни.³²

за часом	за сферою впливу	за місцем виникнення
Тактичні/стратегічні Довготривалі/ середньотривалі/ короткотривалі	Економічні Гуманітарні Політичні Інституціональні Соціальні	Зовнішні Внутрішні

Характерною особливістю є те, що виділені чинники впливають комплексно на економічну систему країни в цілому та на окремі її складові. В залежності від регулюючого впливу держави одні і ті самі чинники можуть перетворюватися як на переваги, так і на ризики. У той же час, як вже було зазначено, у глобальному економічному просторі функціонують багато окремих економічних систем, кількість яких визначається кількістю суверенних держав та територій з невизначеним статусом. Інтегральний результат функціонування всіх економічних систем глобального простору визначає нові чинники, які впливають на економічний розвиток цих систем, таким чином формуються можливості та загрози для їх подальшого розвитку. Виходячи з положень дискретної математики, зокрема визначення поля як множини, де під множиною розуміють сукупність різних елементів, що поєднана у ціле (визначення Б. Расселлу), саме ці чинники і утворюють багаторівневе поле чинників економічного розвитку країни. Формулювання мети економічного розвитку, тобто бажаного нового стану економічної системи, утворює фільтр для виділення з усієї сукупності визначальних чинників для її досягнення. Дж. Неш показав, що класичний підхід А. Сміта до економічного розвитку, де рушієм виступає конкуренція – не оптимальний. Більш ефективні стратегії, коли кожен намагається зробити

³² Систематизовано автором

краще для себе, при цьому роблячи краще для інших. Саме це і дає нам підстави стверджувати, що виокремлено сукупність і створює багаторівневе поле переваг, що є основою механізму державного управління економічним розвитком в глобальному середовищі. При подальшому дослідженні якого може бути використано математичний апарат теорії прийняття рішень, теорії гри та факторний аналіз.

2.3. Методологічна основа теорії економічного розвитку держави за перевагами

Наукове передбачення з визначеною часткою імовірності та аналіз альтернативних сценаріїв майбутніх реалізацій для об'єкту, який досліджується (у нашому випадку – економічний розвиток держави), має надзвичайно важливе значення для розробки ефективних впливів на нього з метою досягнення бажаного стану, тобто прийняття обґрунтованих державницьких рішень. Наукове передбачення та прогнозування базується на дослідженні минулої статистики та динаміки об'єкту, закономірностей зміни та переходу з одного стану до іншого. Для чого використовується апарат інформаційно-аналітичного моделювання, що дозволяє з певною мірою точності передбачити можливий стан об'єкту у майбутньому, саме на це і спрямовано розробку теорії економічного розвитку держави за перевагами. Наукова обґрунтованість моделі залежить від загальної ідеї теорії, емпіричної бази, розвитку основної концепції, але все визначається методологією. Розроблена методологія дозволяє вивчити об'єкт у безпосередньому зв'язку із загальною системою суспільства, тобто в рамках наукової картини світу.

Мета теорії: визначити тенденції економічного розвитку та його основні закономірності, для того, щоб розуміючи їх наука змогла дати рекомендації щодо механізмів державного управління економічним розвитком. Отже, теорія економічного розвитку держави за перевагами представляє собою комплекс поглядів, уявлень, ідей, які спрямовано на пояснення суті, особливостей та рухів економічного розвитку, констатує його стан та формулює положення про їх першопричини. Основним завданням теорії економічного розвитку держави за перевагами як наукової дисципліни є побудова науково-обґрунтованої, високого рівня абстракції – інформаційно-аналітичної моделі державного управління економічним розвитком в глобальному просторі як особого явища. Деякі з представлених

положень теорії носять імовірнісний характер і потребують подальшого розвитку та конкретизації, а науковий апарат – удосконалення, проте принципи, що покладені в основу методології, зокрема логіка, непротиріччя, практичне спрямування та використання математичного апарату, дають можливість вже сьогодні пояснювати та прогнозувати явища і процеси державного управління економічним розвитком в реальному середовищі.

Таким чином, теорія економічного розвитку держави за перевагами – це концептуальна наука, яка спирається на логічну, високого рівня узагальнену систему достовірних знань, про загальні закони існування, функціонування, розвитку економіки та прийняття державних рішень з метою забезпечити її новий, удосконалений стан, в умовах динамічних змін глобального простору.

Для того, щоб теорія здатна була вирішувати поставлені практикою проблеми, вона має спиратися на найсучаснішу методологію. Методологія – визначення засадничих понять, принципів, проблем, які найбільше відповідають сутності дослідницького питання. [110, с.15]. Для того, щоб методологія була дієвою, вона повинна спиратися на спеціально розроблений або залучений особливий науковий апарат. За його допомогою буде практично здійснюватися науковий пошук, представлятися наукові дані, формуватися висновки, розроблятися інформаційно-аналітична модель об'єкта, обґрунтовуватимуться закономірності її існування, функціонування та розвитку. Отже, вихідною точкою будь-якої теорії є теоретико-методологічні принципи на яких вона побудована.

Виходячи із загальних законів пізнання, перший принцип – принцип діалектики, розкриває форму існування і руху матерії, визначає можливості і необхідність при аналізі будь-якого об'єкту реального світу виявляти основні причинно-наслідкові зв'язки між явищами, представляти світ як цілісність. Розвиток – це складний системний процес, де кожний об'єкт потрібно розглядати не тільки як систему елементів, які взаємодіють, але й як окремих елемент більш складної системи. У такому сенсі дві протилежності, утворюючи просту систему елементів об'єкту простистоять середовищу, як зовнішній протилежності по відношенню до даного самосуперечливого об'єкту. Через те, що напрямки розвитку під впливом зовнішніх детермінант і під впливом самостійного руху можуть не співпадати, об'єкт опиняється у стані боротьби з середовищем. Економічний розвиток держав сприяє поглибленню спеціалізації країн на виробленні окремих товарів та інтеграції в

межах кооперації у розбудові найоптимальнішої виробничої моделі, тим самим об'єктивно зумовлює об'єднання держав у єдину систему. Системне бачення дає не тільки можливість представляти економіку окремої країни як систему, яка існує, функціонує і розвивається на основі визначених закономірностей, але й як елемент (систему нижчого рівня) глобального економічного простору. При цьому структури цих систем складаються з особливих, перш за все, внутрішніх, причинно-наслідкових зв'язків між елементами. Основні інтегративні³³ тенденції характеризується системно-структурними властивостями, до яких потрібно віднести: цілісність та емерджентність, багатовимірність, динамічність, ієрархічність, керованість, еквіпотенційність [153].

Цілісність системи глобального економічного простору обумовлена еволюційним розвитком технології та виробництва, що призвело до існування в межах єдиного цілого відносно відокремлених його частин. Необхідність пов'язувати і розглядати їх як єдине ціле зумовлює спільність процесів цього об'єднання. З іншого боку інтегративність цих процесів створює якісно нове ціле – структурну єдність глобального економічного простору, саме в цьому проявляється властивість емерджентності³⁴. Розвиток глобального економічного простору відбувається у відповідності до динаміки процесів загального розвитку в окремих частинах суспільства, з поглибленням міжнародного поділу праці та пов'язаних з цим соціальних процесів. Державне управління економічним розвитком окремих країн відбувається виходячи з раціональних очікувань та динаміки зміни глобального економічного простору.

При цьому потрібно окремо зазначити, що всупереч загальнопоширеній у наукових колах думці щодо керуючій ролі США у спрямуванні глобальних тенденцій економічного розвитку, провідні високорозвинені країни також залежать від світової динаміки. Їх економіки (внаслідок масштабу) мають домінуючу позицію у загальній системі

---

³³ *Спільність властивостей деяких окремих явищ, яку викликано їх взаємодією призводить до утворення нового явища, яке володіє принципово новим, єдиним для даної сукупної множини явищ, якістю, яка проявляється по відношенню до оточення у вигляді особливої інтегративної (об'єднуювального компоненту нового цілого) властивості.*

³⁴ *Емерджентність – у теорії систем означає наявність у системи особливих властивостей, які не притаманні її підсистемам і блокам, а такожє сумі елементів, які не пов'язані особливими системо утворюючими властивостями, неможливість звести властивості системи до суми властивостей її складових.*

глобального економічного простору, проте не керуючу. Отже, економічний розвиток глобального простору відбувається не лінійно, запрограмовано, а під впливом взаємодії окремих підсистем (країн), тобто на базі внутрішніх рухів. Разом з цим економічний розвиток окремих країн та їх взаємовплив один на одного формують нову систему вищого рівня. Ілюстрацією до даної тези є еволюція розвитку ЄС від Об'єднання вугілля та сталі до інтеграційного союзу з введенням власної валюти та подальших кризових явищ, що можуть призвести до його розпаду.

З іншого боку глобальний економічний простір входить до системи глобальних суспільних відносин – соціальних процесів, зумовлені діяльністю усього людства. Тому, принцип системності, який покладено в основу методології, забезпечує розгляд процесів економічного розвитку глобального економічного простору та держави як цілісної системи, цілісного явища. Такий розгляд забезпечує у відповідності до законів життя та розвитку системи, її єдність, взаємозв'язок множин (полей³⁵). З точки зору системного підходу державне управління економічним розвитком країни є процесом управління складною системою, через те, що вона складається із множини елементів та залежить від різноманітних інваріативних впливів та взаємодій інших складових глобального економічного простору. Ці взаємодії, по суті, є наслідками реалізації різних функціональних завдань і утворюють складні за організацією різнорівневі множини та підсистеми.

Через складність системи та абстракції виникають складнощі при визначенні зовнішнього середовища функціонування об'єкту. Для об'єкту дослідження – економічний розвиток країни – зовнішнім середовищем є глобальний економічний простір, в якому, власне, вона існує. Одночасно з цим, для системи глобального економічного простору та його підсистем, зовнішнім простором є всі складові суспільства, включаючи його об'єктивно-організаційну структуру, природне середовище, тощо. Виходячи з того, що системний підхід передбачає розгляд множини чинників та впливів на економічний розвиток, та з метою забезпечення побудови об'єктивної наукової картини світу, дослідження потрібно проводити з різних позицій та з використанням міждисциплінарних зв'язків, методів діалектики, аналізу і синтезу в межах комбінаторного підходу, математичного апарату. В результаті чого створюється уявлення про економічну систему держави як

---

³⁵ Відповідно до визначень наведених у 2.2.

про багатовимірну систему, що функціонує у багаторівневому зовнішньому середовищі (глобальному просторі). По суті багатовимірність системи зумовлена різноманіттям кола суб'єктів, наявністю у них потреб, задовольнити які можна тільки за рахунок об'єктів із зовнішнього (глобального) простору. Багаторівневність пов'язана з відмінністю у рівнях економічного розвитку, безмежною кількістю міжнародних процесів (інтеграції, поділу, кризи, валютного регулювання, тощо), здійснення яких призводить до розшарування полів міжнародних взаємодій та взаємовпливів.

Складність та ієрархічність системи пов'язана з не тільки з розмірами системи, але й зі значною кількістю параметрів, зміна яких здійснюється за складними законами і призводить систему до нового стану. Як було показано на Рис. 1.4 вплив подібних чинників утворює простори в яких розвиваються підсистеми – складові загальної системи. Ці чинники пов'язані як з економічним розвитком окремих країн та їх внутрішніми процесами, так і з особливостями міжнародних процесів. Топологія взаємодії множини чинників у глобальному економічному просторі, як наслідок, створює у системі глобального економічного простору ієрархічного типу варіативні структури, що розвиваються кожного разу за особливими принципами, які пов'язують окремі економічні системи країн в комплекси і тим самим значно ускладнюють всю структуру.

Динамічність зумовлена у першу чергу самою динамікою розвитку суспільства, технологій, процесів суспільного виробництва, продуктивністю, розвитком соціальних процесів всередині країни, міжнародним поділом праці, тощо. Динамічність системи передбачає особливості якісних змін, зокрема, можемо виділити розширення та удосконалення змістовного наповнення системи, її регресію, або прогрес. Вплив чинники різний за характером і обсягам, крім того, в залежності від напрямків дії чинники можуть посилювати один одного, або нівелювати. Окремі складові системи під інтегральним впливом чинників намагаються оптимізувати і стабілізувати власний стан, чим змінюють структуру усієї системи, руйнують сталі структури і створюють нові, що призводить до набуття нового стану системи. Нове сутнісне наповнення системи на початковому етапі виникає як унікальний поодинокий випадок, або виключення, під впливом об'єктивних причин історичного розвитку, формується у вигляді нових тенденцій та закономірностей розвитку.

Синергетичний підхід при дослідження закономірностей економічного

розвитку країни передбачає, що різноманітність та багатогранність їх проявів може бути пов'язана з ланцюгом непередбачуваних подій, випадковостей, невизначеностей, отже система набуває синархічних³⁶ властивостей.

Для виявлення закономірностей, тенденцій економічний розвиток держави варто розглядати у контексті історичних процесів, що його супроводжували. Історичний розвиток способів виробництва, продуктивних сил, технологій призводить до виникнення в економічній системі країни флуктуацій, які поширюючись трансформують окремі підсистеми, через що система набуває нової якості, чим і зумовлюються закономірності економічного розвитку. Нерівномірність розвитку продуктивних сил та виробничих відносин в окремих частинах суспільства, їх соціо-етичні та культурні особливості зумовлюють різні рівні розвитку економічних систем окремих держав, які поєднуються у системне ціле – глобальний економічний простір, та закладає внутрішні протиріччя у базисні основи. Об'єктивна необхідність врахування історичних процесів зумовлена значним впливом на економічний розвиток генези політико-економічних союзів, протиборств, поглиблення політико-ідеологічних конфронтацій, конкурентних протистоянь, тощо, тому дане дослідження враховує принцип історизму. Розглядаючи економічний розвиток як природний історичний процес, теорія має враховувати специфіку функціонування в його рамках відносно відокремлених, структурно складних і якісно неоднорідних соціальних суб'єктів. Всі ці суб'єкти для оптимізації власного стану володіють значними відмінностями у рушіях власної діяльності, рівнях усвідомлення власного місця і ролі в процесі життя суспільства, реальних можливостях впливу на середовище.

Методика дослідження визначається у першу чергу поставленою метою наукового пошуку та емпіричною базою, рівнем накопиченого матеріалу, можливістю його систематизації та аналізу. Основу методики складає послідовність та набір методів, які використовуються у даному дослідженні. У першу чергу мають бути досліджені сутнісні риси економічного розвитку держави як органічної складової глобального економічного простору. За допомогою сутнісного, системно-якісного аналізу економічного розвитку визначається основні закономірності його існування та динаміка зміни.

---

³⁶ *Синархія – ефект системної цілісності суб'єкта, який полягає в отриманні додаткових якостей, що перевищують суму ефекту діяльності окремих елементів системи до включення їх у системне ціле. [178, с.2]*

Використання структурно-функціонального аналізу дає можливість визначити основні структури-інваріанти, а також необхідні для визначення підсистем економічної системи держави, деякі варіативні структури, функціональну визначеність їх зв'язків.

Засаднича ідея системного аналізу економічного розвитку держави за перевагами – розгляд її у контексті еволюційного розвитку глобального економічного простору. У такій складній, цілісній, динамічній багаторівневій системі неможна чітко розмежувати компоненти, що її характеризують через «пов'язаності» по багатьом рівням явищ і процесів, що в них протікають. При будь-якій точності досліджень проявляється такий їх взаємозв'язок, коли виникають явища нового якісного рівня. Ці явища, які називаються «факторами», суттєво впливають на динаміку решти процесів, що в складних великих системах визначається як функція взаємозалежності одного явища від іншого, їх взаємне проникнення.

Факторний аналіз використовується, коли є причини для обмеження кількості індикаторів. Засаднича ідея методу полягає у тому, що індикатори тісно зкорельовані один з одним, вказують на одну і ту саму причину. Індикатори групуються за ступенем кореляції, на базі чого створюються комплексні змінні, які поєднані єдиним коефіцієнтом кореляції. Не зважаючи на суб'єктивне та неповне зображення явища, формат факторів дає можливість формулювати достатньо чіткі образи якісних, сутнісних сторін явища, яке досліджується – параметризувати даний фактор, відповідно вимірювати його стан у динаміці розвитку.

Існує декілька методик факторних досліджень. Найчастіше використовуються методики однофакторного аналізу, де передбачається що з визначеним ступенем точності можна розраховувати основні залежності між окремими факторами, які суттєво впливають на явище, досліджуючи послідовно один фактор за одним. Це дає можливість поглиблено вивчати сутність та динаміку розвитку кожного з набору факторів, вважаючи інші фактори і зв'язки між ними якісно незмінними, сталими. Після отримання даних про закономірності розвитку окремих факторів, можна синтезуючи отримані дані про всі виділені і досліджені фактори, зробити узагальнюючий висновок про існування і функціонування об'єкта, що досліджується. Проте більшість соціальних об'єктів, зокрема сам економічний розвиток, представляє собою погано зорганізовані системи, коли настільки високий рівень взаємопроникнення, що надзвичайно складно чітко відокремити одні чинники

від інших. Дослідження подібних великих складних систем варто проводити на основі методики багатофакторного аналізу, основною ідеєю якого є те, що інформаційна модель досліджуваного об'єкту визначається факторами, останні, у свою чергу, визначаються відповідною функцією інших заданих величин. Після чого процес життя об'єкту описується як результат взаємовпливів цих факторів у визначеному просторово-часовому інтервалі.

Для дослідження відкритих систем, здатних до самоорганізації, якою безумовно є економічна система країни, використовують виміри параметрів факторів, передусім статистичні методи аналізу, коли на основі статистичного врахування подій визначається причинна імовірність розвитку усього об'єкту. Підвищення точності аналізу досягається збільшенням кількості серій досліджень та змін показників факторів, виводячи поступово закони існування, функціонування та розвитку об'єкту. Така процедура надзвичайно складна та трудомістка, тому більш поширеною є методика «системи зрізів – перетинів – сполучень». Вона передбачає аналіз соціального об'єкту, який проводиться серіями по групам факторів, кожна з яких створюється на основі попереднього виведення якісної системи функціонально-структурних взаємодій між окремими факторами. Кожна група факторів, які аналізуються, складається на основі завчасно створеної системи сукупних критеріїв, тобто проводиться типологічний аналіз факторів, які впливають на досліджувальний об'єкт. Методика дозволяє досліднику самостійно визначати рівень та глибину дослідження, складати його план, не виходячи при цьому з системних рамок методики багатофакторного аналізу.

Поєднання факторного аналізу з методикою теорії ігор допомагає на базі формалізованого представлення запропонувати профіль стратегій, поведінку гравця. Згідно з теорією ігор кожна гра, де під грою розуміють математичну модель ситуації, має список гравців, чисті стратегії гравців, платежі гравців, характер ходів, характер взаємодії. Рішення гри – це запропонувати для учасників найкращий варіант поведінки і визначити який платіж у такому разі отримає кожен з них. Ігри класифікуються за різними критеріями: кількості гравців, кількості стратегій, характеру взаємодії гравців, характеру виграшу, виду платіжних функцій, стану інформації, а також на основі сполучення цих чи інших критеріїв.

В залежності від кількості гравців, які обирають стратегію, розрізняють ігри двох та n гравців. Перші досліджені краще, ігри з кількістю гравців три та більше через складнощі теоретико-ігрового моделювання, можливості

виникнення коаліцій між гравцями не достатньо вивчені. В теорії гри окремим розділом розглядається гра з природою, коли у якості одного з гравців виступає комплекс випадкових факторів. Під «природою» у такому разі розуміють сукупність зовнішніх обставин, в яких приходится приймати рішення. В такій грі через невизначеність зміни комплексу факторів частково порушуються принципи раціонального знання, проте можливі стани зовнішнього середовища приймають як «стратегії» природи. Іншою особливістю є те, що гравець «природа» є нейтральним, не намагається отримати максимальну вигоду для себе; крім того, результати гри залежать не тільки від власної обраної стратегії, але й від неконтрольованих змінних. Для рішення таких ігор використовуються методи математичної статистики та теорії імовірності. В даному дослідженні глобальний простір варто розглядати як «природу», тоді іншим гравцем виступає економічна система країни.

Таким чином, економічний розвиток у глобальному економічному просторі пов'язаний з успішністю країни у міжнародній торгівлі та конкурентній, боротьбі за чинники виробництва (земля, труд, капітал, людський капітал, інтелект). Завдання державного управління у цій сфері пройшли складний трансформаційний шлях від протекціонізму до розвитку соціального капіталу. Дослідження особливостей економічного розвитку країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою суттєво змінило погляди науковців на чинники економічного розвитку. Врахування у моделях економічного розвитку зовнішніх впливів призвело до розробки теорій периферійного розвитку, нееквівалентного обміну, асиметричної залежності та інш. Кожна з яких визначає рушійні та стримуючі чинники економічного розвитку. Розвиток наукової думки призвів до революційної зміни світогляду на економічну систему, відбувся перехід від орієнтації державного управління економікою на технологічну ефективність до інвестицій в людський капітал, як бази для забезпечення економічного розвитку. Рушійні чинники економічного розвитку перемістилися до гуманітарної сфери, а саме соціальні, політико-правові, морально-психологічні, культурно-етичні, природно-демографічні.

Аналіз теоретичного доробку дозволив виділити основні групи чинників економічного розвитку: економічні, гуманітарні, соціальні, політичні, інституціональні, кожна з яких у свою чергу може бути тактичною чи стратегічною, впливати на розвиток миттєво чи з певним часовим лагом, на різні рівні системи. Набір таких чинників було названо багаторівневе поле

чинників. В залежності від державного управлінського впливу зазначені чинники можуть перетворюватися на переваги чи ризики.

Аналіз еволюції наукової думки у сфері економічного розвитку дозволив зробити декомпозицію цілей державного управління у сфері економічного розвитку, а виділення багаторівневого поля чинників дало змогу визначити основні функції державного управління економічним розвитком. Дискусійним є поширене твердження про таку функцію державного управління, як підтримка підприємств, було зроблено порівняльний аналіз аргументів щодо її надання.

Розділ 3 Чинники переваг як системоутворююча ознака державної економічної політики України

3.1. Аналіз місця економіки України у глобальному просторі та чинників, що впливають на її економічний розвиток

Україна за роки незалежності пройшла складний шлях розбудови власної державності, вступила до світової організації торгівлі, подолала економічну кризу, включається до євроінтеграційних процесів. Відліковувати інтеграцію України до глобального економічного простору варто з моменту набуття незалежності, не зважаючи на членство Української РСР у Генеральній асамблеї ООН. Наразі Україна приймає участь на правах повноправного члена або спостерігача у діяльності 68 міжнародних організацій, з яких 12 – опікуються проблемами економіки, фінансів, розвитку, а саме СОТ, ЮНКТАД, ОЧЕС, та інш. В Україні представлено більше 20 представництв міжнародних структур та організацій, близько 128 дипломатичних представництв і численна кількість різних представництв міжнародних бізнес-структур. Отже, з політичної точки зору Україна активно включається у міжнародну діяльність, намагається захищати власні інтереси і цікава для світу. Проте аналіз зовнішньоторговельного балансу, товарної структури експорту та імпорту, інвестиційних та міграційних потоків вказує на обмежену інтеграцію країни, її небезпечну відкритість і критичну залежність від світової кон'юнктури. Країни у глобальному економічному просторі відрізняються одна від одної за рівнем ВВП, інноваційністю, розвитком суспільних інститутів та інш. При аналізі місця економіки важливо зрозуміти які саме чинники обумовлюють її позиції на теперішній час, що саме забезпечить її переваги у майбутньому. При оцінці чинників розвитку

важливо передбачити глобальні тренди розвитку, забезпечити адекватність бази порівняння, що можливо за рахунок об'єднання країн у групи з однаковими ознаками.

Виходячи із проголошеного зовнішнього вектору розвитку, а саме ринки країн Африки, країн Близького Сходу та Латинської Америки; стратегічне партнерство з Росією та найвищого пріоритету – євроінтеграції [30, 36, 37], маємо такі групи країн для порівняння: країни ЄС; єдиного економічного простору (Російська Федерація, Белорусія, Казахстан, та інш.); країни Близького Сходу, Африки, Латинської Америки. Результатом аналізу має бути система чинників-переваг, що забезпечать Україні гідне місце у глобальному економічному просторі, і на розвитку яких має бути сфокусована дія механізму державного управління. Постає питання: що означає «гідне місце» у глобальному просторі і які його координати? Якщо орієнтуватися на проголошені пріоритети розвитку [30; 36; 37; 169], то порівнювати Україну потрібно з країнами ЄС, оскільки метою економічного розвитку на 2010-2014р. визначено досягнення європейських стандартів життя. Зауважимо, що у більшості державних документів (програми дій Кабінету Міністрів України, Посланнях Президентів України до Верховної Ради України (2002-2011р.), щорічних Програмах соціально-економічного розвитку 2004-2011р.), які визначають напрямок економічного розвитку, не чітко сформульовано мету та цілі їх виконання, що ускладнює моніторинг результатів реалізації цих документів.

Вперше євроінтеграційні наміри України, набуття Україною спочатку асоційованого членства, а згодом і повноправного, було проголошено у Посланні Президента України до Верховної Ради України [34; 35] у 2000р. Однак, більш глибокий контент-аналіз цих документів показує, що з самого початку, євроінтеграція на топ-рівні державного менеджменту розумілася більше як комплексний інтегральний індикатор рівня економічного розвитку, та носила скоріш декларативний характер, аніж безпосередньо вступ до ЄС.

Враховуючи глобальні тенденції регіональної інтеграції, посилення позицій України в системі світових господарських відносин можливе тільки за умови участі її в регіональному об'єднанні. Альтернативою входження до Європейського Союзу, є розвиток коопераційних відносин у форматі єдиного економічного простору з Російською Федерацією, Білорусією, Казахстаном. Розвиток партнерських відносин, які побудовано на засадах прагматизму та взаємної вигоди, через об'єктивну необхідність зниження транзакційних

витрат, призводить до створення інтеграційних регіональних угруповань. Саме з таких міркувань, а не політичних варто виходити при впровадженні державно-управлінських рішень щодо інтеграційних напрямків.

Аналіз позиції України у глобальному просторі, який по суті є аналізом можливостей і переваг країни у зовнішньому середовищі, проведемо за визначеними групами чинників, що впливають на економічний розвиток: економіка, політика, інституції, соціальний та гуманітарний аспект. Для комплексної оцінки місця країни у глобальному просторі та її порівняння з іншими складаються різноманітні рейтинги, найвідомішим з них є Звіт про конкурентоспроможність країни Всесвітнього економічного форуму. Порівняння економік країн розгортається у своєрідну діагностичну карту, де у зіставленні з іншими державами оцінюються практично всі складові економічної системи. Частина критеріїв передбачає оцінювання на основі статистичної інформації, частина – на основі результатів анкетування. Один із показників, що розраховуються на основі цих даних - індекс глобальної конкурентоспроможності. В ньому країни розташовуються послідовно в залежності від здатності їх економік підтримувати стабільне економічне зростання у середньостроковому і довгостроковому періодах. Цей індекс ґрунтується на оцінці макроекономічного середовища, якості суспільних інституцій, використанні нових технологій, інфраструктури, системи охорони здоров'я та освіти. На Рис. 3.1. представлено динаміку зміни позиції України у рейтингу.

Рис. 3.1. Динаміка позиції України у рейтингу конкурентоспроможності за період 1997-2011р.³⁷

³⁷ Складено за даними Всесвітнього економічного форуму [211, 212, 221-223]

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності у 2007 р. Україна посіла 73 місце, нижче знаходяться країни, які ввійшли до ЄС 2006р.: Румунія – 74, Болгарія – 79; вище деякі з колишніх радянських республік: Естонія – 27, Литва – 38, Росія – 58, Казахстан – 61. Сьоме місце у рейтингу займає Сінгапур, крихітна острівна держава, з населенням у 4,4 мільйони осіб, з площею в 1,3 рази меншою за місто Київ, валовий внутрішній продукт якої у 1,3 рази більший за український. [278]. Китай, що показує шалені темпи економічного зростання знаходиться у рейтингу на 34 місці, основною його перевагою на глобальному ринку є дешева робоча сила, натомість всередині країни значно погіршилася екологічна ситуація, загострилися диспропорції регіонального розвитку; диференціація доходів населення, тощо [278, с.21; 248]. Проте все це не завадило Китаю у 2011 році посісти 27 місце у рейтингу за рахунок позитивної динаміки зростання ВВП.

Аналіз наведеного періоду рейтингування показує, що Україна з кожним роком погіршує свої показники: у 2012 році вона змістилася на 89 місце. Індекс глобальної конкурентоспроможності України покращився тільки у 2006 р. на 15 пунктів за рахунок кредиту довіри новообраному президенту та уряду. Країни ЄС, які донедавна сприймалися як єдиний однорідний регіон зараз дуже сильно різняться між собою. На фоні боргових криз у Греції, Іспанії, Португалії і зниження рейтингів, нові країни ЄС показують позитивну динаміку: Румунія – 67; Болгарія – 71; Естонія – 33; Литва – 47.

Однак не всі країни оцінюються й рейтингу, наприклад Білорусія відсутня. Тому зробити обґрунтований прогноз щодо динаміки конкурентоспроможності країн єдиного економічного простору як окремого регіону стає проблематичним. Російська Федерація у 2011р. посіла у Рейтингу 63 місце; Казахстан – 72. Згідно з рейтингом глобальної конкурентоспроможності країни єдиного економічного простору знаходяться на одному рівні розвитку. Варто очікувати, що і економічні проблеми, які потребують вирішення в них однакові (сировинне спрямування експорту, модернізація економіки, залучення інвестицій, втеча капіталу, тощо). Тобто від об'єднання з ними швидкого прогресивного розвитку чекати не варто. Кількість країн, які оцінюються, не однакова за роками, тому поруч з актуальним рейтингом України наводиться додатковий показник – місце у рейтингу серед країн, які оцінювалися, коли вітчизняна економіка вперше ввійшла в рейтинг.

Чинники, які обумовлюють успішність країни у глобальному середовищі у кожній країні власні, тому важливо зрозуміти які з них має Україна та чи можуть вони стати перевагами розвитку. В залежності від рівня ВВП на душу населення, з огляду на ринкові курси валют та частки сировини у експорті виділяються три стадії економічного розвитку: факторно-орієнтована економіка; економіка, орієнтована на ефективність; інноваційно-орієнтована економіка. Концепція стадій економічного розвитку інтегрована в Глобальний Індекс Конкурентоспроможності: більша питома вага при розрахунках надається тим складовим, які відносно більш важливі для поточної стадії економічного розвитку країни. Щоб це врахувати, складові згруповані в три субіндекси, кожен з яких є найбільш важливим на певній стадії розвитку економіки (класифікацію країн за стадіями розвитку наведено у таблиці 3.1). Зауважимо, що такий підхід, на наш погляд, вносить неточності до оцінки країн, по-перше, при оцінці ВВП має обраховуватися не за ринковим курсом валют, а за паритетом купівельної спроможності; по-друге, різна вага показників при попаданні країни в перехідне положення (з першої стадії до другої, та з другої – до третьої) по-різному враховує складові конкурентоспроможності, що може викривляти окремі конкурентні переваги.

Несприятливий підприємницький та інвестиційний клімат перешкоджає повноцінному використанню навіть конкурентних переваг першої стадії розвитку – дешевої робочої сили. Більше того, в українських реаліях робоча сила стає дорогою. Попри гнучкий ринок праці, створення нових ефективних робочих місць у приватному секторі відбувається недостатніми темпами, в результаті чого в Україні спостерігається масова еміграція та закриття бізнесу. Відповідно до численних опитувань, що проводилися в Україні за останні роки, зокрема Світовим банком, Міжнародною фінансовою корпорацією, ЄБРР, СЕФ серед перешкод ведення бізнесу і економічного розвитку, називають адміністрування податків, корупцію, доступ до фінансування, регулювання та ліцензування інновації [115, 116, 251, 278-280].

Таблиця 3.1. Класифікація країн за стадіями розвитку³⁸

Стадія економічного розвитку	Вплив субіндексів ³⁹	Граничне значення ВВП на душу населення, дол. США	Деякі країни на даній стадії	Важливі області конкурентоспроможності
Стадія 1 (факторна орієнтованість)	Базисні вимоги 60% Катализатори ефективності 35%	< 2,000	Індія, Киргизька Республіка, Молдова, Філіппіни, Таджикистан, Монголія, В'єтнам	Базові вимоги (критичні) Катализатори ефективності (дуже важливі)
Перехід зі стадії 1 до стадії 2	Фактори розвитку та інноваційного потенціалу 5%	2,000 – 3,000	Єгипет, Азербайджан, Грузія, Казахстан, Індонезія, Саудівська Аравія, Сирія, Венесуела	Базові вимоги (критичні) Катализатори ефективності (важливість зростає)
Стадія 2 (орієнтація на ефективність)	Базисні вимоги 40% Катализатори ефективності 50% Фактори розвитку та інноваційного потенціалу 10%	3,000 – 9,000	Албанія, Вірменія, Болгарія, Китай, Україна, Боснія і Герцеговина, Македонія, Тайланд	Базові вимоги (дуже важливі) Катализатори ефективності (критичні)
Перехід зі стадії 2 до стадії 3		9,000 – 17,000	Хорватія, Угорщина, Словачка Республіка, Латвія, Литва, Польща, Російська Федерація, Мексика, Румунія, Туреччина	Базові вимоги (дуже важливі) Катализатори ефективності (критичні) Фактори розвитку та інноваційного потенціалу (важливість зростає)
Стадія 3	Базисні вимоги 20% Катализатори ефективності 50% Фактори розвитку та інноваційного потенціалу 30%	> 17,000	Австрія, США, Гон Конг, Німеччина, Ізраїль, Бельгія, Чехія, Фінляндія, Словаччина, Словенія, Сингапур, Швеція, Швейцарія, Японія	Базові вимоги (важливі) Катализатори ефективності (важливі) Фактори розвитку та інноваційного потенціалу (критичні)

³⁸ Складено за методикою оцінки рейтингу глобальної конкурентоспроможності [115, 116, 251, 278-280]³⁹ Базисні вимоги: розвиток державних та суспільних інститутів, інфраструктури, охорони здоров'я та освіти, макроекономічна стабільність; катализатори ефективності: вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, праці, розмір ринку, розвиненість фінансового ринку, оснащеність новітніми технологіями; фактори розвитку та інноваційного потенціалу: рівень розвитку бізнесу, інновації [115, 116, 251, 278-280]

Наявні в Україні природні ресурси не відносяться до тих, які легко та вигідно експортувати в сирому вигляді, тому повноцінна реалізація потенційних переваг в аграрному секторі і металургії представляється достатньо складною. Переваги другої стадії розвитку полягають передусім у високій ефективності ринків, що дозволяє швидко та з невисокими витратами адаптувати технології, насамперед запозичені. Як видно з Рис. 3.2 у цих аспектах Україна виглядає найгірше. Потребує додаткового дослідження оцінка якості робочої сили. Хоча Україна має відносно освічену робочу силу, керівники не задоволені рівнем її підготовки. Останні дослідження вказують на зниження якості підготовки кадрів та погіршення освітнього рівня. Таким чином бачимо, що у перспективі ця перевага зникне. Парадоксальним виглядає, що Україна має достатньо розвинені переваги, які важливі для третьої стадії розвитку. Це означає, що за умов збереження цих переваг, країна має шанс відносно швидко досягти третьої стадії розвитку, навіть попри збереження певних негараздів у виробничій сфері.

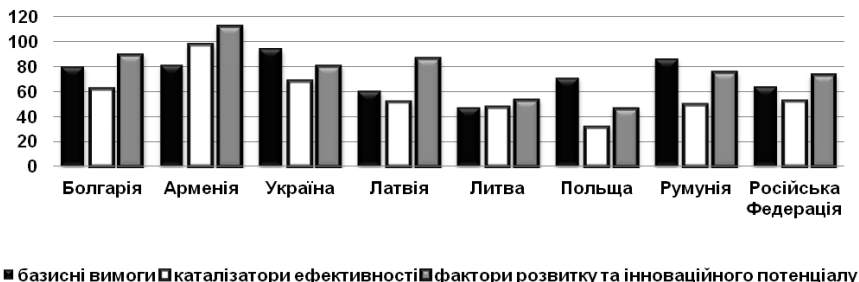
Рис. 3.2. Профіль конкурентоспроможності економіки України⁴⁰

⁴⁰ Складено за методикою оцінки рейтингу глобальної конкурентоспроможності [115, 116, 251, 278-280]

Профіль конкурентоспроможності України наведено на Рис. 3.2. Порівняльний аналіз профілю конкурентоспроможності України показує на суттєве покращення інфраструктури (переважно за рахунок введення об'єктів до чемпіонату Європи з футболу «Євро-2012»); роботи державних та приватних інститутів (почато впровадження реформ у сфері державного управління [48]); оснащення новими технологіями. Проте, поряд з позитивними змінами погіршуються показники, за якими Україна традиційно мала переваги: рівень професійної та середньої освіти, споживацькі настрої, звужується ринок. Покращення індикаторів макроекономічної стабільності, фінансового ринку пояснюється впливом світової фінансової кризи 2008р., частковим відновленням економіки після неї протягом наступних років та активізацією окремих сфер економіки у зв'язку із підготовкою та проведенням чемпіонату Європи з футболу.

Нажаль, залишається не зміною дія фундаментальних чинників розвитку фінансового ринку, зокрема відсутність фінансових інструментів хеджування ризиків. Саме це зумовлює формування на території України фінансового впливу інших держав. Спробуємо пояснити: для збереження накопичень населення використовує валюту (долар або євро). Одночасно з цим при розрахунку ціни виробники орієнтуються на прогнозований курс валюти (долару або євро) до гривні через певний період. Відповідно ціни виробників містять у собі валютні ризики та не раціональні очікування населення. Таким чином робимо висновок, що в межах вітчизняної економіки сформувалася бівалютна система з обмеженням державного регулювання валютного курсу. Центральний банк (Національний банк України) за фактом має обмежений вплив на грошово-кредитну політику, оскільки важливу роль грають очікування населення і політика центральних банків інших країн (Федеральна резервна система, Європейський центральний банк, Центральний банк Росії).

Більш детальний аналіз складових конкурентоспроможності окремих країн (див. Рис. 3.3.) показує, що серед країн ЄС та єдиного економічного простору Україна має найгірші показники за рівнем базових чинників економічного розвитку і каталізаторів ефективності, натомість є стійки переваги за інноваційною складовою розвитку. Це означає, що економічний розвиток нашої країни стримується у першу чергу інституціональною інфраструктурою та розвитком фінансових ринків. Отже першочерговим завданням державної політики у сфері економічного розвитку має бути забезпечення ефективної роботи державних та суспільних інститутів.

Рис. 3.3. Місце у рейтингу за чинниками розвитку порівнювальних країн⁴¹

З аналізу таблиці 3.1. та Рис. 3.3 бачимо значну диференціацію показників конкурентоспроможності країн єдиного економічного простору, натомість рівень економічного розвитку країн ЄС виглядає більш однорідним. Єдиний економічний простір утворюють країни таких груп: 1 стадія економічного розвитку (Таджикистан, Киргизька Республіка), перехід з 1 до 2 (Казахстан, Азербайджан), 2 стадія економічного розвитку (Вірменія, Україна), перехід з 2 до 3 (Російська Федерація), не оцінюються (Білорусія, Республіка Узбекистан, Туркменістан). Не визначеним залишається доцільність включення до переліку таких країн як Таджикистан, Киргизька Республіка, тощо. Ми виходимо з економічних реалій сьогодення, коли більше 50% державного бюджету Таджикистану формується за рахунок трансфертів таджикських заробітчан з Росії. Це вказує на прозорість кордонів, доступ до ринку праці, виток трансфертів, тощо, що безпосередньо впливає на економіку країни.

До складу ЄС входять країни таких груп: 2 стадія економічного розвитку (Болгарія), перехід з 2 до 3 (Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія), 3 стадія економічного розвитку (Австрія, Бельгія, Великобританія, Німеччина, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Чеська республіка, Франція, Швеція, Естонія). Серед переваг участі в інтеграційних угрупованнях, як правило, називаються: впровадження міжнародних стандартів управління,

⁴¹ Складено за методикою оцінки рейтингу глобальної конкурентоспроможності [115, 116, 251, 278-280]

ліквідація торговельних бар'єрів, культурний обмін. У разі використання Україною єдиного економічного простору як бази для подальшої інтеграції не варто очікувати зазначених переваг, а скоріш навпаки вітчизняна економіка виступатиме донором для інших.

Остання хвиля розширення ЄС на схід відбувалася за рахунок країн, які раніше не розвивалися за західноєвропейською соціально-економічною моделлю і не входили в її систему безпеки. Тому виникла необхідність визначити систему індикаторів розвитку країни, які будуть оцінювати країни щодо готовності вступу до європейської співдружності. В результаті було розроблено Маастріхтську угоду «Угоду про Європейський Союз» (1993р.) та Лісабонський договір «Лісабонська угода про внесення змін до угоди про Європейський Союз» (2007р.), які визначають вимоги до країн-кандидатів на членство у спільноті і отримали назву копенгагенські критерії [281, 282]. Економічно та інституційно ЄС більш розвинений, ніж новоутворення в межах колишніх радянських республік, отже євроінтеграційні наміри України є достатньо амбіційним викликом. Однак сам ЄС наразі має внутрішні проблеми: показовим є приклад стрімкого піднесення країн Прибалтики, Польщі під час виконання критеріїв інтеграції, і появи в економіці ознак депресивності по закінченні цього процесу. Необхідність виконання копенгагенських критеріїв для входження до об'єднання є потужним позитивним рушієм розвитку, однак входження України до ЄС відбуватиметься за компенсаторним механізмом і призведе до формування моделі залежного (периферійного) економічного розвитку.

Активізація інтеграційних дій з країнами єдиного економічного простору відбуватиметься скоріш за все за надлишковим механізмом, проте Російська Федерація, будучи однією з найпотужніших економік Європи⁴² з низьким розвитком державних та суспільних інститутів, може проводити політику економічної експансії. Про що свідчать торгові війни за доступ на ринок українських продовольчих товарів протягом 2010 – 2012 років. Одночасно з цим треба зважити, що економічно інтеграційне об'єднання в межах колишніх радянських республік більш слабке і вимагатиме ресурси на розвиток, що стримуватиме позитивну динаміку зростання в самій Україні. Виходячи з таких міркувань, ми розглядаємо євроінтеграційний вектор української зовнішньоекономічної політики як перевагу.

---

⁴² За оцінками Світового банку внесок економік Російської Федерації та Турції складає 62% регіонального ВВП Європи [155]

Місце країни у глобальному економічному просторі визначається за ступенем включення країни до торговельних, фінансових, інвестиційних потоків та обміну трудовими ресурсами. Проаналізуємо включення України до зовнішньоторговельних операцій. Україна має торговельні відносини з 200 країнами, проте найбільш активні з країнами СНД (34,7% загального експорту), Азії (30,3%) та ЄС (24,0%) [156]. Найбільші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації – 25,4% від загального обсягу експорту, Туреччини – 5,9%, Італії – 4,3%, Польщі – 3,5%, Індії – 3,3%, Китаю – 2,8%, Білорусії – 2,2%, Німеччини – 2,1%. Товарна структура експорту складається переважно з чорних металів (26,7% від загально обсягу експорту), мінеральних продуктів (14,2%), механічного обладнання (8,1%), продукції хімічної галузі (7,2%), зернові культури (9,8%). Вагому частку товарної структури українського експорту до країн ЄС складали чорні метали та вироби з них – 29,5%; руди, шлаки та зола – 10,4%; електричні машини – 8,6%; палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 8,3%; зернові культури – 5,7%; насіння і плоди олійних рослин – 5,1% [102, 103]. Отже, бачимо, що Україна по відношенню до країн Європейського Союзу є постачальником сировини. До країн єдиного економічного простору з України постачаються переважно більшістю продовольчі товари та товари з високим ступенем обробки (машини, тощо) [102, 103].

млн. метріктон

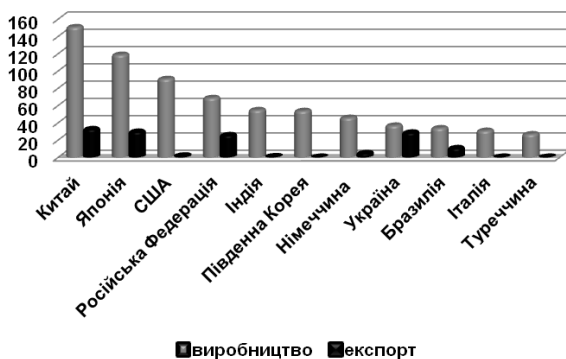

Рис. 3.4. Найбільші світові виробники та експортери сталі⁴³

⁴³ За даними Організації Європейського економічного співробітництва (ОЄЕС) [161]. Довідково: ОЄЕС засновано 1961р., зараз налічує 32 країни-члени організації, і продукує 60% світового ВВП.

За обсягами виробництва сталі Україна займає восьме місце у світі, і третє – за її експортом (Рис. 3.4.). Аналіз Рис. 3.4. показує, що у країнах більш економічно розвинених, ніж Україна сталь спрямовується на внутрішній ринок. У загальному обсязі імпорту найбільші надходження здійснювались з Російської Федерації – 35,3%, Німеччини – 8,3%, Китаю – 7,6%, Білорусі – 5,1%, Польщі – 3,9%, США – 3,1%, Італії – 2,4% [102, 103]. Не зважаючи на значне скорочення експортно-імпортних операцій внаслідок рецесії, зовнішньоторговельний баланс залишається від’ємним. Товарна структура імпорту: 36,4% - мінеральні продукти (при чому 32,5% - енергетичні матеріали), 15,5% - механічне обладнання, 9,7% - продукція хімічної галузі (переважно фармацевтична продукція). Основу товарного імпорту з країн ЄС склали механічне обладнання – 14,8%, фармацевтична продукція – 7,7%, електричні машини – 9,2%, полімерні матеріали, пластмаси – 6,9%. Отже, бачимо, що основними торговельними партнерами України виступають країни єдиного економічного простору (Російська Федерація) та ЄС (Німеччина, Італія, Польща).

Останнє дослідження Організації європейського економічного співробітництва [161] показало, що Україна має інвестиційно-привабливий потенціал, який не використовується на належному рівні. Спостерігається парадокс, коли в галузях, де Україна має традиційно конкурентні переваги, в результаті неузгодженої державної політики, дешевше імпортувати продукцію, ніж виробляти. Наприклад, у птахівництві, вирощуванні худоби, м'ясо-молочній промисловості через тривалий строк окупності, необхідності міжнародної сертифікації та інш. суттєво скорочуються обсяги виробництва, що приводить до заміщення української продукції імпортною. Товарна структура зовнішньої торгівлі яскраво ілюструє неефективність роботи економічної системи України: коли у великій кількості імпортується енергоносії, за рахунок яких виготовляється металургійна продукція на експорт, при цьому зовнішньоторговельний баланс має негативне сальдо. Отже, маємо сировинний тип експортних відносин з критичною залежністю від зовнішньої кон'юнктури і з суттєвим обмеженням інноваційного потенціалу. Крім того, слабо диверсифікований експорт з його гіпертрофовано високою сировинною складовою закріплює за країною роль відсталого у світовій торгівлі, а отже, і за ступенем економічного розвитку. За

географією основними ринками збуту для вітчизняної продукції є країни СНД та Азії, імпорту – країни СНД та ЄС.

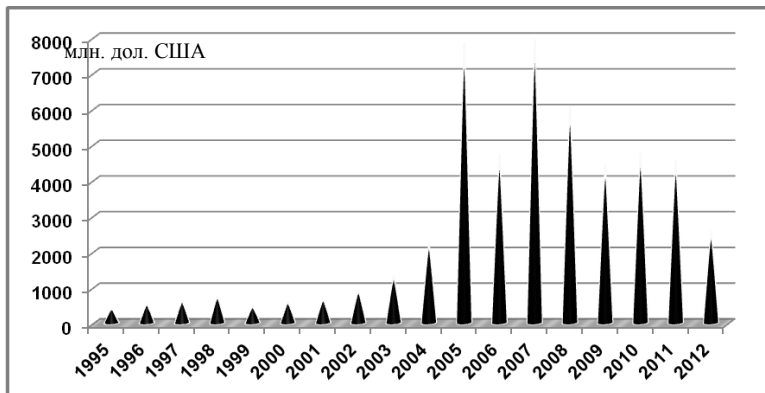

Рис. 3.5 Темпи залучення іноземних інвестицій до України⁴⁴

З моменту набуття незалежності в Україну у вигляді прямих іноземних інвестицій надійшло близько 49,4 млрд. дол. США, що в розрахунку на одну особу склало 1082 дол. США⁴⁵, одночасно з цим з України в економіку інших країн було проінвестовано близько 7 млрд. дол. США. Темпи залучення іноземних інвестицій в Україну не рівномірні (див. Рис. 3.5.), суттєве збільшення темпів приходить на 2005р. і 2007р., що було пов'язано зі зміною політичної кон'юнктури, продажем державної власності і стратегічних пакетів крупних промислових підприємств, банків. На 2007р. приходить рекорд з інвестиційної діяльністю України назовні, обсяг інвестицій, що вийшли за межі країни склав 5,95 млрд. дол. США (для порівняння річний обсяг інвестицій в Україну в цей рік склав 7,94 млрд. дол. США). До речі, навіть в докризовий період інвестиційної активності обсяги інвестицій з країн Організації Європейського економічного співробітництва були значно меншими (Рис. 3.6.).

Аналіз географії і галузевої структури інвестиційних потоків в Україну вказує скоріш на спекулятивний інтерес інвесторів. Основним інвестиційним

⁴⁴ Розраховано автором за офіційними даними Державного комітету статистики України [104, 156]

⁴⁵ на 01.01.2012р. за даними Державного комітету статистики України [104, 156]

партнером України виступає Кіпр: 22,8% від загального обсягу іноземних інвестицій і 93,4% вихідного інвестиційного потоку [104, 156]. Наступними важливими інвестиційними партнерами виступають Німеччина – 16,6% від загального обсягу іноземних інвестицій в країну, Нідерланди – 9,6%, Російська Федерація – 6,7%, Австрія – 6,4%. Внаслідок дії світової фінансової кризи (2008-2009р.) суттєво підвищилися ризики інвестиційної діяльності, що призвело до скорочення інвестиційного потоку і подорожчання фінансових ресурсів [156] (Рис. 3.6.).

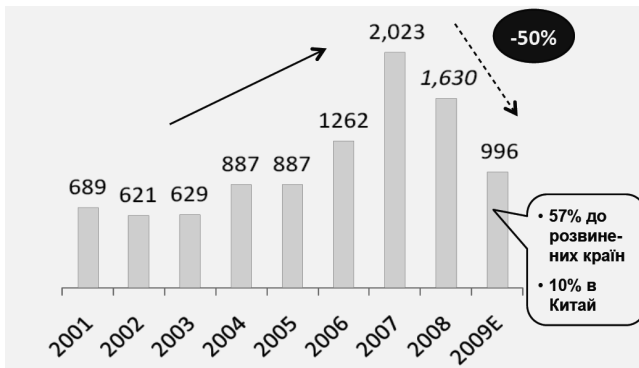

Рис. 3.6 Вихідні прями іноземні інвестиції з країн Організації Європейського економічного співробітництва, млрд. дол. США⁴⁶

За галузевою структурою іноземні інвестиції розподілилися наступним чином: 22,5% загального обсягу інвестицій в Україну зосереджено на промислових підприємствах і 22,4% - у фінансових установах. Розподіл інвестиційних ресурсів за регіонами України також не рівномірний: 48,5% загального обсягу інвестицій зосереджено в м. Києві, на другому місті Дніпропетровська обл. - 17,9%, далі йде Донецька обл. – 4%. Інакше виглядає регіональний зріз інвестиційної активності поза межі країни: Донецька обл. – 87,8% загального обсягу інвестицій з України за кордон, м. Київ – 9,0%, Дніпропетровська обл. – 1,6% [156, с.7]. Отже, офіційна статистика ілюструє процес «втечі» капіталу з країни, тобто дохід отриманий

⁴⁶ За даними офіційного сайту Організації Європейського економічного співробітництва [161].

від найбільшої експортної статті – металургії, використовується не на економічний розвиток, а на інвестиції в об'єкти нерухомості на Кіпрі.

Можемо констатувати, що інвестиційні процеси (враховуються внутрішні та зовнішні інвестиційні потоки) сприяли консервуванню низької технологічної структури виробництва промислової продукції. Зроблений аналіз призводить до висновку, що Україна не інтегрувалася в глобальний інвестиційний процес, зараз вона знаходиться поза межами інтересів не тільки іноземних, але й внутрішніх інвесторів. Наразі іноземні інвестиції в Україні негативно впливають на впровадження інноваційних технологій і економічний розвиток.

У звіті Групи Світового банку [155] наголошено, що у більшості первинних і виробничих секторів України діють правила повної відкритості для іноземних інвестицій. Проте є галузі (наприклад телекомунікації, газети, видавнича справа в цілому), де існують суттєві обмеження для доступу прямих іноземних інвестицій. Якщо для виробничих секторів в Україні індикатор «інвестування крізь кордони» дорівнює ста відсоткам, то у сфері ЗМІ – 15%, у видавничій справі – 30%, у повітряному транспорті – 50%. У звіті Групи Світового банку звернуто увагу на обмеження на прямі іноземні інвестиції в аграрному секторі України, оренду землі, її суборенду. Також зроблено наголос на те, що земельний кадастр України не затверджений кінцево на державному рівні. Для реєстрації в Україні іноземної компанії з обмеженою відповідальністю необхідно провести більше десятка процедур і витратити близько одного місяця [127, 128]. Це значно довше, ніж в середньому у країнах Європи і Середньої Азії, проте швидше, ніж середньосвітові показники. Враховуючи, що Україна конкурує за інвестиційні потоки з країнами, що швидко розвиваються (Рис. 3.7.), і тому державна політика у сфері залучення інвестицій, має бути спрямована на розвиток глобальних переваг країни.

На державному рівні інвестиційною політикою, формуванням інвестиційного клімату, залучення іноземних інвестицій займаються Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. Серед основних завдань Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у сфері інвестування необхідно відзначити наступні: розробка стратегій і механізмів реалізації державної інвестиційної й інноваційної політики;

механізмів залучення інвестиційного капіталу для реалізації проектів; проведення експертизи й аналізу реалізації інвестиційних проектів.

Частка світових ПІІ, 2008

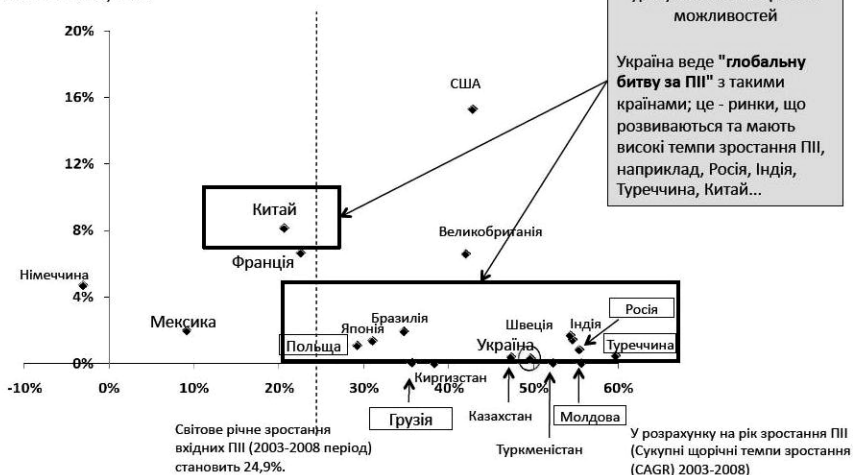

Рис. 3.7. Матриця конкуренції на світовому ринку інвестицій⁴⁷

Діяльність, завдання і функції Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України [49] визначаються як реалізація державної політики у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами; здійснення управління національними проектами; здійснення заходів, спрямованих на поліпшення інвестиційного іміджу України, та підтримка інвестиційного розвитку регіонів України. Хоча на перший погляд, завдання, виконання яких покладено на ці два органи виконавчої влади дублюються, але сфери діяльності, відрізняються. Функціонально Міністерство економічного розвитку та торгівлі України зорієнтовано у фундаментальну площину розробки і розвитку бізнес-клімату, інфраструктури. Натомість Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України зорієнтовано більше на маркетингову та імідж-складову інвестиційної привабливості країни. Щодо оцінок результативності діяльності зазначених державних інституцій, то останню було утворено рік тому і звітів про діяльність ще не було оприлюднено.

⁴⁷ За даними офіційного сайту Організації Європейського економічного співробітництва (ОЄЕС) [161].

Результативність діяльності Міністерства у цій сфері також оцінити складно, оскільки не має прямого причинно-наслідкового зв'язку між його роботою і обсягами інвестиційних надходжень. Проте, на нашу думку сфера державного управління інвестиційною діяльністю потребує узгодження і оптимізації не тільки стосовно зазначених державних установ, але і за рахунок скорочення функцій і завдань, які дублюються іншими органами державної влади.

Зараз найпотужнішим зовнішнім чинником економічного розвитку розглядається проведення в Україні чемпіонату Європи з футболу Євро 2012. Наше ставлення до нього досить стримане через те, що, по-перше, як було показано, за останній час так і не відбулося потужного вливання інвестиційних ресурсів у сектори, що пов'язані з проведенням чемпіонату. По-друге, проведення чемпіонату сприятиме розвитку спортивної, туристичної та транспортної інфраструктури, тобто будівництву стадіонів, тренувальних майданчиків, готелів, доріг до аеропортів, стадіонів та інш. Не всі із зазначених об'єктів зможуть забезпечити подальшу окупність та повернення інвестицій. Зокрема, якщо місто Харків традиційно розглядається, не як туристичне, а як промислове і наукове, то сумнівно виглядає можливість повного завантаження готелів після проведення чемпіонату. Досвід проведення чемпіонату світу 2010р. в ЮАР показав фінансову збитковість для країни-організатора. За офіційною інформацією підготовка до проведення чемпіонату коштувала 4,5 млрд. дол. США, оргкомітет на проведення чемпіонату отримав 1,2 млрд. Країна недоотримала доходи переважно за рахунок зменшення кількості туристів, принаймні вдвічі у порівнянні із очікуваною кількістю. Отже, важливо на державному рівні усвідомити, що Євро-2012 є не комерційним проектом, а іміджем, через що окупність складно виразити у грошовому еквіваленті.

Важливим чинником, розвитку, який, на наш погляд не використовується, є українська діаспора за кордоном. За різними оцінками поза межами України проживає 7-10 млн. чол. українського походження і близько 4,5 млн. чол. – трудових мігрантів («заробітчан»). Щорічно українські трудові мігранти надсилають на батьківщину власним сім'ям до 8% ВВП. Трудові мігранти могли би слугувати потужним потенціалом розвитку, проте, до сих пір не розроблено плану по включенню його до української економіки.

Особливої уваги потребує аналіз гуманітарної інтеграції, який проявляється не тільки через обмін культур, але і через вплив на свідомість, формування «прозахідно-орієнтованого» прошарку населення, формату та моделі споживання «за західним зразком». З моменту набуття Україною незалежності в країні працюють різні консультативні групи та програми підвищення кваліфікації США, ЄС, Німеччини та інш. Не аналізуючи еволюцію розвитку цих програм та їх різноманіття, звернемо увагу на їх роль у розбудові економіки. Консультативні робочі групи (найбільш відомі в рамках програми ТРАНСФОРМ, бюро KfZ, група Світового банку та інш.) працювали і працюють як дорадчі органи при Кабінеті Міністрів України, Адміністрації Президента, різних міністерствах, фінансуються, як правило, через технічну допомогу і основним результатом роботи мають рекомендації за напрямком діяльності. Програми підвищення кваліфікації (найбільш відомі TACIS, CDG, BISTRO та інш.) є логічним продовженням діяльності консультантів, оскільки для втілення у життя розроблених рекомендацій потрібні так звані «агенти впливу». Програми підвищення кваліфікації є різними за цільовою аудиторією та тривалістю, за період незалежності їх було трансформовано. На початку 90-хр. основний орієнтир було спрямовано на розвиток підприємницької ініціативи у населення, тому цільовою аудиторією виступали переважно підприємці, формат програми передбачав тривале (до одного року) перебування у розвинутій країні зі стажуванням на профільному підприємстві.

Пізніше формати програм змінювалися за тривалістю (зараз до одного місяця) і навчанням, по мірі розвитку економіки до роботи залучалися місцеві експерти. Визнання України як країни з ринковою економікою на міжнародному рівні зафіксувало суттєвий прогрес у розвитку підприємництва, діяльність зазначених програм в нашій країні було суттєво скорочено і переорієнтовано на менш розвинені країни Африки. Одночасно з цим помітилося посилення діяльності програм, орієнтованих на підвищення кваліфікації державних службовців (проект Теленора «За розбудову демократії», Вестмінстерської фундації та інш.). Таким чином, можемо спостерігати формування «агентів впливу», які за мисленням, свідомістю, знаннями, методиками і технологіями роботи є інтегрованими у глобальний простір.

Отже, проведене дослідження вказує на цілком природне коливання вектору зовнішньої політики України між країнами ЄС та єдиного

економічного простору (а саме Росії), оскільки саме вони є найсильнішими чинниками впливу глобального економічного простору. Для узагальнення використаємо таблиці-порівняння впливів і переваг обох векторів (Таблиці 3.2. та 3.3.). Україна у порівнянні з окремими країнами ЄС має кращі показники за темпами зростання ВВП, рівнем безробіття, рівнем податкового навантаження; проте відносні значення цих самих показників виразно ілюструють недосконалість української економічної системи: ВВП на душу населення, продуктивність, адміністрування податків. Оцінка показника доходів населення в залежності від того чи це є абсолютна величина, чи розрахункова (оцінка купівельної спроможності) також може носити суперечливий характер. Вплив США проявляється у сфері грошово-кредитної політики, через використання валюти населенням як інструменту накопичення і виробниками при ціноутворенні як інструмент хеджування ризиків. На наш погляд, додаткового дослідження потребує Азійський вектор, через те, що неадекватно оцінений потенціал економічного розвитку Китаю.

Отже, можемо стверджувати, що Україна, через участь у діяльності міжнародних організацій, здійснення експортно-імпортних операцій з торгівлі сировиною та товарами, входить як окрема складова до глобального економічного простору. Згідно із запропонованою методикою аналізу інтеграції окремої країни до глобального економічного простору, представленою на Рис. 1.3 та 1.4 можемо згрупувати чинники, які впливають на економічний розвиток України.

Аналіз напрямків впливу чинників глобального економічного простору показує, що для побудови моделі економічного розвитку України в глобальному просторі варто враховувати особливості поведінки таких учасників як США, ЄС, Росія, зокрема вплив США через регулювання валютного курсу (по аспекту «зв'язок»); ЄС – формування інституціонального середовища (по аспекту «організація»); Росія – через поставку енергоносіїв (по аспекту «функціонування»). Механізм впливу курсового чинника на розвиток економіки проявляється через реальні ефекти – такі як ефект «переносу» та монетарний ефект, а також ефект курсових очікувань. Під ефектом «переносу» в економічній теорії розуміється вплив динаміки курсу національної валюти на рівень цін та економічне зростання.

Таблиця 3.2 Чинники глобального економічного простору та їх вплив на економічний розвиток України

Група	Чинник	Напрямок впливу
Система управління	- участь у міжнародних організаціях - проголошення євроінтеграцію за стратегічну мету - розвиток інститутів - негативний імідж державного менеджменту (корупція, вибіркова демократія, тощо)	стандартні рішення, рекомендовані до виконання; інформація; обмін досвідом узгодження законодавства, стандартів, правил, етики господарської діяльності та державного управління; вільне переміщення ресурсів, людей, капіталу відсутність довіри у стосунках, не сприйняття на міжнародній арені, тощо
Вимір організації	- 8 місце у світі по виробництву сталі - висока енергоємність виробництва - незначний внесок у світовий ВВП	- залежність від кон'юнктури зовнішніх сировинних ринків - критична енергетична залежність від імпортованих енергоресурсів (Росія) - відсутній потенціал впливу на прийняття рішень на рівні глобального економічного простору
Вимір функціонування	- особливості грошово-кредитної політики та формування валютного курсу - від'ємне сальдо торгівельного балансу - експортно-імпортні операції	- залежність від грошово-кредитної політики інших країн (США, ЄС); державний борг; погашення державних запозичень - дефіцит валюти для відшкодування експортерам ПДВ - критична залежність від ринкової кон'юнктури
Вимір зв'язку	- залучення інвестицій⁴⁸ - географія розташування: через Україну проходять 4 міжнародні транспортні коридори - технології та інновації	- технологічний розвиток, інновації, база для якісного зростання - інфраструктурний розвиток, розвиток транзитного потенціалу - зміна продуктивності праці, ефективність використання трудових ресурсів

⁴⁸ Зауважимо, що автор спеціально не виділяє окремо іноземні та внутрішні інвестиції. Основні інвестиційні потоки зосереджені на напрямку Україна – Кіпр, тому ми дотримуємося думки, що більшість іноземних інвестицій в Україні є поверненням попередньо виведених фінансових ресурсів.

Механізм трансмісії шоків змін курсу національної валюти в залежності від виду шоку (позитивний чи негативний) є таким: зміцнення (послаблення) національної валюти викликає зниження або підвищення імпорتنих цін і провокує зміни в інфляційних процесах; зміна співвідношення імпорتنих та експортних цін позначається відповідним чином на сальдованих результатах поточного рахунку, фінансового рахунку платіжного балансу і, як наслідок, на рівні ВВП. Потужність впливу курсової динаміки на економічні флуктуації насамперед зумовлюється ступенем відкритості національної економіки (що більшими є обсяги зовнішньоторговельних та капітальних потоків, то вищим є ефект «переносу»), характером встановлення цін на імпортовані товари та послуги, початковим інфляційним фоном та рівнем відсоткових ставок в економіці. Інтенсивність дії курсової динаміки також залежить від інфляційних очікувань. [113, с.77].

Як було попередньо показано, найбільшими торгівельними партнерами для України є Російська Федерація та країни ЄС, отже введення обмежень на український експорт може суттєво позначитися на економіці в цілому. Потребує врахування поведінка групи країн Близького Сходу та Китаю, хоча прямих причинно-наслідкових зв'язків не відслідковується. Наприклад, поява на світовому ринку нових експортерів з Китаю та Кореї зменшила на 12,2% обсяги українського експорту. Отже, за період незалежності в Україні склалася модель експортоорієнтованої економіки з домінуванням низько технологічних, базових галузей, що виштовхнуло країну на периферійне місце в системі глобального економічного простору.

Таблиця 3.3. SWOT-аналіз європейського вектору інтеграції України у глобальний простір

чинники впливу економічні	Переваги	Ризики
	Висна стадія економічного розвитку (модернізація) Чітко сформовано показники ефективності державного управління (копінгагенські критерії) Інвестиційна активність Висока конкуренція за інвестиційні ресурси Висока конкуренція на ринку Смисл ринку до якого інтегрується країна (ВВП - 14,820 млрд.дол.США ПКС; ВВП на особу – 32,700 дол. США ПКС)	Модель (периферійного) залежного розвитку Інтеграція за компенсаторним механізмом (втрати) Сировинний характер експорту Суттєве зменшення обсягів інвестування внаслідок дії світової фінансової кризи 2008р. та 2011р. Стандартні рішення, без врахування особливостей економічної моделі Зростання імпорту, тиск на українських товаровиробників на внутрішньому ринку
гуманітарні	Розвиток людського потенціалу через цільові програми	Формування «агентів впливу» зі стандартними форматами мислення
політичні інституційні	Проведення чемпіонату Європи з футболу «Євро 2012» Інституційний розвиток Оптимізація механізму державного управління Підвищення ефективності роботи державних та суспільних інститутів Передбачуваність бізнес-клімату Правила тарифного, технічного регулювання Правила надання державної підтримки та допомоги Міграція населення (трудова міграція) Зниження розшарування населення Приділення уваги соціально-незахисним верствам населення	Обмеженість впливу на рішення створення інститутів підпорядкованих європейським, наднаціональній структурі – суперечить Конституції України
соціальні		Україна у порівнянні з ЄС має нижчий рівень безробіття, рівень податкового навантаження

Таблиця 3.4. SWOT-аналіз створення митного союзу РБК (Росія – Білорусь - Казахстан), тобто проросійського вектору інтеграції України у глобальний простір

чинники впливу	Переваги	Ризики
економічні	Формування інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку Експорт високотехнологічних товарів, у т.ч. машинобудування Доступ до ринків (харчові продукти), кооперація у складних виробництвах (літакобудування, машинобудування, атомна енергетика) Зростання інвестицій Єдині стандарти (ГОСТ)	Економічний розвиток відбудуватиметься за рахунок соціально-незахищених верств населення, Виведення значних обсягів капіталу Росія – найсильніший учасник, важелі впливу на прийняття рішень відсутні Дешеві енергоносії
гуманітарні	Ідеологія, культура, мова	заміщення національної ідеї
політичні	Зниження ризиків політичної нестабільності через підвищення керованості політичних процесів	Втрата де-факто незалежності, Прийняття не вигідних рішень
інституційні		Інституціональна нерозвиненість Відсутність інституції митний союз РБК (не визначені правила регулювання) Суперечить досягнутим умовам щодо тарифних зобов'язань у рамках СОГ
соціальні		Загострення соціальних конфліктів, Підвищення розшарування населення до критичного рівня

3.2. Еволюція механізмів державного управління економічним розвитком України в глобальному просторі

Початком розбудови системи державних інститутів управління економічним розвитком в Україні стало проголошення суверенітету 16.07.1990 року та прийняття Закону України №142-ХІІ від 03.08.1990р. «Про економічну незалежність УРСР» [19]. Цей документ закріплював право республіки на проведення власної економічної політики, створення власної бюджетної, податкової, банківської і грошової систем. Декларації проголошені даним Законом були засадничі, бо вони давали право на створення власних, самостійних структур управління. Першою структурою виконавчої влади, яку було створено шляхом перетворення Ради Міністрів, став Кабінет Міністрів України. В основі нової структури найвищого виконавчого органу покладено функціональні принципи, що було затверджено Законом України № 980-ХІІ від 18.04.1991р. «Про утворення Кабінету Міністрів УРСР» [20]. 21 травня 1991р. Верховна Рада України затвердила Кабінет Міністрів України як найвищий орган державного управління УРСР, у складі Кабінету Міністрів України для забезпечення ефективного управління економікою було передбачено посади державних міністрів у справах економіки, з питань аграрної політики і продовольства, з питань інвестиційної політики і будівельного комплексу, з питань промисловості і транспорту, з питань власності і підприємництва.

З часом інститут державних міністрів показав власну не ефективність і після введення посади Президента України 25 лютого 1992р. був ліквідований, натомість було створено 26 галузевих міністерств [48], серед яких варто зазначити наступні: Міністерство зовнішньоекономічних зв'язків, Міністерство державних ресурсів, Міністерство інвестицій та будівництва та інш. Для вироблення основних напрямків і принципів діяльності органів державної виконавчої влади було створено інститут Держдуми, де окремо виділено посаду державного радника з питань економічної політики. Постійна трансформація державних виконавчих органів була спричинена пошуком оптимальної управлінської структури, яка б найкраще відповідала завданням, що стояли перед країною. Однак, система, яку було створено, спричинювала не стабільність і не здатна була системно та ефективно управляти економікою. В результаті економічна ситуація 1992 р. характеризувалася інфляцією,

шоковим зростанням цін на енергоресурси. Знаходячись з Росією в єдиному валютному просторі Україна не мала впливу на рішення щодо емісії грошей, тому поповнювати запаси рублів було можливо тільки за рахунок збільшення державного боргу [87, с.172]. Інфляція на кінець 1992 року сягнула 50% на місяць. Зазначений стан справ у реальному секторі економіки спричинив ліквідацію Держдуми (а фактично її реорганізацію у Соціально-економічну раду у складі адміністрації Президента України) та чергову реорганізацію у системі органів виконавчої влади, основною метою якої було усунення дублювання функцій у діяльності органів державної влади. Тривалий час йшов пошук відповідної системи державного управління економікою, що здатна буде забезпечити вихід України з кризи. З метою посилення повноважень на деякий час, навіть, Кабінет Міністрів України повністю перебрав на себе всю економічну владу в країні (виконавчу і законодавчу), проте це не покращувало економічної ситуації і призвело до розбудови сильної президентської вертикалі влади.

Отже, за роки незалежності система державного управління економічним розвитком неодноразово змінювалася, що було пов'язано зі становленням України як незалежної держави і визначенням нових пріоритетів розвитку. У Додатку В представлено аналіз повноважень та функцій основних державних інститутів влади. Згідно з Конституцією України головний стратегічний вектор розвитку держави визначається Президентом України у його зверненні до Верховної Ради України. Оскільки Прем'єр-міністр затверджується Верховною Радою України за поданням Президента України, то Програма дій Кабінету Міністрів має базуватися на передвиборчій програмі Президента. На підставі чого Кабінет Міністрів України розробляє програму дій для досягнення проголошеної мети. Програма з одного боку є відображенням виборчої програми кандидата у Президенти України, з іншого – дороговказом для планування роботи центральних органів влади. Виходячи з цього документу Міністерство економічного розвитку та торгівлі України розробляє Програму соціально-економічного розвитку країни, яка представляється у ВРУ та має бути основою для формування державного бюджету на відповідний період.

Бачимо, що стратегічні напрями розвитку держави задаються Президентом України у щорічному Посланні до Верховної Ради України відбувається звітність щодо втілення у життя проголошених планів. На підставі стратегії економічного розвитку країни Кабінет Міністрів

України, як вищий виконавчий орган, має розробляти програму дій уряду, по суті тактичний документ. Роль Верховної Ради України згідно з Конституцією носить ознаки функції контролю, проте механізм реалізації зазначеної функції залишився поза увагою, саме ця невизначеність і призводить до непослідовності та неузгодженості дій різних гілок влади, як наслідок, до низької ефективності державного менеджменту. Для вирішення зазначеної проблеми та посилення інституту Президента було затверджено щорічне послання Президента України до Верховної Ради України офіційним документом голови держави, у якому на основі аналізу внутрішнього і зовнішнього становища України проголошуються найважливіші напрями економічного, політичного і соціального розвитку [47]. Позитивним моментом цієї норми є зобов'язання одночасного внесення до Верховної Ради України щорічної доповіді Кабінету Міністрів України про економічний і соціальний розвиток України, що створює інструмент своєрідної звітно-стратегічної сесії на найвищому рівні. Верховна Рада України приймає до уваги Послання Президента України, затверджує Програму дій КМУ, але відсутній механізм перевірки виконання цих документів.

Провідним інститутом у системі центральних органів виконавчої влади України, який забезпечує реалізацію єдиної державної політики економічного і соціального розвитку та розвитку країни в цілому було і залишається Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Воно було створено у травні 1991 р. Законом Української РСР та увійшло до складу Кабінету Міністрів Української РСР, ставши правонаступником колишніх Державного комітету УРСР з економіки та Державного комітету УРСР по матеріально-технічному забезпеченню. На початковому етапі зусилля Міністерства були спрямовані на формування законодавчого поля господарського механізму незалежної держави, що й стало причиною широкомасштабної лібералізації у 1992р. У період 1995 – 1999 рр. в центрі уваги Міністерства знаходилися питання пов'язані з ринковими перетвореннями, формуванням важелів державного управління за умов розбудови ринкових інституцій [41, 158].

Вихід економіки країни на висхідний тренд та нові завдання економічного розвитку потребували акумулювання ресурсів на пріоритетних напрямках та іншій системи управління, що й зумовило створення Міністерства економіки України на базі Міністерства економіки, Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі, Державного

інвестиційно-клірингового комітету, Національного агентства з питань розвитку та європейської інтеграції, Державної служби експортного контролю та Агентства з питань спеціальних (вільних) економічних зон у грудні 1999р. Проголошення євроінтеграції стратегічним вектором економічного розвитку зумовило необхідність реорганізації органу у Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, проте пізніше було повернуто початкову назву.

Адміністративна реформа 2010р. ставила за мету оптимізацію системи виконавчої влади та приведення її у відповідність до нових викликів глобального середовища. В результаті реформи було створено Міністерство економічного розвитку та торгівлі, яке стало правонаступником Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції; Міністерства промислової політики; Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва; Державної служби технічного регулювання України. [39, 40, 48, 50]. Наразі Міністерство економічного розвитку та торгівлі України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики економічного і соціального розвитку, цінової, промислової інвестиційної та зовнішньоекономічної політики, державної політики у сфері торгівлі, державної регіональної політики, державної політики з питань розвитку підприємництва, технічного регулювання та захисту прав споживачів, а також міжвідомчої координації з питань економічного і соціального співробітництва України з Європейським Союзом.

Головним результатом діяльності Міністерства є наступні документи: програма соціального і економічного розвитку країни на короткостроковий період, коротко- та середньострокові прогностичні документи, державні цільові програми. Для забезпечення більш глибокого аналізу реального сектору економіки та оцінки нагальних потреб бізнесу при Міністерстві економіки створено колегію, до складу якої входять Міністр (голова колегії), заступники Міністра, керівники центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра, інші керівні працівники Міністерства, керівники служб, інспекцій та агентств, а також підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства економіки [41, 158]. Таким чином, Міністерство економіки України має функції управління макроекономічним середовищем, регулювання підприємницького

середовища, впливу на зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання, проте наділено обмеженим інструментарієм їх реалізації.

Розглянемо це на прикладі впровадження програми соціального та економічного розвитку, якою визначаються річні напрями та пріоритети розвитку країни. Отже, вона є своєрідним річним планом розвитку країни, відповідно до неї має будуватися система річних проєктів за пріоритетними напрямками, показників-індикаторів виконання і виділятися фінансовий ресурс. На державному рівні основним фінансовим ресурсом є дохідна частина державного бюджету. Тобто програма соціального та економічного розвитку є по суті видатковою частиною державного бюджету на відповідний рік, саме тому згідно з Законом [7,8], вона подається на затвердження одночасно із державним бюджетом. У такому сенсі програма потребує більшої уваги і розробки процедури звітування про її виконання аналогічно звіту про виконання державного бюджету, чого у існуючих нормативно-правових документах не передбачено [8]. Зазначимо, що не передбачається і звітування про реалізацію державних цільових програм [7]. В межах чинного законодавства передбачається виключно звітування про використання коштів, що не дає можливості оцінити ефективність, результативність та доцільність фінансування тих чи інших програм. Цим і зумовлено хронічне недофінансування і не виконання державних цільових програм. Ревізія і перегляд існуючих державних цільових програм з подальшим припиненням фінансування та оптимізацією не ефективних дозволить значно скоротити видаткову частину державного бюджету.

Міністерство економіки України отримує пропозиції, на основі яких розробляються нормативні документи і базується програма соціального і економічного розвитку. Розроблений документ затверджується на засіданні уряду і передається до Верховної Ради України. Основним виконавцем, який готує інформаційні матеріали до пленарного засідання, на якому буде розглядатися програма соціального і економічного розвитку країни є комітет ВРУ з питань економічної політики.

На пленарному засіданні, присвяченому розгляду програми соціального і економічного розвитку основним доповідачем є Міністр економічного розвитку і торгівлі України, який представляє програму. Після доповіді міністра заслуховується доповідь голови комітету ВРУ з питань економічної політики, далі йде обговорення і прийняття рішення щодо затвердження програми шляхом голосування. Зазначимо, що законодавством

не передбачається особливих процедур у випадку не прийняття програми. Важливим моментом для розуміння існуючої системи управління економікою є те, що Міністерство фінансів складає проект державного бюджету не залежно від Міністерства економічного розвитку та торгівлі; у існуючому Бюджетному кодексі не передбачається процедур узгодження державного бюджету та програми соціального і економічного розвитку. В результаті фінансові ресурси розподіляються безсистемно, не за пріоритетами, без забезпечення спадковості, тому реалізація будь-яких ініціатив можлива тільки протягом фінансового року, після чого, як правило, зупиняється фінансування.

Бачимо, що Програма соціального і економічного розвитку є, більше декларативним документом, тому розглядається у ВРУ суто формально, останні роки її навіть, не виносили на розгляд до сесійної зали. Прийняття державного бюджету, як правило, відбувається з порушенням законодавчо закріплених термінів, тому бракує часу на узгодження з відповідної програмою. В результаті державні програми економічного розвитку, навіть якщо вони дуже добре розроблені виявляються настільки знекерованими, що справити помітний вплив на нього не в змозі. Описана ситуація показує, що через існуючі неузгодженості в самому державному механізмі управління економічним розвитком функціонально неможливо забезпечити виконання поставлених цілей, тому існуюча система управління економікою не є ефективною.

Проаналізуємо механізм державного управління економічним розвитком, представлений на Рис. 3.8. Держава з одного боку володіє власністю, і виступає в економічній системі як суб'єкт господарювання на ринку, з іншого боку має політичну владу впливати на всі суб'єкти господарювання. Держава є найбільшим споживачем внутрішнього продукту (від 35% до 60% - частка перерозподілу через державний бюджет). Оскільки завданням держави є відображення економічних інтересів усього суспільства, вона впливає на приватні інтереси суб'єктів економічної діяльності так, щоб найбільшою мірою підпорядковувати їх суспільним інтересам. Узгодження суспільних і приватних інтересів у виробництві – з одного боку політичне завдання для держави, а з іншого – економічне. Вирішення першого забезпечує стабільність суспільства як соціальної системи, вирішення другого – стабільність розвитку економіки [99, с.129; 101].

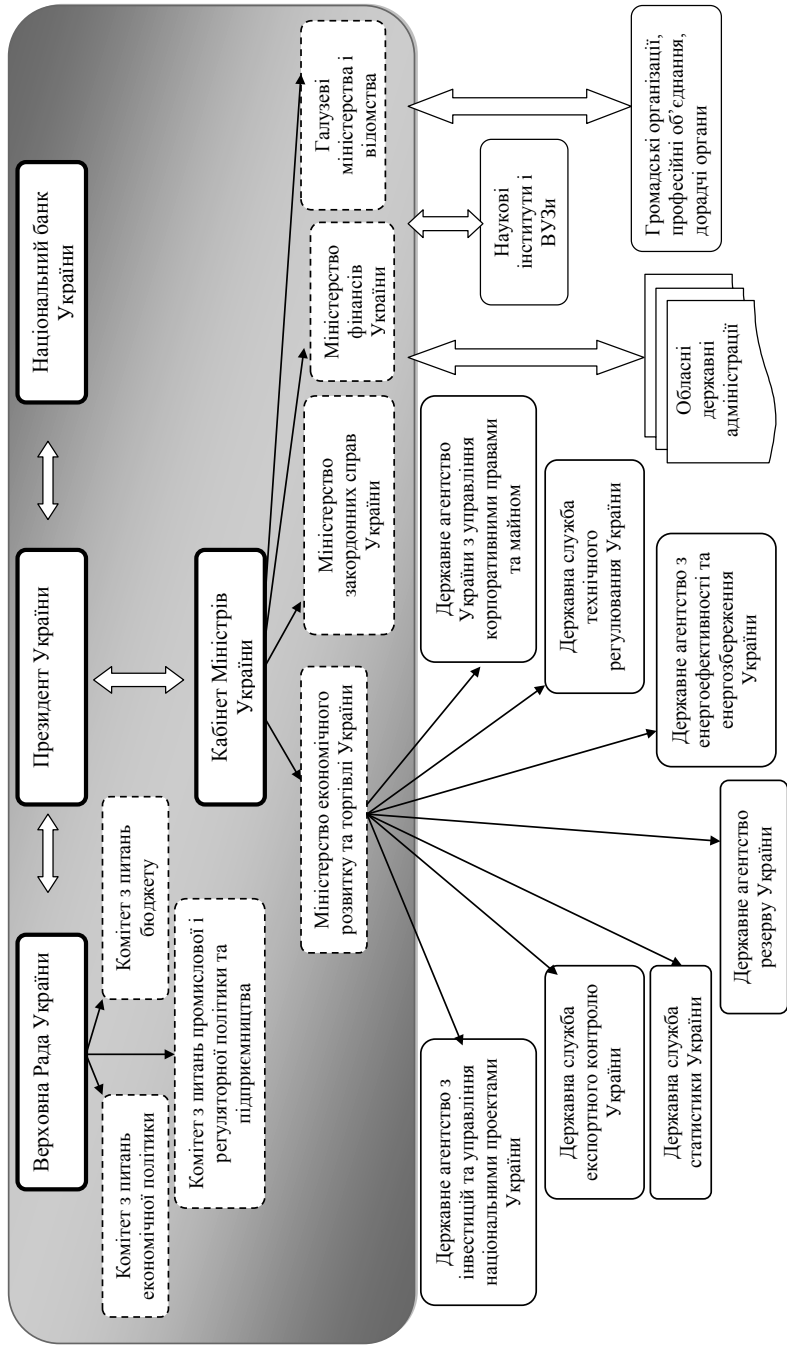

Рис. 3.8. Державний механізм управління економічним розвитком

Держава повинна виходячи з очікуваних тенденцій забезпечувати економічний розвиток країни. У науковій літературі [177, с.219] виділяють такі функції державного управління у сфері економіки: визначення стратегії соціально-економічного розвитку країни; регулювання правових аспектів функціонування ринкової економіки; вплив на діяльність суб'єктів господарювання та інтенсивність інвестиційних потоків через систему економічних регуляторів (державний бюджет, система оподаткування, кредитна політика, тощо); здійснення науково-обґрунтованої структурної політики з метою інтенсифікації виробництва, підвищення його конкурентоспроможності на світових ринках; коригування соціальних параметрів суспільства безпосередньо через важелі соціальних гарантій, пільг, фінансування послуг; системи соціального страхування та інше.

Виходячи із зазначених методологічних позицій побудуємо систему механізму державного управління економічним розвитком України у глобальному економічному просторі, який складається з механізму державного управління (на Рис. 3.9. виділено сірим полем) і системи зовнішніх впливів. Механізм державного управління економічним розвитком у глобальному економічному просторі складається з Верховної Ради України (комітету з питань європейської інтеграції та комітету у закордонних справах); Кабінету Міністрів України (торгово-економічних місій у складі закордонних представництв України за кордоном), Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [41] та закордонних представництв України у інших країнах та при міжнародних організаціях, якими опікується Міністерство закордонних справ України. Окремо виділено Президента України до повноважень якого відноситься керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави та представництво країни в міжнародних відносинах [29, стаття 105]. Особливу роль у системі державного управління економічним розвитком країни займає Національний банк України, який представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків; та здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами [21].

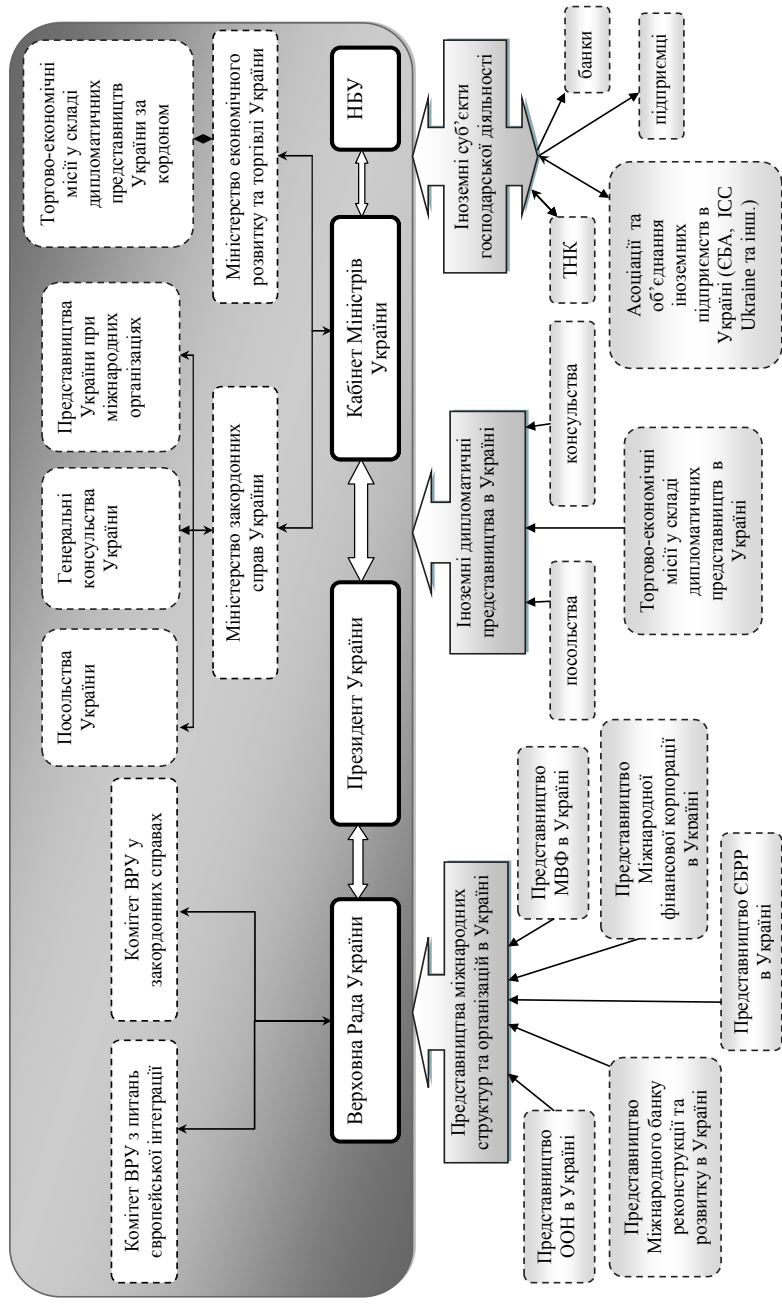

Рис. 3.9 Комплексний механізм управління економічним розвитком України у глобальному економічному просторі

У Додатку Г представлено розподіл функцій між основними інститутами механізму державного управління економічним розвитком у глобальному економічному просторі. Порівняльний аналіз функцій вказує на їх дублювання і перетинання навіть в структурі однієї інституції: наприклад порівняльний аналіз функцій профільних комітетів ВРУ. Більш докладний аналіз організаційної структури цих комітетів призводить до висновку, що такий поділ є штучний, отже виникає об'єктивна потреба в їх об'єднанні. Зазначена реорганізація призводить до скорочення апарату ВРУ на 3-4 особи, скорочення бюджетних витрат і підвищення ефективності роботи.

Опосередкований зовнішній вплив на прийняття державних рішень досягається за рахунок діяльності дипломатичного корпусу, торгових представництв та представників (наприклад Бюро делегата Німецької економіки та інш.), неурядових організацій (наприклад Український національний комітет Міжнародної торгової палати, Європейська бізнес-асоціація та інш.), представництв міжнародних структур та організацій⁴⁹. На Рис. 3.9. окремо виділено вплив ТНК (транснаціональних компаній)⁵⁰, оскільки вони мають потужний ресурс для лобіювання власних інтересів в країні. На відміну від механізму державного управління економічним розвитком не всі інститути, які відносяться до зовнішніх впливів, мають чітко визначені функції та завдання, більшість з них працює із обмеженням не втручання у внутрішні справи країни. Отже, механізм впливу на формування вектору розвитку має бути досить філігранним. Це досягається за рахунок використання пропаганди та піару, поширення аналітичного матеріалу, надання консультацій, фінансування програм навчання та обміну досвідом, тобто формування належного формату мислення, набору стандартних рішень та філософії світосприйняття. Прикладом такої роботи може слугувати поширення Кодексу підприємницької етики, ініціативи Глобального договору і формування прошарку соціально-відповідального підприємництва, формування консультаційних груп ЄБРР при КМУ та інш.

Одночасно з розвитком інституційного забезпечення економічного розвитку в Україні розвивалися інструменти державного управління

---

⁴⁹ Згідно з офіційними даними в Україні представлено близько 200 міжнародних структур та організацій

⁵⁰ Транснаціональна компанія (ТНК) – компанія, яка володіє виробничими потужностями або філіями у двох та більше країнах, на закордонну діяльність якої припадає близько 25-30% її загального обсягу. ТНК забезпечують близько 50% світового промислового виробництва, на їх долю приходить 70% світової торгівлі.

економічним розвитком. Оскільки аналіз еволюції механізму державного управління економічним розвитком буде не повним без розуміння його впливу на об'єкт управління, тому нижче проведемо системне, комплексне дослідження цього питання. Після виходу України зі складу СРСР, на початку 90-х років почався перехід від соціалістичної моделі до розвитку ринкових відносин. Україна вважалася однією із найсильніших пострадянських республік у 1990 р. частка промисловості у ВВП складала 44%. Проте друга за величиною країна Європи з населенням понад 50 мільйонів у 1992 р. скотилася у прірву економічної депресії. Економічний спад, що почався у 1991 р. в Україні був найдовшим серед країн СНД, в нашій країні почалося зростання на рік пізніше, ніж в інших пострадянських країнах. Україна володіла надзвичайним потенціалом розвитку, найбільші конкурентні переваги були у сільському господарстві (унікальне поєднання сприятливих кліматичних умов, високоякісних ґрунтів та близькості міжнародних ринків) та промисловості (мала високий рівень кваліфікації робочої сили). 1993-1994 р. коли Україна була близькою до гіперінфляції, у 1994 р. інфляція сягала 10000%, стало зрозуміло, що потрібні структурні реформи. У літературних джерелах головною причиною тривалої кризи називається перехід до ринкової економіки, проте країни Центральної Європи та Балтії, які пішли швидшим шляхом переходу до ринку, зазнали меншого кумулятивного спаду і показали набагато кращі показники зростання, ніж країни СНД. Отже, причину маємо шукати у системі державного управління.

Розвиток державного управління економічною політикою в Україні починається з Постанови Верховної Ради України від 25.10.1991р., у якій найголовнішим стратегічним пріоритетом на найближчу перспективу було визначено: докорінну структурну перебудову народного господарства, кардинальні зміни в інвестиційній діяльності [37]. У цьому ж документі основними цілями економічного розвитку визначено створення розвинутого індустриального споживчого сектора економіки; подолання існуючої в республіці структурно-технічної незбалансованості народного господарства; зростання та обсягів інвестицій; регулювання структурних зрушень в промисловості. В цілому зазначений документ дає досить детальний аналіз економічного стану України, проте є у більшому ступені декларацією цілей, ніж визначенням методів їх досягнення. Разом з цим, цілі визначені не чітко

(не відповідають критеріям SMART⁵¹), без визначення часу на реалізацію. Аналіз семантики документу вказує на відсутність усвідомлення його авторами України, як незалежної держави, деякі положення частково відтворюють Постанову Ради Міністрів Української РСР № 5 від 08.01.1991р. «Про економічний і соціальний розвиток Української РСР у 1991р.» Проте через два місяці після проголошення незалежності об'єктивно не могла з'явитися досконала стратегія розвитку країни, тому важливим є сам факт появи документу, який би визначав напрями розбудови економічного середовища новоявленої держави.

До 1994 року не було усвідомлення на державному рівні необхідності розробки системоутворюючих документів, у яких би визначалися основні напрями економічної політики та вектори розвитку економіки. Про що свідчать прийняті у цей період Постанови Верховної Ради, які стосувалися розбудови окремих напрямків, проте механізми, що були передбачені у них, суперечили один одному. Опосередковано документом, який би задавав вектор економічного розвитку у період 1991-1994р. можна було би вважати Державний бюджет України. Однак прийняття головного кошторису країни в цей період відбувалося із суттєвим запізненням (квітень – червень поточного року); в умовах перманентних змін оподаткування, що не сприяло утворенню системного середовища для забезпечення економічного розвитку. У 1994 р. від імені Федерального Уряду Німеччини у рамках програми ТРАНСФОРМ Німецька консультативна група з питань економіки почала надавати консультативні послуги керівництву країни для впровадження економічних реформ та програм МВФ.

Першими визначальними документами, які б задавали напрями економічного розвитку країни стали Постанова Верховної Ради України № 61/94-вр від 15.06.1994р. «Про основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період» та доповідь Президента України 19.10.1994р. «Шляхом радикальних економічних реформ. Про основні засади економічної та соціальної політики». У Посланні Президента 1994 р. було проголошено впровадження радикальних економічних реформ, цей рік став початком економічних реформ в Україні. Основний акцент робився на стабілізації макроекономічного середовища та відновленні довіри до грошово-

---

⁵¹ SMART – критерій визначення стратегічних цілей, аббревіатура початкових букв англ. слів: specific – конкретний; measurable – вимірний; attainable – досяжний; relevant – значимий; time-bounded – має визначений термін реалізації.

кредитної системи. За своєю структурою обидва документи є подібними: містять аналіз ситуації, що склалася, декларують цілі економічного та соціального розвитку, визначають етапи їх досягнення. Документи визначають стратегічною метою створення високорозвинутої виробничої, фінансової і науково-технічної інфраструктури економіки України, забезпечення високотехнологічного енерго- та ресурсозберігаючого й екологічно безпечного розвитку всіх її галузей, їх конкурентоздатності на світовому ринку, рівноправне входження України в світове економічне співтовариство. Реалізація поставленої мети планувалася у три етапи, при цьому перший етап було визначено досить чітко 1994-1995р., другий – кінець 1997р., третій – не мав часових обмежень. У зазначеній доповіді Президента України перед Верховною Радою України містилися пропозиції щодо реалізації визначеної стратегічної мети за окремими галузями економіки. Починаючи з 1995р. було впроваджено механізм розробки програм діяльності Кабінету Міністрів України, які затверджувалися на пленарному засіданні Верховної Ради України.

Таким чином, можемо зробити висновок, що у період 1991р. – кінець 1994р. економіка України розвивалася без чітко визначених пріоритетів, а державне управління здійснювалося безсистемно та ситуативно. Кінець 1994р. характеризується початком усвідомлення на державному рівні необхідності формування середньострокових планів економічного розвитку та узгодження дій усіх гілок влади (про що свідчить співставність цілей та механізмів забезпечення економічного розвитку у Постанові Верховної Ради України, доповіді Президента України та Програмі дій Кабінету Міністрів України). Однак зазначені документи не носили практичного навантаження. Пов'язана була така ситуація з входженням України у період політичних циклів, що позначилося щорічною відставкою Кабінету Міністрів і відповідно щорічною розробкою стратегічних документів. Інакше якщо прийняті у 1994р. документи оцінювати як стратегічні, то програми діяльності урядів є по своїй суті тактичними документами. Щорічна зміна урядів і щорічний розгляд програм діяльності нового Кабінету Міністрів, свідчить про відсутність розуміння на державному рівні механізмів реалізації стратегії (тактики). Кожен із наступників виконавчої гілки влади після призначення починав стартувати з розробки програми діяльності уряду, ця діяльність переривалася бюджетним процесом, а потім за незадовільну роботу слідувала відставка уряду. Таким чином усвідомлення необхідності стратегічного

планування економічного розвитку та затвердження основних напрямків соціальної та економічної політики наприкінці 1994р. не призвело до розробки перспективних планів розвитку народного господарства, підвищення ефективності бюджетного процесу та економічної стабілізації і зростання. У період 1995-2000р. економічний розвиток відбувався стихійно і не контролювано, хоча з 1996р. вперше українська економіка почала показувати позитивну динаміку [156]. У 1996 р. було введено нову валюту, проте це не сприяло зростанню виробництва. Феномен спаду виробництва в Україні на початковому етапі трансформації можна пояснити мікро- та макроекономічними спотвореннями, що були успадковані від командної економіки. Однак, саме невдала економічна стратегія зробила фазу спаду такою затяжною та важкою і надовго затримала економічне одужання. Планування економічного розвитку України у період 1995-1999р. зводилося до планування розподілу фінансових ресурсів та капітальних вкладень без визначення пріоритетів фінансування та критеріїв оцінки ефективності. Зміна уряду у 1997р. не вплинула на зниження темпів економічного зростання, що свідчить про започаткування унікальної ситуації, коли українська економіка почала розвиватися у несприятливому внутрішньому середовищі політичної нестабільності за рахунок дії зовнішніх чинників (сприятливої кон'юнктури на зовнішніх ринках) та всупереч діям виконавчої влади.

Внаслідок світової фінансової кризи 1998р. підвищилися конкурентоспроможність українського експорту, що надало потужний поштовх виробництву товарів на експорт (металургія) та заміникам експорту (харчова промисловість). У 1999 р. вперше чітко виявили себе ознаки економічної стабілізації: падіння ВВП: в основному було подолано. Обсяг промислового виробництва зріс на 4,3%, Намітилася позитивна тенденція скорочення дефіциту Державного бюджету України (з 6,6% від ВВП - у 1997 р. до 1,5 % - у 1999 р.). В передбачуваних межах утримувався рівень інфляції (19,2%). Поступове зростання української економіки почалося: у 2000 р. реальний ВВП України збільшився на 5,8%, а в 2001р. – 10,5%. На кінець 2000 р. ВВП дещо перевищив рівень 1994 р. Головним питанням того періоду було чи є зростання сталим та у якому напрямку розвиватися країні далі.

Початок 2000р. став знаковим у розумінні значення стратегічного планування для економічного розвитку країни, на законодавчому рівні було визначено особливості розробки державних програм економічного розвитку

[132], проте короткострокова програма економічного і соціального розвитку, нажаль, до цього часу не отримала значення тактичного документу, яким по суті вона і є. Зауважимо, що перелік системних документів економічного і соціального розвитку містить тільки Державну програму економічного і соціального розвитку України на рік [7, стаття 4, стаття 8], це дає підстави зробити висновок, що рівень та культура стратегічного планування в країні розвинута не достатньо: не має механізмів визначення та забезпечення послідовності реалізації пріоритетів. Українське нормативно-правове поле забезпечує розроблення державних цільових програм розвитку окремих галузей на середньорічну перспективу, державної програми економічного і соціального розвитку та державних програм розвитку адміністративно-територіальних одиниць на короткострокову перспективу (календарний рік), та відповідних бюджетів, як ресурсної бази реалізації щорічних програм розвитку. При цьому, хоча у законодавстві і передбачено, що бюджет має відповідати та узгоджуватися з відповідною програмою соціального і економічного розвитку, на практиці обидва документи розглядаються та приймаються не залежно один від одного. Важливість своєчасного прийняття державного та місцевих бюджетів спонукає відповідні ради його затверджувати, при цьому програма економічного та соціального розвитку може бути не затвердженою, як це сталося у 2008р. та 2009р. У такому випадку бюджет втрачає свою функцію забезпечення системного економічного розвитку та ускладнюється оцінка ефективності дій виконавчої гілки влади.

Серед розроблених стратегічних документів високого рівня заслуговує на увагу стратегічна програма «Україна-2010» (1999 р.), Послання Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічного і соціального розвитку на 2000-2004 рр.» (2000 р.), Стратегія подолання бідності (2001 р.), Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 рр. (2002 р.), Енергетична стратегія України на період до 2030 року (2006 р.), низка проектів стратегічних програм Кабінету міністрів України (зокрема Стратегії розвитку України у період до 2020 року), стратегії розвитку низки регіонів тощо. Найбільш комплексним і ґрунтовним документом є Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції», розроблена у 2004 р. під керівництвом Уряду України. Згідно з Указом Президента України №493/2004 від 28 квітня 2004 р. стратегія

«Шляхом європейської інтеграції» мала бути врахована під час розроблення проектів державних, регіональних, галузевих, цільових програм економічного і соціального розвитку. Через політичне протистояння між гілками влади період 2005-2008 рр. позначився в Україні різким зниженням стратегічної активності з боку влади та суб'єктів господарської діяльності. Проаналізуємо особливості стратегічних документів економічного розвитку, розроблених у різні періоди.

Вперше про стратегію розвитку країни та економічну модель було офіційно проголошено у лютому 2000р. у Посланні Президента до Верховної Ради України «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 - 2004 рр.», де було обрано інноваційну стратегію розвитку держави. Послання Президента у 2000р. [35] вперше заклало вектор економічного розвитку на 2000-2004р., тобто на рівні державного менеджменту відбувся перехід від ситуаційного управління економікою до впровадження методів стратегічного планування. Завдання на період 2000-2004р. визначено: виведення української економіки на траєкторію сталого розвитку, тісного поєднання політики структурних змін та економічного зростання з активною і сильною соціальною політикою держави. Базовою основою зовнішньої та внутрішньої політики країни було визначено: зближення з Європейським Союзом, набуття статусу асоційованого, а згодом повноправного члена ЄС; розбудова в Україні ефективної соціально орієнтованої ринкової економіки; зростання інтелектуального потенціалу нації, науково-технологічні інновації та проведення адміністративної реформи. Виходячи з послання Президента було розроблено та прийнято цілу низку галузевих стратегій.

У Посланні Президента України до Верховної Ради України [35] було визначено у якості стратегічного пріоритету розбудову в країні ефективної соціально-орієнтованої ринкової економіки з визначальним пріоритетом - структурна перебудова промисловості та розвиток інноваційної моделі економічного зростання, утвердження України як високотехнологічної держави та держави з високоефективним експортоспроможним сільським господарством. Серед механізмів забезпечення реалізації Стратегії було визначено наступні: досягнення щорічних темпів зростання ВВП на рівні 6-7% (2000р. - 1 - 2%, 2001 р. - 4%, 2002-2004 р. - 6,5%), легалізація української економіки, зростання інтелектуального потенціалу нації та науково-технологічні інновації. Саме визначення у Стратегії темпів зростання ВВП,

як основного критерію оцінки економічного розвитку, обмежило оцінку якості розвитку, що заклало ризики на майбутнє.

Надзвичайно важливим є послання Президента у 2002р., у цьому документі вперше було проголошено вектор економічного розвитку на дев'ять років наперед: запровадження інноваційної моделі структурної перебудови, утвердження України як високотехнологічної держави та євроінтеграція. Послання Президента до Верховної Ради у 2002 р. та прийнята на підставі нього Стратегія проголосили мету для України: набуття повноправного членства у Європейському союзі [34]. В Стратегії було зазначено, що існуюча економічна модель не в змозі забезпечити широкомасштабну модернізацію національної економіки, тому потрібен перехід до такої моделі ринкових перетворень, де саморегулювання поєднується з державним регулюванням закладалися основи розмежування між владою та власністю. Окремо було зазначено важливість послідовності та спадкоємності у реалізації Стратегії. Передбачалося, що реалізація цієї мети відбудеться у два етапи:

2002-2004р. - зміцнення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, створення сприятливих умов для накопичення інвестиційних ресурсів, істотне розширення внутрішнього попиту й утвердження на цій основі надійної стабілізації та сталого зростання;

2005-2011р. - комплексна модернізація підприємств, утвердження принципів і механізмів структурно-інноваційної моделі розвитку та формування базових засад соціально орієнтованого ринкового господарства.

Критерії оцінки реалізації Стратегії було визначено у макроекономічних показниках, зокрема темпи зростання ВВП на рівні 6-6,5%, темпи зростання інвестицій – 10-12%, зростання реальних доходів населення – 6,5-7%. Через те, що не було визначено механізмів реалізації даної Стратегії та сфери відповідальності цей документ, як і попередній не було виконано, проте його основні положення зберігають актуальність до цього часу (більше 7 років).

Про необхідність розробки Стратегії розвитку держави, як системного документу, було заявлено у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України у 2003р.[44]. Було розроблено Стратегію, яка спрямована на утвердження європейських принципів та механізмів соціально-орієнтованої структурно-інноваційної моделі економічного розвитку [45, с.13]. Цей документ можна було би вважати системо утворюючим для формування вектору економічного розвитку країни, проте він не був представлений та

затверджений Верховною Радою України, яка згідно з Конституцією визначає основні напрями економічної політики, отже зазначений документ носить рекомендаційний характер. Після президентських виборів 2004р. нажаль, до цієї Стратегії не поверталися, хоча основні тези документу знайшли відображення у Програмах дій Кабінету Міністрів України у 2005-2008 років [44].

Період 2006-2007р. відзначався посиленням політичної боротьби і політичної невизначеності, що були викликані передвиборчою компанією 2006р., тривалим процесом формування владної коаліції, потім дочасним складанням повноважень парламентом і пов'язаними із цими процесами, наступними за тим позачерговими виборами, та знову формуванням владної коаліції. Теоретично всі ці процеси перманентної політичної кризи мали б негативно вплинути на економічний розвиток України, проте за офіційними статистичними даними політична невизначеність не вплинула на економічну ситуацію. За даними опитування Інституту економічних досліджень та політичних консультацій бізнес мав дуже амбітні плани та позитивні очікування щодо фінансово-економічних показників діяльності у 2008р. Натомість перманентна політична криза, до якої вітчизняні підприємці вже адаптувалися посилилася світовою фінансовою кризою. Недосконалість механізмів функціонування системи загострилася кризовими явищами у світі. Політична нестабільність та виборчі процеси періоду 2004-2007р. запропонували цілу низку альтернативних стратегій «Український прорив», «Українська інноваційна доктрина», «Український прорив: для людей, а не для політиків». Основними тезами цих документів є необхідність переходу до постіндустріального рівня розвитку, відродження та зміцнення економічного та науково-технічного потенціалу, досягнення високого матеріального життя громадян і відповідних матеріальних стандартів.

Економіка України вкрай швидко зреагувала на поглиблення кризових явищ у світовій економіці. В Україні спад у промисловості у серпні 2008р. у порівнянні з аналогічним періодом 2007р. складав 0,5%, у тому числі у металургії - 8,6%, нафтохімії - 9,1%, легкій промисловості - 9,9%. У вересні скорочення виплавки чавуну у порівнянні з серпнем склало 21,3%. Виробництво сталі скоротилося на 22,5%. У серпні фізичний обсяг експорту знизився на 26,5% у порівнянні з липнем, а грошові надходження скоротилися на 22,2%. Із доменних печей України 17 зупинилися, що говорить про стрімке падіння виробництва у базовій галузі української

економіки [170, 175]. На фоні політичного протистояння та загострення економічних відносин у глобальному масштабі було прийнято Закон України «Про мінімізацію впливу світової фінансової кризи на економіку України» [22]. Який зокрема передбачав за рахунок бюджетних коштів надання фінансової допомоги банкам, введення спеціального режиму оподаткування діяльності у сфері сільського і лісового господарства та рибальства, індексацію розмірів прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати відповідно до індексу інфляції (індексу споживчих цін). Прийняття даного Закону безумовно є позитивним моментом, проте він має точкову дію на систему. Співставлення основних пріоритетів економічного розвитку країни, які формалізовано у документах наведено у Додатку Д.

Основною метою розвитку всі документи визначають досягнення Європейських стандартів життя. Виходячи з логічної структури системи управління: базовою цінністю, на якій має ґрунтуватися система управління розвитком України – є Європейські стандарти життя. Проте стосовно показників оцінки результатів роботи системи, або критеріїв ефективності управління розвитком є певні не узгодження. До 2005р. основною оцінкою ефективності функціонування системи визначалися кількісні економічні показники: зростання ВВП, рівень іноземного інвестування, кількість створених робочих місць та інш. Останні три роки Програми дій Уряду носять більш декларативний характер, де відсутні показники для оцінки результатів роботи. Починаючи з набуття Україною незалежності йде пошук ефективних механізмів державного управління, на актуальність цієї проблеми вказує наявність відповідних розділів у майже всіх проаналізованих Програмах.

Головна мета всіх оприлюднених на сьогодні документів була проголошена, ще у Посланні Президента до Верховної Ради 2000р., перефразування мети та повторення основних тез даного документу протягом останніх десяти років свідчить, по-перше, про неузгодженість у механізмі реалізації; по-друге, не співставність окремих державних документів і програм реалізації; по-третє, порушення правил визначення мети та декомпозиції цілей⁵². Тобто було задано вектор розвитку на рівні

---

⁵² *Перелічені стратегічні документи носять скоріше декларативний характер, натомість Стратегія – це загальний план ведення діяльності, спрямований на досягнення поставленої мети, передбачає наявність термінів виконання та виділення необхідних ресурсів [249, с. 315].*

ідеології, проте не розбудовано системи виміру досягнення мети у економічних показниках. По-четверте, політичний характер документу: прийняті рішення не маючи відповідної політичної підтримки «виснуть у повітрі», натомість починається робота над розробкою нових економічних концепцій, моделей економічної політики та стратегій. Дієздатність та ефективність державного менеджменту визначається спроможністю розробити напрямки і завдання економічної стратегії; відобразити їх у відповідних законах, рішеннях; забезпечити ресурсами (людськими і фінансовими у першу чергу) та проконтролювати правильність реалізації.

Згідно з теоретичними положеннями стратегічного менеджменту саме рівень розвитку стратегічного мислення та розробки стратегічних планів є визначальним при досягненні організацією конкурентних переваг у довготривалому періоді [142, с.235-237; 249, с.150]. Класичний підхід до формулювання стратегії визначає її як комбінацію цілей (результатів), які організація прагне досягти, та засобів (методів, механізмів), за допомогою яких вона спроможна це зробити [58, с. 26]. Виходячи з головної мети (стратегічної мети, місії) організація розбудовує «дерево цілей», яке наочно демонструє підпорядкованість та взаємозв'язок підцілей, завдань та окремих дій. Саме «дерево цілей» дає уявлення про механізми функціонування організації, як цілісної системи, а формалізація стратегії у вигляді документу і допомагає чітко зрозуміти вектор розвитку системи на всіх її рівнях, що забезпечує його наслідування не залежно від виконавців. Ієрархія цілей дає змогу визначити межі відповідальності різних підрозділів та окремих виконавців за досягнення різних цілей, а вертикальна координація цілей допомагає узгодити непов'язані між собою напрямки діяльності та формувати конкурентні переваги всієї системи. Аналіз існуючого нормативного поля [7, 24] у сфері стратегічного планування на загальнодержавному рівні схематично представлено на Рис. 3.10. Стратегічне планування на термін більше, ніж 5 років не передбачено чинними документами, тобто розробка стратегії економічного і соціального розвитку України у вигляді документу з визначеними пріоритетами розвитку, стратегічними цілями, структурними пропорціями економіки, соціальної сфери, основними напрямками державної сфери за пріоритетними галузями народного господарства в Україні не відбувається.

Окремі звернення Президента до Верховної Ради 2000р., 2002р. та українського народу 2010р. [34-36] містять деякі елементи стратегічного

планування, аналіз зовнішнього та внутрішнього становища, задекларовані цілі на 5 років, отже, можуть враховуватися як стратегії, однак характер цих документів в цілому декларативний. У Конституції України передбачено, що Президент України звертається до ВРУ зі щорічним посланням, проте не визначено, що саме має містити документ. Розуміння того, що Президент звертається до ВРУ щорічно, вказує на короткостроковість цього документу, тому ми відносимо його до звіту про роботу Президента за рік і декларацію планів на наступний рік. Оскільки серед функцій Президента не визначено розробки і затвердження програми дій, ми вважаємо такою програмою – передвиборчу програму, на виконання якої Президент отримав мандат в результаті виборів. Виходячи з цієї логіки, передвиборчу програму Президента України необхідно розглядати як п'ятирічну Стратегію розвитку країни, яка затверджується шляхом голосування на виборах. Досвід розвинених країн показує, що така логіка економічного розвитку призводить до непослідовності при зміні влади. На наш погляд має бути розроблений стратегічний документ з основними орієнтирами та етапами розвитку, а Програма Президента, по суті, - пропозиція (застосування того чи іншого інструментарію і механізмів) щодо його реалізації. Згідно зі ст. 106 Конституції України Президент України вносить до ВРУ кандидатуру Прем'єр-міністра, який формує Кабінет Міністрів України. Останній складає повноваження перед новообраною ВРУ. Отже, ми очікуємо, що КМУ працюватиме протягом терміну каденції ВРУ, зазначимо, що президентські вибори на зміну КМУ не впливають. Саме, таку логіку закладено у систему стратегічного планування, що представлено на Рис 3.10. Програма діяльності КМУ є середньостроковим документом, оскільки розробляється на весь термін його роботи, а це при нормальній ситуації має бути п'ять років. КМУ підзвітний Президенту України та ВРУ, нажаль, у чинних нормативно-правових документах не передбачено процедуру звітування КМУ, що ускладнює оцінку його ефективності і результативності. Планування реалізації Програми дій КМУ згідно з регламентом його роботи формалізується у вигляді Програми дій КМУ на рік та розроблені Основних напрямків економічної політики.

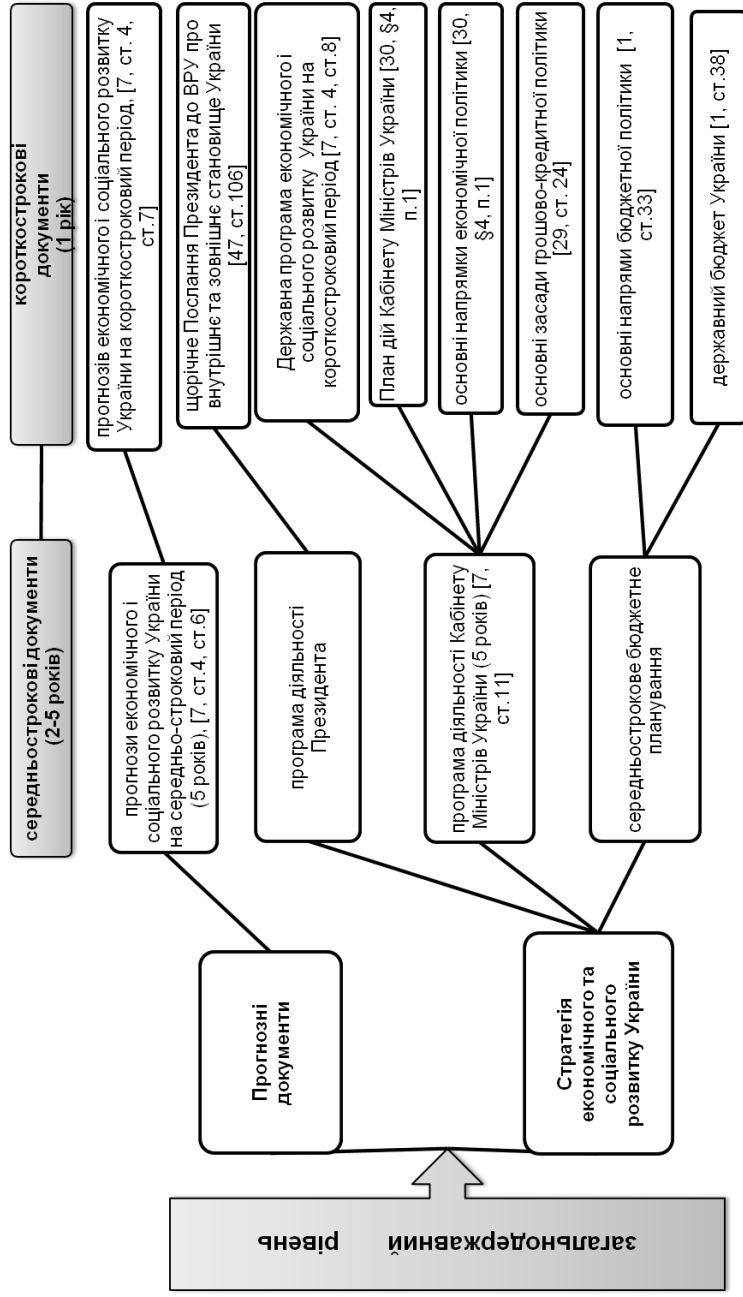

Рис. 3.8. Система стратегічного планування в Україні

На законодавчому рівні для забезпечення ефективної діяльності органів влади передбачено розробку річної Державної програми економічного і соціального розвитку України, яка має бути узгодженою з державним бюджетом на відповідний рік та містити цілі та пріоритети економічного і соціального розвитку у відповідному році; основні макроекономічні показники, обсяги капітальних вкладень, показники державного замовлення та інш. Отже, основним документом короткострокового планування економічного розвитку країни є Програма економічного і соціального розвитку, яка розробляється Міністерством економіки України і приймається на рік разом з Державним бюджетом. По суті, це більш докладна декларація економічної політики, отже виникає питання щодо необхідності розробки обох документів. Наступним недоліком чинного законодавства є відсутність визначення термінів розробки, подачі та необхідності звітування щодо виконання короткострокової програми економічного і соціального розвитку країни. Єдиним орієнтиром слугує необхідність узгодження з державним бюджетом, отже Програма має з'явитися принаймні за місяць до проекту державного бюджету, тобто у серпні. Проте існуюче нормативно-правове поле не передбачає ефективних механізмів та інструментарію для ефективної реалізації Програми, крім того, не передбачається звітування щодо виконання Програми. Все це знижує контроль за реалізацією окремих положень Програми і перетворює її на формальний документ декларативного характеру.

На окрему увагу заслуговує процес бюджетного планування, який ми оцінюємо як планування ресурсів для реалізації Програми економічного і соціального розвитку країни. Наразі готуються зміни до чинного бюджетного кодексу, де передбачається впровадити систему середньострокового (трирічного) планування. Однак, проблема узгодження державного бюджету та програми соціального і економічного розвитку залишається. Згідно з чинним законодавством до червня мають бути розроблені основні напрямки бюджетної політики на наступний рік, що також скорочує терміни розробки Програми.

Базою для розробки усіх стратегічних документів є стратегічний аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, по суті, - прогноз розвитку. В Україні передбачено розробку середньострокових та короткострокових прогнозів економічного розвитку країни, крім Міністерства економіки такі прогнози розробляються цілою низкою незалежних аналітичних центрів.

Щодо розвитку зовнішнього середовища (глобального економічного простору), як правило, користуються інформаційними матеріалами Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інш. авторитетних міжнародних агенцій.

Окремо стоїть планування грошово-кредитної політики на рік, що знаходиться в межах компетенції Національного банку України. Згідно з законом України «Про Національний банк України» [21, ст.9], Рада НБУ «відповідно до загальнодержавної програми економічного розвитку та основних параметрів економічного та соціального розвитку України до 15 вересня розробляє Основні засади грошово-кредитної політики і вносить їх Верховній Раді України для інформування». Звернемо увагу, що ця стаття містить неточності щодо назв документів, але оскільки для виконавчих органів влади ця інформація є інформативною, вона на сутність планово-прогнозних документів не впливає, однак бажано внести відповідні зміни до Закону.

Виходячи з того, що Кабінет Міністрів України є головним виконавчим органом і його програма діяльності базується на засадничих документах Президента України (передвиборча програма, звернення або послання), проаналізуємо вплив програм діяльності КМУ на розвиток української економіки (див. Додаток Е). В Додатку Е наведені дати внесення програм діяльності КМУ, термін їх виконання та схвалення/не схвалення ВРУ. Ця інформація співставляється з індикаторами економічного розвитку - зі зміною основних макроекономічних показників: ВВП, індекс виробництва промислової продукції, темпи інфляції, зміни заробітних плат та бюджетними показниками. Аналіз таблиці показує, що не було жодної програми діяльності з терміном реалізації більше 1,5 роки, що пов'язано у першу чергу з частими ротаціями прем'єр-міністрів і змінами кадрового складу самого Кабінету Міністрів України. У той же час, негативні темпи зміни макроекономічних показників припадають на 1998р. та 2009р. – роки розгортання фінансових криз і негативного впливу зовнішніх чинників.

З аналізу Додатку Е можемо зробити висновок, що по-перше, програми діяльності КМУ носять політично-декларативний характер і не розробляється для впровадження. По-друге, економічна система України функціонує самостійно і відносно незалежно від виконавчої влади, більшою мірою на неї впливають зовнішні чинники. Зазначимо, що макроекономічні показники не в повній мірі визначають економічний розвиток, як це було

показано у попередніх розділах, однак, у даному випадку ми виходили із цільових показників, визначених у Програмах КМУ. Таким чином, економічна політика України протягом років незалежності не зважаючи на певні здобутки все ж таки характеризується не послідовністю та відсутністю розуміння механізмів реалізації визначених цілей. Розвиток державного управління економічною політикою можна розділити на наступні етапи: розуміння місця і ролі української економіки у світі (1991-1999р.), визначення пріоритетних напрямків економічної політики на фоні обмеженого розуміння державних механізмів їх реалізації (1999-2002р.), закладання основ стратегічного планування розвитку на тлі політичної невизначеності та протистояння різних гілок влади (2002-2009р.).

Покажемо те, що пріоритетні напрямки економічної політики починаючи з набуття Україною незалежності суттєво не змінилися, так залишилися тези щодо стабілізації економічної ситуації, фінансового оздоровлення економіки, структурної перебудови базових галузей економіки, зміни структури та обсягів інвестицій з метою прискореного розвитку виробництва і модернізації машинобудівної продукції, стимулювання прискореного розвитку наукоємних галузей, розвитку інновацій. Відсутність чітких механізмів стратегічного планування економічного розвитку та не визначення системи оцінки ефективності тактичних дій виконавчої гілки влади та сфери її відповідальності призводить до відсутності системоутворюючого документу щодо економічного розвитку та не можливості послідовної реалізації її пріоритетних напрямків. Тому фактично економічний розвиток в країні відбувається хаотично, не контролювано і всупереч діям державних органів влади.

3.3.Державна регіональна політика як інструмент забезпечення переваг країни у глобальному просторі

У той час, коли тенденції до глобалізації галузей промисловості і компаній мають проявитися в зниженні вагомості регіонів і територіальних одиниць, тенденції регіоналізації певних галузей промисловості та економічної активності, виявляється впливають вичерпно навпаки. Одночасні процеси глобалізації і регіоналізації обумовлюють необхідність вирішення складних проблем для національних і регіональних рівнів управління економікою. Відповіддю на ці сучасні виклики світової економіки

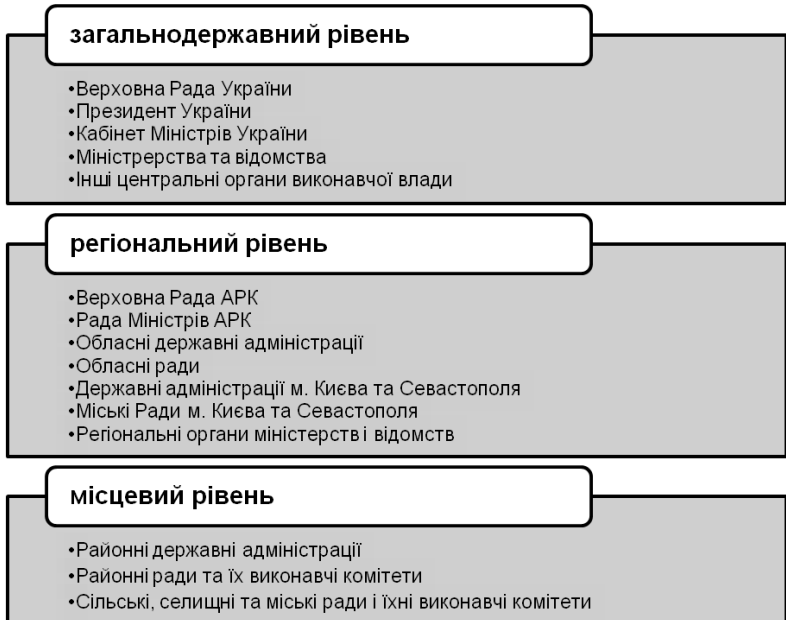
є активізація політики регіонального розвитку, заснованої на формуванні кластерів компаній. Саме тому для більшості сучасних промислово розвинених країн типовим явищем є підвищення вагомості регіонального аспекту в економічному розвитку. [150, с.240].

На національному рівні для ефективного розвитку промисловості в регіонах розробляється така модель регіональної політики, яка визначає характер і цілі регулювання внутрішнього розвитку за допомогою прямого або опосередкованого державного втручання. Дослідження регіональної політики розвинутих країн [94, с.42; 97; 188], дозволяє виділити систему державних механізмів, які в останні роки були найефективніші. Регіональна політика 30-х років минулого століття у Великій Британії базувалася на фінансуванні приватного сектору, наданні податкових пільг підприємствам, підготовці території для промислового розвитку, трудової міграції (переміщення робочої сили із депресивних регіонів у більш розвинені). Проте вже на початку 80-х років минулого століття уряд Великобританії почав впроваджувати програми з розвитку сфери послуг у депресивних регіонах. З кінця 1988р. було скасовано субсидії регіонального розвитку і у фокусі державної фінансової підтримки постало мале підприємництво. Серед найдієвіших інструментів розвитку регіонів було визначено систему інвестиційних стимулів, субсидії, кредити, селективна допомога, надання преференцій.

У США регіональна політика побудована на використанні методів програмно-цільового планування з наступною децентралізацією. Поступово послаблювався державний контроль розвитку регіонів, скорочувалося субсидіювання за цільовими програмами і фінансування соціальних програм, місцеві органи влади отримували більше повноважень. Така державна політика призвела до появи серед штатів значного дефіциту бюджетів. У США ефективним інструментом розвитку регіонів виявилось бюджетне фінансування окремих секторів економіки у депресивних регіонах, причому основна частина фінансування із федерального бюджету була спрямована на субсидіювання і кредитування заходів щодо впровадження раціонального використання ресурсів і охорони навколишнього середовища; розвитку промисловості та сфери обслуговування; надання податкових, або амортизаційних пільг.

У Франції важливим механізмом функціонування системи територіального розвитку виявилися планові контракти «держава-регіон», де

основний акцент було зроблено на підготовку регіонами обґрунтованих пропозицій для заключення контракту з державою. Переваги надавалися соціальним контрактам, де передбачено було збільшення рівня зайнятості, професійної підготовки, охорони здоров'я, соціальної допомоги.

Рис. 3.11. Суб'єкти регіональної політики України

Для забезпечення ефективного управління економічним розвитком країни надзвичайно важливо створити систему трансляції державних рішень та пріоритетів розвитку на регіональний рівень (система суб'єктів регіональної політики представлена на Рис. 3.11). Розроблені стратегічні документи високого рівня мають бути покладені в основу стратегічних документів спрямованої дії, таких як стратегії регіонального розвитку. Зміна векторів та пріоритетів розвитку має призводити до відповідного перегляду стратегій регіонального розвитку. Це означає, що стратегія розробляється на найвищому державному рівні, а на регіональному рівні розробляються так

звані «стратегії підтримки»⁵³. Отже, стратегічні орієнтири, зазначені у зверненні Президента України до Верховної Ради мають бути відображені у всіх системних документах, а саме Програмі дій Кабінету Міністрів України, Програмі соціально-економічного розвитку країни, Державному бюджеті України та ретрансльовані через систему механізмів державного управління на регіональний рівень.

Суперечливість тенденцій макроекономічного розвитку України та еволюція чинників економічного зростання сформували специфічність проблеми регіонального розвитку. Аналізуючи проблеми розвитку регіонів переважна більшість українських науковців, зокрема Варналій З.С., Долішній М.І., Черевко О.В., відзначають збереження значних нерівномірностей, диференціації регіонального економічного розвитку. Специфіка технології реалізації регіональної політики, яка полягає в необхідності узгодження загальнодержавної стратегії економічного розвитку і вирішення проблем окремих регіонів, потребує чіткої вертикальної та горизонтальної координації владних структур.

Проаналізуємо систему управління регіональним розвитком, представлену на Рис. 3.12. На загальнодержавному рівні формуванням та реалізацією регіональної політики, у тому числі і розробкою стратегії регіонального розвитку опікуються Міністерство економічного розвитку та торгівлі України [50, п.2]. У сфері законотворчої діяльності проблемами розвитку регіонів опікуються два комітети ВРУ: комітет з питань економічної політики і комітет з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства та регіональної політики. Серед повноважень Президента України чітко не визначено вирішення регіональних проблем, проте у кожному регіоні є його представницькі органи. На кожному з рівнів державного управління (загальнодержавний, регіональний, місцевий) розробляються системні документи: стратегія і бюджет.

---

⁵³ *Стратегії підтримки, інакше забезпечувальні стратегії – це система стратегій різного типу, що розробляються на певний відрізок часу, яка відбиває специфіку функціонування та розвиток системи, а також рівень її претендування на місце й роль у зовнішньому середовищі. [249, с.240]*

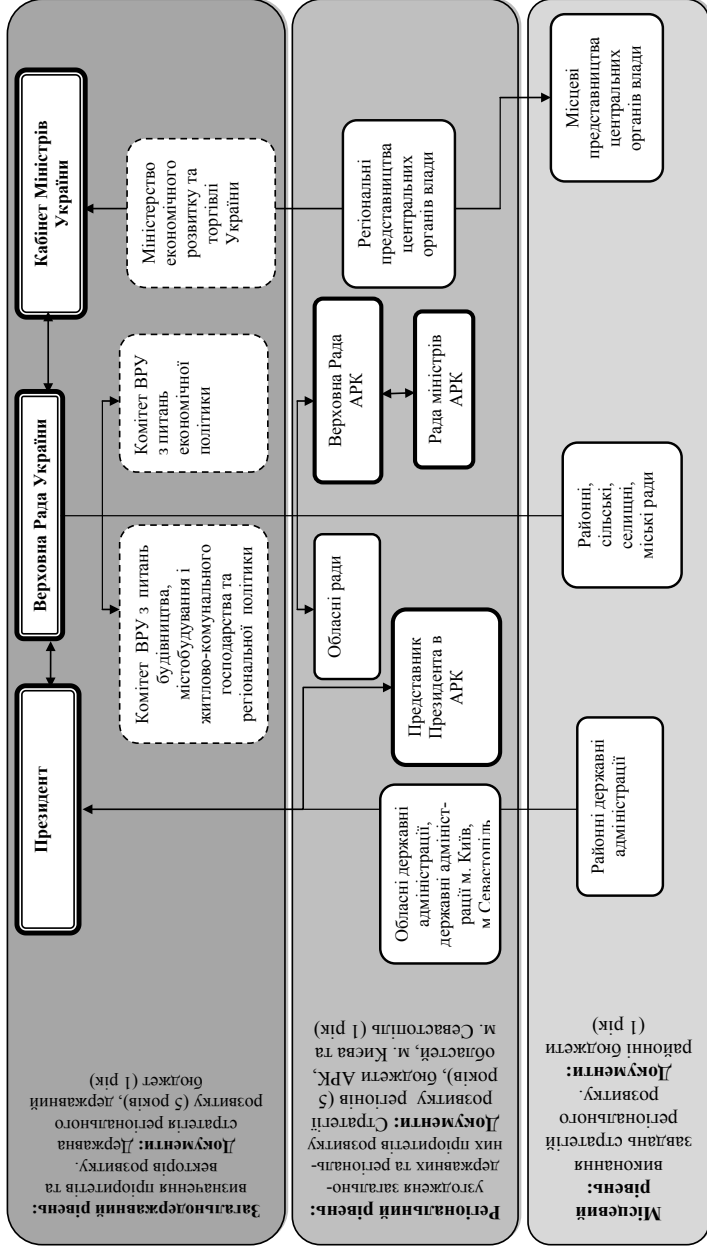

Рис. 3.10. Система державного управління регіональним розвитком

На державному рівні розробляється Стратегія регіонального розвитку, на базі якої у свою чергу розробляються місцеві документи - Стратегії розвитку регіонів. Зазначимо, що чинним законодавством передбачено процедуру звітування про виконання бюджетів усіх рівнів, однак не передбачено процедуру оцінки виконання Стратегій і механізмів винесення догани чи покарання у випадку не виконання цих документів [1; 7; 43]. Отже, чинне нормативно-правове поле не має механізмів об'єктивної оцінки та громадського моніторингу ефективності роботи місцевої влади.

Бюджетні способи погодження центрального та регіонального рівнів економічної політики в Україні виявилися неефективними. Головною проблемою у використанні бюджетної моделі регіонального регулювання було те, що державний бюджет має хронічний дефіцит. Основні інструменти регіональної політики України ґрунтуються на адресному державному впливі: державні замовлення, адресні дотації, субсидії, міжбюджетні трансферти, тощо. В Україні існує в основному територіальний розподіл державних коштів. У той же час практично не використовуються диференційовані ринкові регулятори, що було б досить природно для країни з такими різними умовами ведення економічної діяльності. Підтримка регіонів, яка здійснювалася через бюджет, в більшості випадків використовувалася без чітко визначених критеріїв і мала переважно суб'єктивний характер.

Існуюча в країні бюджетна система в основному має на меті соціально-політичні цілі, що не створює стимулів для розвитку ні регіонів-донорів, ні регіонів-реципієнтів, причому останніх завжди втричі більше. Аналіз сучасної регіональної промислової політики більшості країн світу свідчить, що міркування вирівнювання міжрегіональної різниці за рахунок бюджетних трансфертів значно суперечать цілям загального зростання економіки. В останній час почала оформлюватись тенденція до трансформації регіональної політики до створення механізмів формування умов для ефективного використання абсолютних і порівняльних переваг окремих регіонів. Нова регіональна політика України, що орієнтована на поступове формування промислових кластерів, має на сучасному етапі поширювати імпульси економічної активності від лідерів до аутсайдерів, залучати аутсайдерів в ланцюги доданої вартості, усувати перешкоди для перетоку економічного зростання через кордони регіонів. [128, с.273].

Аналізу методологічних принципів формування регіональної політики та стратегії в регіональній економіці присвятили свої праці Акименко О., Бутко М., Данилишин Б., Дацій О., Другов О., Макогон Ю., Мокій А. та інш. У більшості з цих наукових доробків основними індикаторами економічного розвитку регіонів виступають: рівень забезпеченості регіонів бюджетними ресурсами, показники валового регіонального продукту, формування інвестиційних потоків, рівень безробіття та середньомісячна заробітна плата. Фонд ефективного управління провів аналіз конкурентоспроможності 15 регіонів України за методикою оцінки конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму за 12 інтегральними показниками. В результаті якого було виявлено, що основною проблемою регіонального розвитку в Україні є суттєві економічні диспропорції між регіонами. На це вже не перший рік наголошує Міністерство економічного розвитку та торгівлі, такі самі результати отримуємо шляхом аналізу статистичних даних Державної служби статистики України [116; 128; 156].

Проведення державної регіональної політики відбувається в межах відповідного нормативно-правового поля (Додаток Є). Аналіз нормативно-правового поля у сфері регулювання економічного розвитку регіонів показує, що формуванню регіональної політики приділялося недостатньо уваги, не існує базового закону щодо регулювання розвитку регіонів. На початковому етапі державна регіональна політика формувалася виходячи з галузевого принципу і забезпечувала пріоритетний розвиток регіонів, де розташовані підприємства гірничо-металургійного комплексу. Першим нормативно-правовим документом щодо регіонального розвитку варто розглядати Закон України № 2673-ХІІ від 13.10.1992р. «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», хоча він не стосується усіх регіонів, проте він визначав правила створення регіонів з особливим статусом. Створення спеціальних економічних зон на території України відбувалося згідно з окремим законом для кожної зони, воно також мало забезпечувати найбільш сприятливий режим економічного розвитку території.

В Україні для вирівнювання економічного розвитку регіонів було створено 11 вільних економічних зон (0,2% території України) і 9 територій пріоритетного розвитку (10,3% території України) комерційна діяльність в яких регулюється спеціальним законодавством [13]. Основними пріоритетними видами діяльності визначено: сільське господарство, добувна

промисловість, харчова, текстильна та легка, хімічна промисловість, виробництво деревини і виробів з неї, металургія і обробка металу, виробництво газу і води, будівництво і виробництво будівельних матеріалів. Зразковим проектом є залучення інвестицій у Закарпатську обл. компанії «Єврокар», яка виробляє автомобілі марок «Ауді», «Шкода», «Фольксваген». За прогнозами Кабінету Міністрів України [157] очікувалося, що до 2010 року зазначені території залучать 15796 млн. дол. США інвестицій, що дозволить зберегти 381 тис. робочих місць і забезпечити зростання виробництва на 5494,2 млн. дол. США. Згідно даних Державного комітету статистики України станом на 01.01.2011р. країною було залучено 44708 млн. дол. прямих іноземних інвестицій, з яких 21859,2 млн. дол. надійшло до м. Києва; 7486 млн. дол. – до Дніпропетровської області; 2705,4 млн. дол. – Харківської області; 2061,5 млн. дол. – до Донецької області. Прості розрахунки показують, що території із спеціальними режимами оподаткування залишилися осторонь інвестиційних процесів [119]. Проблема ефективності функціонування вільних економічних зон активно обговорюється серед українських вчених та політиків [119; 127; 128]. Складність об'єктивної оцінки ефективності та результативності діяльності СЕЗ та ТПР у сукупності з дією політичного чинника призвели до припинення функціонування деяких з них та скасування особливих режимів оподаткування у 2005 р., що було негативно оцінено інвесторами і негативно відобразилося на інвестиційному іміджі країни. Недосконалість законодавства та відсутність системного бачення державної регіональної політики призвела до збільшення викривлень і значної диференціації рівня економічного розвитку регіонів.

Спроби розробити комплексний документ з регіональної політики були неодноразовими, однак вперше системно напрямки регіонального економічного розвитку було представлено у Концепції державної регіональної політики. У зазначеному документі головною метою державної регіональної політики було проголошено: створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування [51; 53].

Концепція державної регіональної політики 2001р. в цілому носить загальний характер, проте вона містить чітко визначені принципи її проведення та визначення завдань на етапах її реалізації. Позитивно оцінюються наміри стимулювання розвитку транскордонних та міжрегіональних економічних зв'язків. Концепція звертає увагу на неефективний механізм державної підтримки регіонів і необхідність стимулювання розвитку депресивних територій. Депресивною територією визнається за умов, коли показники економічного розвитку та соціального забезпечення громадян за критеріями, визначеними законодавством, значно нижчі, ніж відповідні середні показники в державі [23]. Особлива увага Концепції приділяється підвищенню відповідальності за економічний розвиток регіону місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування. Треба зазначити, що частково окремі положення щодо фінансової підтримки економічного розвитку регіонів та виділення ресурсів місцевим органам влади (Розділ 2 Концепції) було формалізовано у Бюджетному кодексі редакції 2001р., проте залишалися деякі суперечності та не вирішені питання, у тому числі розвиток системи недержавного пенсійного страхування в регіонах, укрупнення сільських територіальних громад, заснування регіональних центрів передачі високих технологій. В цілому, більшість положень Концепції до цього часу було реалізовано, проте окремі положення щодо розвитку міжрегіонального співробітництва та адміністративно-територіальної реформи продовжують залишатися актуальними.

Аналіз наступної групи документів показує, що основну увагу держави у регіональній політиці протягом 2001-2005 років було спрямовано не на економічний розвиток регіонів, а його вирівнювання і подолання депресивності, що було формалізовано у Законі України від 08.09.2005 № 2850-IV «Про стимулювання розвитку регіонів» [23]. Увагу даного документу зосереджено на депресивних територіях, проте залишаються нормативно не врегульованими наступні проблеми: особливості розвитку інших регіонів; забезпечення розвитку регіонів-лідерів; визначення показників та індикаторів розвитку регіонів; використання таких механізмів регіонального розвитку як міжрегіональне та транскордонне співробітництво, тощо. Зазначений документ визначає терміни «регіон» і «депресивна територія», порядок визнання території депресивною, порядок фінансування розвитку регіонів; одночасно з цим, він вносить і деякі суперечності.

По-перше, не коректно визначено термін «регіон». Згідно з адміністративно-територіальним поділом України, регіон визначається як територія, яка за сукупністю своїх елементів відрізняється від інших територій, характеризується територіальною єдністю, взаємопов'язаністю складових, цілісністю, має свою назву та відповідну структуру місцевого самоврядування. [53, с.11]. У нормативних документах Ради Європи та Європейського Союзу поняття «регіон» чітко визначене. Перше таке визначення подається в ст. 2, розділу 2 Статуту Асамблеї Європейських регіонів: регіон, в принципі, визначає органи місцевої влади на рівні, який знаходиться безпосередньо після центрального уряду та мають політичне право представництва, втілюване обраною регіональною Асамблеєю. Більш повно регіон визначається у Декларації Асамблеї Європейських регіонів: регіон – це територіальне утворення, встановлене, згідно з законодавством, на рівні, який є безпосередньо нижчим після державного, і наділене правом політичного самоврядування. Регіон визнаватиметься національною конституцією або законодавством, яке гарантує його автономію, самобутність, владні повноваження та організаційну структуру [163, с.25-26]. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [23], визначає регіон як територію Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя. Отже, Закон ставить на один рівень різні за змістом утворення: області і два міста.

З іншого боку, розробники проекту закону «Про адміністративно-територіальний устрій України» пропонують регіон розуміти як адміністративно-територіальну одиницю, територія якої складається з районів, утворена з дотриманням умов створення територіальної одиниці з метою забезпечення реалізації спільних інтересів жителів цих районів та надання населенню визначених законом спеціалізованих та вузькоспеціалізованих адміністративних і соціальних послуг, які не можуть бути надані у районах та адміністративно-територіальних одиницях базового рівня. У такому разі регіонами є такі адміністративно-територіальні одиниці як Автономна Республіка Крим та області: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська. Адміністративним центром регіону є населений пункт – місто, в якому

розташовані органи місцевого самоврядування регіонального рівня та місцевих органів виконавчої влади в регіоні [53, с.239]. Отже, з огляду на вищезазначене поняття «регіон» та «адміністративно-територіальна одиниця» потребують нормативно-правового врегулювання.

По-друге, не має чіткого визначення порядку визнання території депресивною. Згідно з Законом України від 08.09.2005 № 2850-IV «Про стимулювання розвитку регіонів» [23] та Законом України від 21.04.2011 № 3275-VI «Про внесення змін до Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" щодо розширення груп територій, які визнаються депресивними, та надання їм такого статусу» депресивно визнається територія, якщо показники її розвитку відповідають одночасно всім вимогам:

- регіон у якого протягом останніх п'яти років середній показник обсягу валового регіонального продукту на одну особу є найнижчим;

- промисловий район, в якому протягом останніх трьох років рівень зареєстрованого безробіття та частка зайнятих у промисловості є значно вищими, а обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на одну особу та рівень середньомісячної заробітної плати є значно нижчими за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;

- сільський район, в якому протягом останніх трьох років щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу є значно нижчими, а частка зайнятих у сільському господарстві є значно вищою за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;

- місто обласного, республіканського в АРК значення, в якому протягом останніх трьох років рівень зареєстрованого, зокрема довготривалого, безробіття є значно вищим, а рівень середньомісячної заробітної плати є значно нижчою за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;

- населений пункт, на території якого з 1996 року ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства, але не були здійснені в повному обсязі заходи щодо вирішення соціально-економічних та екологічних питань, передбачені проектами ліквідації зазначених підприємств.

Визначення регіону депресивним за наведеними вище критеріями призводить до того, що більшість території країни можна визнати

депресивною. З іншого боку, якщо внаслідок надання державної підтримки протягом року економічні показники розвитку регіону покращилися, і він перестає відповідати критеріям, то згідно з положеннями цього закону його не визнають депресивним. Вадами даного документу є те, що він не містить зворотнього порядку прийняття рішення щодо скасування надання державної допомоги чи припинення програм стимулювання регіонального розвитку. Закон України «Про Генеральну схему планування територій України» [24] оперує поняттям «території, які потребують державної підтримки», а не «депресивна територія». Територія може претендувати на надання державної підтримки і без статусу депресивності. Отже, механізми державного стимулювання економічного розвитку регіонів, порядок і правила визнання територій депресивними також потребують додаткового уточнення у нормативно-правовому регулюванні. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [23] передбачав (стаття 4) з метою забезпечення системного підтримання регіонів укладання угод щодо регіонального розвитку між Кабінетом Міністрів України та органами місцевої влади. Аналіз другої групи нормативно-правових документів у Додатку Ж показує, що наразі не всі регіони уклали такі угоди і даний інструмент державної регіональної політики є точковим і стосується адресної підтримки окремих регіонів.

Новий етап у регіональній політиці було пов'язано з затвердженням Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року, у документі зазначалося про необхідність вирівнювання регіонального розвитку, проте за основу економічного розвитку регіону було визначено інноваційну модель. Одночасно з цим треба зазначити, що на відміну від попередніх документів, диспропорції у регіональному розвитку пов'язувалися з проблемами конкурентоспроможності: незадовільним станом інфраструктури, низьким рівнем пристосування робочої сили до ринкових умов, недостатньою підтримкою розвитку підприємництва, відсутністю інноваційної спроможності підприємств, деградацією навколишнього природного середовища та низькою інвестиційною привабливістю територій. Відповідно основні заходи Стратегії було спрямовано на підвищенні інвестиційної привабливості регіонів, активізації інноваційної активності в них; розвитку виробничої інфраструктури та міжрегіональних зв'язків; раціональному використанні людського потенціалу. За мету Стратегії було визначено створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів,

забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення. На відміну від попередніх документів, Стратегія досить чітко і конкурентно визначає напрямки розвитку окремих регіонів і містить доволі велику кількість показників для оцінки. Проте в перелік індикаторів економічного розвитку регіону не ввійшли показники, які безпосередньо оцінюють досягнення поставленої мети: індекс регіонального людського розвитку та інноваційний потенціал регіону.

Не зважаючи на намагання зменшити диспропорції регіонального економічного розвитку, за деякими показниками вони погіршилися (див. Додаток 3). Однак, треба зазначити, що реалізація окремих положень Стратегії призвела до поступового зменшення негативних тенденцій і вирівнювання економічних деяких показників регіонів. За результатами 2007 р. лише дві області (Полтавська та Івано-Франківська) показали зниження виробництва на 10% і 15% відповідно [172], не зважаючи на значне зростання рівня доходів за областями у порівнянні з 2003р., залишається проблема наявності регіонів-лідерів за розвитком (м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька обл.) та депресивних регіонів (Закарпатська, Тернопільська та Чернівецька обл.). У 2010 та 2011 роках різниця між сукупними доходами населення в залежності від регіону відрізнялися у 9,16 разів (145798 млн. грн. у м. Києві та 15911 млн. грн. у Чернівецькій обл.) [156, 158].

Сучасні наукові розробки у галузі державного управління та економіки пропонують дві протилежні концепції формування моделей економічного розвитку регіонів. Перша, яка підтримується більшістю вітчизняних науковців, спрямована на вирівнювання регіонального розвитку, орієнтацію на надання цільових трансфертів з державного бюджету для забезпечення розвитку окремих регіонів, пряме державне фінансування проектів регіонального розвитку, тощо [94; 97]. Натомість, протилежної точки зору притримуються іноземні експерти (М.Райзер, Ф.Ейзенберг), які вважають, що в умовах дефіциту ресурсів необхідно забезпечити їх концентрацію в місцях, де вже створено сприятливі умови для економічного розвитку, залучення іноземних інвестицій, розвинена інфраструктура, тощо (м. Київ, Харківська, Донецька, Дніпропетровська області). Проведення стратегії вирівнювання регіонального розвитку призведе до розпорошення ресурсів і нівелювання розвитку регіонів-лідерів. Більш докладний аналіз обох концепцій, показує,

що вони мають в своїй основі базові моделі, проте різні механізми їх імплементації.

Теоретичною базою обох концепцій є теорія полюсів зростання і центрів розвитку Ф. Перру, яку пізніше розвинув В. Крісталлер. Місце розташування комплексу галузей, які динамічно розвиваються Ф. Перру назвав географічно агломерованим полюсом розвитку. В основі ідеї полюсів зростання лежить уявлення про провідну роль галузевої структури економіки, і у першу чергу пріоритетних галузей, що створюють нові товари та послуги. Ті центри і ареали економічного простору, де розташовуються підприємства галузей, що лідирують, стають полюсами тяжіння чинників виробництва, оскільки забезпечують найбільш ефективне їх використання. Це веде до концентрації підприємств і формування полюсів економічного зростання. Ж.Будівль показав, що як полюси зростання можна розглядати не тільки сукупності підприємств лідируючих галузей, а й конкретні території чи населені пункти. У сучасній практиці просторового економічного розвитку ідеї полюсів зростання реалізуються у створенні вільних економічних зон, технопарків, технополісів, територій пріоритетного розвитку. У регіональній економіці, де первинним елементом системи є місце – гранічно малий регіон, тобто географічна точка, активно використовують поняття «точка зростання». Отже, державна політика регіонального розвитку, спрямована на концентрацію ресурсу в «точці зростання» цілком відповідає як першій, так і другій концепціям.

Подальші дослідження та пошук факторів, що забезпечують розвиток окремих країн та регіонів призвів до розробки теорії конкурентних переваг регіонів М. Портера, зокрема до її положень щодо особливостей формування та функціонування кластерів [166, с.203-435; 167]. Наукові дослідження іноземних вчених у сфері міської економіки (Urban ecomoty) та регіональної економіки звертають достатньо велику увагу на розвиток міських агломерацій, потужну інфраструктуру, комунікації, технології, ринок, щільність населення, доступність інвестицій. Проте, М. Портер вважає, що з поступовим полегшенням доступу до факторів виробництва та покращенням інфраструктури (зниженням витрат на комунікації і доставку) роль міської агломерації у економічній системі знижується [166, с.267]. Таким чином, наразі існуючі концепції регіонального розвитку можна узагальнити у трьох моделях, зазначимо, що окремі складові цих моделей знайшли своє

відображення в системі державного управління регіональним розвитком в Україні (Таблиця 3.5), але існуючі проблеми вирішено не було.

Умовно можна вважати початком реалізації моделі «полюсів зростання» в Україні 1992 рік - створення спеціальних (вільних) економічних зон [13]. Тривалий час навколо необхідності надання пільг та преференцій підприємствам, що працюють у СЕЗ, точилися дискусії, результатом чого стало введення на цих територіях загального режиму оподаткування [25].

Найбільш проблемним у реалізації моделі «полюсів зростання» на практиці є принципи виділення територій пріоритетного розвитку та подальша реалізація довгострокових проектів. Аналіз впровадження в рамках регіональної політики моделі полюсів у країнах з розвинутою економікою показує, що позитивні результати з'являються через 8-10 років. Натомість протягом перших років проявляються тільки негативні наслідки, особливо небезпечним є знекровлення регіону на користь розвитку полюсу зростання. Крім цього, надзвичайно сильно проявляються процеси виокремлення невеликих територій (навіть окремі населені пункти) заради отримання статусу «пріоритетного розвитку». В результаті у 70-ті роки велика кількість країн відмовилася від реалізації чистої моделі полюсів зростання. Одночасно з цим було показано, що полюс зростання є ефективним тільки в мережі з таких полюсів. Використання ресурсів усього регіону та передача їм імпульсів розвитку може здійснюватися тільки спираючись на зв'язок з іншими пунктами району, тому при реалізації моделі «полюсів зростання» потрібно забезпечити зв'язок між центром та регіоном.

Таблиця 3.5 Моделі регіонального розвитку

Моделі	Характеристики	Пригадування у законодавстві України
Плюси зростаючих (точка зростаюча)	центри і ареали економічного простору, де розташовуються підприємства галузей, що лідирують. Компактне розміщення галузей, що динамічно розвиваються, призводить до ланцюгової реакції виникнення і зростання промислових центрів і периферії [89, с.44-47]. Практична реалізація: вільні економічні зони, технопарки, технополіси, території пріоритетного розвитку	Закон України № 2673-ХІІ від 13.10.1992р. «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», окремі закони за кожного із створених спеціальних економічних зон чи територій із спеціальним режимом інвестиційної
Агломерації	компактне розташування міських поселень, об'єднаних у певну цілісність розвинутими виробничими (в т.ч. трудовими), культурно-побутовими, рекреаційними зв'язками, форма територіальної концентрації промислового виробництва та різноманітних ресурсів (трудових, наукових, інвестиційних, інформаційних) [13, с.17].	Указ Президента України № 810/98 від 22.07.1998 «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні»; Закон України № 2818-VI від 21.12.2010 «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»; Постанова КМУ № 521 від 17.03.2000 «Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст»
Кластери	сконцентрована на території група взаємопов'язаних компаній: постачальників обладнання, комплексуючих та спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідницьких інститутів та інших організацій, які доповнюють один одного і посилюють конкурентні переваги окремих компаній і всієї системи в цілому [166, с.204].	Указ Президента України №102/2003 від 12.02.2003 «Про Концепцію державної промислової політики»; Постанова КМУ № 1001 від 21.07.2006 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»; Розпорядження КМУ № 381-р від 06.06.2007 «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки"; Постанова КМУ № 389 від 02.02.2011 «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні»

Узагальнення основних етапів державної політики у сфері стимулювання регіонального розвитку наведено у Таблиці 3.6. Порівняльний аналіз показників економічного розвитку регіонів України (Додаток 3) вказує на погіршення диспропорцій розвитку регіонів, отже державна регіональна політика цього періоду була не ефективною. На нашу думку визначення мети як «вирівнювання регіонального розвитку» є не коректним. Регіональний економічний розвиток повинен максимально враховувати регіональну багатомірність та базуватися на конкурентних засадах. Регіони мають конкурувати не за обсяги трансфертів з державного бюджету, а за трудові ресурси; населення; інвестиції, тощо. З іншого боку задля спроможності відповідати на кризи та виклики зовнішнього середовища державне управління регіональним розвитком має бути достатньо інституційно гнучким. Теорія формування і розвитку «полюсів зростання» вказує на пряму залежність економічного розвитку країни від якості управління «полюсами зростання». Отже, від регіональної політики «вирівнювання» варто переходити до концентрації ресурсів на розвитку «полюсів зростання».

Ускладнення системи світогосподарських зв'язків, посилення процесів глобалізації, включення до них через механізми транскордонного і міжрегіонального співробітництва окремих регіонів вимагає глибокого аналізу та пошуку нових механізмів державного управління економічним розвитком регіонів. Серед ризиків сучасного етапу глобалізації для економічного розвитку регіонів України вітчизняні науковці [117, с.220] називають такі: загострення міжнародної конкуренції за фактори виробництва; зростання конкуренції з боку виробників країн, що розвиваються, на ринках товарів з низьким вмістом доданої вартості; посилення міжнародної конкуренції у сфері інноваційних та інтелектуальних ресурсів для створення національних конкурентних переваг; зростання взаємозалежності фінансових ринків; зростання впливу спекулятивних валютних та фінансових потоків на кон'юнктуру національного ринку; збільшення «економічного тиску» ТНК на національних товаровиробників, посилення монополізації світових товарних ринків; зростання ризиків загрози національній економічній (у тому числі енергетичній, продовольчій) безпеці країни; поширення практики економічного тиску основних суб'єктів глобалізації (Світового банку, СОТ, ТНК, тощо) для досягнення глобальних цілей.

Таблиця 3.6. Система механізмів державного управління економічним розвитком регіонів в Україні

період	механізми державного управління регіональним розвитком	індикатори оцінки рівня економічного розвитку регіону	нормативно-правове поле
1992-2001	створення і функціонування зон зі спеціальними режимами оподаткування та територій пріоритетного розвитку; податкові пільги та преференції окремим промисловим підприємствам, що працюють в регіоні	обсяг валової доданої вартості в регіоні, обсяг залучених іноземних інвестицій в регіон	Закон України № 2673-ХІІ від 13.10.1992р. «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»
2001-2005	формування мережі агентств регіонального розвитку, цільові бюджетні трансфerti (субвенції), стимулювання розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва, державна підтримка розвитку депресивних територій	до 2004р. валова додана вартість в регіоні, після 2004р. – валовий регіональний продукт, виконання місцевого бюджету і боргове навантаження, обсяг залучених іноземних інвестицій в регіон	Концепція державної регіональної економічної політики
2005-2015	угода щодо регіонального розвитку, програми подолання депресивності окремих територій, державні цільові програми, регіональні стратегії розвитку, цільові трансфerti з Державного бюджету України на реалізацію угод та розвиток депресивних територій, формування агентств із залучення інвестицій	валовий регіональний продукт (ВРП) ВРП у розрахунку на одну особу індекс фізичного обсягу ВРП доходи і видатки бюджетів регіонів кількість суб'єктів ЄДРПО України, кількість підприємств та ФО – СПД індекси промислової продукції обсяги та індекси продукції сільського господарства обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів у розрахунку на 1 грн. валової доданої вартості чисельність населення на кінець року середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників	Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV «Про стимулювання розвитку регіонів» Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року

Таким чином основними зовнішніми чинниками, що найбільше впливають на розвиток українських регіонів є вступ України до СОТ, рівень надходження іноземних інвестицій в регіон, вартість енергоносіїв та вектор зовнішніх торговельних відносин регіонів з країнами ЄС, СНД, Близького Сходу і Азії. Набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі відбулося 2008р. Очікувана лібералізація доступу до українського внутрішнього ринку небезпідставно розглядалася багатьма експертами, в тому числі – урядовими, як важливий чинник структурних зрушень в економіці [172]. Водночас, як показує досвід, не всіма перевагами членства у СОТ змогла скористатися вітчизняні підприємці. Це пояснюється тим, що реалізація позитивного потенціалу членства вимагає подолання низки органічно поєднаних з ними проблем, а саме:

- подальшого зятягування економіки країни в експортну модель розвитку, яка характеризується випереджаючим зростанням обсягів реалізації продукції вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках при слабкому впливі цього зростання на становище на внутрішньому ринку;
- погіршення структури експорту через випереджаюче зростання експорту сировинної та низькотехнологічної продукції завдяки спрощенню її доступу на зовнішні ринки (в т. ч. через послаблення або скасування експортних обмежень)⁵⁴;
- загострення проблеми обмеженості технічних (насамперед інфраструктурних) можливостей національної економіки для забезпечення посилення експортної активності;
- неготовності до послідовного захисту інтересів національних експортерів у міжнародному правовому середовищі;
- зростання присутності на ринку низькоякісної, небезпечної для споживачів імпоротної продукції;
- наявності ознак несприятливості інвестиційного клімату (насамперед через макроекономічну та політичну нестабільність, високий рівень корупції).

В зазначеному контексті видається за доцільне виокремити низку стратегічних завдань, вирішення яких є першочерговим та сприятиме зменшенню диспропорцій регіонального розвитку. По-перше, формування

---

⁵⁴ Треба відзначити, що виробники соняшникової олії вимагають збереження квоти на експорт соняшникового насіння, у протилежному випадку вказують на ризики втрати сировини для власного виробництва.

дієздатної системи підтримки експортної діяльності. В умовах необхідності переходу від цінових чинників конкурентоспроможності до таких, що ґрунтуються на якості, технологічному рівні продукції та ефективності збутової мережі українські експортери потребують відповідної політики державної підтримки розвитку експортоорієнтованих виробництв та удосконалення структури товарного експорту в напрямку збільшення в ньому частки товарів з високим рівнем доданої вартості. По-друге, удосконалення інфраструктурного забезпечення експортної діяльності. Враховуючи те, що основними видами вантажів, які спрямовуються на експорт, є металопродукція, хімічні добрива, залізородна сировина, це створює значне навантаження на залізничний та морський транспорт. Слід враховувати, що вже сьогодні наявні в Україні можливості транспортної інфраструктури не можуть в повному обсязі задовольнити потреби національних експортерів. По-третє, надання інформаційно-методичної та правової підтримки просування продукції національних виробників на зарубіжних ринках. Недостатній досвід більшості українських компаній у веденні ефективної зовнішньоекономічної діяльності, а також активні дії потужних промислових угруповань країн-торговельних партнерів України щодо обмеження доступу на ринки цих країн; постійні торговельні війни вимагатимуть додаткової політики вітчизняних експортерів. По-четверте, забезпечення належної якості імпоротної продукції. Реалізація потенціалу підвищення добробуту вітчизняних споживачів за рахунок зростання конкуренції на внутрішньому ринку між вітчизняними та імпортними товарами вимагає убезпечення від припливу низькоякісної, небезпечної для споживача імпоротної продукції.

Поряд з цим ризики входження України та її регіонів до єдиного глобалізованого світового економічного простору зростають внаслідок збереження сировинної зорієнтованості національного виробництва, обмеженості його ресурсного забезпечення (насамперед енергоносіями), браку інвестиційних ресурсів та їх слабкої зорієнтованості на реальний сектор економіки. Статус країни на міжнародному рівні, її галузева спеціалізація та конкурентоспроможність зрештою визначається спеціалізацією економіки регіонів та їх готовністю до впровадження структурно-інноваційних зрушень.

Рівень економічного розвитку регіонів пов'язують з особливостями розвитку інфраструктури в них, особливо з її відповідністю потребам

підприємницької діяльності. Згідно з опитуванням [128; 251] інфраструктура загалом найкраще пристосована для підприємницької діяльності у Чернігівській, Одеській та Хмельницькій областях, разом з тим у Полтавській, Чернівецькій, Закарпатській, Сумській, Рівненській, Волинській, Запорізькій та АРК окремі складові інфраструктури не відповідають інтересам бізнесу (Таблиця 3.7). Внаслідок традиційної політики державної підтримки експорту продукції з низьким рівнем доданої вартості регіонами-лідерами економічного розвитку стали території, де розміщено експорто-орієнтовне виробництво: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська області. Аналіз зовнішньоекономічних зв'язків регіонів показує протягом останніх років погіршення експортно-імпортного сальдо, стабільно позитивним воно залишається в Донецькій області, місті Севастополь та ще в 13 областях.

Розгортання світової фінансової кризи 2008р. і фінансова нестабільність ринків 2011р.; торговельні війни 2012 р. обумовлюють зростання тиску міжнародної конкуренції на національну економіку. Прогнозоване Світовим банком подальше зростання цін на енергоносії та нафту на світовому ринку призведе до зростання собівартості української продукції. Саме тому наразі потрібно шукати шляхи переорієнтації економіки з експортоорієнтованої моделі на інноваційно-технологічну, що потребує нової регіональної політики.

Нова регіональна політика, в основі якої є розвиток мереж, партнерств і кластерів, має зовсім інші принципи та механізми її реалізації. До особливостей сучасної регіональної політики слід віднести те, що вона базується на:

- співпраці влади, бізнесу, громадських організацій, науки, освіти, тобто дуже широкого кола партнерів;
- охопленні та вирішенні проблем економічного розвитку всіх регіонів країни, а не лише депресивних;
- майже необмеженій сфері діяльності, яка охоплює розвиток бізнесу, виробничу та інституціональну інфраструктуру, людські ресурси;
- вирішення проблем довгострокового характеру з метою створення сприятливого підприємницького клімату, формування сучасного соціального капіталу.

Завдяки реалізації такої політики в значній кількості країн здійснено технологічні та соціально-економічні стрибки в напрямі розвитку економіки

знань та інформаційних технологій, створивши сприятливі умови для постійного удосконалення національних ринкових механізмів господарювання, активізації інноваційної діяльності, формування привабливого інвестиційного клімату, підвищення добробуту населення. [128, с.245]. Отже, мова йде про впровадження кластерної моделі економічного розвитку регіонів. Розглядаючи кластерну модель галузево-територіальної організації виробництва, вітчизняні науковці [113, с.182] відзначають її основну стратегічну спрямованість на забезпечення міжсекторної співпраці влади – бізнесу – громади (через різноманітні громадські організації).

Базування регіональної політики на впровадженні кластерної моделі економічного розвитку регіонів надасть можливість надати перевагу у регіональному управлінні інтересам територіальної громади на противагу поширеному донедавна галузевому підходу до управління економікою. Ініціювання кластерної моделі розпочинається на етапі розробки стратегічного плану регіонального розвитку. Саме на цьому етапі здійснюється ґрунтовний аналіз місцевого потенціалу, оцінюються стан та обмеження існуючої економічної та виробничої інфраструктури, визначаються стратегічні пріоритети. У розділі 4 наводить методика розробки кластерної моделі економічного розвитку регіону.

Таблиця 3.7 Групування регіонів за оцінкою складових інфраструктури, необхідної для розвитку підприємницької діяльності

	Чернітвіська	Одеська	Хмельницька	Луганська	Ів.-Франківська	м.Київ	Дніпропетровськ	Львівська	Харківська	Тернопільська	Донецька	Миколаївська	Україна	Житомирська	Черкаська	Херсонська	Кіровоградська	Вінницька	Запорізька	Волинська	Рівненська	Сумська	Закарпатська	АРК	Чернівецька	Полтавська
Банківський сектор	5,1	5,5	5,8	4,9	4,7	8	4,5	5,1	5,0	4,8	5,5	5,4	4,9	5,0	4,6	4,1	4,4	5,0	4,3	4,4	4,4	4,8	4,4	4,5	5,0	3,5
Система зв'язку	5,9	5,5	5,1	4,8	4,9	7	4,4	4,5	4,0	5,1	5,5	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,2	4,3	4,1	4,4	4,6
Система освіти	5,1	4,6	4,5	4,6	4,2	4	4,4	5,0	4,8	4,3	4,4	3,3	4,4	4,4	4,4	4,0	4,4	3,3	4,3	4,3	3,3	3,3	3,3	3,8	3,3	3,3
Система страхування	4,9	4,5	4,7	4,3	4,3	1	4,4	4,3	4,0	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	3,4	4,4	3,4	4,4	3,4	3,4	4,1	3,3	3,6	3,6	2,6
Транспортно-комунікаційна система	5,4	5,2	5,2	4,5	4,6	8	4,4	4,1	4,2	4,1	4,4	4,3	4,2	4,0	4,4	4,4	3,8	4,4	4,4	3,3	4,4	3,7	3,6	4,4	4,3	4,3
Система зберігання товарів	4,7	5,1	4,4	4,1	4,2	2	4,4	4,2	4,0	3,9	4,3	3,9	4,0	3,9	4,1	3,9	3,6	4,5	2,9	3,6	3,4	3,4	3,3	3,6	3,3	3,7
Сфера науки і наукового обслуговування	4,5	4,2	4,3	3,8	4,3	1	4,3	4,6	4,5	3,7	3,3	3,9	3,7	3,5	3,2	4,4	3,8	3,2	3,3	3,3	2,9	2,9	3,5	3,5	3,8	3,0
Фондовий ринок	4,6	4,2	4,5	4,3	4,1	0	4,4	4,0	3,7	3,3	3,3	3,5	3,6	3,2	3,3	3,3	3,7	2,6	2,9	3,1	3,3	3,6	3,1	2,9	3,5	2,5

За 7-бальною шкалою, де: 1- дуже низький, 4 – середній, 7 - дуже високий

Таблиця 3.8 Чинники, що впливають на розвиток регіонів.

Внутрішні чинники	Зовнішні чинники
1 зростання виробництва 2 Висока виробнича та споживча активність 3 зростання заробітної плати 4 заходи щодо захисту вітч. товаров. від недобр. імпорту 5 антидемпінгові заходи	1 зростання попиту на світових ринках на вітчизняну мет. та хім. продукцію 2 участь у міжнародних організаціях (COT)
1 Нарощування обсягів імпорту 2 зростання обсягів споживчого кредитування 3 зростання рівня доларизації економіки 4 зростання транспортних тарифів на товарні перевезення 5 зменшення виробництва с/г продукції 6 податкова та бюджетна політика	1 зростання цін на енергоносії та їх обмеженість 2 зростання цін на світових товарних ринках на продукцію металургії, хім. пром. 3 збільшення цін на харч. продукти

У таблиці 3.8 класифіковано основні чинники, що впливають на розвиток регіонів. Виходячи із зазначених чинників повинна розроблятися регіональна політика. Оцінка впливу податкових пільг на економічний розвиток регіонів дуже сильно залежить від точності прогнозів, світової кон'юнктури і тенденцій. Надання податкових пільг горно-металургійному комплексу України, що стимулювало розвиток Донецької, Дніпропетровської та Запорізької областей, одночасно спровокувало антидемпінгові процеси та розслідування у країнах Західної Європи, збільшення використання електроенергії, погіршення екологічної ситуації в регіонах і формування не конкурентоспроможної структури української промисловості. Обґрунтованим є надання пільг молодим галузям і розташування їх у депресивних регіонах з метою стимулювання їх конкурентоспроможного розвитку.

Комплексна оцінка конкурентоспроможності української економіки показує, що вона знаходиться на другій стадії розвитку, де рушіями економічного розвитку є ефективність та інноваційність. Однак через недорозвиненість інститутів та недосконалість інфраструктури українська економіка знаходиться поза інвестиційними процесами, а відтак і суттєво зменшується можливість впровадження інноваційної моделі, тому основні рушії економічного розвитку країни – внутрішні: розвиток інфраструктури, покращення бізнес-клімату, регулювання, тощо. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі та платіжного балансу вказує на критичну залежність країни від

кон'юнктури зовнішніх ривків. Не зважаючи на проголошені євроінтеграційні наміри українська економіка займає проміжне положення між поглибленим входженням до спільного ринку ЄС та РБК. Обидва вектори мають переваги та ризики, проте обсяг ринку, членство у СОТ, технічне регулювання спрямовують українську економіку до розбудови поглиблених відносин з європейським ринком.

Державний механізм управління економічним розвитком в Україні розвивався у відповідності до потреб і запитів української економіки. Проте відсутність механізмів контролю та розвитку міжвідомчої співпраці призвело до неузгодженості окремих документів (наприклад Програми соціального і економічного розвитку України на відповідний рік з Державним бюджетом України на аналогічний період) та відсутності звітування за їх виконання. Система документів, які регулюють економічний розвиток України складається з прогнозних, середньострокових та короткострокових документів. Проблемним залишається забезпечення виконання передбачених завдань ресурсною базою, у першу чергу фінансами.

Особливості застосування інструментів державного управління економічним розвитком регіонів дозволяють виділити три періоди. Не зважаючи на різноманітність інструментів державного управління економічним розвитком на кожному з етапів (створення СЕЗ, ТІПР, податкові пільги, тощо), мета залишалася однаковою: вирівнювання економічного розвитку регіонів. Така політика призводила до розпорошення ресурсів та низько ефективному використанні інструментів державного управління. Отже, державне управління економічним розвитком регіонів має базуватися на моделі формування «полюсів зростання», з використанням механізмів міжрегіонального (міжмуніципального) співробітництва, реалізації моделі державно-приватного партнерства, тощо.

Розділ 4 Формування моделей-підходів державного управління за конкурентними перевагами економічного розвитку

4.1. Формування моделей-підходів державного управління економічним розвитком країни

Державне управління економічною системою країни реалізується як процес, який підпорядковується певним законам, що були розглянуті у попередніх розділах. Знання цих законів допомагає знайти умови для

здійснення процесу державного управління найбільш ефективно. Визначення параметрів, які характеризують процес, та зовнішніх умов дасть можливість обґрунтувати рішення, що приймаються, по організації управління, тобто сформулювати моделі-підходи. При моделюванні потрібно чітко визначитися з основними елементами: метою, незмінними умовами та змінними чинниками. На зовнішнє середовище механізми державного управління впливають опосередковано, одночасно з цим зовнішнє середовище само по собі може повільно змінюватися.

Припустимо, що в кожний окремий проміжок часу зовнішнє середовище не змінне. Змінні чинники – це фактори які зміннюються під управляючим впливом механізмів державного управління. Мета – це бажаний стан об'єкта управління, у даному дослідженні – економічний розвиток. Рішення – це детермінантна виборка параметрів, оптимальним рішенням вважається такий набір параметрів, який з тих чи інших обґрунтованих причин є найкращим. Зазначимо, що безпосередньо прийняття рішення може виходити за межі оптимального тому, що воно може враховувати інші ірраціональні чинники. Тому запропоновані у даному розділі моделі не є чітко визначеними аксіомами прийняття державних рішень у сфері управління економічним розвитком, а є моделями-підходами до прийняття таких рішень.

В залежності від рівня, який розглядається, держава, як суб'єкт управління, діє по-різному, отже і моделі державного управління економічним розвитком будуть мати різну базу. На рівні державного управління економічним розвитком країни в глобальному просторі рішення необхідно приймати в умовах невизначеності, причому вибір ефективного рішення без врахування непередбачуваних чинників не можливий, для таких умов найкраще розроблені теоретичні моделі в теорії ігор, тому теоретичною базою для моделювання повинна стати теорія ігор. Невизначеність породжується тим, що різні суб'єкти глобального економічного простору переслідують різні цілі, а результати будь-якої дії змінюють вплив глобального економічного простору на інших. При прийнятті рішення потрібно виробити можливі варіанти пропозицій до рішення та обрати з цих варіантів той, який згідно з прогнозом, дасть після реалізації рішення найбільший ефект.

Класична теорія ігор вивчає ситуації прийняття рішення декількома суб'єктами, які називаються гравцями, в умовах невизначеності через конфлікт, тобто в ситуаціях, які породжуються відмінністю інтересів гравців. У даному дослідженні невизначеність глобального економічного простору не

має конфліктної складової. Проблемні ситуації, які тут виникають, зумовлені об'єктивною невизначеністю, яку прийнято називати «природою», отже ситуація при моделюванні називається «гра з природою».

Згідно з теорією [121, с.283-291; 154, с.41] у противника «природа» є перелік певних станів P_p , а у гравця – «державна» - набір певних стратегій (рішень). Сутність моделювання полягає у формуванні матриці, елементами якої є можливі результати прийнятих рішень та вибір найкращого. У такій моделі перевагами будуть виграші гри.

При моделюванні процесів державного управління розвитком економічної системи країни рішення приймаються в залежності від наявних ресурсів (у тому числі людських, фінансових, тощо); рівня технологічного розвитку; впливу зовнішнього середовища. Таким чином, розробка механізмів державного управління економічної системою країни відбувається в умовах складної взаємодії комплексу факторів зовнішнього і внутрішнього порядку. Всі ці фактори пов'язані один з одним та зумовлені взаємовпливом. Знання цих чинників дозволяє впливати на них, а це, у свою чергу, внаслідок їх зміни призводить до підвищення ефективності системи в цілому. Отже, на цьому рівні моделювання базується на факторній моделі. Зазначимо, що факторний аналіз тут ми розуміємо як поступовий перехід від початкового значення до кінцевого через розкриття повного набору факторів, які впливають на кінцевий результат. Кожен результуючий показник залежить від численних та різноманітних факторів. Чим докладніше досліджується вплив факторів на результуючі показники, тим більш точні та об'єктивні маємо рішення. Категорія причин, що визначають розвиток процесів, називають факторами, тобто під фактором розуміють рушійну силу будь-якого процесу (явища) або умову, яка впливає на той чи інший процес (явище). [121, с.198; 178, с.261].

При моделюванні державного управління економічним розвитком на рівні регіонів потрібно звертати увагу на таке: по-перше, на необхідність узгодження загальнодержавної та регіональної економічних політик. По-друге, на ефективність реалізації прийнятих рішень та контроль за їх належним виконанням. По-третє, на оптимальність використання необхідних ресурсів. По-четверте, на формування стабільного внутрішнього базису для розвитку: розвиток людського капіталу, коопераційних відносин, тощо. Зменшення уразливості від зовнішніх негативних впливів досягається за умов розбудови тісних економічних відносин між регіонами. По-п'яте, необхідно враховувати інтереси громади та делегувати їй повноваження. Наразі Україна у

регіональній політиці фактично намагається реалізувати політику вирівнювання регіонального розвитку, що призводить до конкуренції між органами місцевого самоврядування за додаткові трансфери з державного бюджету. У той же час досвід країн, що швидко розвиваються таких, як Китай, Індія, Індонезія, показують, що політика розвитку «полюсів зростання» є більш результативною для економіки країни. [134, с.71-81]. Найбільш адекватно описані чинники враховує управлінська модель на основі матриці, мережі.

Варто зазначити, ЄС як механізм розв'язання управлінських проблем та труднощів при виробленні рішень розглядає саме налагодження зв'язку між мережами. Під мережею розуміється система взаємодії між окремими особами або організаціями (спільнотами, регіональними та місцевими владними структурами, підприємствами, адміністраціями, дослідними центрами, тощо), в якій відсутня ієрархія, і кожен учасник мережі відповідає за ту частку ресурсів, яка необхідна для досягнення спільної мети [163, с. 17]. Саме тому Європейська Комісія звертає увагу на розробку більш системного і дієвого підходу до функціонування ключових мереж, віддаючи перевагу насамперед електронним комунікаційним мережам.

Модель ланцюга створення цінності, запропонована М. Портером при дослідженні проблеми конкурентоспроможності, відображає причини розвитку виробничих та коопераційних зв'язків між товаровиробниками з різних регіонів, в результаті чого регіони починають спеціалізуватися на виробництві певних товарів, тобто формуються кластери. Саме така модель має лягти в основу державного управління економічним розвитком на регіональному рівні. Оскільки це надзвичайно важливо, то більш докладно воно буде розглянуто у наступному параграфі, тому зараз опишемо попередні дві моделі (Таблиця 4.1).

Таблиця 4.1. Класифікація моделей-підходів державного управління економічним розвитком країни

Рівень державного управління	Методологічна база	Поле переваг	Модель-підход
Процеси прийняття рішення державного управління економічним розвитком країни у глобальному економічному просторі	Теорія гри (гра з природою)	виграші гри	формування матриці можливих рішень
Процеси прийняття рішення державного управління економічним розвитком країни на загальнодержавному рівні	Факторний аналіз	головні чинники	прогнозування розвитку процесів, сценарне прогнозування
Процеси прийняття рішення державного управління економічним розвитком країни на регіональному рівні	Ланцюг створення вартості	додана вартість	аналіз місця об'єкта у ланцюгу створення вартості, зниження витрат

У глобальному економічному просторі в сучасних умовах суттєво трансформуються завдання та активність державного управління економічним розвитком країни, зокрема можуть виникати проблеми вирішити які можна тільки спільними зусиллями кількох країн (наприклад, світова фінансова криза 2008р., екологічні проблеми – як аварія на атомній електростанції Фукусіма; терористичні загрози, тощо). Стан глобального економічного простору залежить від інтегральних наслідків дій всіх учасників, отже, окрема держава не може передбачити або спланувати ходи гравця «глобальний економічний простір», виходячи з припущення, що він діє найнесприятливішим чином. У цього гравця не має стратегії, а є тільки передбачувані стани, які можемо назвати «стратегії глобального економічного простору»: $P_1, P_2, \dots, P_i, \dots, P_n$. У такому разі цей гравець не має конкретної мети, а наступний крок обирається випадковим чином. Можливі стани глобального економічного простору з відповідною імовірністю визначаються середньозваженими за прогнозами Світового банку, Міжнародної торгової палати та інших авторитетних установ, наприклад:

P_1 зростання світової економіки
 P_2 спад світової економіки
 P_3 зростання вартості енергоносіїв

$\vdots$	$\vdots$
P_i	зростання на сировинних ринках
$\vdots$	$\vdots$
P_n	зростання вартості інвестиційних ресурсів

Основний гравець, «держава» (гравець A) має стратегії $A_1, A_2, \dots, A_j, \dots, A_n$, які визначаються на основі нормативно-правових документів (зокрема підписаних багатосторонніх угод у сфері міжнародної торгівлі, технічного та митного регулювання, тощо) та виходячи із програм соціально-економічного розвитку країни і регіонів, бюджетних показників, прогнозів, статистичних даних.

A_1	інтеграція до регіонального угруповання
A_2	регулювання валютного курсу
A_3	зміна технології отримання енергії
$\vdots$	$\vdots$
A_i	зростання цін на харчові продукти
$\vdots$	$\vdots$
A_n	зростання державних інвестицій

Виграш при кожній парі A_i, P_j задано матрицею з елементами a_{ij} :

P_i A_i	P_1	P_2	P_3	...	P_n
A_1	a_{11}	a_{12}	a_{13}	...	a_{1n}
A_2	a_{21}	a_{22}	a_{23}	...	a_{2n}
A_3	a_{31}	a_{32}	a_{33}	...	a_{3n}
...	...	...	...	...	...
A_n	a_{n1}	a_{n2}	a_{n3}	...	a_{n4}

Визначення виграшів a_{ij} відбувається з використанням нелінійного моделювання. Проте потрібно зазначити, що матриця виграшів не є визначальною при виборі оптимального рішення, через те, що не дає повної інформації. Спробуємо пояснити: виграш a_{ij} при стратегії гравця A_i і при стані природи P_j може бути більше виграша a_{ks} при стратегії A_k та стані природи P_s не тільки за рахунок вдало обраної стратегії, але й через те, що стан P_j є більш вигідним, ніж P_s . Тому при рішенні ігр з природою вводиться поняття ризику, який показує наскільки вдало обрано дану стратегію в даній ситуації [121, с.284; 178, с.45].

Ризики гравця при використанні стратегії A_i при стані природи P_j називається різниця між максимальним виграшем при стані P_j (який би гравець отримав, завчасно знаючи стан природи) та виграшем при виборі стратегії A_i (за відсутності апіорного знання стану природи). Зазначимо, що якщо є домінуюча стратегія гравця A , яка дає більший виграш при будь-якому стані природи, ніж інші стратегії, цю стратегію і варто обирати. Якщо такої стратегії не має, то попереднє спрощення матриці, відкидання стратегій, що дублюються або не вигідних, можна робити тільки стосовно гравця A , кількість станів природи P_i зменшувати не можна.

Перш ніж перейти до прикладу використання даної моделі-підходу державного управління економічним розвитком у глобальному просторі необхідно визначитися щодо кола проблем, рішення яких можуть прийматися на цьому рівні. До них належать рішення щодо участі у міжнародних організаціях та угрупованнях; орієнтація вектору зовнішньоекономічної політики; регулювання експортно-імпортних відносин (у тому числі торгівлі товарами, послугами, участь в інвестиційних проектах, тощо); грошово-кредитна політика⁵⁵. Виходячи із системи стратегічного планування в Україні (Рис. 3.8) засадничим документом є Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. У цьому документі визначаються основні напрямки та пріоритети розвитку країни, тобто у введених термінах: мета та набір стратегій.

Отже, у Посланні Президента до Верховної Ради України 2011 р. [36, с.10] пріоритетом зовнішньої політики України визначено набуття асоційованого членства та підписання угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, поглиблення відносин стратегічного партнерства з Російською Федерацією та США. Окрему увагу звернуто на розвиток співпраці з країнами – центрами зростання світової економіки. Виходячі із затверджених стратегічних документів згрупуємо набір стратегій України на період 2011-2012 р.:

A_1	створення ЗВТ з ЄС
A_2	входження до митного союзу у форматі "3 + 1"
A_3	впровадження енергоощадних технологій

⁵⁵ Звернемо увагу, що грошово-кредитна політика в Україні визначається Національним банком України і є внутрішньою політикою країни. Однак через те, що валютний курс суттєво впливає на експортно-імпортні відносини, а також формування резервів НБУ відбувається у доларах США та Євро (тобто у валюті інших країн на регулювання якої Україна не має впливу), вважаємо за потрібне розглядати цей чинник більш комплексно.

- A₄   розвиток транспортної інфраструктури (транзит)**
- A₅   стабільна грошово – кредитна політика**
- A₆   зменшення зовнішніх позик**
- A₇   зростання державних інвестицій**
- A₈   розвиток співпраці з центрами зростання світової економіки**

У введених у другому розділі позначеннях маємо:

$$A = \xi(x_i, y_i, z_i) = \int f(x_i), f(y_i), f(z_i) \quad (4.1)$$

Можливий стан глобального економічного простору на 2011-2012р. визначаємо виходячи із прогнозів Світового банку [265; 283; 284] та Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [158].

- P₁   темпи приросту світової економіки 3,5%**
- P₂   зростання ціни на енергоносії (зокрема на нафту – 9 – 10%)**
- P₃   приріст світових цін на чорні метали (5 – 6%)**
- P₄   зменшення інвестицій у економіки, що розвиваються**
- P₅   зростання цін на продовольчих ринках**
- P₆   проблеми в ЄС можуть спровокувати другу хвилю кризи**
- P₇   зростання вартості інвестиційних ресурсів**

Визначення виграшів відбувається за допомогою методів лінійного програмування та геометрії випуклих множин [121, с.47-50]. Якісна ілюстрація висновків наведена у таблиці Додатка І.

Щодо оцінки ризиків, то найсильнішими є ті, що пов'язані з розгортанням другої хвилі світової кризи, яка є дестабілізуючим фактором з точки зору довгострокового економічного розвитку. Світовий досвід показує, що витрати на інновації часто не дають очікуваного результату, тому вкладення в цей напрямок є занадто ризикованими. Звідси випливає, що інноваційний потенціал України повинен розвиватися як результат підвищення інвестиційної конкурентоспроможності, коли приватні вкладення у промисловість поступово приведуть до підвищення попиту на нові технології з боку виробників. Уникнути втрати конкурентоспроможності можна знижуючи видатки бюджету й стимулюючи приватні інвестиції. [250; с.65]

Таким чином, пошук шляхів зменшення впливу ризиків глобального простору на економічний розвиток країни змушує звернути увагу дослідження до внутрішнього середовища. Важливим аргументом на користь державного регулювання економічного розвитку є необхідність концентрації ресурсів для реалізації сучасних проектів на пріоритетних для країни

напрямах. Згідно із запропонованою у таблиці 4.1. методологією моделювання державного управління економічним розвитком на загальнодержавному рівні використовується факторний аналіз. Категорію причин, що визначають розвиток процесів називають факторами. Під факторами розуміють рушійну силу будь-якого процесу (явища) або умову, яка впливає на той чи інший процес (явище).

До спеціальних факторів, що впливають на порядок роботи органів державного управління, вибір того чи іншого методу підготовки й прийняття рішень, слід віднести:

- фактори, що визначають умови виникнення завдань, оцінки обстановки та стану глобального економічного простору – повна визначеність; стохастична (імовірнісна) невизначеність; повна (природна, нестохастична) невизначеність;

- фактор відповідальності та ієрархічності, тобто належності людини, що приймає рішення до стратегічного, оперативного, тактичного рівнів управління;

- організаційний фактор, що визначається структурою учасників: з одним учасником, кінцевою кількістю і нескінченною структурою;

- фактору часу для прийняття рішення;

- фактор типовості завдань – стандартні або нестандартні умови і завдання (неодноразово повторювані у часі, або несподівані, що потребують напруження людських і матеріальних ресурсів);

- фактор здатності людини, що приймає рішення, формалізувати поставлене завдання, що дозволяє математичними методами знайти раціональне рішення щодо його виконання;

- кількісний фактор вирішення завдань – за кількістю цілей (одно цільові, багатоцільові), за кількістю виконуваних завдань, за кількістю критеріїв оцінки (однокритерійні, багатокритерійні);

- фактор інформаційно-аналітичного забезпечення процесів прийняття рішень (рівень автоматизації, можливість використання значного обсягу інформації, наявність моделей прогнозу результатів із урахуванням визначеної кількості впливових факторів, тощо);

- фактор наявності математичного забезпечення процесів обґрунтування пропозицій до рішення. [178, с.261]

Серед факторів, які враховуються при прийнятті рішення, не на всі можна вплинути. Крім того, не всі фактори можуть бути чітко визначені за допомогою математичних моделей і розрахунків, тобто фактори можуть оцінюватися кількісно та якісно. Щодо інформативності, то фактори можуть бути визначені (значення відомі з необхідною точністю) і невизначені (значення у реальному часі відомі не повністю або з недостатньою точністю). Для уточнення факторів та з'ясування їх питомої ваги широко використовують метод експертного опитування. Отже, у будь-яких умовах рішення приймається з наявним інформаційним забезпеченням. Фактори, які розглядаються при прийнятті рішення щодо державного управління економічним розвитком в умовах глобального економічного простору наведені у таблиці 4.2. При виборі набору факторів вихідною тезою слугувало те, що оцінка економічного розвитку відбувається за параметром досягнення цілей, поставлених у стратегічних документах.

У сучасному глобальному світі, де миттєво відбуваються зміни успіху країни визначається не тільки можливістю захистити себе, але й використання інструментів нападу, зокрема стратегічної розвідки. Її завдання полягає у випереджальному виявленні тих принципів організації життя до яких та чи інша країна ще не підготовлена через те, що тільки–но складаються нові реалії міжнародних відносин, форм управління глобальними фінансами, інформаційної політики та форм організації свідомості населення різних країн. Саме у цих дифузних, не проявлених, нових формах життя, не закріплених у системі міжнародних норм, й розгортається жорстка боротьба між країнами, особливо тими, що претендують на важливе місце у світі. Стратегічна розвідка починається з можливості формулювати структуру мегасценаріїв – тобто ланцюжків сценаріїв, що визначають форми політичних глобальних операцій та забезпечують реалізацію своїх власних цілей, або блокують реалізацію цілей супротивника. Без наявності цілей та визначеного ланцюжка сценаріїв стратегічна розвідка не можлива.

Одночасно простає проблема з визначенням рушіїв економічного розвитку. Згідно з теорією систем надійність та стабільність системи в цілому визначається надійністю та стабільністю її найслабшої ланки. У сучасній економічній системі такою ланкою є людські ресурси, саме тому представники різних наукових шкіл активно обговорюють проблему інвестицій в людській капітал і визначення основних пріоритетів його розвитку. [88, с.54; 129, с.38].

Таблиця 4.2. Фактори та параметри, які мають ураховуватися при прийнятті рішення щодо економічного розвитку країни у глобальному економічному просторі

№ п/п	Фактори та параметри	Характеристика ін-фо	
		Категорія ін-фо	Спосіб подання ін.-фо
Вимір функціонування (y_2)			
1	Множина товарів, вироблених в Україні	1-8	ч
2	Множина товарів українського експорту	1-8	ч
3	Нечітка множина імпорتنних товарів	1-8	ч
4	Можлива зміна цін на світовому ринку товарів	2-3-6	ч
5	Очікувана кількість товаровиробників за певними групами товарів (оцінка рівня конкуренції)	2-3	ч
6	Очікуваний рівень інфляції в країні	3-8	ч
7	Можливі зміни нормативно-правового регулювання ринку	2-3-7	л
8	Очікувана динаміка зміни валютного курсу	3-8	ч
9	Можливі зміни технічного регулювання	2-3-7	л
10	Динаміка зміни наявного доходу домогосподарств	3-6-8	ч
11	Нечітка множина зміни заощаджень домогосподарств	3-5-7	ч
12	Допустимий рівень зміни податкового законодавства ⁵⁶	1-4-8	ч-л
13	Нечітка множина стратегій українських суб'єктів господарювання	2-7	л
14	Нечітка множина цілей українських суб'єктів господарювання	2-7	л
15	Нечітка множина стратегій іноземних суб'єктів господарювання	2-7	л
16	Нечітка множина цілей іноземних суб'єктів господарювання	2-7	л
17	Множина інструментів державного регулювання економіки та її функція належності	1-3-7	г-ч-л
18	Імовірнісні втрати вітчизняної економіки внаслідок зміни кон'юнктури	2-3-7	ч-л
19	Інтегральний показник ефективності інструментів державного регулювання економіки	2-3-7	ч
20	Нечітка множина зміни цін товаровиробників	2-3-7	ч

⁵⁶ Введення Податкового кодексу від 02.12.2010р. показало, що крім ставок податків суттєвий вплив мають база оподаткування, особливості нарахування і адміністрування податків. Наявність 12 додаткових редакцій та внесення численних правок до Податкового кодексу протягом 6 місячного терміну існування документу вказує на необхідність врахування цього чинника комплексно, тобто не тільки в розрізі податкового навантаження.

Таблиця 4.2. (продовження)

№ п/п	Фактори та параметри	Характеристика ін-фо	
		Категорія ін-фо	Спосіб подання ін- фо
Вимір організації (x_j)			
1	Ефективність роботи системи державних інститутів	2-6-7	ч-л
2	Рівень інституціонального розвитку	1-3-7	ч-л
3	Очікувана зміна цін на енергоносії	3-5-8	ч
4	Нечітка множина розподілу інвестиційних ресурсів за галузями економіки ⁵⁷	1-3-8	г-ч
5	Нечітка множина розподілу інвестиційних ресурсів за регіонами	1-3-8	г-ч
6	Просторовий показник зон економічного зростання	3-8	г-ч-л
7	Статистична імовірність завантаженості системи державного управління економічним розвитком	1-3	ч-л
8	Оперативність реагування системи державного управління економічним розвитком	1-3-7	ч
9	Значення показників бізнес-клімату в країні	3-7	ч-л
10	Вплив політичної нестабільності на економічну систему країни	2-3-7	ч-л
11	Очікуваний результат державної економічної політики	5-8	ч
12	Ефективність роботи органів місцевого самоврядування	2-6-7	ч-л
13	Оперативність реагування органів місцевого самоврядування щодо управління економічним розвитком	1-3-7	ч
14	Узгодженість взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування щодо управління економічним розвитком	1-3-8	г-ч-л
15	Забезпеченість ресурсами місцевого самоврядування	1-3-8	ч
16	Рівень забезпеченості ресурсами державного управління	1-3-8	ч
17	Значення показників розвитку співробітництва між окремими територіально-адміністративними одиницями	1-3	г-ч-л
18	Значення показників розвитку транскордонного співробітництва	1-3	г-ч-л
19	Нечітка множина цілей державного управління економічним розвитком в умовах глобального простору	1	г-ч-л
20	Нечітка множина стратегій державного управління економічним розвитком в умовах глобального простору та її функція належності	1	г-ч-л

⁵⁷ Зазначимо, що оскільки даний фактор показує забезпечення економічного розвитку фінансовими ресурсами, то він враховує всі інвестиції (приватні, державні, іноземні та вітчизняні).

Таблиця 4.2. (продовження)

№ п/п	Фактори та параметри	Характеристика ін-фо	
		Категорія ін-фо	Спосіб подання ін.- фо
Вимір зв'язку (z_j)			
1	Якісна характеристика українського виробництва	1-3	ч-л
2	Якісна характеристика українського експорту	1-3	ч-л
3	Якісна характеристика українського імпорту	1-3	ч-л
4	Можливі зміни рівня розвитку людського капіталу	2-6	ч-л
5	Характеристика рівня розвитку наукової інфраструктури	1-7	ч-л
6	Характеристика рівня розвитку освітньої інфраструктури	1-7	ч-л
7	Прогноз технологічних змін глобального економічного простору	2-3	г-ч-л
8	Оцінка рівня розвитку транспортної інфраструктури та каналів комунікації	1-4	г-ч-л
9	Оцінка рівня технологічного розвитку економіки країни (у т.ч. технологічні уклади)	1-7	г-ч-л
10	Нечітка множина цілей науково-технологічного розвитку в країні	1-3	ч-л
11	Нечітка множина стратегій науково-технологічного розвитку в країні та її функція належності	1-3	г-ч-л
12	Характеристика рівня розвитку інноваційної інфраструктури	1-3	ч-л
13	Інформаційне забезпечення прийняття державних рішень щодо економічного розвитку країни	3-8	г-ч-л
14	Інформаційне забезпечення прийняття рішень органами місцевого самоврядування щодо економічного розвитку регіону	3-8	г-ч-л
15	Прогноз динаміки зміни вартості робочої сили	2-3-5	г-ч
16	Множина показників продуктивності економіки країни	1-3-8	ч
17	Якісна характеристика рівня розвитку бізнес-мереж країни	3-7	л
18	Оцінка впливу венчурного капіталу на інноваційні процеси в Україні	2-7	ч-л
19	Оцінка ступеню захисту авторських прав в країні	1-7	ч-л
20	Показник динаміки технологічного оновлення та впровадження нових технологій суб'єктами господарювання	2-3-8	ч-л

Категорії інформації:

- 1 – відома
- 2 – невідома
- 3 – змінна
- 4 – незмінна
- 5 – стохастична
- 6 – не стохастична
- 7 – суб'єктивна
- 8 – не суб'єктивна

Способи подання інформації:

- г – графічний
- ч – чисельний
- л – лінгвістичний

Характер факторів, наведених у таблиці 4.2 свідчить про те, що прийняття рішень у сфері державного управління економічним розвитком здійснюється переважно в умовах невизначеності різних видів. Із цього виходить, що науково-методичний апарат підтримки прийняття рішень повинен містити у собі такі математичні дисципліни, як прийняття рішень в умовах ризику, природної та ігрової невизначеності. Для формалізованого опису факторів, що не виражаються у статистичних (імовірносних) показниках, рекомендують використовувати методи експертного опитування, сценарного прогнозування, теорії нечітких множин.

Потрібно зауважити, що у багатофакторному аналізі з одного боку не можливо врахувати всі варіанти ситуації, з іншого – не вистачить часу, щоб перебрати всі можливі сценарії розвитку процесів. Як нестача інформації, так і її надлишок може привести до негативних наслідків у процесі прийняття рішень. Тобто потрібно обґрунтовано обмежувати кількість факторів, що розглядаються та варіантів рішень. [178, с.278].

4.2. Регіональна складова у системі державного управління розвитком переваг

З моменту набуття Україною незалежності під впливом зовнішніх чинників та системних внутрішніх трансформацій накопичувалися структурні диспропорції у економічному розвитку регіонів, що наочно ілюструється статистичними показниками: регіональний продукт та рівень доходів місцевих бюджетів на 1 особу. Зокрема різниця між максимальним (м. Київ – 713,6 грн.) та мінімальним (Тернопільська обл. – 107,6 грн.) значенням надходжень до місцевого бюджету сягає 6,6 раз. Крім цього, 37,7% обсягу іноземних інвестицій, що надходять до країни, припадає на м. Київ, у той же час як питома вага 14 регіонів (Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська та м. Севастопіль) складає тільки 6,1%, при цьому у 91,5 рази відрізняються обсяги надходжень прямих іноземних інвестицій до м. Києва та Тернопільської обл. [97, 104, 106, 107]. Все це вказує на необхідність пошуку принципово нових засад та моделей державного управління економічним розвитком регіонів.

Конкурентоспроможність регіонів України за методикою оцінки індексу глобальної конкурентоспроможності оцінюється на базі 12 складових, кожна з яких деталізується через систему індикаторів. Згідно з концепцією, складові конкурентоспроможності групуються для цілей аналізу в три субіндекси: «основні вимоги», «підсилювач ефективності», «фактори інновацій та розвитку» [116; 127, с.57-58]. При оцінці економічного розвитку регіону у вітчизняних джерелах, а також при розробці стратегій, основна увага приділяється зростанню валового регіонального продукту, показників дохідної частини місцевого бюджету відповідного регіону, рівню надходжень інвестиційних ресурсів [94, 127, 172]; при цьому поза увагою залишається оцінка інноваційної активності в регіоні; розвитку інфраструктури, якості соціального капіталу регіону; індексу комфорту, тощо. Крім того, обмеженість статистичних даних значно звужує можливості реальної оцінки економічного становища регіонів України, тому першочерговим завданням державного управління регіональним розвитком має стати налагодження системи ефективного і своєчасного отримання інформації щодо динаміки розвитку регіонів.

Фінансова криза, яка розгорталася протягом 2008-2009 років охопила практично всі країни світу, суттєво вплинула і на економіку України, викликавши у четвертому кварталі 2008 року спад промислового виробництва. Критична залежність українського експорту від зовнішньої кон'юнктури призвела до скорочення українського виробництва за підсумками 2008р на 5,2%, 2009р. – 21,9%, особливо сильно постраждали такі галузі як металургія, хімія, будівництво. Найбільші темпи зниження валового регіонального продукту спостерігалися у регіонах, де сконцентровані підприємства галузей, що залежать від зовнішньої кон'юнктури (Дніпропетровська обл. - індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту у 2008р. склав 97,3% від показника 2007р., Донецька обл. – 97,1%, Луганська обл. – 98,9%, Полтавська обл. – 94,9%, Рівненська обл. – 99,5% [103, 109]). Лідером у скороченні експортних поставок стала металургія, де з серпня 2008 р. наступив радикальний злам у тенденції до зростання експортних цін, в результаті чого місячні обсяги експорту скоротилися, порівняно з липнем 2008 р., майже вдвічі, що, у свою чергу, сприяло зниженню випуску металургійної продукції в країні у жовтні на 35,6%. За річним підсумком 2009р. у порівнянні з 2008р. обсяг експорту скоротився ще до 59,3%, при цьому найбільше скорочення експорту у

регіональному розрізі зазнали у Луганській обл. (29,7% у порівнянні з 2008р.), Дніпропетровській обл. (39,5%). Зазначимо, що частка Дніпропетровської та Донецької обл. становить 36,7% усього обсягу українського експорту та формує експортний потенціал країни. Макроекономічна ситуація ускладнилася тим, що через ці галузі надходить до економіки країни лівова частка валютних ресурсів. Скорочення обсягів їх надходжень спровокувало дефіцит і, як наслідок, знецінення національної валюти.

Невеличке пожвавлення на світовому ринку, розвиток транспортної інфраструктури та будівництво спортивних об'єктів під час підготовки до проведення чемпіонату Європи з футболу у 2012 році похвалили промисловість до 11,2% і 7,6% у 2010р. і 2011р. відповідно. Найбільші темпи зростання промисловості у 2010 році на рівні регіонів було зафіксовано у Житомирській обл. – 12,8%; Донецькій обл. – 11,1%; Полтавській і Закарпатській обл. – 9,5 і 7,7% відповідно [107, 109]. Нажаль, наведені дані не відображають об'єктивної картини регіонального розвитку через низьку базу для порівняння. Протягом 2010 та 2011 років суттєво зросли обсяги експорту та імпорту в регіональному розрізі, за окремими регіонами (Луганська обл.) на рівні 95,7% [103, 107], що вказує на зовнішню орієнтацію господарських зв'язків і відсутність міжрегіональних коопераційних зв'язків.

Отже бачимо, що будь які зміни у глобальному економічному просторі суттєво впливають на експортне обличчя нашої держави та кожного регіону. Описані негативні явища зумовлені насамперед тенденцією до скорочення експорту України під впливом значного зниження попиту на зовнішніх ринках та зумовленого ними значного зниження цін на профільні для України статті експорту, за виключенням експорту сільськогосподарської продукції, і насамперед зернових. Відсутність коопераційних зв'язків між регіонами, концентрація та переважання галузевої спеціалізації регіонів робить їх більш уразливими перед зовнішніми загрозами.

За експертними оцінками конкурентоспроможність України (відповідно і більшості її регіонів) забезпечується базовими факторами, проте економічне зростання залежить від ефективності функціонування економіки [113, с.18]. Отже, завдання державного управління у сфері стимулювання економічного розвитку регіонів зводиться до впливів за вимірами «функціонування» та «зв'язок». За виміром «функціонування» основним завдання державного управління має стати забезпечення ефективності

шляхом підвищення продуктивності, розвитку ланцюга створення вартості, розширення внутрішнього ринку. За виміром «зв'язок» метою державних впливів має бути стимулювання та розвиток міжмуніципального та міжрегіонального співробітництва, концентрація на чітко визначених галузях і виробництвах, яке базується на перевагах регіону, що потім забезпечить становлення «точок зростання» економіки регіону.

Враховуючи, що левова частка ВВП, яке виробляється в країні, утворюється за рахунок діяльності приватного сектору, маємо ситуацію опосередкованого державного впливу на збільшення (або зменшення) обсягів виробництва. Актуальним стає не прямий вплив на об'єкт управління, а формування системного середовища, яке спонукає об'єкт до розвитку, тобто мова йде про формування та розвиток належної інфраструктури. Відстала та зношена інфраструктура накладає фізичні обмеження на зростання усіх секторів економіки регіону. У попередньому розділі (Таблиця 3.7) було показано рівень розвитку інфраструктури в окремих областях. Суттєвим обмеженням розвитку переваг регіонів є ресурсний потенціал, зокрема фінансовий та людський.

Початок 2011 року відзначився позитивними очікуваннями відновлення світової економіки. У той же час проблеми корпоративних боргів та розбалансованості державних фінансів, які визначалися основними ризиками 2010 року частково пересунулися на місцевий рівень. Кризові роки 2008 – 2009р. затиснули місцеві органи влади на 2010-2011 роки у «бюджетні лещата» між зменшенням надходжень, трансфертів з державного бюджету і зростанням витрат на соціальну допомогу. Набуття чинності з 1 січня 2011р. Податкового та нової редакції Бюджетного кодексів України призвело до загострення цієї ситуації. Відповідно до затвердженого 2 грудня 2010р. Податкового кодексу України [33], відбулося скорочення місцевих податків і зборів з 14 до 4, серед яких податок на нерухоме майно та три збори: збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір з місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір. В результаті стрімкого впровадження нової системи оподаткування і незадовільної інформаційно-консультаційної компанії щодо окремих норм Податкового кодексу, суб'єкти підприємницької діяльності, які знаходилися на спрощеній системі оподаткування і сплачували єдиний податок, почали масово проходити процедуру ліквідації. Таким чином, дохідна частина місцевих бюджетів на початку 2011р. формувалася під негативним впливом цілої низки чинників:

суттєве зростання безробіття (за даними Державного комітету статистики рівень безробіття у лютому досяг рівня середини 2009р. [156]); впровадження нової системи оподаткування і скорочення податкової бази місцевих бюджетів; масове припинення підприємницької діяльності суб'єктами малого підприємництва, що значно скоротило ресурсну базу економічного розвитку регіонів.

За оцінками європейських експертів [264, с.7], місцеві бюджети найгостріше відчувають наслідки кризи через 2-3 роки після загального економічного поживлення, через те, що національні уряди намагаються виправити власне фінансове становище. У європейських країнах скорочення дохідної частки місцевих бюджетів відбулося через економічний спад; втрату дивідендів від банків, що частково належать місцевим органам влади; втрати і знецінення пенсійних фондів (14 голанських муніципалітетів втратили близько 85 млн. Євро [264, с.15]); зростання безробіття. Протягом 2009 р. абсолютне падіння надходжень до місцевих бюджетів було у 16 європейських країнах, найглибшим (понад 10% у реальному значенні) падіння було у таких країнах: у Республіці Сербській, Латвії, Сербії, Росії, Україні, Ісландії [264, с.20]. Аналіз європейських країн показав, що найменший негативний вплив економічний спад справив на надходження від податків на нерухомість, помірний вплив на податки з доходів фізичних осіб, найтяжчий вплив на оподаткування обороту компаній і прибутку підприємств. Доступ місцевих органів влади до податків на доходи фізичних осіб у країнах ЄС суттєво відрізняється від України, теж саме стосується і методів його стягнення, розподілу між бюджетами, однак він становить потужний ресурс органів місцевого самоврядування. Зростання безробіття протягом останніх років суттєво вплинуло на надходження цього податку. Для стимулювання споживання у деяких європейських країнах зменшили ставки цього податку, зокрема у Польщі – з 40% до 32%, в Угорщині – підняли неоподатковуваний мінімальний дохід [264, с.17].

В Україні серед місцевих бюджетів більшість складають дотаційні бюджети [26, 27]. Натомість обласні бюджети Дніпропетровської та Донецької областей самі є донорами Державного бюджету України. Тому скорочення експорту та валового регіонального продукту в цих областях у 2008-2009 роках негайно відобразилося на дохідній частині державного бюджету. Отже, оптимальна модель державного управління регіональним

розвитком розв'язує не тільки проблему забезпечення зростання економіки та валютних надходжень від експорту, а й наповнення державного бюджету.

Європейські експерти бачать покращення контролю та управління місцевими фінансами у впровадженні уніфікованої системи контрольних показників, яка попередньо пройшла апробацію в Болгарії [264]. Думка вітчизняних науковців ділиться на прихильників впровадження європейського досвіду (наприклад Ю. Ганущак, А. Гук) та радикальних прибічників програми «перезавантаження системи державних фінансів» [174, с.180]. В Україні негативний вплив об'єктивної макроекономічної ситуації посилюється радикальними змінами в системі формування місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин.

Для розв'язання означених проблем та стимулювання сталого економічного зростання у регіонах було запропоновано введення механізму державної підтримки і надання преференцій металургійним підприємствам. Такі пропозиції є дискусійними та неоднозначними: по-перше, зменшується дохідна частина бюджету на фоні її об'єктивного скорочення; по-друге, викривлюється конкурентна ситуація на ринку; по-третє, консервується індустриальна структура вітчизняної промисловості. Тому розраховувати на відновлення експортного потенціалу країни через надання державних преференцій галузі металургії та обробки металу не варто. Натомість, при розробці моделі державного управління регіональним розвитком потрібно звернути увагу на зниження ступеня уразливості економіки регіонів від зовнішніх впливів та ризиків, що забезпечується через розвиток внутрішніх коопераційних зв'язків та впровадження інновацій. А використання механізмів державно-приватного партнерства вирішує проблему з фінансовими ресурсами та наповненням бюджетів.

Падіння ВВП на 15,1% за результатами 2009р. і помірне відновлення протягом 2010р. на середньому рівні 4% призвело до недовиконання дохідної частки місцевих бюджетів в середньому до 10% від річного плану, затвердженого місцевими радами у 2009р. [71, с.13]. Суттєве зростання доходів місцевих бюджетів протягом 2010р. відбулося за рахунок міжбюджетних трансфертів, частка яких у доходах місцевих бюджетів сягнула 49,8% на тлі зниження доходів бюджету розвитку [72, с.13]. Найбільш суттєвими надходженнями до місцевих бюджетів протягом останніх років традиційно є податок на доходи фізичних осіб, який у номінальному вираженні у 2010р. збільшився на 12,3% у порівнянні з

попереднім періодом. Іншою вагомою статтею доходів місцевих бюджетів є плата за землю, надходження від якої протягом 2010р. збільшилися на 14,7%. У структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів 97% належить податковим надходженням, з яких 77,2% формується за рахунок надходжень від податку на доходи фізичних осіб, 15,1% - від плати за землю. Податок на доходи фізичних осіб є найстабільнішим надходженням до зведеного бюджету України, протягом 2007-2010 років обсяги його надходжень становили на рівні 4,7-4,9% ВВП. Інші місцеві податки і збори суттєво не впливають на формування доходів місцевих бюджетів, що наочно ілюструє їх не ефективність та необхідність удосконалення цієї системи.

На прикладі аналізу виконання бюджету м. Києва, за офіційними статистичними даними найбільш розвиненої адміністративно-територіальної одиниці України, покажемо більшість проблемних моментів наповнення місцевих бюджетів. Зауважемо, що протягом 2007-2011 років бюджет міста Києва недовиконується (Таблиця 4.3), хоча початок періоду характеризується стабільно високими темпами економічного зростання.

Таблиця 4.3. Доходи бюджету м. Києва

Роки	2008	2009	2010	2011
Заплановані доходи, млн. грн.	18805,7	18915,8	16715,2	17290,3
Фактичні доходи, млн. грн.	15602,3	10846,9	12121,4	14546,2
Фактичне надходження податку на доходи фізичних осіб, млн. грн.	4980,3	4690,7	5113,9	6165,8
Валовий регіональний продукт, млн. грн.	169564	169537	196639	216303 ⁵⁸
Валовий регіональний продукт на одну особу, грн.	61592	61088	70424	77466
Темпи зростання валового регіонального продукту, %	24	-0,2	15	10

За структурою більше 60% надходжень до бюджету м. Києва складає податок на доходи з фізичних осіб. Введення в дію нової редакції Бюджетного кодексу у 2011 році зобов'язало бюджет м. Києва 50% надходжень від цього податку перераховувати до державного бюджету, внаслідок чого збільшився відсоток недовиконання бюджету і місцеві органи влади зменшили фінансування соціальних не захищених статей (фінансування галузі фізичної культури і спорту, будівництва, тощо) та

⁵⁸ Прогноз автора.

змушені були запозичувати кошти на ринку. За статтею «Обслуговування боргу» 2011 року фактичні видатки становили 632,4 млн. грн., з яких на обслуговування внутрішнього боргу було використано 167,4 млн. грн., а на обслуговування зовнішнього боргу – 465,0 млн. грн. [55, 156].

З метою збільшення доходної частини місцевих бюджетів та розширення фінансової бази органів місцевого самоврядування нововедений Податковий кодекс передбачав справляння податку на нерухомість та введення податку на розкіш з 1 січня 2012р. [33], однак необхідність більш чітко визначити об'єкт та правила оподаткування суттєво загальмувала його введення. У європейських країнах оподаткування нерухомості загалом ґрунтується на формальних розрахунках, які майже не оновлюються, що позбавляє даний податок динаміки. У Великій Британії надходження від муніципального податку на нерухомість показують стійку позитивну динаміку протягом останніх чотирьох років. Одночасно з цим впали надходження від місцевих податків на продаж нерухомості. Так, у Болгарії таке падіння становило понад 30% [264, с.17].

Отже, не зважаючи на різну природу зменшення доходів місцевих бюджетів, європейський досвід може бути корисним для України. У перспективі місцеві бюджети країн ЄС, так як і України, стикнуться з довгостроковими наслідками демографічних змін. Концептуально, вирішення проблеми місцевих бюджетів знаходиться або у напрямку збільшення доходної частини і відповідно надходжень, або у напрямку зменшення зобов'язань місцевого самоврядування і відповідно витрат. Достатньо великий неформальний сектор економіки, який за різними оцінками складає в Україні до 70%, справляє додаткове навантаження на місцеві бюджети.

Не варто очікувати значних змін у фінансових взаєминах між органами державної та місцевої влади, а також на зменшення зобов'язань місцевого самоврядування шляхом передачі їх на вищий рівень. На прикладі трансформації відносин між бюджетом м. Києва і державним бюджетом, бачимо навпаки, посилення централізації без зменшення обсягу делегованих повноважень. Протягом 2008-2009р. тільки у Румунії спостерігалось зменшення обов'язків через передачу на центральний рівень витрат гарантій мінімальних доходів, що фінансувалося муніципалітетами. Отже, в нових економічних умовах центральні та місцеві органи влади повинні шукати додаткові джерела надходжень. Як один із варіантів додаткового залучення фінансових ресурсів в Україні тривалий час обговорюється необхідність

розбудови державно-приватного партнерства у правовій та практичній площі. Досвід Словаччини і Польщі демонструє, що в кризових умовах проекти державно-приватних товариств призупиняються і скорочуються, тому потрібно шукати ефективну систему перерозподілу фінансових ресурсів. Дослідження європейських експертів призвело до парадоксального висновку: найбільш вразливими виявилися ті бази надходжень місцевих бюджетів, які надто сильно покладаються на єдине джерело, будь то власні надходження чи міжбюджетні трансфери. Найбільш гнучкими виявилися такі бази, як польська, що поєднують різні джерела надходжень з раціональними формулами розподілу [264, с.22].

Європейські експерти бачать вирішення проблем місцевих бюджетів у реформуванні міжбюджетних відносин, покращенні підзвітності, підвищенні ефективності витрачання бюджетних коштів та відповідальності призначених посадовців. У країнах ЄС протягом 2009р. спостерігалися численні спроби місцевого самоврядування обмежити витратну частину, переважно за рахунок скорочення адміністративно-управлінських витрат, офіційних заходів, економії на телефонних переговорах, замороження купівлі автомобілів, скорочення вакансій. Такі заходи, допомагають суттєво зекономити, проте вони є тимчасові, і не носять довгострокових переваг. Після глибокого дослідження 12 країн Південно-Східної Європи та аудиту місцевого врядування було розроблено Стратегію інноваційного і належного управління на місцевому рівні [264, с.24]. В ній було запропоновано більш довготривалі ініціативи: скорочення послуг та покращення якості соціальних пільг, перегляд незабезпечених норм, територіальна реорганізація. Зазначимо, що аналогічні ідеї були запропоновані українськими науковцями під час науково-практичних дискусій щодо пошуку оптимальної моделі адміністративно-територіальної реформи, однак до рівня розробки практичних рекомендацій та механізмів реалізації їх не було доведено [53].

Одним із основних напрямків скорочення витрат місцевих бюджетів стало усування стимулів для надання дорогих послуг, зокрема закриття установ, що працюють не на повну потужність (школи, лікарні, будинки престарілих). Для того, щоб виключити необґрунтовані витрати, Міністерство фінансів України застосовує галузевий норматив наповнення класів загальноосвітніх шкіл – 25 учнів [53, с.292]. Потрібно враховувати, що діти шкільного віку в середньому становлять 12% від загальної кількості жителів села (селища). Виходячи з цих показників, можна також розрахувати

мінімальний норматив бюджетної забезпеченості для школи у селі, що має нормативну кількість дітей – споживачів соціальної послуги «надання середньої освіти». Отже, бачимо, що економічна доцільність потребує скорочення маленьких сільських шкіл, які не мають наповнюваності класів на достатньому рівні. Аналогічно можна показати високу вартість надання медичної допомоги і обслуговування у невеликих селах чи селищах. Додатковою проблемою для місцевих органів влади є суворе регламентація галузевими стандартами якості та норми надання зазначених послуг, які зосереджуються на витратній частині, а не на результаті. Таку ситуацію ускладнює система фінансування через Міністерство фінансів України та жорсткий контроль з боку галузевих міністерств, які не стискаються з неекономічним наданням послуг. Вітчизняні експерти для вирішення зазначеної проблеми пропонували збільшити адміністративно-територіальні одиниць [53, с.292]. Ми вважаємо, що до таких ініціатив потрібно ставитися зважено, оскільки на фоні зменшення витрат через скорочення шкіл, об'єднання пунктів надання медичних послуг, тощо порушується принцип субсидіарності. Отже, в результаті можемо мати погіршення умов проживання населення, якості людського капіталу, що призведе до зростання кількості депресивних регіонів.

Відповідно до розрахунків Світового банку оптимальна кількість жителів територіальної громади повинна становити не менше 5 тисяч. Реально серед наявних адміністративних районів України не має жодного, де б середня чисельність населення однієї сільради перевищувала б цю величину. Натомість 77 районів, або 15% від їх загальної кількості, мають середній показник чисельності населення по сільській раді до 1 тис. жителів, а 431 район, або 89%, має середню чисельність жителів в одному селі менше 1 тисячі [53, с.160]. У розрізі регіонів відрізняються можливості окремих сільських рад надавати соціальні послуги населенню, які передбачено відповідними повноваженнями. Наприклад, тільки 10-15% наявних сільських рад мають дільничні лікарні, тобто можуть забезпечити усебічне медичне обслуговування за місцем проживання власного населення. Школи, що забезпечують можливість отримання середньої освіти мають близько половини сільських рад із загальної їх кількості, решта, як правило, має у наявності освітні заклади, що надають не повну середню освіту. Працюючі жителі у сільській місцевості становили в середньому 28-67% від загальної кількості працездатного населення територіальної громади. [53, с.162]. Дані

наведеного дослідження дозволяють припустити, що територіальне подібнення муніципального рівня може і в подальшому спричинювати значні фінансові витрати, а від так укрупнення територіальних громад слугуватиме вирішенню зазначених проблем.

Європейські експерти пропонують достатньо цікавий підхід до об'єднання маленьких адміністративно-територіальних одиниць, при цьому вирішення зазначених проблем науковці вбачають не тільки у збільшенні середніх розмірів місцевих органів влади, але й у розвитку міжмуніципального співробітництва. Так, Данія об'єднала 271 муніципалітет у 98. Грузія замінила 985 муніципалітетів переважно у сільській місцевості 64 великими районними органами влади. Кількість французьких муніципалітетів скорочена з 447 до 348, і було встановлено мінімальну кількість населення, необхідний для надання і організацій послуг у сферах охорони здоров'я та освіти. Показовим є приклад Великої Британії, де адміністративний округ Вестмінстер об'єднався з сусідніми районами Кенсінгтон і Челсі для спільної організації надання освітніх послуг [264, с.25]. З іншого боку міжмуніципальне співробітництво розглядається як альтернатива укрупненню і об'єднанню окремих муніципалітетів, значною перевагою якої є відсутність політичної складової.

Особливістю стратегічного планування економічного розвитку регіонів в Україні є пошук екстериторіальних джерел економічного зростання, зокрема надходження іноземних інвестицій, зовнішньоекономічна діяльність, отримання грантів тощо. Одночасно з цим недостатньо задіяними залишаються механізми розбудови горизонтальних зв'язків, внутрішні рушії економічного розвитку, що підвищують ефективність та результативність муніципального управління в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Все частіше місцеві органи влади спіткаються з проблемами, які вони не спроможні вирішити самотужки, а втручання центральних органів влади не є ефективним. За таких умов місцеві органи влади вимушені шукати організаційну форму для об'єднання власних зусиль, взаємодії суміжних органів місцевого самоврядування і місцевої виконавчої влади. Системні дослідження тенденцій регіонального розвитку вказують на три основних групи проблем: негативні зміни у структурі промисловості регіонів; зниження економічного обміну між регіонами та конкурентоспроможності регіонів на зовнішніх ринках. Тісні економічні зв'язки залишилися тільки між Донецькою, Дніпропетровською, Запорізькою та Луганською областями,

де сконцентрована металургійна промисловість України та все необхідне для її функціонування. Інші регіони мають набагато слабкіші економічні зв'язки. Участь понад половини областей України у міжрегіональному ринку не значна: майже все, що виробляється в них, споживається в їх межах або обмінюється на енергоносії.

Це свідчить про фактичну дезінтеграцію внутрішнього ринку [94, с.138]. У Європейському Союзі міжрегіональне співробітництво розглядається як потужний механізм у створенні європейського економічного простору і пріоритетний напрямок регіональної політики. Воно розвивається по суті у напрямку єднання регіонів, створюючи партнерські стосунки в багатьох галузях, зокрема соціально-економічній, у галузях довкілля, навчання, транспорту та комунікацій [163].

Європейський експерт Р. Герцог [79, с.51] у власних дослідженнях показує, що міжмуніципальне співробітництво може бути корисною альтернативою територіальному укрупненню, оскільки це дозволяє уникнути високої політичної ціни реформи кордонів, і в той же час спільне надання послуг двома чи кількома муніципалітетами забезпечує вигоди від економії за рахунок масштабу, тому ефект фінансової економії може бути подібним. Громади не завжди є малими за розміром, проте дуже часто вони не мають достатніх ресурсів для виконання усіх функцій, які від них вимагаються. У цьому сенсі найкращим засобом посилення ресурсної бази органів місцевого самоврядування є партнерство та співробітництво. Наразі в рамках програми «gtz» в Луганській області за допомогою міжмуніципального співробітництва реалізуються проекти у сфері ЖКГ: будівництво сміттєпереробного комплексу (Алчевськ-Стаханов-Брянка-Кіровськ-Первомайськ, Свердловськ-Краснодон), водозабезпечення (Свердловськ-с.м. Шахтарське); економічного розвитку: розвиток транспортного сполучення (Рубіжне-Лисичанськ-Сєверо-Донецьк), відкрито індустріальний та науковий парк (Алчевськ-Донбаський державний технічний університет); налагоджується співпраця у соціальній сфері – ясла-садок (Свердловськ-селище Бірюкове).

Роботи Ф. Перру, В. Крісталлера, М. Портера та ряду інших вчених показують, що полюсами зростання стають ті центри та ареали економічного простору, де розташовуються підприємства лідируючих галузей. Такі центри забезпечують найефективніше використання чинників виробництва, тому притягують до себе все більше виробників, що призводить до концентрації підприємств і формування полюсів зростання. Ж. Будівль показав, що як

полюси зростання можна розглядати не тільки сукупності підприємств лідируючих галузей, а й конкретні території (населені пункти), що виконують в економіці країни чи регіону функцію джерела інновацій і прогресу. За визначенням Ж.Будівля, регіональний полюс зростання являє собою набір галузей, що розвиваються і розширюються, розташованих в урбанізованій зоні і здатних викликати подальший розвиток економічної діяльності в усій зоні свого впливу. Таким чином, полюс зростання можна трактувати як географічну агломерацію економічної активності чи як сукупність міст, що мають комплекс швидко зростаючих виробництв.

В Україні основні локальні факторні умови для розвитку, а саме інфраструктура, кваліфікована робоча сила, тощо, знаходяться у великих містах, що притягує підприємства. Очевидно, що конструктивне партнерство великих міст, сіл і селищ, які знаходяться у приміській зоні, може бути взаємовигідним. Здавалося б, місто витягає з власних сателітів людський та фінансовий ресурс у вигляді трудової міграції та місцеві бюджети мають недовідходження податків, але одночасно з цим для місцевої влади вирішується проблема безробіття. Отже, бачимо, що інтереси громад приміських територій виходять за їх адміністративні межі і, задоволення цих інтересів, або вирішення спільних проблем вимагають встановлення партнерських відносин між сусідніми громадами.

Для Києва та інших великих міст України надзвичайно важливо розбудувати не авторитарні, а саме партнерські відносини, які забезпечуватимуть баланс інтересів громад. У такому сенсі показовим є досвід об'єднання низових ланок адміністративно-територіального устрою у приміських зонах столиць та інших мегаполісів ФРН, Іспанії, Франції. Крім добровільного міжмуніципального партнерства, деякі країни у власному законодавстві містять норми щодо примусового співробітництва. Наприклад, ч.3 статті 102 Конституції Греції передбачає примусове об'єднання муніципалітетів та громад для організації роботи транспорту, енерго- та водопостачання, переробки відходів, тощо.

Міжмуніципальне співробітництво може реалізовуватися в правовій формі, або в інституційній. Правова передбачає співробітництво на умовах підписаних угод, інституційна - створення нових суб'єктів господарювання. У дослідженнях М. Лендшел виділяється 19 видів подібних недержавних організацій. Серед них: асоціації муніципалітетів, національні агентства розвитку, технополіси, бізнесові та інноваційні центри, регіональні фінансові

компанії, бізнес-інкубатори, венчурні, гарантійні, благодійні фонди, заклади вищої освіти та регіональні наукові центри, технологічні дослідницькі лабораторії тощо. Особлива увага приділяється різним формам агентств регіонального розвитку, що функціонують у європейських країнах [134]. Механізм міжмуніципального співробітництва допомагає концентрації ресурсів на вирішенні актуальних проблем громади. За даними дослідження у Німеччині основними напрямками розвитку міжмуніципального співробітництва є регіональний маркетинг та туризм (48,3%), сфера ЖКГ (47,4%), інформаційні технології (35,5%), планування та розвиток території (20,4%), створення міжмуніципальних промислових зон (26,3%), що у свою чергу сприяє розвитку економіки і зайнятості. Починаючи з 1999 року в Україні створювалися Агентства регіонального розвитку, наразі вони об'єднані у Асоціацію агенцій регіонального розвитку України, яка налічує 43 учасника. До завдань агентств відносять: надання інформації та консультацій, забезпечення фінансовими ресурсами, створення підприємницької інфраструктури, але результати їх діяльності доволі скромні.

Існуюча практика показує, що сьогодні в Україні міжмуніципальне співробітництво, як правило, обмежується лише двома сферами: водопостачання з єдиної мережі та спільне використання полігонів твердих побутових відходів. Найважливішими чинниками, що перешкоджають вирішенню зазначеної проблеми у нашій країні за іноземними зразками, виділимо такі:

1. Відмінність матеріально-технічного, а найголовніше, соціально-економічного середовища. У даному випадку мається на увазі відсталість матеріально-технічної бази, структурний дисбаланс економіки, тенденції до місництва, слабкий розвиток ринкового середовища і потужні традиції формально-бюрократичної централізації і неформального регулювання соціально-економічного розвитку території.

2. Слабкий розвиток традиційних інститутів цивільного суспільства як на рівні республіки в цілому, так і на регіональному рівні.

3. На відміну від європейських країн, Україна знаходиться не в стабільному стані розвитку, який відновлюється десятиріччями, а в умовах нестабільного перехідного процесу, що характеризується загостренням боротьби соціально-економічних сил і політичних організацій.

4. На даний час сформувався в якості переважаючого дуже суперечливий тип особистості, що об'єднує тягу до конформізму, пасивності, зрівнялівки і тенденції до соціальної справедливості, першості трудових прибутків, необхідності збереження соціальної захищеності. Головна фігура ринкової економіки – підприємець, як соціальний тип, ще тільки формується.

Наявність названих найважливіших особливостей не виключає можливості використання закордонного досвіду. Закордонний досвід регулювання соціально-економічного розвитку регіону може бути дуже корисним. Також у європейських країнах вживається термін «міжмуніципальні консолідації». Міжмуніципальна консолідація полягає в об'єднанні адміністративних ресурсів різних суміжних громад з метою економії видатків, наприклад, створення єдиного для кількох мерій відділу економічного розвитку або об'єднання кількох одразу відділів, що виконують подібні функції, з різних громад в кілька централізованих підрозділів в одному з населених пунктів. Міжнародне співробітництво між органами місцевого самоврядування здійснюється як міжтериторіальне, міжрегіональне і транскордонне.

У Статуті Асамблеї Європейських регіонів визначається міжрегіональне співробітництво, під яким розуміють будь-які зв'язки, встановлені між регіонами, що належать до різних держав. Однак виявилось, що необхідно вдосконалити категорійний апарат поняттям міжтериторіального співробітництва, яке було введено Протоколом №2 до Рамкової конвенції (1998). Це пов'язано з тим, що у міжнародні відносини можуть вступати не лише регіони, які знаходяться безпосередньо після центрального уряду, а й інші територіальні утворення нижчих рівнів і не обов'язково сусідні території. Міжтериторіальне співробітництво - означає будь-яку взаємно узгоджену діяльність, спрямовану на започаткування відносин між територіальними общинами та властями двох або більше договірних сторін, крім відносин транскордонного співробітництва між сусідніми органами влади, включаючи укладання між територіальними общинами та органами влади інших держав угод про співробітництво. Таким чином, міжтериторіальне співробітництво є більш широким поняттям, яке визнає право територіального органу влади будь-якого рівня співпрацювати з відповідними територіальними органами влади інших держав, в той час як міжрегіональне співробітництво окреслює правові рамки лише тих територій, що стоять на другому після центрального рівні.

Транскордонне ж співробітництво чітко означає співпрацю суміжних територій сусідніх держав, тобто визначальним є наявність кордону між територіями, що співпрацюють. Не можна говорити про транскордонне співробітництво не сусідніх держав. У преамбулі до вищезазначеного Протоколу №2 чітко вказується на те, що співробітництво транскордонне здійснюється між органами влади сусідніх територій, а між іноземними органами влади, які не є сусідами – міжтериторіальне. Отже, поняття «міжтериторіальне» та «міжрегіональне» можна вживати як ідентичні, якщо визначитися з поняттям «регіон». Якщо під територією розуміти різного рівня адміністративно-територіальні одиниці держави, включаючи і 2-й рівень безпосередньо після державного (тобто, за європейським визначенням, регіон), то поняття «міжтериторіальне» буде включати і «міжрегіональне» співробітництво.

Реалізуючи програму інтеграції у ЄС, Україна повинна використовувати вже вживану в Європі термінологію. Протягом значного періоду в Україні вживався термін «прикордонне» співробітництво і лише в останні 10 років став вживатися термін «транскордонне». Тому серед даних двох доцільним є вживання саме останнього терміну. Транскордонне співробітництво – це специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні і яка, охоплюючи всі загальні її форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожня інфраструктура).

Основні завдання транскордонного співробітництва можна визначити так. По-перше, транскордонне співробітництво в інтеграційних процесах забезпечує можливість прискорення процесів вирівнювання життєвого рівня населення прикордонних територій та досягнення вільного руху товарів, людей і капіталів через кордон до повної інтегрованості простору. По-друге, транскордонне співробітництво сприяє мобілізації місцевих ресурсів та їх ефективному використанню з метою підвищення життєвого рівня населення

прикордонних територій. По-третє, транскордонне співробітництво робить можливим об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем у транскордонному регіоні, зокрема для вирішення питань національної безпеки. По-четверте, транскордонне співробітництво відіграє важливу роль як "полігон" для випробовування та адаптації європейського законодавства, інструментарію підвищення ролі регіонів, імплементації механізмів фінансової підтримки.

Однією з форм транскордонного співробітництва, яка знайшла своє втілення в Україні є створення єврорегіонів. Україна долучилася до процесу створення єврорегіонів на початку 1993 року і на сьогодні приймає участь у шести: «Карпатський єврорегіон», «Буг», «Нижній Дунай» та «Верхній Прут», «Дніпро», «Слобожанщина». Першим в Україні було створено єврорегіон «Карпатський». Основною метою його заснування стало налагодження добросусідських відносин, забезпечення соціальної стабільності та сприяння економічному прогресу на прикордонних територіях України, Угорщини, Румунії, Польщі та Словаччини. Базовими напрямками співробітництва в рамках цього єврорегіону визначені: збереження карпатської культурно-історичної спадщини; співпраця у сфері екології та охорони навколишнього середовища; гармонізація міжнаціональних відносин; взаємодія у галузі науки та культури.

Основними досягненнями транскордонного співробітництва у сфері економіки є: зростання економічної активності прикордонних регіонів; активізація інвестиційно-інноваційних процесів; забезпечення комплексного економічного і соціального розвитку регіонів; оптимізація інфраструктури; створення нових та збереження існуючих робочих місць; розв'язання питань стандартизації та взаємного визнання сертифікатів на товари і послуги; розвиток транскордонного туризму. Аналіз результатів роботи єврорегіонів в Україні дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, у поточному часі найбільш активно реалізуються проекти транскордонного співробітництва у рамках єврорегіонів дотичних до кордону нашої держави з країнами Європейського Союзу. По-друге, перевага надається проектам, які орієнтовані на розвиток туристичної індустрії, охорону довкілля, розбудову прикордонної інфраструктури, підтримку національних меншин, взаємодію культурних, освітніх та громадських закладів. По-третє, здійснювані проекти та заходи транскордонного співробітництва цілком відповідають встановленим в установчих документах єврорегіонів пріоритетам [51, 93].

По-четверте, не дивлячись на довгострокову націленість транскордонного співробітництва між прикордонними регіонами суміжних держав, в українській практиці переважають в основному короткострокові програми, які за масштабами фінансування можна віднести до малих або мікропроектів. Отже, нажаль, поки що потенціал такого механізму державного управління регіональним розвитком як євро регіонів в Україні використовується не у повній мірі.

Зазначимо, що розвиток таких форм співпраці як «міжмуніципальне співробітництво», «міжрегіональне співробітництво», «транскордонне співробітництво», «міжтериторіальне співробітництво» вказує на зміну парадигми державного управління соціально-економічним розвитком на користь формування мережевих структур. Досить часто проблеми економічного розвитку регіону пов'язують з його неспроможністю акумулювати необхідний обсяг фінансових ресурсів, міжмуніципальне співробітництво є механізмом компенсації недостатності грошових ресурсів.

Сучасні мережеві моделі управління показують обмежений вплив держави на економіку. Дослідники Кастельс М. та Хіманен М. [125, с.135] у своїх роботах показують на прикладі технопарків в Оулу та Вуорінені, що вони мають більш міцні зв'язки із зовнішніми фірмами, аніж із власними. При цьому економічне зростання технопарків спостерігається тільки тоді і там, де вони приєднані до значних інноваційних кластерів. Аналіз ефекту від діяльності технопарків вплинув на трансформацію фінської національної політики у сфері економічного розвитку: відбулася переорієнтація від ініціації програм, які базуються на національних пріоритетах, до підтримки приватних та громадських суб'єктів, які беруть участь у регіональному розвитку (фірми, органи місцевої адміністрації, громадські ініціативи) щодо їх підприємницьких ініціатив. Така стратегія виявилась більш плідною, та додатково на практиці довела тезу Й. Шумпеттера, щодо впливу ринку як рушія розвитку.

Світовий досвід останнього десятиріччя показує високу ефективність діяльності кластерних формувань як територіальних об'єднань взаємопов'язаних підприємств і установ у межах відповідного регіону. Наразі у глобальному просторі найбільш динамічний розвиток показує сектор інформаційних технологій (ІТ), саме на прикладі розвитку ІТ-кластерів (Силіконова Долина, фінські ІТ-кластери, Сінгапур, тощо) і описують, як правило, провідну роль кластерів у економічному розвитку

регіонів[128, 250]. Одночасно з цим, потрібно зазначити, що ідея «кластеризації» для української економіки не є абсолютно новою. Формування першого кластеру в Україні було розпочато у 1998 р. на Поділлі, наразі існує 17 кластерних об'єднань. Проте, дослідники економічних успіхів IT-кластерів у Фінляндії вказують на складнощі та проблемні питання, які варто врахувати в умовах модернізації вітчизняної моделі державного управління регіональним розвитком.

Дослідження фінської моделі економічного розвитку науковцями Кастельсом М. та Хіманенем П. [125, с.130] показує, що у Фінляндії спостерігається маргіналізація сільських районів і менш розвинених регіонів. За відсутності відповідної інфраструктури та технічної можливості стає проблематично приєднатися до мережі Інтернет, яка виступає мобілізаційним чинником для населення країни. Окремі громади виявляються функціонально та символічно відключеними від решти Фінляндії та від прогресу країни. В результаті чого виникла загроза депопуляції в цих регіонах. З метою запобігання зменшенню населення слаборозвинутих регіонів країни було розроблено фінську стратегію національного розвитку з фокусуванням на використанні вищої освіти, досліджень та технологій у якості двигунів зростання регіональної економіки. У цьому сенсі головною політичною ініціативою, яка почала впроваджуватися від 60-х років XX ст., стало рішення створити нові університети по всій країні, з особливим акцентом на інженерних технологіях. Саме поява нових університетів відіграла головну роль у стимулюванні розвитку периферійних міст та регіонів. У зв'язку з цим варто пригадати, аналогічну місцеву ініціативу у Голандії, як відродження м. Маастрихт після закриття вугледобувних шахт. Можна побачити загальну тенденцію, що політика створення університетів та їх децентралізації виявилася головним фактором стимулювання розвитку регіональної економіки навколо нових центрів росту, які підтримувались продукуванням знань та здатністю обробляти інформацію цими університетськими містечками.

Досвід розвитку і функціонування кластерів у різних регіонах України також свідчить про доцільність впровадження цієї моделі в усіх областях країни. Однак, при розробці регіональних стратегій розвитку панує традиційний підхід до розвитку промисловості регіонів, де першочерговою метою формування регіонального інституційного середовища є надання прямої державної підтримки певним компаніям, а основою – технологічна і

територіальна структура традиційних (трудомістких) галузей. Аналіз політики регіонального розвитку, який наведено у третьому розділі, вказує на не послідовність та неузгодженість окремих державних рішень в даній сфері. Крім того, у ряді випадків цільові орієнтири конкурентоспроможності країни і окремого регіону можуть суперечити один одному. Мотиви центральної гілки влади і місцевих органів влади також суттєво відрізняються.

В Україні наразі більшість науковців обстоюють політику створення кластерів як найбільш ефективну для забезпечення стійкого економічного розвитку окремих регіонів і країни в цілому. Політика вирівнювання регіонального розвитку призводить до розпорошення обмежених бюджетних ресурсів, що наразі підтверджується статистичними даними розвитку регіонів України. Концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках та формування рушіїв економічного розвитку по типу «полюсів зростання» можливо через розвиток кластерів. Серед стримуючих чинників розвитку кластерів в Україні експерти називають відсутність взаємодії місцевих органів влади і підприємницьких структур [128, с.241]; бюджетні способи погодження центрального і регіонального рівнів економічної політики [128, с.272], особливості розвитку інфраструктури регіонів [250, с.254]; брак інформованості представників органів влади у питаннях застосування кластерного підходу [89, с.180], тощо.

Виходячи із викладеного вище концептуальною базою державного управління регіональним розвитком на сучасному етапі має стати модель «4I», в основу якою покладено розвиток інформаційних технологій, інформаційного забезпечення прийняття рішень, інфраструктури, інноваційної діяльності та забезпечення надходження інвестицій. В термінах теорії переваг аспект «організації» відповідає елементу, який забезпечує стабільність системи, тобто інфраструктурі. Аспект «функціонування» характеризує активність системи, її діяльність. Результатом ефективної регіональної політики є його привабливість, і як наслідок, надходження інвестицій. Аспект «зв'язок» забезпечує поєднання окремих елементів в єдине ціле та їх узгодження, що забезпечується інформацією. Розвиток інновацій є результатом синергетичного ефекту узгодженої дії усіх складових, тому надзвичайно важливо правильно визначити спеціалізацію кластеру на основі теорії переваг. Базування регіональної політики на такій моделі допоможе вирішити наступні завдання: сформувати внутрішній фундамент міжрегіонального співробітництва, стимулювати конкуренцію та

впровадження інновацій, зниження зовнішніх ризиків та вразливості, що допоможе протистояти глобальним викликам країні в цілому.

Важливість розвитку кластерів в Україні обґрунтовуються провідними науковцями [89, с.176-189; 91, с.88-104; 128, с.240-276; 165, с.290-306; 250, с.254-277], однак безпосередньо механізм впровадження та реалізації означених ініціатив поки що в цілому не розроблено. Формування кластеру згідно з класичними роботами М. Портера [166, 167] базується на ланцюжку створення доданої вартості. Отже, поєднання цього підходу із запропонованою нами моделлю «4І» утворює просторову 3D модель наведену на Рис. 4.1.

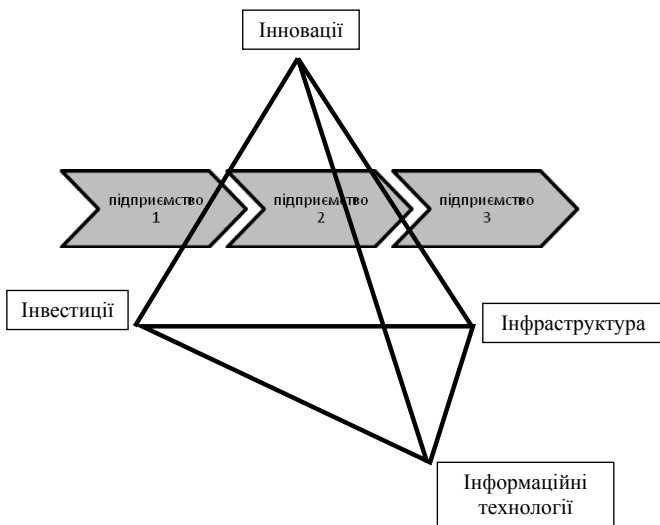

Рис. 4.1 Модель державного управління регіональним розвитком «4І»⁵⁹

Основу утворюють інвестиції, інформація та інфраструктура, побудова у цій площині кластеру та узгодженість цих трьох складових призводить до розвитку інновацій. У загальному розумінні [128, с.242], кластеризація є процесом, коли географічно близько розташовані виробники, постачальники, споживачі, та інші зацікавлені дійові особи здійснюють та інтенсифікують співпрацю на засадах взаємовигідного ефекту. В кластері об'єднуються

⁵⁹ Модель розроблено автором

державні інституції, професійні ділові асоціації, постачальники бізнес-послуг, агенції, що підтримують кластерізовані підприємства в таких напрямках, як розробка нових виробів, удосконалення виробничого процесу, технологій, забезпечення маркетинговою інформацією (наприклад, для пошуку нових ринків чи при розробці дизайну), організація професійного навчання, тощо.

При розробці державної політики щодо стимулювання розвитку кластерів варто сфокусуватися на проблемах забезпечення високо конкурентного середовища та визначити сфери, де стратегічно важливо надати державну підтримку зародженню кластерів. Висока конкуренція в галузі забезпечить високу якість пропозиції і стимулюватиме компанії самостійно займатися науковими дослідженнями без участі, або підтримки з боку держави; бо у такий спосіб вони будуть забезпечувати власну позицію на ринку. Одночасно з цим наукова розвідка та прогнозування можуть допомогти визначити сегменти, де варто надати державну підтримку для розвитку стратегічно значущих кластерів.

Ефективність функціонування запропонованої моделі зумовлюється синергетичної дією усіх її складових. Розвинена підприємницька інфраструктура та висока конкуренція на ринку підштовхує організації у боротьбі за клієнтів шукати нові технології, продукти та управлінські рішення. Спрощення та уніфікація рутинної роботи завдяки інформаційним технологіям вивільняє у співробітників час на творчій пошук цікавих ідей для підвищення ефективності. Інвестиції потрібні для забезпечення ресурсами, у першу чергу фінансовими, розширення та удосконалення діяльності. Синергетична дія зазначених чинників призводить до виштовхування з ринку інновацій, що, власне і показано у вигляді вершини тетраедра на Рис. 4.1. Для проявлення ефекту синергії потрібна узгоджена робота усіх ланок виробничого процесу (постачальників, виробників напівфабрикатів, збуту, тощо), кожна із ланок в ланцюжку є замовником інновацій для попередньої ланки, даний механізм можна вважати базою для зародження кластерів.

Методика розробки «карти» секторів розвитку кластерів за регіонами України ґрунтується на ланцюгах вартості та наявних перевагах регіонів, що на прикладі аграрного сектору наочно представлено на Рис. 4.2. В основі методики лежить теорія конкурентоспроможності М. Портера, теорія переваг та модель «4І». За теорією конкурентоспроможності М. Портера розробляємо

ланцюги вартості, які утворені в українській економіці. Теорія переваг слугує базою для визначення переваг та перспектив розвитку цих ланцюгів в окремих регіонах. Розглянемо це більш детально на прикладі галузей сільського господарства та супутніх їм галузей промисловості.

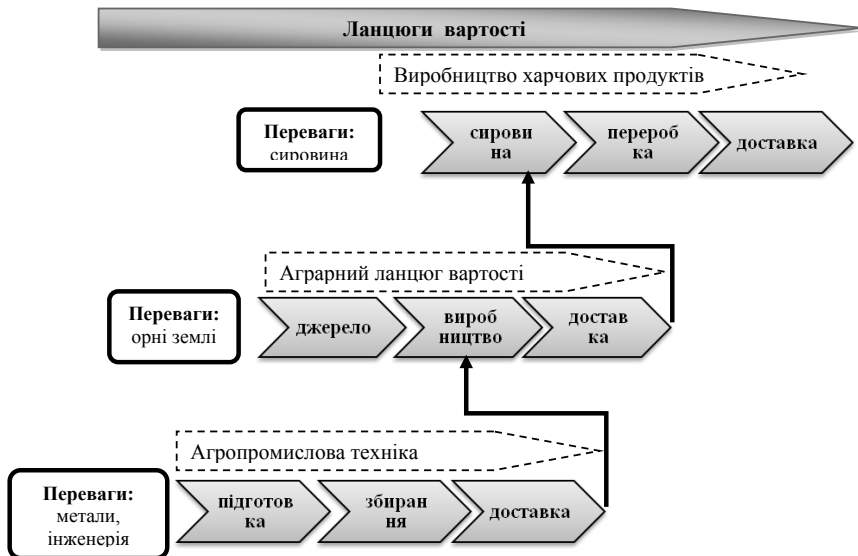

Рис. 4.2 Галузево-секторальна модель механізму формування кластерів

Україна має найбільшу площу орних земель у Європі, 324,710 кв. км та сприятливий клімат для вирощування сільського господарських культур, отже виходячи з цього перевагою та можливістю є вирощування сільськогосподарських культур. Врахування глобальних трендів здорожчання продуктів харчування дає підстави оцінювати аграрний сектор української економіки як той, що має найбільший потенціал розвитку, і є однією із найбільш швидко зростаючих галузей. Одночасно з цим в галузі через сезонність, дорогі кредити, тощо, є проблеми з фінансовими ресурсами, тому очікується, що в подальшому компанії, що працюють у галузі сільського господарства, харчової переробки, тваринництва, будуть активно залучати ресурси на зовнішніх ринках. Отже, варто очікувати консолідації та укрупнення компаній у холдинги з метою створення вертикально

інтегрованих структур, що, власне, і є еволюційним напрямком розвитку кластерів [161].

Аграрний ланцюг вартості включає в себе обробку землі, вирощування культур, їх переробку, розподіл та доставку. Для забезпечення ефективної обробки землі та вирощування культур потрібно запропонувати ринку високоякісну сільськогосподарську техніку та добрива. Отже, розробляємо ланцюг вартості агропромислової техніки (див. Рис. 4.2) та ланцюг виробництва добрив (у даній роботі через обмеженість місця не представлений). У свою чергу наявність порівняно дешевих сільськогосподарських продуктів стимулює розвиток ланцюга переробки харчових продуктів. Описану методику пропонується покласти в основу розробки стратегії розвитку регіонів. Варто відмітити, що дана методика містить системно-інтегральний підхід. Її інноваційність у тому, що розмежовування окремих складових елементів відбувається не за територіальною ознакою, а за функцією цієї ланки в межах усього виробничого процесу, отже, вона спрямована на створення мережових структур, що наразі є більш гнучкі та ефективні.

Складнощі мають виникнути, на наш погляд, при визначенні спеціалізації кластерів, тобто що має перспективи до розвитку у тому чи іншому регіоні, яку сферу розвивати. Для формування кластерної моделі економічного розвитку регіонів України пропонується скористатися теорією переваг з оцінкою окремих аспектів: організації, функціонування та зв'язку. Аспект «організація» відповідає оцінці інфраструктури регіона, це першочерговий напрямок, який потрібно розвивати в регіоні. Під інфраструктурою ми розуміємо базові виробничі, ринкові та соціальні умови, а саме рівень розвитку банківського сектору, системи зв'язку, транспортно-комунікаційної системи, системи освіти, страхування, зберігання товарів, фондового ринку, науки та освіти. Виділення таких складових інфраструктури зумовлено методикою побудови глобального рейтингу конкурентоспроможності. [116; 250; 251, с.254]. Звернемо увагу, що чинники інфраструктури по-різному впливають на різні галузі промисловості. Згідно з дослідженнями Інституту економіки та прогнозування НАН України [175, с.256] розвиток банківського сектору найбільше сприяє діяльності підприємств у сфері інформатизації, а найменше цей індикатор, як і розвиток сфери науки і наукового обслуговування, влаштовує представників виробництва шкіри і виробів зі шкіри та інших матеріалів.

Аспект «функціонування» вимірюється за результатами діяльності галузі, а саме за рівнем продуктивності, залученими інвестиціями, витратами ресурсів, електроенергії, створенням доданої вартості, цінності, тощо. Серед основних проблем дослідження виявило високий рівень зносу основних фондів, енерговитратні технології та низький рівень продуктивності. Аспект «зв'язку» забезпечує загальний розвиток кластеру, рух зустрічних потоків інформаційного та матеріального. Формування та розвиток кластерів трансформує регіональну економіку у мережеву структуру, управляючим впливом для якої є потреби попередньої ланки ланцюга створення вартості. Зазначимо, що розробку даної методики зроблено на теоретичному рівні, при цьому не враховано соціально-демографічних чинників, де містяться найбільші ризики її впровадження.

4.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегічного планування у сфері державного управління розвитком переваг

Сьогодні головним чинником суспільних змін стає виробництво та використання інформації; теоретичне знання як вища цінність і основний товар стає чинником формування нової соціальної структури суспільства, а також нових моделей керування. Якщо в індустріальну епоху в умовах капіталістичної економіки вирішальне значення мали власність і капітал, то зараз ключові різновиди діяльності в усіх сферах ґрунтуються на інформаційних технологіях або зосереджені навколо обробки інформації. Наразі відбувається перехід до обслуговуючої економіки, коли домінуючу роль починає грати сфера послуг, причому послуг передусім інформаційних. Глобальні ініціативи і концепції економічного розвитку (сталий та людський розвиток, соціальна держава, інформаційне суспільство, суспільство знань, тощо) потребують достатньо великої кількості інвестицій у сферу інформаційних технологій, проте через різний рівень стадій та ступенів розвитку окремих елементів економічної системи результативність і ефективність витрат оцінити майже не можливо. Низький рівень економічного розвитку системи, не готовність суспільства та інфраструктури до впровадження окремих інновацій може загострити ризики, розпорошити обмежені фінансові ресурси і призвести до не очікуваних наслідків. Таким чином обмеженість ресурсів та сприйняття суспільством впровадження новітніх технологій у всіх сферах господарської діяльності суттєво знижують

результативність державного управління. Отже, для побудови адекватної сучасної моделі державного управління економічним розвитком країни надзвичайно важливо розуміння причинно-наслідкових впливів розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на підвищення національної конкурентоспроможності та економічне зростання.

Інформаційний чинник розглядається як визначальний при оцінці обмеження просторового розвитку держави за транспортною теоремою [164, с.76]. Виходячи із швидкості розповсюдження інформації та тривалості управлінських процесів, які скеровуються із центру, визначається оптимальний розмір держави. При цьому зазначається, що ієрархічна структура та оптимальний перерозподіл владних повноважень можуть значно збільшити просторовий розвиток держави, одночасно з цим погіршити ефективність управління та керованості системи. Розвиток та цілісність системи базується на економічному механізмі, який завдяки налагодженій системі перерозподілу ресурсів (оподаткування, трудова міграція та інш.) забезпечує існування внутрішніх ринків, охорони, комунікації, зовнішню безпеку, тощо. Значимо, що економічний механізм включається коли швидкість розвитку інформаційного зв'язку регіону з центром починає відставати від темпів економічного розвитку. У роботі С. Переслегіна [164] показано, що гальмування розвитку інфраструктури призводить до зниження ефективності інформаційно-територіальної системи, в результаті чого виробники переходять на зовнішні ринки і виникає загроза безпеки і цілісності системи. У попередньому розділі було окреслено проблеми: орієнтація регіональних товарних потоків назовні, вузькість внутрішнього ринку, загрозливі диспропорції регіонального розвитку, все це у сукупності вказує на необхідність оцінки впливу інтегрального інформаційно-інфраструктурного чинника на механізми державного управління в Україні.

У науковому просторі триває дискусія щодо кореляційних впливів інформаційних технологій на економічний розвиток: з одного боку саме вони є рушієм формування нової економіки – економіки знань. Проте з іншого - розвиток економічної системи через необхідність вирішення більш складних завдань може сам стимулювати впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Неошумпетеріанський підхід (Н.Раджиниш, К.Вейклін) бачить головним чинником конкурентоспроможності розбіжності рівня технологічного розвитку та його вплив на рівень експорту. Одночасно він показує важливість у технологічному плані попереднього досвіду,

пов'язаного з набуттям важливих навичок (learning-by-doing, learning-by-using). Х. Кан у власних дослідженнях доводить, що розвинуті країни мають можливості створювати конкурентні переваги шляхом інвестування в різні напрямки сфери інформаційно-комунікаційних технологій, у той час як країни, що розвиваються часто не мають такої можливості. У науковій літературі показано, що в окремих випадках успіхи економічного розвитку, а відтак і конкурентоспроможність країни є результатом, який дозволив підняти на певний рівень розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Адекватна модель державного управління економічним розвитком країни має враховувати глобальні тренди та відповідати на їх виклики, а це означає, що вона не може залишатися осторонь процесів інформатизації та комп'ютеризації суспільства.

Економіка України значною мірою залучена до глобальних господарських процесів і відчуває на собі, як їх позитивний, так і негативний вплив. Кризові явища, які зараз почали активно проявлятися у економіках різних країн, пов'язують з фазовим переходом і кінцем довгої хвилі Кондрат'єва. Отже, за поточною кризою у США та ЄС приховується потужний технологічний зсув, що означає активний перерозподіл ресурсів та формування нових галузей. За даними експертів [175, с.68], суттєве пришвидшення темпів зростання економіки почнеться тоді, коли всі сфери (освіта, охорона здоров'я, не говорячи про промисловість) будуть повністю комп'ютеризованими. Провідна світова тенденція – повсюдне поширення Інтернету зі швидким і мобільним доступом до нього. Зміст цифрової архітектури бізнесу – жодного бізнесу або персонального процесу вручну, таким чином інформаційні технології, що становлять основу шостого технологічного укладу, є каталізатором сучасного економічного розвитку. Структура промисловості України за технологічними укладами становить 3% - п'ятий технологічний уклад; 50% - четвертий технологічний уклад; 46% - третій технологічний уклад. Отже, актуальним завданням державного управління економікою має стати нарощування п'ятого та формування шостого технологічного укладу, рушієм чого може стати саме інформатизація суспільства.

Розвиток інформаційного суспільства в Україні у щорічному посланні Президента до Верховної Ради України оцінюється позитивно [36, с.51]. Зазначається, що дана тенденція є сталою, яка посилиться в майбутньому. Однак, потрібно звернути увагу на те, що позитивна динаміка

спостерігається в основному серед приватних користувачів та зростання соціальних мереж. Активність державних та приватних інституцій у цих процесах стриманіша, тому не варто очікувати суттєвого їх впливу на економічний розвиток.

За даними звіту Міжнародного союзу електрозв'язку, на початок 2010р. світова інтернет-аудиторія складала приблизно 1,834 млрд користувачів. За кількістю користувачів Інтернетом на першому місці у світі перебуває Китай (384 млн осіб), на другому – США (240 млн), на третьому – Японія (99 млн осіб). Україна за числом користувачів Інтернетом (15,3 млн) займає 28-е місце у світі, збільшивши протягом 2009 р. їх кількість на 4,95 млн осіб. Поряд з цим, за офіційними даними Державної служби зв'язку України, «чисельність інтернет-аудиторії в Україні налічувала на 1 січня 2010 року понад 15,3 млн унікальних користувачів, що складає третину населення України». За 2010 рік за два інтегральних показника України значно погіршилися: рівень готовності мережі (Networked Readiness Index 2009-2010, NRI) вона змістилась з 70-го місця на 82-е серед 134 країн світу, при тому що в 2009 році вона посідала 62-е місце; за індексом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (IDI) Україна змінила стан з 51 місця на 58 серед 154 країн світу. Україна поки що значно відстає від середньосвітового рівня за показниками розвитку та доступності для населення широкосмугових мереж доступу до Інтернету, а також помітно відстає від розвинених країн світу по ступеню інтегрованості у глобальний веб-простір. В Україні відбувається інтенсивна інформатизація більшості сфер людського життя та діяльності, тому деякі індикатори демонструють стрімку динаміку зростання. Поряд з цим уповільнення темпів розвитку та зменшення доходів у сфері телекомунікацій вказують скоріш на не насиченість ринку і відсталість інформатизації економіки України, аніж на запуск інноваційного чинника її розвитку. Тому варто очікувати поступового уповільнення динаміки по мірі насичення окремих сегментів.

На сучасному етапі розвитку світової економіки ІТ-сфера гармонійно поєднує телекомунікаційні й інформаційні послуги, виробництво інформаційних технологій і телекомунікацій, програмних засобів, електронних інформаційних ресурсів, що робить її чимось більшим, аніж просто однією з інфраструктур і галузей економіки. У сучасних умовах вона має розглядатися як системний, потужний чинник суспільно-економічної модернізації розвитку країни, створення конкурентоспроможної економіки.

Разом з тим бурхливий розвиток і розповсюдження ІТ спричиняє й значні ризики, пов'язані передусім з інформаційною безпекою держави, а також з інформаційно-психологічною безпекою суспільства та громадян.

На економічному рівні зміна моделі управління індустріальною економікою на модель управління «знаннєвою економікою» призводить до трансформації вертикально інтегрованої структури у мережеву, більш гнучку. Управлінські моделі, що базуються на генеруванні знань та обробці інформації, організовуються у мережі, до якої підключаються тільки ті учасники, які є для неї цінними і додатково збільшують її вартість, натомість виключаються некорисні учасники. Становлення такої управлінської моделі уособлюють у першу чергу Силіконова долина, Сінгапур та деякі інші азійські країни [125, с. 22-23]. Значно відрізняється досвід Фінляндії у сфері державного управління економічним розвитком, де основною системоутворюючою компанією не тільки фінського кластеру ІТ-технологій, а й всієї економічної системи країни є Nokia. Вона забезпечує майже 70% експорту ІТ-продуктів Фінляндії та майже 25% - усього експорту. Здатність ефективно керувати мережевими відносно відокремленими структурами стала основною конкурентною перевагою компанії на ринку у 90-х р. XX ст. Перетворення компанії у «пласку організацію» та включення у процес прийняття рішень спеціалістів не залежно від їх формального статусу в організації фактично врятувало Nokia від зникнення [125, с. 44].

Дослідники фінського досвіду у сфері державного управління економікою М. Кастес та П. Хіман зазначають, що перетворення Фінляндії на провідну країну в сфері телекомунікацій відбулося завдяки посиленій відкритій конкуренції, і не є наслідком продуманої державної політики. Тут свідомо розбудовується активна робота в межах трикутника «бізнес-державанаука». Згідно з дослідженнями Організації економічної співпраці й розвитку Фінляндія є другою у своїй групі країною за часткою компаній, що мають угоди про співпрацю з університетами або державними дослідницькими інституціями, що формує мережеву взаємодію людей з індустрії, промисловості, університетів та уряду.

Ця теза підтверджує думку М. Портера, щодо рушіїв розвитку кластерів, серед яких він велику увагу звертає на забезпечення високого рівня конкуренції та конкурентне середовище [166, с. 255]. Отже, попри численні обґрунтування державних програм та необхідності підтримки розвитку окремих галузей, досвід технологічно розвинутих країни показує,

що найбільших успіхів досягнули сегменти з високо конкурентним середовищем. Однак, активна державна політика забезпечувала відповідну інфраструктуру та розвиток середовища через фінансування наукових досліджень та розробок.

Загальні теоретичні положення визначають інформаційно-аналітичне забезпечення у державному управлінні як систему взаємопов'язаних методів, заходів і засобів (науково-методичного, соціально-політичного, техніко-економічного й організаційно-правового характеру), які реалізують створення і функціонування технології процесу збирання, передачі, переробки, зберігання та видачі, а також використання інформації з метою здійснення ефективної діяльності в тій чи іншій сфері [58, 124]. Зважаючи на численну кількість аспектів дослідження переваг країни, ми у даній роботі зосереджуємося на напрямках, які забезпечують економічний розвиток [235].

Розгляд інформаційно-аналітичного забезпечення державно-управлінських процесів варто досліджувати через призму процесів, що супроводжують безпосередньо отримання інформації та технологічне забезпечення її обробки. Системними документами у сфері державного планування та управління економічного розвитку України є програми соціально-економічного розвитку країни та програми діяльності виконавчої влади [7], в залежності від яких має розроблятися фінансовий план держави, тобто бюджет. Відповідальними за розробку цих документів є Міністерство економічного розвитку та торгівлі України і Міністерство фінансів України. Інформаційною базою при розробці зазначених документів є статистична інформація за попередні періоди та макроекономічний прогноз Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. Однак, офіційна статистична інформація в силу методики її отримання та обробки відображає минулу ситуацію, за деякими параметрами (наприклад ВВП) з досить значним запізненням. Крім того, офіційна статистика не в повній мірі характеризує динаміку окремих економічних процесів [61, 77], тому вона не є достатньо інформативною для забезпечення державного планування та управління. Отже постає проблема забезпечення державного управління економічним розвитком своєчасною, достовірною, повною та адекватною інформацією, що потребує трансформації існуючої інформаційно-аналітичної системи стратегічного планування у відповідності до процесу прийняття державних рішень.

Державне управління розвитком переваг країни є у першу чергу процесом оцінки та аналізу інформації щодо чинників, які є кращими у однієї країни на відміну від іншої. Від того наскільки надана інформація якісна за змістом та можливістю обробки залежить якість управлінського рішення. Процес виявлення та оцінки переваг передбачає порівняльний аналіз кількох об'єктів у динаміці тому інформаційною базою є інформація про об'єкти та тренди розвитку середовища, в якому вони функціонують. Іншою проблемою інформаційного забезпечення є наявність надзвичайно великої кількості інформації, обробка якої потребує залучення додаткових ресурсів та часу, що не завжди є ефективним. Тому при розробці системи інформаційно-аналітичного забезпечення важливо визначити мету та систему показників інформаційного моніторингу.

Розуміючи переваги розвитку як чинники, що забезпечують об'єкту пришвидшений у порівнянні з іншими перехід до більш досконалого стану ніж попередній, сформулюємо мету інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління у цій сфері. В ідеальній моделі ринкової економіки рушієм економічного розвитку є ринок, отже саме він визначає через закон попиту-пропозиції переваги об'єкту. Державне управління в залежності від політики, яка проводиться, може бути як каталізатором, так і стримувачем економічного розвитку. Другий варіант в силу домінування стереотипів необхідності забезпечення економічного зростання потребує окремого пояснення. Держава може проводити політику стримування економічного розвитку в умовах очікування так званого перегріву економіки, або монополізації і перерозподілу ресурсів у сферу псевдоінновацій [137, с.323]. Таким чином, державне управління розвитком переваг країни має забезпечити удосконалення чинників, які забезпечують перехід економічної системи до нового, більш досконалого рівня. Відповідно завданням інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління розвитком переваг є надання повної та своєчасної інформації щодо наявних та перспективних переваг країни у контексті актуальних трендів. У термінах теорії економічного розвитку завдання формулюється, як визначення точки відкриття інноваційної ніші [137, с.234].

За ознаками інновації, застосованими до діючих виробництв, можна знайти, що інноваційний процес відбувається в часі нерівномірно і нелінійно та охоплює цілий сектор економіки, при цьому відображається у вигляді пульсуючої хвилеподібної картини [137, с.232]. Умовою розкриття базисної

інновації як точки економічного розвитку та зростання є підвищення рентабельності інноваційного виробництва до такого рівня, який би забезпечував покриття їхніх витрат. Базисна інновація є нетрадиційним виробництвом для нижчого технологічного укладу через високу питому вартість капіталу. Ця висока вартість, поряд з очевидними позитивними якостями базисної інновації, робить її більше схожою на дорогу забавку і в цьому сенсі «екзотичною», ніж корисною для широкого використання. Не кожна інновація здатна розкрити інноваційну нішу, відповідно не кожна інновація здатна стати рушієм економічного розвитку та зростання. Отже, на держаному рівні управління економічним розвитком має зводитися до визначення механізмів формування базисної інновації, оцінки можливостей щодо її розвитку, розробки управлінських рішень щодо розвитку таких переваг країни, які в змозі забезпечити прискорення даного процесу. Для рішення завдань та розробки державно-управлінських рішень кожного з описаних напрямків використовується відповідна методологічна база, що представлено у таблиці 4.4.

Таблиця 4.4 Інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття державно-управлінських рішень з розвитку переваг

напрямок дослідження	методологічна база	державно-управлінське рішення
зміни зовнішнього середовища (основні тренди)	сценарне прогнозування	визначення, відкриття інноваційної ніші
бенчмаркінг	SWOT-аналіз	визначення переваг
прогноз впливу управлінських рішень	математичне моделювання за допомогою факторного аналізу	розробка інструментів державної політики з розвитку переваг

Світова фінансова криза 2008 року показала, що сталі математичні моделі, які використовувалися для економічного аналізу та прогнозу не в змозі стати базовими для розробки стратегії реагування на неї, тому більш ефективним методом є сценарне прогнозування [56, 83 с.24]. Прийняття рішень щодо майбутньої поведінки складних систем (таких як світова економічна система або економічна система країни) піддані зовнішнім впливам та обмеженням, тому для них характерні суттєві невизначеності даних, інформації, ризиків. Експертні судження та оцінки завжди мають

суб'єктивний характер, водночас щодо поведінки таких систем у майбутньому потрібно приймати конкретні рішення. Для прийняття державно-управлінських рішень щодо стратегії розвитку окремих сфер та галузей економіки, їх перспективності з точки зору глобального економічного розвитку важливо передбачити відкриття інноваційної ніші, що можливо тільки у вигляді набору сценаріїв. Методологія сценарного прогнозування доволі складна та трудомістка [83 с.24-47], проте купити результати застосування передбачення в аналогічних галузях в інших країнах і використовувати їх для себе не можливо.

Правильне визначення відкриття інноваційної ніші є досить вагомою перевагою для країни, проте важливим є визначення спроможності країни підхопити інноваційну хвилю, або країни-партнера для кооперації у її розвитку. Інакше, потрібно розробити інформаційно-аналітичне обґрунтування прийняття державно-управлінських рішень щодо наявних та потенційних переваг країни у проникненні до інноваційної ніші. Методологічною базою для забезпечення даного рішення є SWOT-аналіз. Інтегральне поєднання сценарного прогнозування та SWOT-аналізу забезпечить прийняття найбільш обґрунтованого рішення. Однак світова динаміка, протиріччя трендів під впливом яких розвивається глобальна економіка та залежність України від зовнішньої кон'юнктури вносять корективи до розроблених стратегій та рішень, що має враховувати алгоритм інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління (див. Рис.4.3.).

Зважаючи на те, що впровадження державно-управлінських рішень, їх вплив на економічну систему, отримання і оцінка результатів розірвані у часі, потребують залучення обмежених ресурсів, потрібно передбачити наслідки їх реалізації. Тому алгоритм інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття державно-управлінських рішень передбачає моделювання наслідків прийнятих рішень та можливу корекцію. Методологічною базою моделювання наслідків впровадження державно-управлінських рішень може слугувати сценарне прогнозування, проте у даному випадку використання факторного аналізу та теорії ігор дає більш точні результати [178, с. 451-460]. Факторний аналіз у даному випадку є менш трудомістким, ніж сценарне прогнозування, оскільки результати бенчмаркінгу визначають основні фактори для аналізу. Для оцінки ваги

факторів пропонується використання методу Делфі, або просте експертне опитування.

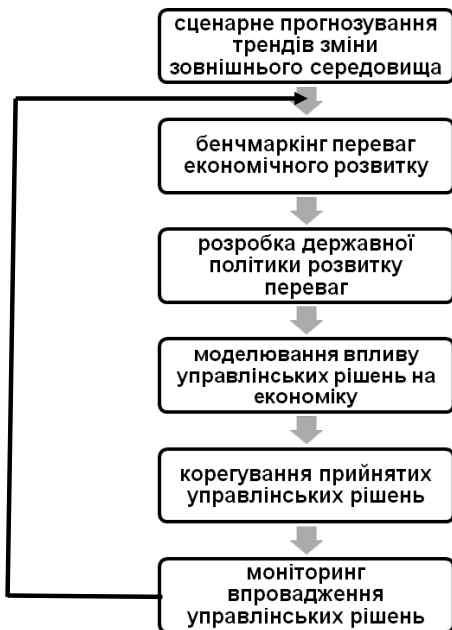

Рис. 4.3. Алгоритм інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття державно-управлінських рішень

Пропозиції щодо організації інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління наведено на Рис. 4.4. Оскільки методологічну базу було докладно розглянуто вище, зосередимося на визначенні «кінцевого продукту», або результату діяльності організаційних структур. Виходячи із завдань стимулювання економічного розвитку одним з завдань роботи торгово-економічних місій (ТЕМ) України за кордоном має бути інформаційний моніторинг, на базі якого Міністерство економічного розвитку та торгівлі України робить сценарне прогнозування трендів та можливості відкриття інноваційної ніші. Додатково до цього процесу можуть бути залучені на громадських засадах наукові консультанти, фахівці аналітичних відділів профільних міністерств, представники галузевих об'єднань. Набір розроблених сценаріїв розвитку має стати базою для розробки довготривалої програми економічного розвитку країни. Саме такий

підхід дозволить уникнути необ'єктивного визначення пріоритетних напрямків та галузей, як це було з наданням пільг металургії протягом 1996-2000р., що призвело до формування сировинної структури промисловості та низки антидемпінгових розслідувань.

Додатковим результатом використання запропонованої інформаційно-аналітичної системи розробки і прийняття державно-управлінських рішень є наукове обґрунтування за теорією переваг вектору розвитку зовнішньоекономічних відносин, що також через тривалі дискусії щодо доцільності проведення багатовекторної чи євроінтеграційної зовнішньоекономічної політики, або зосередження на євразійському векторі інтеграції є надзвичайно актуальним.

Запропонована інформаційно-аналітична система прийняття державно-управлінських рішень накладає певні правила і на бюджетні процедури. Державний бюджет за суттю є фінансовим забезпеченням реалізації державно-управлінських рішень протягом року [239]. Виходячи з цієї тези первинним щорічним документом є програма економічного розвитку, де визначено пріоритети розвитку і передбачено механізми їх фінансування (державне фінансування, державно-приватне партнерство, приватні інвестиції). У державному бюджеті автоматично мають бути заплановані витрати згідно з затвердженими заходами програми.

Успішна реалізація стратегічних управлінських рішень, які прийнято на центральному рівні, залежить від регіонального рівня, де вони перетворюються в площину соціального буття. Якість прийнятих управлінських рішень в системі органів влади як на центральному, так і на місцевому рівнях залежить від глибини розуміння ситуації, повноти отриманої інформації, належної її обробки, напрацювання альтернативних підходів до вирішення різних проблем. Владні структури мають активно реалізовувати всі надбані соціальні резерви, зокрема сприяти підвищенню ефективності управління на всіх рівнях державної влади, тому необхідно забезпечити, щоб увесь механізм працював справно і злагоджено без втрати ресурсів (часу, фінансів та інш.) чи інформації між його ланками.

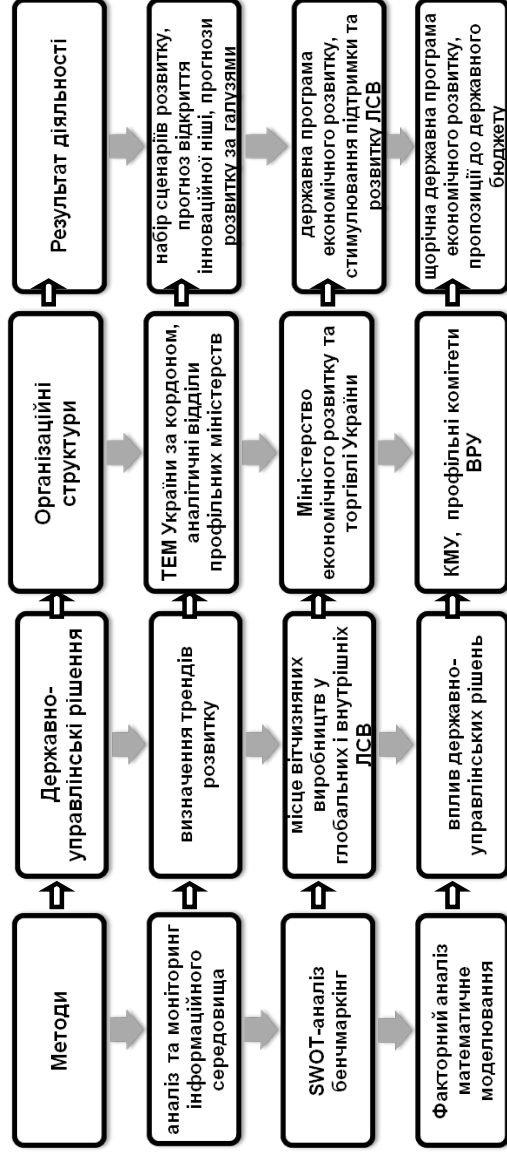

Рис. 4.4 Структурно-логічна схема інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління розвитком переваг країни⁶⁰

⁶⁰ Розроблено автором; ЛСВ – ланцюг створення вартості,

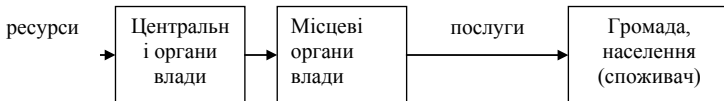
Однією із інноваційних методик, які дозволяють максимально ефективно використовувати інформацію для прийняття управлінських рішень, у сфері державного управління є логістичні підходи. Вони активно застосовуються у розвинених країнах, особливо у сфері муніципального управління, де виділилися окремий науково-практичний напрямок - City logistics. В Україні, не зважаючи на те, що логістичні концепції разом з маркетинговими сьогодні представляють два основних інструмента ефективного управління, такі підходи тільки почали розроблятися на теоретичному рівні. Саме вони забезпечують ефективність економічного господарювання: маркетинг – збільшення обсягів продажу, а логістика – зменшенню витрат і собівартості. Поєднання цих двох інструментів надзвичайно важливо у діяльності місцевих органів влади. За їх допомогою можна краще використовувати ті конкурентні переваги, які має кожний регіон, місто, селище.

Логістичні підходи та інструментарій застосовуються, як правило, для підвищення ефективності роботи виробництва та економії ресурсів. Наприкінці минулого століття концепції «ощадливого забезпечення» почали застосовувати і в сфері послуг. Під логістикою розуміють ефективне управління матеріальними та інформаційними потоками для досягнення поставлених цілей з оптимальними витратами всіх ресурсів. [272, с.6] Впровадження принципів логістичного менеджменту дозволяє економити до 10% оперативних витрат. Зважаючи на те, що органи влади постійно функціонують в умовах ресурсних обмежень, застосування логістичних методів є необхідним.

Стратегічною метою діяльності органів влади в Україні визначено забезпечення високих стандартів життя, більшість декларативних Програм діяльності Кабінету Міністрів України ставить у центр уваги людину та її розвиток [36, 44, 45]. Реалізація визначеної у Програмі мети не можлива без консолідації та ефективної взаємодії органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю. Зміцнення економічних основ місцевого самоврядування на сучасному етапі є одним з найважливіших чинників впровадження в життя Програми. Це можливо або шляхом зміцнення матеріально-технічної бази, забезпечення інноваційності її розвитку; або через підвищення ефективності муніципального управління, розробки інструментарію соціально-економічного управління адекватного

цілям функціонування і розвитку місцевого самоврядування і здатного сприяти становленню ринкових відносин у галузі місцевого самоврядування.

Світова практика державного управління довела, що тільки за постійної взаємодії та співпраці державних органів влади, органів місцевого самоврядування з користувачами послуг вони можуть якісно виконувати свої функції. Логістична система функціонування органів влади з точки зору кінцевого споживача (громадськості) може представлена на рис. 4.5.

Рис. 4.5 Логістична система функціонування органів влади

Фінансові, природні, людські ресурси потрапляють у розпорядження держави та використовуються для виконання покладених на неї функцій, передбачених Конституцією України. Європейська хартія місцевого самоврядування визначає місцеве самоврядування як право і спроможність місцевої влади (представників територіальної громади) здійснювати регулювання і управління суттєвою частиною державних справ, що належать до їхньої компетенції згідно із законодавством, в інтересах місцевого населення [112]. У вітчизняній науковій літературі місцеве самоврядування визначено як – система органів влади на місцях, за якої місцеві громади мають реальну можливість через різні форми самостійно, незалежно від держави розв’язувати проблеми, що стосуються організації їх життя.

Методично побудова логістичного ланцюга та аналіз робиться з останньої ланки, від споживача. Тому необхідно визначити, як організована і функціонує логістична система на місцевому рівні. Об’єктом логістики на місцевому рівні є потоки, що формуються, як у середині муніципального утворення, так і між ним і зовнішнім середовищем. Суб’єктом загального управління логістичною системою в муніципальному управлінні є органи місцевого самоврядування, які забезпечують стабільність і стійкість розвитку логістичної системи в умовах нестабільності зовнішнього середовища. В українській літературі основною метою муніципальної логістики визначено – задоволення потреб муніципального утворення в ресурсах з максимальною ефективністю [141, с.167]. Проте, якщо звернутися до самої концепції логістики та операційного менеджменту (Logistics and Supply Chain [273].), то

метою муніципальної логістики має бути задоволення потреб громади з максимальною ефективністю. Вже на цьому рівні закладається проблема різного бачення та розуміння філософії та ідеології впровадження логістичних концепцій у сферу муніципального управління.

Важливою складовою логістичної системи є зворотні інформаційні потоки. Жодна з функцій управління не може забезпечувати підтримку заданих параметрів системи без налагоджених і постійних потоків інформації. Розуміння управлінням природи інформації, її вміле застосування в практичній діяльності на сьогоднішній день є проблемою як теоретичного, так і практичного характеру. Тому суттєвим доповненням схеми на рис 4.5 має бути зворотній інформаційний потік, таким чином логістична система діяльності місцевих органів влади має вигляд рис. 4.6.

Рис. 4.6 Логістична система діяльності місцевих органів влади

Для аналізу ефективності функціонування логістичних каналів пропонується застосувати метод опитування та імітаційного моделювання. За кожним видом послуг, які надають місцеві органи влади провести опитування споживачів цих послуг і виявити «вузькі місця». Рух по ланцюжку надання послуг від споживача дозволить дослідити наявність не ефективного використання ресурсів. Таким чином будуть виявлені причини не досконалої роботи місцевих органів влади, і розроблені заходи щодо їх усунення.

Оскільки метою застосування логістичних підходів є підвищення ефективності діяльності місцевих органів влади, необхідно визначити, які критерії при цьому оцінюються. Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування визначається як відношення результативності їх діяльності до витрачених ресурсів. Критерії, які характеризують ефективність діяльності органів місцевого самоврядування можна розподілити за групами: загальна соціальна ефективність; загальна економічна ефективність (організація і функціонування муніципального утворення); ефективність

діяльності конкретних органів та посадових осіб. Наразі діяльність органів місцевої влади здійснюється за економічними показниками регіону [42, 43], однак за виключенням окремих напрямків, зокрема громадський моніторинг бюджетних процедур, землевідведення, відсутня система моніторингу діяльності місцевих рад. Виходячи із показників оцінки результатів діяльності органів місцевої влади однією з найважливіших функцій органів місцевого самоврядування є забезпечення ефективного розвитку підприємницьких структур.

Підприємництво є основою економічного розвитку муніципальних утворень, вирішення соціальних, екологічних та інших проблем. Органи місцевого самоврядування шляхом формування в містах комфортного підприємницького середовища, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та використання його потенціалу для вирішення економічних і соціальних проблем забезпечують соціально-економічний розвиток території. З іншого боку оцінка результативності діяльності органів місцевого самоврядування зводиться до визначення наближення показників економічного розвитку регіону до запланованих у Стратегії регіонального розвитку. Зазначимо, що методика, яка використовується зараз цього не враховує [42, 43].

Спираючись на підприємницькі структури, за активної взаємодії з громадськими організаціями та інституціями ринкової інфраструктури, органи місцевого самоврядування можуть реалізувати муніципальні інвестиційні проекти та програми, вирішувати першочергові проблеми муніципального розвитку, створювати умови для формування сприятливого підприємницького клімату, забезпечувати потреби територіальних громад. При інвестуванні того чи іншого проекту крім звичайних бізнес-оцінок провідну роль грає оцінка інвестиційного ризику регіону, який характеризується рівнем невизначеності прогнозу щодо одержання прибутку від інвестицій. У його структуру входять політична, економічна та соціальна складові. Протистояння різних гілок влади створює додаткові труднощі інвестору – неузгодженість та непорозуміння з органами місцевого самоврядування забирають додатковий час, кошти, ресурси, іноді життєво необхідний проект не реалізується через відсутність порозуміння на місцях.

Аналіз системи взаємодії органів місцевого самоврядування, населення та підприємств проведемо на прикладі будівництва сталепрокатного заводу у м. Біла Церква, Київської області. Підприємство «Євро Фінанси ЛТД» планує

збудувати у м. Біла Церква, Київської обл. сталепрокатний завод майбутнього, загальна сума інвестицій 600 млн. дол. США [67]. За попередніми оцінками будівництво заводу забезпечить надходження до місцевого бюджету понад 23 млн. грн. та до державного бюджету – понад 400 млн. грн., створить в регіоні близько 5 тис. нових робочих місць[67]. За підтримкою будівництва підприємство «Євро Фінанси ЛТД» звернулося до Київської обласної державної адміністрації, де її і отримало. Проте місцева громада виступила проти будівництва. Для порозуміння між підприємцями та населенням місцеві органи влади організовували упродовж року цілу низку інформаційних заходів: круглі столи, прес-конференції та забезпечили роботу громадської приймальні, де консультували з питань діяльності комбінату екологи і економісти. Після проведення такої роз'яснювальної роботи, конфлікти та протидія будівництву з боку громадськості припинилася. У наведеному прикладі консолідація дій місцевих органів влади та підприємств сприяла вирішенню важливого для регіону питання.

Схема процесів, які виникли в описаній вище ситуації представлено на рис. 4.7. Таким чином, муніципалітети малого і середнього рівня (які у розпорядженні мають не великий бюджет), за допомогою інформаційного ресурсу, політичної підтримки, виділення земельної ділянки та інш. можуть зацікавити крупного виробника розташувати на власній території виробництво. Це допоможе вирішити цілу низку економічних проблем регіону без залучення фінансування з бюджету.

Рис. 4.7 Схема процесів консолідованої роботи місцевих органів влади і підприємств

Місцеві органи влади задля забезпечення соціально-економічного розвитку регіону мають використовувати потенціал бізнес-структур, що розташовані на їх території. Сьогодні в українському суспільстві спостерігається зміна парадигми підприємництва у напрямку від чіткої фінансової орієнтації до соціальної відповідальності. Не зважаючи на відносно недавнє існування в Україні ринкової економіки, в країні вже сформувався прошарок споживачів, які пов'язують свої купівельні уподобання передусім з репутацією компанії. Отже, успіх компанії сьогодні в значній мірі залежить від її позитивної корпоративної репутації для різних цільових аудиторій, для формування якої компанія має прийняти на себе права та обов'язки громадянина суспільства, що в першу чергу передбачає надання посильної допомоги у вирішенні нагальних проблем суспільства.

Місцеві органи влади та підприємницькі структури консолідувавши власні дії можуть вирішити в регіоні нагальні соціальні проблеми. Сфери життєдіяльності, що потребують підтримки з боку бізнес-структур: допомога дітям інвалідам – 69%; допомога інвалідам, престарілим, знедоленим – 60%, охорона здоров'я – 58%; освіта – 50%; екологія – 39%; наука – 30%; культура, мистецтво – 22% [129, с. 19]. Експерти перераховують цілу низку факторів, що стримують розвиток соціальної відповідальності підприємництва в Україні, серед яких відсутність регіонального закону про благодійництво; велику кількість прохань при обмеженості ресурсів для благодійності; відсутність системи та стратегії проведення соціальних проєктів; відсутність системи інформування суспільства про соціальні і благодійні проєкти, про інвесторів соціальних програм та системи оцінки суспільством результатів соціальних програм бізнесу. Ефективна діяльність місцевих органів влади, побудова діалогу між місцевими органами влади та підприємцями може повністю вирішити зазначені проблеми.

У разі якщо місцеві органи влади самостійно запровадять у регіоні додатковий благодійний внесок чи соціальний збір, підприємці регіону це сприймуть негативно. Проте можлива інша схема побудови системної соціальної роботи у регіоні. Схема процесів взаємодії місцевих органів влади та підприємницьких структур для проведення в регіоні соціальних проєктів може бути побудована наступним чином. Місцеві органи влади збирають інформацію по регіону про необхідну соціальну підтримку чи допомогу, на підставі цієї інформації розробляють стратегію проведення соціальних проєктів, яка потім поширюється серед підприємців (видається у довіднику,

презентується на веб-сторінці, у вигляді вебінарів, тощо). Підприємницькі структури отримують таку інформацію і, в залежності від власної стратегії та можливості, обирають самостійно окремий проект, або приймають участь у загальному проекті. Перевагою такого підходу до проведення соціальних проектів у регіоні є у першу чергу адресність та конкретність, цільове спрямування допомоги.

Підсумовуючи зазначимо, що за теорією переваг інформаційно-аналітичне забезпечення державного управління може розглядатися у статичі або динаміці. У статичі інформаційно-аналітичне забезпечення утворює простір за аспектами «функціонування» - «організація» - «зв'язок». Аспект «функціонування» інформаційно-аналітичного забезпечення відповідає технології розвитку і визначає рівень ведення бізнесу. Недорозвиненість інформаційно-аналітичної інфраструктури стримує економічний розвиток, звужує внутрішній ринок і змушує виробників переходити на зовнішні ринки, в результаті чого з'являються розриви за аспектом «зв'язок». В Україні високі темпи поширення інформаційно-комунікаційних технологій вказують на недостатню насиченість цього аспекту. Бюрократичні процедури гальмують розвиток державного регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення, що проявляється у недосконалості механізмів державного управління. Отже, аспект «організація» описується механізмами державного управління. Узгодження аспектів «функціонування» і «організація» відбувається через аспект «зв'язок», або через наукові розробки. Прикладом використання описаної моделі слугує описаний вище механізм державного стимулювання економічного розвитку в Фінляндії через розбудову простору «бізнес-держава-наука». В теорії переваг для забезпечення економічного розвитку державне управління повинно бути зосереджено на розбудові простору за аспектами «функціонування» - «організація» - «зв'язок» по моделі «бізнес» - «держава» - «наука». Розвиток такого простору на місцевому рівні стає динамічним стимулятором зростання економіки регіону.

Висновки

Глобальний економічний простір як системне середовище функціонування окремих країн та прийняття управлінських рішень для розуміння природи його впливу може бути представленим за вимірами «організації», «функціонування», «зв'язку», які узгоджуються один з одним системою управління. Аспект «організація» описує стабільність і характеризується інструментами, які надають стабільність системі (система державного управління). Аспект «організація» - це безпосередньо механізми та правила взаємодії окремих елементів системи чи підсистеми, наприклад, закони, традиції, фінансові відносини, тощо. Аспект «функціонування» характеризує трансформаційні процеси у системі, показує як і яким чином система діє і характеризується продуктивністю (ВВП на душу населення). Аспект «зв'язок» описує зв'язок окремих систем з іншими, та з глобальним простором, характеризується споживанням (енергії, інформації та інш.). Система управління, як точка координат слугує для структуризації системи та забезпечення її стійкості. Властивості глобального економічного простору проявляються у його впливі на національні системи державного управління; пропозиції стандартизованого набору рішень; нівелюванні державних кордонів (як межі здійснення державного управління), тощо. Віртуальним дуалом глобального економічного простору є всесвітня мережа Інтернет, де його властивості посилюються. Кожна країна є окремою підсистемою глобального простору, тому аналогічно може бути представлена за аспектами «організації», «функціонування», «зв'язку». Введена система координат дає можливість структурно розглянути процеси державного управління економічним розвитком окремих країн, у роботі досліджується динаміка означених процесів в Україні.

Проблеми забезпечення стабільного економічного розвитку країни протягом тривалого часового періоду цікавлять вітчизняних та іноземних науковців. Якщо на початку наукові дослідження здійснювалися з метою забезпечення ефективного виробництва суспільних товарів і обмежувалися методиками економічної теорії (Туга-Барановський М., Шумпетер Й, та інш.), то зараз постають більш глибокі дослідницькі питання, що виводить творчій пошук на міждисциплінарний рівень. Конкретизація категоріального апарату даного дослідження відбувалася через розуміння еволюції наукової думки щодо ознак і критеріїв забезпечення економічного розвитку. Наразі

економічний розвиток розуміємо як процес удосконалення якості економічної системи внаслідок синергетичної дії механізмів державного управління і використання переваг глобального простору. У введених вимірах економічний розвиток країни є розширенням впливу її економічної системи або удосконалення структури, тому вимірюється за активізацією аспекту «функціонування» та «організація». Економічний розвиток за аспектом «зв'язок» визначає природу включення підсистеми як структурного елемента до глобального економічного простору, тобто інтеграція. Відбуватися інтеграційні процеси можуть за компенсаторним механізмом саморегуляції системи, або за надлишковим, саме це і визначає подальший напрямок розвитку економічної підсистеми у комплексному інтегральному утворенні. Виходячи із описаного теоретичного розуміння інтеграційних процесів і механізмів державного управління було проаналізовано зовнішньоекономічні вектори розвитку України.

Представлення окремої країни як підсистеми глобального економічного простору через аспекти: «функціонування», «організація», «зв'язок» визначило, що державне управління економічним розвитком країни здійснюється за аспектом організація. Проте за аспектом «зв'язок» внаслідок об'єктивної необхідності функціонування у глобальному економічному просторі виникають обмеження прийнятих державно-управлінських рішень з боку міжнародних організацій, угруповань, інших країн, транснаціональних компаній.

Парадигмальний аналіз теоретичного доробку однозначно вказує на рушії, застереження, лещата та індикатори економічного розвитку країни у глобальному економічному просторі. Виявляється, що загальноприйняті звичні інструменти державного управління економічним розвитком: залучення іноземних інвестицій та державна підтримка бізнесу не завжди призводять до очікуваного удосконалення. Методики оцінки конкурентоспроможності країни дають можливість визначити ієрархію пріоритетів державного впливу на економічний розвиток. Представлення отриманих результатів у матричній формі сформувало багатовимірне поле переваг. Дискретування аспектів «функціонування», «організація», «зв'язок» у поєднанні з факторним аналізом дають можливість змодельовати роботу механізмів державного управління економічним розвитком, що і стало базовими положеннями теорії переваг.

Практичне використання теорії переваг показано у дослідженні механізмів державного управління економічним розвитком України. Визначені переваги України у глобальному економічному просторі було класифіковано за вимірами «функціонування», «організація», «зв'язок», поряд з тими, що стали вже традиційними (виробництво металургійної продукції, географічне розташування, розвиток харчової промисловості), було вказано на недосконалість механізмів державного управління за окремими напрямками. Наприклад, поширення в економічній системі країни іноземних валют суттєво обмежує її керованість механізмами державного управління. З моменту набуття незалежності в Україні активно експлуатується державна підтримка (переважно фінансова), у якості інструменту державного управління економічним розвитком. У роботі значну увагу було приділено аналізу його результативності, а саме показано, що за покращенням окремих показників економічного розвитку (зростання ВВП, темпів надходження іноземних інвестицій, тощо), може приховуватися консервація структури економіки. Було зазначено, що при наданні державної підтримки формується утриманська спрямованість бізнесу та викривлюється поле конкуренції, де конкурентна боротьба розгортається не за споживача, а за право отримувати преференції та підтримку, що знижує якість, збільшує адміністративні витрати та в результаті призводить до деградації, а не до економічного розвитку. Участь країни у СОТ, ЄС, СЕП, тощо ставить певні стандарти та обмеження щодо надання державної підтримки, яка є традиційно найбільш проблемним моментом при узгодженні інтересів між учасниками.

Еволюція механізмів державного управління економічним розвитком від набуття Україною свідчить про доволі не простий шлях їх розбудови, який можна поділити на три етапи: формування державних інститутів; розуміння необхідності впровадження стратегічного мислення; період політичних циклів. Однак аналіз сучасної роботи державного механізму управління економічним розвитком показує низьку його результативність, що на інституціональному рівні пов'язано з дублюванням функцій, незадовільною ресурсною базою, тощо. Частковому вирішенню окремих проблем сприяло проведення адміністративної реформи наприкінці 2010 року, проте її вплив був більше косметичний. На низьку результативність функціонування механізму державного управління економічним розвитком вказує порівняльний аналіз макроекономічних показників та відповідних

показників державних програм. Більшість із визначених у державних стратегічних документах цілей до сих пір залишається не реалізованими.

Використовуючи гіпотезу системної побудови та ієрархії управлінських процесів у категоріях теорії переваг розглянуто особливості державного управління регіональним розвитком. Подальше ґрунтовне дослідження еволюції регіональної економічної політики, яка проводилася в Україні за період незалежності виявила системні помилки та не можливість забезпечити економічний розвиток регіонів. Найбільшою проблемою залишаються критичні диспропорції економічного розвитку між регіонами, що призводить до проблем з ресурсним забезпеченням усіх сфер господарювання (формування місцевих бюджетів, їх дотаційність, високий процент безробіття, концентрація громадян у великих містах, тощо). Було запропоновано замінити політику вирівнювання економічного розвитку регіонів на політику формування полюсів зростання та агломерацій, які в подальшому стають базою для розвитку кластерів. Зазначимо, що українське законодавство у сфері регіонального розвитку містить у собі фрагментарні пригадування та норми для розвитку кластерів. Тривалий час вільні економічні зони та території зі спеціальним режимом оподаткування, які створювалися протягом 1992 – 2004р., розглядалися як потужні точки зростання, однак активізації динаміки інвестиційних процесів не спостерігалось.

Порівняльний аналіз системних стратегічних нормативно-правових документів у сфері управління економічним розвитком України на державному і регіональному рівні, а також програм соціально-економічного розвитку країни та бюджетний аналіз ресурсного забезпечення їх реалізації показав їх різновекторність. Проведене дослідження зовнішньоторговельного балансу, надходження інвестицій та регіонального розвитку показало обмеженість внутрішніх ланцюгів створення вартості та коопераційних бізнес-відносин між регіонами. В результаті було сформульовано інноваційну платформу розвитку державно-приватного міжрегіонального бізнес-партнерства за моделлю 4 «І».

Розуміння процесів та чинників управління економічним розвитком на глобальному, державному та регіональному рівнях дало можливість класифікувати моделі-підходи державного управління з використанням математичного апарату теорії гри (гра з природою); факторного аналізу та ланцюгів створення вартості. Це дало змогу запропонувати метод

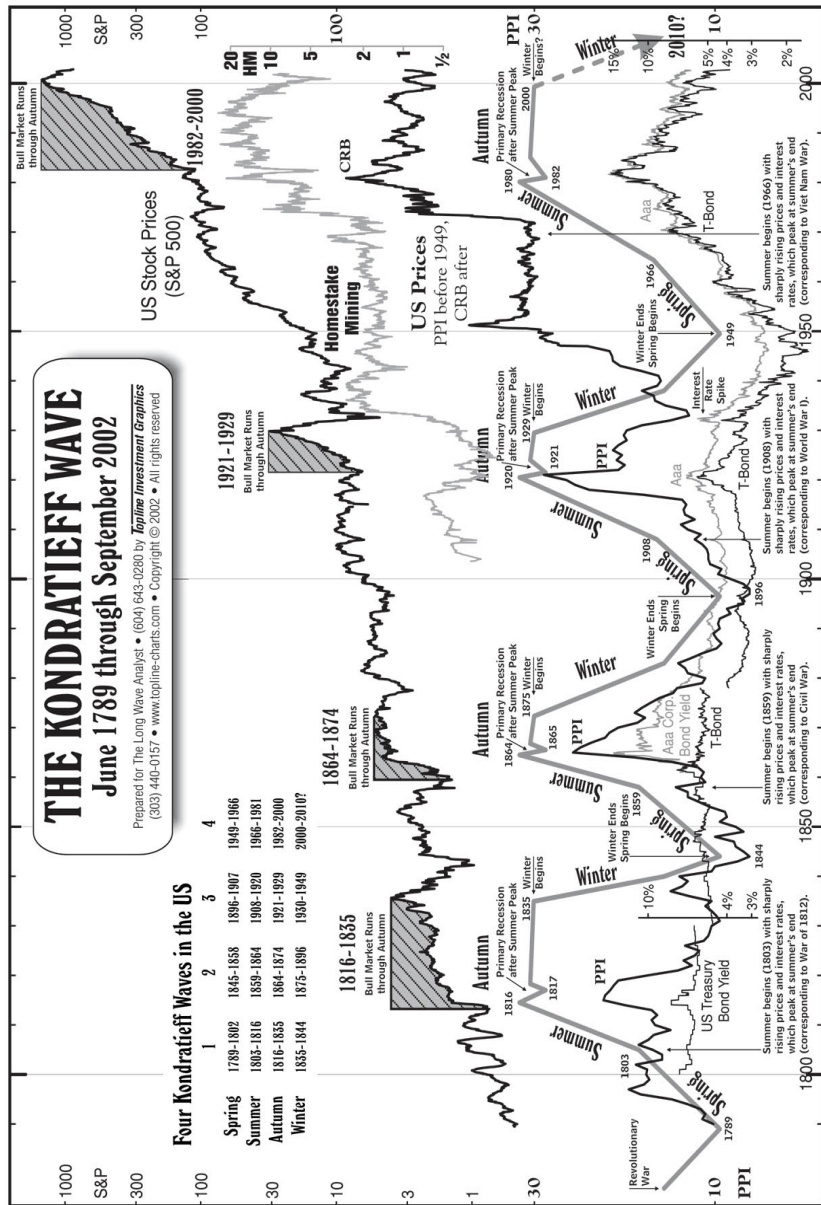
обґрунтування, прийняття та оцінки результатів державно-управлінських рішень у сфері державного управління економічним розвитком країни на базі побудованих моделей в залежності від рівня управління. При побудові моделей обґрунтовано критерії, обмеження, індикатори та припущення, що дало змогу системно врахувати особливості рішень, які приймаються на кожному з рівнів та забезпечити їх узгодження. Комплексне застосування запропонованих моделей сприяє підвищенню рівня об'єктивності, гнучкості та ефективності формуванню адміністративно-правових рішень у цій сфері. Запропоновані теоретико-прикладні положення є універсальними і, за умов введення відповідних припущень, можуть бути використаними поза межами України.

Окрему увагу було приділено інформаційно-аналітичному забезпеченню державно-управлінських процесів щодо економічного розвитку, оскільки на сучасному етапі цей чинник стає визначальним. Існуюча система інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття державно-управлінських рішень зорієнтована на надання статистичної інформації за минулі періоди, проте стрімка зміна світової кон'юнктури потребує швидкого прийняття рішень. У сучасних умовах мають змінитися функції та завдання усієї системи інформаційно-аналітичного забезпечення. Функціонально цей інститут має займатися науковим передбаченням, або прогнозуванням векторів розвитку, відкриття інноваційної ніші, виходячи з чого і повинна розроблятися система державного управління економікою країни та розвитку її переваг. Оскільки розкриття інноваційної ніші має нелінійні залежності, то пропонується використовувати для вирішення даної задачі методи сценарного прогнозування.

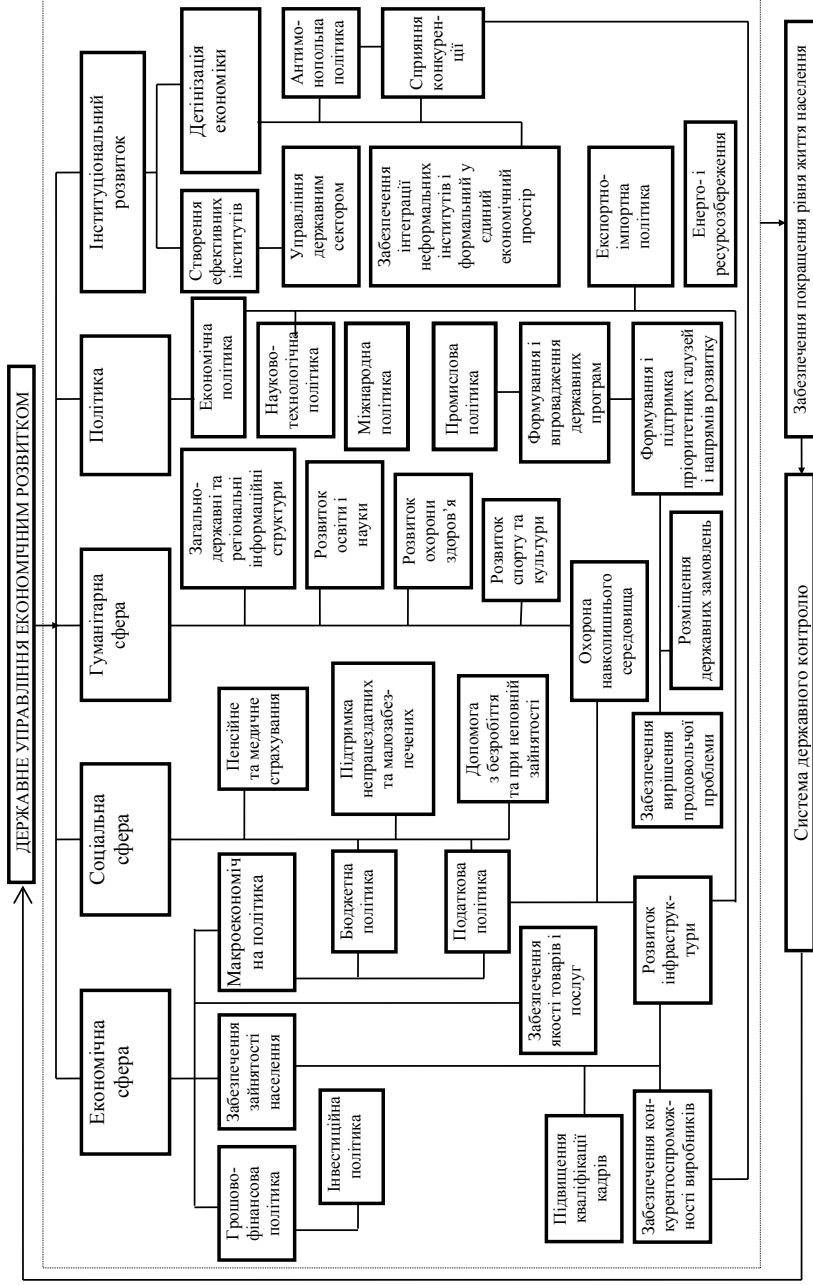
Виходячи із дуальності глобального економічного простору, його органічного поширення у віртуальний простір, дане дослідження було би не повним без висвітлення віртуальних механізмів управління економічним розвитком країни. Частково механізми і принципи державного управління економічним розвитком у віртуальному просторі розглядаються у першому та четвертому розділах. Проте, в межах поставленого дослідницького завдання більш ґрунтовний його опис і викладення значно б переобтяжувало сприйняття і порушувало би структурну логіку цього матеріалу, отже окреслена проблематика залишається для подальших наукових розвідок.

ДОДАТКИ

Додаток Б Функції державного управління економічним розвитком

Додаток В Розподіл функцій та повноважень у сфері економічної політики між найвищими державними органами

Державний інститут	Верховна Рада України (ВРУ)	Президент України	Кабінет Міністрів України (КМУ)
Положення Конституції	Стаття 85	Стаття 106	Стаття 113, 116
Повноваження та функціональні обов'язки у сфері економічної політики	- затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання; - визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; - затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; - заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України; - розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності КМУ; - здійснення контролю за діяльністю КМУ відповідно до цієї Конституції та закону; - затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням.	- звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до ВРУ про внутрішнє і зовнішнє становище України; - підписує закони, прийняті ВРУ; - має право вето щодо прийнятих ВРУ законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд ВРУ	- є вищим органом у системі органів виконавчої влади. - відповідає перед Президентом України і ВРУ, підконтрольний і підзвітний ВРУ у межах, передбачених цією Конституцією. - забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; - забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; - розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; - забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності, здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону; - розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого ВРУ Державного бюджету України, подає ВРУ звіт про його виконання; - організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митні справи.

Додаток Г Розподіл функцій між інститутами механізму державного управління економічним розвитком у глобальному просторі⁶¹

Верховна Рада України		Національний банк України		Президент України		Кабінет Міністрів України (КМУ)	
Комітет ВРУ з питань європейської інтеграції		2		3		Міністерство закордонних справ України	
1		2		3		4	
- участь України в міжнародних інтеграційних процесах, пов'язаних з діяльністю ЄС, СОТ, НАТО; - адаптація українського законодавства до законодавства ЄС, забезпечення його відповідності зобов'язанням України у рамках Ради Європи, нормам принципам СОТ; - оцінка відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції; - державна політика у сфері європейської інтеграції; - забезпечення міжпарламентських зв'язків у рамках співробітництва України з ЄС, Західноєвропейським Союзом, НАТО; - координація програм технічної допомоги ЄС Верховній Раді України та спеціальних навчальних програм; - надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України з ЄС та його державами-членами (ратифікація, присилання до міжнародного договору, прийняття тексту міжнародного договору), денонсація зазначених міжнародних договорів України; - транскордонне та міжрегіональне співробітництво з країнами ЄС		- представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків; - здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій		- представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; - приймає рішення про визнання іноземних держав; - призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав		- сприяє розширенню політичних, економічних та інших зв'язків України з іноземними державами і міжнародними організаціями; - вносить у встановленому порядку пропозиції щодо укладення міжнародних договорів України, припинення, зупинення їхньої дії, в тому числі разом з іншими центральними органами виконавчої влади, а також погоджує подання таких пропозицій; - бере участь у приведенні національного законодавства України у відповідність з її міжнародними зобов'язаннями та міжнародно-правовими нормами; - забезпечує підтримання дипломатичних відносин з іноземними державами, представництво України у міжнародних організаціях, органах; сприяє діяльності іноземних дипломатичних представництв та консульських установ, представництв міжнародних організацій в Україні	

⁶¹ Складено за чинними нормативно-правовими документами

Додаток Г Розподіл функцій між інститутами механізму державного управління економічним розвитком у глобальному просторі (Продовження)

Комітет Верховної Ради України у закордонних справах	2	3	Міністерство економіки України
1 - законодавче забезпечення зовнішньополітичної діяльності України; - зовнішні зносини, у тому числі щодо участі України у діяльності міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ, Рада Європи, Організація Чорноморського економічного співробітництва, Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ та інш.; - транскордонного та міжрегіонального співробітництва (крім транскордонного та міжрегіонального співробітництва з країнами ЄС; - надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України, денонсація міжнародних договорів України (крім міжнародних договорів України з ЄС та його державами-членами; - співробітництва Верховної Ради України з парламентами зарубіжних держав; - співробітництва Верховної Ради України з парламентськими органами міжнародних організацій; - проведення консультацій щодо кандидатів, які призначаються на посади глав дипломатичних представництв України в інших державах та при міжнародних організаціях.			4 - реалізація в межах своїх повноважень державної політики з питань економічного і соціального співробітництва України з ЄС та координації діяльності органів виконавчої влади із зазначених питань; - реалізація в межах своїх повноважень єдиної зовнішньоекономічної політики, політики інтеграції економіки України у світову економіку, співробітництва із СОТ та вступу України до цієї організації; - реалізація державної політики у сфері співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, відповідними міжнародними, у тому числі регіональними, організаціями; - реалізація державної політики у сфері співробітництва з державами-донорами та міжнародними організаціями з питань залучення міжнародної технічної допомоги

Додаток Д Еволюція пріоритетів економічного розвитку України

Назва офіційного документу	Інформація щодо розгляду ВРУ	Пріоритети розвитку	Основні індикатори економічного розвитку країни
1	2	3	4
Програма діяльності Кабінету Міністрів України від 11.10.1995р.	схвалено постановою ВРУ 11.10.1995р. № 373/95 ВР	відродження вітчизняного виробництва, зменшення інфляції, стабілізація економіки	зростання ВВП, темпи інфляції, зростання інвестицій
Програма діяльності Кабінету Міністрів України від 15.10.1996р.	схвалено постановою ВРУ 15.10.1996р. № 412/96 ВР	відродження вітчизняного виробництва, поглиблення реформування економічних відносин та організаційне забезпечення економічної трансформації, з метою досягнення позитивних зрушень у поліпшенні добробуту населення	зростання виробництва, зростання експорту, зростання інвестицій
Програма діяльності Кабінету Міністрів України Пустовойтенко В.П.	не затверджена ВРУ	відродження промислового виробництва, приватизація, структурне реформування народного господарства	зростання ВВП, обсяги виробленої продукції, інфляція
Програма економічного і соціального розвитку «Україна 2010»	подано до ВРУ, проте розглядалась	структурна перебудова промислового сектору економіки, приватизація,	зростання ВВП, обсяги виробленої продукції, інфляція
Повеління Президента України до ВРУ «Україна: поступ и XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 роки»	розглянуто ВРУ 23.02.2000	державність, добробут населення, набуття статусу асоційованого члена ЄС, адміністративна реформа	темпи зростання ВВП
Програма «Реформи заради добробуту»	схвалено постановою ВРУ 06.04.2000р. № 1618-III	прискорене проведення реформ, соціальна захищеність, економічне зростання, піднесення добробуту громадян до європейського рівня	динаміка ВВП, дохідів населення, зниження рівня безробіття
Повеління Президента України до ВРУ «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002-2011 роки»	розглянуто ВРУ 30.04.2002	Стратегією було визначено основні стратегічні пріоритети для України на 2004-2015 рр., серед яких: створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі, забезпечення сталого економічного розвитку, утвердження інноваційної моделі розвитку, соціальна переорієнтація економічної політики.	Колікатенські критерії

Додаток Д Еволюція пріоритетів економічного розвитку України (продовження)

1	2	3	4
Програми діяльності Кабінету Міністрів України від 05.06.2002р.	11.07.2002р. прийнято ВРУ до відома	досягнення Україною економічного і соціального розвитку та демократії шляхом проведення реформ та організації продуктивної праці	темпів приросту ВВП не менш як 6 %; поглиблення соціальної орієнтації економічного розвитку; середньорічні темпи зростання реальної заробітної плати 12%; працевлаштування близько 800 тис. і залучення до громадських робіт не менш як 300 тис. незайнятих громадян; перехід до низької інфляційної моделі функціонування економіки; прискорення структурних змін в економіці, подолання її сировинної орієнтації, зниження податкового навантаження, підвищення інвестиційної активності
Програма «Відкритість, дієвість, результативність» від 17.03.2003р.	схвалено постановою ВРУ 17.04.2003р.	підвищення якості життя і свобод громадян, забезпечення прав і свобод громадян, створення можливостей для вільного розвитку особистості на основі сталого економічного зростання. Наближення до Європейських стандартів в усіх сферах суспільного життя та майбутнього членства України в Європейському Союзі.	виведення економіки на траєкторію сталого зростання, зростання ВВП у 2003 р. на 5-6 %, у 2004 р. близько 8%, частка валового нагромадження основного капіталу у структурі ВВП збільшиться у 2004 р. до 22%; збільшення обсягів експорту товарів та послуг становитиме у 2003-2004 р. близько 5%; чистий приріст прямих іноземних інвестицій у 2003-2004 р. очікується на рівні 1 млрд. доларів США щороку; зростання реальної заробітної плати у 2003-2004 р. в середньому на 12-15%; збереження низьких темпів інфляції та забезпечення стабільності національної валюти.

Додаток Д Еволюція пріоритетів економічного розвитку України (продовження)

1	2	3	4
Програма «Послдовність, ефективність, відповідальність» від 12.03.2004р.	схвалено постановою ВРУ 16.03.2004р., скасовано 01.12.2004р.	значче підвищення рівня державних соціальних стандартів та зниження рівня бідності	динамічний розвиток реального сектору економіки, прогресивні зрушення у його структурі, розширення внутрішнього ринку, підвищення ефективності та конкурентоспроможності національної економіки, створення умов для сталого економічного зростання на базі інноваційного оновлення, підвищення конкурентоспроможності виробництва, розвиток економіки, що базується на знаннях, забезпечення приросту ВВП на 9,5%, зростання реальної заробітної плати не менш як на 15%; забезпечення працевлаштування у 2004 р. не менш як 880 тис. осіб, залучення до оплачуваних громадських робіт не менш як 370 тис. осіб; створення у 2004 році не менш як 600 тис. робочих місць; послабити залежність від впливу світової кон'юнктури, зберегти високі темпи приросту обсягів експорту товарів та послуг на рівні 10-12% та забезпечити зростання інвестиційної складової імпорту; щорічний приріст прямих іноземних інвестицій на рівні 1,3 - 1,5 млрд. доларів США.
Програма «Назустріч людям» від 04.02.2005р.	схвалено постановою ВРУ 04.02.2005р.	досягнення нової якості життя громадян, запровадження соціальних, економічних та демократичних європейських стандартів життєдіяльності людини, суспільства та держави.	щорічне зростання реальної заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат, забезпечення громадян якісними медичними, освітніми та культурними послугами.

Додаток Д Еволюція пріоритетів економічного розвитку України (продовження)

1	2	3	4
Основні напрями урядової політики в економічній і соціальній сфері на 2006р.	затверджено Постановою КМУ від 20.01.2006р.	інтеграція України до ЄС, вступ до СОТ, забезпечення досягнення цілей розвитку, проголошених Декларацією тисячоліття ООН. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки, збереження соціальної спрямованості економічного зростання	зростання ВВП, підвищення рейтингу конкурентоспроможності
Програма «Єдність, конкурентоспроможність, нова якість життя («Конкурентна Україна»)	не схвалено ВРУ	структурна трансформація промислового сектору та експорту, пришвидшене зростання, проведення реформ	зростання ВВП, підвищення рейтингу конкурентоспроможності
Проект стратегії економічного і соціального розвитку України на 2007-2011 роки»	не схвалено ВРУ	забезпечення високого рівня життя населення, розвиток внутрішнього ринку	зростання ВВП, рівня надходження іноземних інвестицій, зміна структури експорту на продукцію з більшою часткою доданої вартості
Програма «Український прорив для людей, а не для політиків» від 16.01.2008р	не схвалено ВРУ	пріоритетом державної політики має бути забезпечення реалізації прав і свобод людини	створення конкурентоспроможних виробництв у промисловості України, трансферу технологій та інноваційної діяльності, забезпечення зростання доходів та збільшення частки оплати праці у структурі собівартості на основі зростання продуктивності праці; забезпечення створення умов для реалізації людського потенціалу нації відповідно до європейських стандартів.
Програма «Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток» від 20.12.2008р.	не схвалено ВРУ	подолання негативних впливів світової фінансової кризи, відновлювання виробництва та експорту	стабілізація та зростання ВВП, забезпечення стабільного обмінного курсу гривні по відношенню до долара та євро
Звернення Президента до українського народу 03.06.2010р.		стійке економічне зростання, модернізація промисловості та розвиток інноваційної сфери	зростання ВВП, обсяги інвестицій

Додаток Є Вплив програм діяльності Кабінету Міністрів України на макроекономіку

Індекс споживч.	Індекс пром.-прод.	Індекс мунд.-гпр.	ВВП, млрд. грн.	Інформація
180	-12,0	5452 ⁶⁴	11.10.95р. виконання 1995-1996р., БРУ схвалено	1995
39,7	-5,1	81,5	15.10.96р. виконання 1996-2000р. БРУ схвалено	1996 ⁶²
10,1	-0,3	93,4	БРУ схвалено	1997
20,2	-1,0	102,6	Програма на основі звернення Президента до БРУ, не схвалено БРУ	1998
19,2	4,0	130,4	«Україна 2010», подана 13.04.1999р., БРУ не розглядалася	1999
25,8	12,4	170,1	23.03.00р. «Реформи заради добробуту» виконання 2000-2004р., схвалено БРУ	2000
6,1	14,2	204,2	схвалено БРУ	2001
-0,6	7,0	225,8	05.06.02 Програма на основі послання Президента до БРУ, БРУ не затверд.	2002
8,2	15,7	264,2	17.03.03. «Відкритість, дієвість, результативність», на основі послання Президента, виконання 2003-2004р. БРУ схвалено	2003
12,3	12,5	345,9	01.12.04 «Лісолюбивість, Ефективність, Відповідальність» схвалено БРУ, потім скасовано	2004
10,3	3,1	441,5	04.02.05 «Назустріч людям», схвалено БРУ, терміни виконання не визначено	2005
11,6	6,2	544,2	20.01.06 Основні напрямки урядування в економічній та соціальній сфері виконання 2006р., БРУ схвалено	2006
16,6	7,6	720,7	«Конкурентна Україна», «Корупція в Україні», «Цінність, конкурентоспроможність, нова якість життя соціального розвитку України на 2007-2011р», не схвалено БРУ	2007
22,3	-12,8	948,1	16.01.08, «Український пропис: для людей, а не для політики», терміни виконання не визначено, 20.12.08 «Положення впливу збитової фінансово-економічної кризи та послідовний розвиток» виконання 2009р., не схвалено БРУ	2008
12,3	-16,7	914,7	20.12.08 «Положення впливу збитової фінансово-економічної кризи та послідовний розвиток» виконання 2009р., не схвалено БРУ	2009
9,4	20,9	1094,6	22.03.10 Програма економічного і соціального розвитку на 2010р. ⁶³	2010

⁶² Введення гривні

Доведення сировини

⁶⁴ В карбованцах

Додаток Є Вплив програм діяльності Кабінету Міністрів України на макроекономічні показники розвитку економіки (продовження)

Обмінний курс грн./\$	Диф./проф. зв. бюдж.	Витр. звед. бюдж. %ВВП	Дох. звед. бюдж. %ВВП	Серед. зар. Платв. грн.	Рік
147,5	-6,6	44,6	38,0	7342	1995
1,9	-4,8	41,9	37,1	126	1996 ⁶⁵
1,9	-6,7	36,7	30,1	143	1997
3,4	-2,2	30,4	28,2	153	1998
5,1	-1,5	26,7	25,2	178	1999
5,4	0,6	28,3	28,9	230	2000
5,3	-0,3	27,2	26,9	311	2001
5,3	0,7	26,7	27,4	376	2002
5,3	-0,2	28,4	28,5	462	2003
5,3	-3,4	29,7	26,3	590	2004
5,1	-1,8	32,2	30,4	806	2005
5,1	-0,7	32,3	31,6	1041	2006
5,1	-1,1	31,6	30,5	1351	2007
5,3	-1,5	32,9	31,4	1806	2008
7,8	-4,1	33,7	29,9	1906	2009
7,96	-5,9	34,5	28,7	2239	2010

Додаток Ж Основні законодавчі й нормативно-правові акти, які регулюють економічний розвиток регіонів.

Документ	Набрана чинності
Засадничі документи	
Закон України № 2673-ХІІ від 13.10.1992р. «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»	1992
Постанова Президії Верховної Ради України від 04.03.1996 № 131/96-ІІВ «Про проект Концепції державної регіональної економічної політики»	1996
Указ Президента України від 25.05.2001 № 341/2001 «Про Концепцію державної регіональної політики»	2001
Закон України від 07.02.2002 № 3059-ІІІ «Про Генеральну схему планування території України»	2002
Постанова Верховної Ради України від 15.05.2003 № 782-ІV «Щодо стану та перспективи депресивних регіонів, міст та селищ України»	2003
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 № 208-р «Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання»	2004
Закон України від 08.09.2005 № 2850-ІV «Про стимулювання розвитку регіонів»	2005
Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»	2006
Закон України від 21.04.2011 № 3275-VI «Про внесення змін до Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" щодо розширення груп територій, які визнаються депресивними, та надання їм такого статусу»	2012
Рада Європи Декларація від 17.11.2009 «Утрехтська декларація про добре місцеве та регіональне врядування в неспокійний час: проблеми змін»	2009
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 № 1593-р «Про затвердження плану заходів, спрямованих на подолання наслідків світової фінансової кризи в регіонах»	2009
Регіональні документи	
Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.1993 № 368 «Про розробку проекту Державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону»	1993
Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.1993 № 465 «Про регіональне економічне співробітництво Дніпропетровської, Донецької, Запорізької та Луганської областей»	1993
Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.1995 № 838 «Про розроблення проекту Державної програми соціально-економічного розвитку Придніпровського регіону»	1995

**Додаток Ж Основні законодавчі й нормативно-правові акти, які регулюють економічний розвиток регіонів.
(продовження)**

Документ	Набрання чинності
Закон України № 356-XIV від 24.12.1998р. «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області»	1998
Закон України № 1276-XIV від 03.12.1999р. «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області»	1999
Закон України № 970-XIV від 15.07.1999р. «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області»	1999
Угода щодо регіонального розвитку Донецької області між Кабінетом Міністрів України та Донецькою областною радою	2007
Закон України № 2354-III від 05.04.2001р. «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області»	2001
Постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2009 № 476 «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів»	2009
Угода щодо регіонального розвитку Волинської області між Кабінетом Міністрів України та Волинською областною радою	2010
Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2010 № 235 «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними»	2010
Угода щодо регіонального розвитку Івано-Франківської області між Кабінетом Міністрів України та Івано-Франківською областною радою	2010
Угода щодо регіонального розвитку Вінницької області між Кабінетом Міністрів України та Вінницькою областною радою	2010
Угода щодо регіонального розвитку Івано-Франківської області між Кабінетом Міністрів України та Івано-Франківською областною радою	2010
Угода щодо регіонального розвитку Херсонської області між Кабінетом Міністрів України та Херсонською областною радою	2010
Галузеві документи	
Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.1994 № 141 «Про затвердження Програми розвитку вугільної промисловості та соціальної сфери шахтарських регіонів на період до 2005 року»	1994
Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.1999 № 1606 «Про Концепцію поліпшення екологічного становища гірничодобувних регіонів України»	1999
Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2000 № 644 «Про затвердження Порядку формування та виконання регіональної програми і проєкту інформатизації»	2000

Додаток 3 Диспропорції розвитку регіонів України

Показник	2004		розрив, рази	2009		розрив, рази
	мінімальне значення	максимальне значення		мінімальне значення	максимальне значення	
Валовий регіональний продукт (фактичні ціни), млн. грн.	Чернівецька обл. 4234	м. Київ 77124	18,2	Чернівецька обл. 8484	м. Київ 169537	19,9
Валовий регіональний продукт на одну особу (фактичні ціни), грн.	Тернопільська обл. 3516	м. Київ 23130	6,6	Чернівецька обл. 9383	м. Київ 61088	6,5
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	Чернівецька обл. 85,6	Донецька обл. 8347,7	97,52	Чернігівська обл. 5,4	м. Київ 2428,2	449,7
Інвестиції в основний капітал на одну особу (фактичні ціни), грн.	Тернопільська обл. 564,3	м. Київ 5307,0	9,4	Тернопільська обл. 1312,4	м. Київ 10324,6	7,9
Прямі іноземні інвестиції в регіони на одну особу (наростаючим підсумком), дол. США	Чернівецька обл. 26,9	м. Київ 1095,6	40,73	Тернопільська обл. 53,7	м. Київ 4965,5	92,5
Рівень зареєстрованого безробіття, %	м. Київ 0,4	Тернопільська обл. 7,5	18,75	м. Київ 0,6	Тернопільська обл. 5,1	8,5

Додаток І Якісне рішення гри «Україна у глобальному економічному просторі»

P_i	A_i	P_1 темпи приросту світової економіки 3,5%	P_2 зростання ціни на енергоносії	P_3 приріст світових цін на чорні метали	P_4 зменшення інвестицій у економіки, що розвиваються	P_5 зростання цін на продовольчих ринках	P_6 проблеми в ЄС можуть спровокувати другу хвилю кризи	P_7 зростання вартості інвестиційних ресурсів
A_1 створення ЗВГ з ЄС		+	-	+	-	+	-	+
A_2 входження до митного союзу у форматі "3 + 1"		+	+	+	-	+	-	-
A_3 впровадження енергоощадних технологій		+	+	+	-	+	-	-
A_4 розвиток транспортної інфраструктури (транзит)		+	+	+	-	+	+	-
A_5 стабільна грошова – кредитна політика		-	-	+	-	+	-	-
A_6 зменшення зовнішніх позик		+	-	+	+	+	-	+
A_7 зростання державних інвестицій		+	-	+	+	+	-	+

Література

1. Бюджетний кодекс України: за станом на 07.10.2010р. [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
2. Господарський кодекс України: за станом на 16.01.2003р. [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // ВВР України. – 1997. - № 24. – с. 379 – 429
4. Закон України № 1276-XIV від 03.12.1999р. «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
5. Закон України № 1540а-XII від 10.09.1991р. «Про захист іноземних інвестицій на Україні» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
6. Закон України № 1560-XII від 18.09.1991р. «Про інвестиційну діяльність» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
7. Закон України № 1602-III від 23.03.2000 «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1602-14>
8. Закон України № 1621-IV від 18.03.2004 «Про державні цільові програми» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1621-15>
9. Закон України № 2121-III від 07.12.2000р. «Про банки і банківську діяльність» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>
10. Закон України № 2163-XII від 04.03.1992р. «Про приватизацію державного майна» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>
11. Закон України № 2299-III від 15.03.2001р. «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>
12. Закон України № 2354-III від 05.04.2001р. «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у

- Волинській області» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
13. Закон України № 2673-XII від 13.10.1992р. «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2000>
  14. Закон України № 2779-III від 15.11.2001р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки автомобілебудівної промисловості України» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
  15. Закон України № 356-XIV від 24.12.1998р. «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2000>
  16. Закон України № 93/96-ВР від 19.03.1996р. «Про режим іноземного інвестування» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
  17. Закон України № 959-XII від 16.04.1991р. «Про зовнішньоекономічну діяльність» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
  18. Закон України № 970-XIV від 15.07.1999р. «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
  19. Закон України №142-XII «Про економічну незалежність УРСР» від 03.08.1990р. – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
  20. Закон України №980-XII від 18.04.1991р. «Про утворення Кабінету Міністрів Української РСР». – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
  21. Закон України № 679-XIV від 20.05.1999р. «Про Національний банк України». – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
  22. Рішення РНБО від 20.10.2008р. «Про невідкладні заходи з посилення фінансово-бюджетної дисципліни та мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України». – [Електронний документ].

- документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
23. Закон України № 2850-IV від 08.09.2005р. «Про стимулювання розвитку регіонів» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
24. Закон України № 3059-III від 07.02.2002 р. «Про генеральну схему планування території України» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
25. Закон України № 2505 від 25.03.2005 "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua>
26. Закон України № 2857-VI від 23.12.2010 "Про Державний бюджет України на 2011 рік" [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua>
27. Закон України № 4282-VI від 22.12.2011 "Про Державний бюджет України на 2012 рік" [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua>
28. Закон України № 1861-IV від 24.06.2006р. «Про транскордонне співробітництво» [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua>
29. Конституція України// ВВР України. – 1996. - № 30. – с. 381 – 418
30. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007р. № 950 «Про затвердження Регламенту роботи Кабінету Міністрів України» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
31. Наказ Державного комітета телебачення і радіомовлення України Міністерства юстиції України N59 від 26.03.2003р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо положень про управління (відділи) з питань взаємодії з засобами масової інформації та зв'язків з громадськістю апаратів центральних і місцевих органів виконавчої влади» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/59603-03>
32. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 457 від 11.10.2010. «Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності України. ДК

- 009:2010» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://kchp.com.ua/novoe/1.html>
33. Податковий кодекс України за станом на 02.12.2010р. . [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
34. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки». – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02>
35. Послання Президента України до Верховної Ради України 2000 рік «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004 роки». – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>
36. Послання Президента України до Верховної Ради України 2011 рік. «Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України». – К., 2011. – 416 с. – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2011>
37. Постанова Верховної Ради України № 1698-XII , від 25.10.1991р. «Про основні напрями економічної політики України в умовах незалежності» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1698%E0-12>
38. Постанова Верховної Ради України № 4-VI від 04.12.2007р. «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України шостого скликання» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
39. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.11.2006р. № 1538 «Про затвердження Положення про Міністерство промислової політики України» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
40. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007р. № 750 «Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку та будівництва України і Міністерства з питань житлово-комунального господарства України» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
41. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.05.2007р. № 777 «Про

- затвердження Положення про Міністерство економіки України» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
42. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2011р. № 650 «Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської державних адміністрацій» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/650-2011-%D0%BF/page>
43. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2011р. № 1186 «Про затвердження Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/650-2011-%D0%BF/page>
44. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Послідовність. Ефективність. Відповідальність» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0002120-04>
45. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=n0001120-08>
46. Указ Президента України № 1085/2010 від 9.12.2010р. «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>
47. Указ Президента України № 314/97 від 09.04.1997р. «Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=314%2F97>
48. Указ Президента України № 98 від 25.02.1992р. «Про зміни в системі центральних органів державної» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0002120-04>
49. Указ Президента України № 583/2011 від 12.05.2011р. «Про Державне агентство інвестицій та управління національними проектами України» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0002120-04>
50. Указ Президента України № 634/2011 від 31.05.2011р. «Про Міністерство економічного розвитку та торгівлі України» –

- [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0002120-04>
51. Указ Президента України № 341/2001 від 25.05.2001р. «Про Концепцію державної регіональної політики» – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0002120-04>
  52. Утрехтська декларація про добре місцеве та регіональне врядування в неспокійний час: проблеми змін. - [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
  53. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи. за заг. ред. Турчинова О.В. / Куйбіда В.С., Павленко В.П. та інш. – К. – 2009. – 615с.
  54. Азійський прорив: висновки для України// Києво-Могилянська Бізнес-Студія. Журнал з менеджменту. – kmbs. - № 16. – 2006. –68 с.
  55. Аналітичний звіт «Бюджет Києва – 2011: проблеми та ризики». – 2012. - К.: ГО «Фундація «Відкрите суспільство». – 156 с.
  56. Андерсон К. Переосмысление экономики в изменившемся мире / Андерсон К.// Финансы и развитие. – 2011. – июнь. – с. 50-52
  57. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу / Андрущенко В.П. – К.: ТОВ «Атлант ЮУмСі», 2005. –498 с.
  58. Ансофф И. Стратегическое управление / Сокр. пер. с англ. — М.: Экономика, 1989. — 520 с.
  59. Атаманчук Г.В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы) / Атаманчук Г.В. – М.: Москва. – 2000. –302 с.
  60. Бажал Ю.М. Актуальність ідей М.І. Туган-Барановського для теорії економічного розвитку [Електронний ресурс]: Матеріали сайту Інституту еволюційної економіки Режим доступу: http://iee.org.ua/ru/pub/p109#_ftn6
  61. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: Монографія. / Бакуменко В.Д. - К.: Вид-во УАДУ. - 2000.
  62. Бакуменко В.Д. Чалая Н.Д. Механизмы выравнивания асимметрии регионального развития в условиях глобализации / Бакуменко В.Д.

- Чалая Н.Д. // Публичное управление. Академия государственного управления Республики Армения.– 2008. – № 2. - с. 15-23
63. Бакуменко В.Д., Чалая Н.Д. Инвестиционный климат как основа конкурентоспособности региона/ Бакуменко В.Д., Чалая Н.Д. // Государство и общество: вчера, сегодня, завтра. Серия Экономика. Научно-теоретический и практический журнал. – Курск.: КИГМС. - 2008. - Вып. 1 (2). – с. 21-34
64. Бартенев С.А. Экономические теории и школы (история и современность): курс лекций. / Бартенев С.А. – М.; Издательство БНК. - 1996. –352 с.
65. Белл Д. Третья технологическая революция и ее возможные социально-экономические последствия./ Белл Д. - М.- 1990. –462 с.
66. Бернал Дж. Наука в истории общества. / Бернал Дж. - М., 1956. –325 с.
67. Бізнес-план «Білоцерківський сталепрокатний мінізавод» Інформаційні матеріали до круглого столу. – К. ПП ТОВ «Євро Фінанси Лтд». - 2007. – 10 с.
68. Бжезинский Зб. Великая Шахматная доска / Бжезинский Зб./ М.: Международные отношения. – 2006. – 256с.
69. Бжезинский Зб. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство / Бжезинский Зб./ М.: Международные отношения. – 2006. – 288с.
70. Болотна О. В. Маркетингова концепція підприємства в умовах ринкових трансформацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.02. / Харківський держ. економічний ун-т, — Х, 2001. — 19 с.
71. Бюджетний Моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2009 рік / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубченко В.В., Самчинська І.В.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи» USAID. – К.: 2009. – 136с.
72. Бюджетний Моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2009 рік / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубченко В.В., Самчинська І.В.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи» USAID. – К.: 2010. – 143с.
73. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Валлерстайн И. [Пер с англ. П. М. Кудюкина под общей ред. Б. Ю. Кагарлицкого]. - СПб.: Университетская книга. - 2001. – 416с.

74. Валлерстайн И. Миров-системный анализ / Валлерстайн И. // Время мира. Альманах современных исследований по теоретической истории, макросоциологии, геополитике, анализу мировых систем и цивилизаций / Под ред. Н. С. Розова. Новосибирск. - 1998. — Выпуск 1.
75. Валлерстайн И. Конец знакомого мира. Социология XXI века / Валлерстайн И. / [пер. В. Иноземцев] М.: Логос. – 2001. – 368с.
76. Вартість дотримання податкового законодавства в Україні. Консультативна програма з інвестиційного клімату/ Група Світового банку. – Київ. 2009. – 250с.
77. Веклич О., Шлапак М. «Екологічна ціна» економічного зростання України / Веклич О., Шлапак М.// Економіка України. - 2012. - №1
78. Вернадський В.І. Біосфера і ноосфера / В.І. Вернадський; [сост. Е.М. Гончарова; предисл. Р.К. Баландина] – М.: Айрис-Прес, 2007. –573 с.
79. Вплив економічного спаду на місцеве самоврядування у Європі Збірка документів Ради Європи з редакторським коментарієм Кеннета Дейві. 2010. – 87с.
80. Государство в меняющемся мире. Отчёт о мировом развитии 1997г. . Всемирный банк. – М.: Прайм-ТАСС. – 1997. – 350с.
81. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи, методологічні аспекти. – К.: Либідь. – 2006. – 279 с.
82. Гараедаги Дж. Системное мышление: Как управлять хаосом и сложными процессами: Платформа для моделирования архитектуры бизнеса/ Гараедаги Дж.; [пер. с англ. Е.И. Недбальская]; [научн. ред. Г.В. Кузнецова]. – Минск: Гревцов Пабlishер. – 2007. – 480с.
83. Геоекономічні сценарії розвитку уї Україна: монографія / Згуровський М.З., Пахомов Ю.М., Філіпенко А.С. та ін.. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 328 с.
84. Герчикова И.Н. Регулирование предпринимательской деятельности / [Герчикова И.Н.]. – М.: Консалтбанк. Серия «Издательства Международной торговой палаты». – 2002. – 704с.
85. Глазьев С. Ю. Экономическая теория технологического развития / Глазьев С. Ю. – М.: Наука. – 1989. –375 с.
86. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития / Глазьев С.Ю. - М.: Владар. - 1993. –276 с.
87. Горлов А.Ф., Королюк В.О., Лавренюк С.І., Шевчук Ю.В. Еволюція влади / [Горлов А.Ф., Королюк В.О., Лавренюк С.І., Шевчук Ю.В.] –

- Київ: ВАТ «Видавництво «Київська правда». - 2008. – 552 с.
88. Гэлбрейт Дж.К. Экономические теории и цели общества./ Дж. К. Гэлбрейт. – М.: [б.и.]. - 1986. – 230с.
89. Даций О.І., Гаман М.В., Даций Н.В. Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації / [Даций О.І., Гаман М.В., Даций Н.В.]. – Донецьк.: Юго-Восток. – 2010. – 370 с.
90. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти: Монографія. / Дем'янчук О. – К.: Факт, 2008. – 272с.
91. Держава та регіони: від патерналізму до партнерства: аналіт. Доповідь / С.О. Біла, О.В. Шевченко, В.І. Жук [та ін.]; за ред.. С.О. Білої. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.
92. Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
93. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 1088 від 1.12.2010р. - [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
94. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія/ [за ред. З.С. Варналія]. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
95. Державне управління та державна служба: Словник-довідник/ [уклад. О.Ю. Оболенський]. – К.:КНЕУ, 2005. – 480 с.
96. Державне управління: основи теорії, історія і практика: Навчальний посібник/ [В.Д. Бакуменко, П.І. Надолішний, М.М. Іжа, Г.І. Арабаджі]; за заг. ред. Надолішного П.І., Бакуменка В.Д. – Одеса: ОРІДУ НАДУ. - 2009. – 394с.
97. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / [за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла]. – К.: НІСД. – 2010. – 288с.
98. Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі/ За ред. Ю.Немеца, Г.Райта. пер. з англ.- К.: Основи, 1998. – 542 с.
99. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – 6-те вид., випр. і доп. – К.: Знання. – 2007. – 214с.
100. Долныкова Р.Н. Методология и методика прогнозирования внешней

- политики несоциалистических государств: опыт системной организации понятий – М.: Наука. – 1986. – 362с.
101. Економіка України: шокові впливи та шлях до стабільного розвитку / [О.Г. Білоцерковець, Т.В. Бурлай, Н.Ю. Гончар та інш.]; за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К. – 2010. – 480 с.
  102. Експрес-випуск Державної служби статистики України № 08/2-27/29 від 19.03.2012р. «Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу за 2011 рік». – 10с. - [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
  103. Експрес-випуск Державної служби статистики України від 15.02.2012р. «Зовнішня торгівля України товарами за 2011 р.». - 23с. - [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
  104. Експрес-випуск Державної служби статистики України № 03/5-27/204 від 17.02.2012р. «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2011 р.». – 14 с. - [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
  105. Експрес-випуск Державної служби статистики України № 104 від 29.04.2011 «Доходи та витрати населення за регіонами України у 2010р.» – 20 с. - [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
  106. Експрес-випуск Державної служби статистики України № 02/5-6/137 від 28.04.2012 «Доходи та витрати населення за регіонами України у 2011р.» – 20 с. - [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
  107. Експрес-випуск Державної служби статистики України № 02/5-16/96 від 30.03.2012 «Валовий регіональний продукт за 2010р.» – 20с. - [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
  108. Експрес-випуск Державної служби статистики України від 15.02.2012 «Зовнішня торгівля товарами за 2011р.» – 24с. - [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
  109. Експрес-випуск Державної служби статистики України № 11 від 17.01.2012 «Підсумки роботи промисловості України за січень-грудень 2011р.» – 24с. - [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
  110. Енциклопедичний словник з державного управління [уклад.: Ю.П.

- Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та інш.]; за ред.. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощицького, Ю.П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 820с.
111. Єпіфанов А.О., Зеленський С.В., Мінченко М.В. та інш. Соціально-економічні основи розвитку регіонів. Навч. посіб. – Суми. ВВП «Мрія-1» ЛТД. – 2001. – 332с.
112. Європейська хартія місцевого самоврядування. – К., 1994. – с.70-77
113. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. / Жаліло Я. А. - К.: НІСД, 2009. - 336 с.
114. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання / Запатріна І.В. – К.: Ін-т соц.-економ. стратегій. - 2007. – 528с.
115. Засади конкурентоспроможності в реаліях економіки знань: Колективна монографія / Міжнародний інститут менеджменту (МІМ-Київ) / [за наук. ред. Ю.В. Полунєєва]. – К.: ТОВ «Інжиніринг». - 2007. – 256 с.
116. Звіт про Конкурентоспроможність України 2009 опубліковано Фондом „Ефективне Управління” у співробітництві з Всесвітнім Економічним Форумом. – К.: Копірайт. Фонд ”Ефективне Управління”- 2009. – 230с.
117. Згуровський М.З. Україна в глобальних вимірах сталого розвитку// Конкурентоспроможність: країна, регіон, підприємство / Згуровський М.З. // Рада конкурентоспроможності України. [за ред.. Полунєєва Ю.В.] – К.: ЛАТ&К, 2006. – с. 14-26
118. Идриса К. Послание по поводу дня интеллектуальной собственности / Идриса К. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.wipo.int/about-ip/ru/world_ip/2003/dg_message.htm
119. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи: Аналітичні матеріали до Парламентських слухань [«Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізації них викликів»] / [Л.І. Федулова, Ю.М. Бажал, І.А. Шовкун та ін.]; за ред. Л.І. Федулової, Г.О. Андрощука; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К.- 2009. – 196с.
120. Йоханесбурзька декларація щодо сталого розвитку 2002р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/index.html>
121. Исследование операций в экономике: учеб.пособие / под. ред. проф. Н.Ш. Кремера. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2011. – 430 с.

122. Истерли У. В поисках роста / Экономический вестник. – 2001. - № 3. – с. 448-464
123. История экономических учений: (современный этап): Учебник / [под общ. ред. А.Г. Худокормова]. – М:ИМФРА. – 1998. - 733с.
124. Карпенко О. Понятійно-категоріальний апарат науки державного управління у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади / Карпенко О.// Державне управління та місцеве самоврядування: Збірник наукових праць ДРІДУ. – 2009. – Вип. 2(2). – С. 139–150.
125. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель. / [Кастельс М., Хіманен П.]. пер. з англ. – К. «Видавництво «Ваклер». – 2006. – 256с.
126. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. / Кейнс Дж. – М.: Эксмо. – 2008. – 960с.
127. Конкурентоспроможність: країна, регіон, підприємство/ Рада конкурентоспроможності України. / [за ред. Полунєєва Ю.В.] – К.: ЛАТ&К. - 2006. – 176 с.
128. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / За ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової. – К.: Основа. – 2007. – 488с.
129. Коник Д.Л., Олійник М.В., Привалов Ю.О. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні/ Відп.ред.: Ю.Саєнко. – К.: “Батискаф”, 2002. – 72 с.
130. Коротаев А. В., Малков А. С., Халтурина Д. А. Законы истории. Математическое моделирование развития. / Коротаев А. В., Малков А. С., Халтурина Д. А. –М.: Мир-Системы. Демография, экономика, культура. – 2001. – 254 с.
131. Коуз Р. Фирма, рынок, право / пер. с англ. Б. Пискера, науч.ред. Р. Капелюшников / Коуз Р. – М.: Дело. - 1993. – 192 с.
132. Крамон-Таубель Ш., Акімова І. Сприяння сталому економічному зростанню в Україні. / Крамон-Таубель Ш., Акімова І. – К.: „Альфа-Принт”. – 2001. – 347с.
133. Лі Куан Ю. Сингапурська історія. Мемуари Лі Куан Ю / Пер. з англ. Сисоева А., Савицька Л. – К.: Видавництво Олексія Капусти. – 2007. – 550 с.
134. Ленджел М. Спеціальні інститути розвитку територій: європейський досвід// Інститути та інструменти розвитку територій на шляху до

- європейських принципів. За ред.. С. Максименка. – К.: Міленіум. 2001. – с. 67-149
135. Луссе А. Макроэкономика: краткий курс. / Луссе А. – СПб.: Питер. - 2001. – 320с.
136. Мазур Е. Инновационное предпринимательство в структуре малого бизнеса в Украине / Мазур Е. // Экономика Украины. – 2005. - №3. – с.36-41,
137. Макаренко І.П. Макроекономічні умови формування та управління розвитком національних інноваційних систем: (Монографія)/Макаренко І.П./ Інститут еволюційної економіки. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 320с.
138. Макроекономіка та макроекономічна політика: Навч. посіб./ [А.Ф. Мельник, Т.Л. Желюк, О.В. Длугопольський, О.В. Панухник; наук. ред. А.Ф. Мельник]. – К.: Знання, 2008. – 699 с.
139. Малиновський В.Я. Державне управління: навчальний посібник / Малиновський В.Я. – Вид. 2-ге, доп. та перероб.-К.: Атіка. - 2003. – 576с.
140. Мау В.А. В поисках плановности: из истории развития советской экономической мысли конца 30-х – начала 60-х годов / Мау В.А. – М.: Наука. - 1990. – 160с.
141. Мельник А.Ф., Монастирський Г.Л., Дудкіна О.П. Муніципальний менеджмент: Навч. посіб./ За ред.. А.Ф. Мельник. – К.: Знання, 2006. – 420 с.
142. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / [Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф.]; пер. с англ. - М.: Дело ЛТД. - 1994. - 702 с.
143. Мир и Россия: материалы для размышлений и дискуссий / [авторский коллектив: В.С. Автономов, А.П. Кузнецов, А.А. Мицкевич, Т.П. Субботина, К.А. Шерам]. Учебное пособие под ред. В.С. Автономова и Т.П. Субботиной. - СПб.: Экономическая школа. – 1999. – 146с.
144. Міжнародна економіка: Підручник / [А.П. Румянцев, Г.Н. Климко, В.В. Рокоча та ін.]; За ред.. А.П. Румянцева. – К.: Знанн-Прес. - 2003. – 447 с. (Вища освіта ХХІ століття)
145. Міжнародна стандартна класифікація усіх видів економічної діяльності. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c35

146. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України. – 2004. – 395с.
147. Мир после кризиса. Глобальные тенденции – 2025: меняющийся мир. Доклад Национального разведывательного совета США. – М.: Европа. – 2011. – 188 с.
148. Мэнкью Н.Г. Принципы макроэкономики. 4-е изд./ Мэнкью Н.Г. пер. с англ. – СПб.: Питер. - 2009. – 544с.
149. Новейший философский словарь / [Кондрашов В.А., Чекалов Д.А., Копорулина В.Н.] под общ. ред. Ярещенко А. – Ростов-на-Дону.: Феникс. – 2008. -672с.
150. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі/ [Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський та ін.] – К.: Україна 1997. – с. 17-29
151. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений / Норт Д. [пер. с англ. К. Мартынова, Н. Эдельмана]. – М.: Изд. дом. Гос. ун-та – Высшая школа экономики. – 2010. – 256с.
152. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики: учебник/ Р.М. Нуреев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2008. – 640с.
153. О'Коннор Дж. Искусство системного мышления: Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем/ Джозеф О'Коннор и Иан Макдермотт; Пер. с англ. – 2-е изд – М.: Альпина Бизнес Букс - 2008. – 256 с.
154. Основы теории экономических игр: учебное пособие / И.Н. Дубина. – М.: КНОРУС, 2010. – 208с., с. 41
155. Офіційний портал Світового банку [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.worldbank.org
156. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
157. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.kmu.gov.ua
158. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
159. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.bank.gov.ua

160. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/agenda21/>
161. Офіційний сайт Організації Європейського економічного співробітництва www.oecd.org
162. Офіційний сайт Київської міської державної адміністрації www.kmda.gov.ua
163. Паппас С. Європейське управління. Навчальний посібник. – К.: ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка. – 2004. – с.199, с. 44; European governance. A White Paper. COM (2001) 428 final. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.regional.dp.ua/download/europe_files/03.pdf
164. Переслегин С. Самоучитель игры на мировой шахматной доске. – СПб. – АСТ. Terra Fantastica. – 2005. – с. 943
165. Полунесев Ю.В. Конкурентоспроможність країни як чинник згуртування і успіху нації/ Полунесев Ю.В. // Конкурентоспроможність: країна, регіон, підприємство. Рада конкурентоспроможності України [за ред. Полунесева Ю.В.] – К.: ЛАТ&К, 2006. – 176 с.
166. Портер М. Конкуренция / Портер М. пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс». - 2005. – 608с.
167. Портер М. Конкурентная стратегия / Портер М. пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс». - 2005. – 454с.
168. Правительство России обсудило антикризисные меры. Вести [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.veti.ru
169. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» – [Електронний документ]. – Режим доступу. - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
170. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій / [відпов. ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерський]. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – 2007. – 408с.
171. Ребкало В.А., Валецький О.Л., Кальниш Ю.Г. Політична аналітика і прогнозування. – К. - 2002
172. Регіони України у після кризовий період: ризики та перспективи розвитку: аналіт. доп. / [С.О. Біла, О.В. Шевченко, В.І. Жук, М.О. Кушнір та ін.]; за ред. С.О. Білої. – К.: НІСД. - 2011. – 104с.

173. Рекомендація Ради Європи Конгресу місцевих і регіональних влад № 69 (1999) Про регіональне економічне співробітництво як чинник соціальної єдності в Європі
174. Реформування бюджетної системи України на інноваційних засадах: монографія/ колектив авторів [заг. редакція Ф.О. Ярошенка]. – К.: Міністерство фінансів України, 2010. – 544с.
175. Розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2009 році: негативні наслідки та засоби їх пом'якшення: Науково-аналітична доповідь / [за ред. акад. НАН України В.М. Гейця]; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України; Ін-т демограф. та соц. дослід. НАН України. – К., 2009. – 160 с.
176. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов/В.С. Афанасьев, (пер. с. англ.)/ Смит А. – М.:Эксмо, 2007. – 957с. (Антология экономической мысли)
177. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектора / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К.: Основи. - 1998. – 854с.
178. Теорія прийняття рішень органами військового управління: монографія / В.І. Ткаченко, Є.Б. Смірнов та ін.// За ред. В.І. Ткаченка, Є.Б. Смірнова. – Х.: ХУПС. – 2008. – 545с.
179. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / Тертичка В. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи». - 2002. – с. 326
180. Ожегов С. Толковый словарь русского языка / [под. ред. Скворцова Л.]. – М.: Мир и Образование. – 2009. – 1360с.
181. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии / Туган-Барановский М.И. – 2-е совершенно переработанное издание. - Спб., 1900. – переиздание: Киев: Научная мысль, 2004. – 367 с.
182. Туган-Барановський М.І. Основи політичної економії / Туган-Барановський М.І. - Львів, Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка. – 2003. – 356 с.
183. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии меняющегося мира / Тэтчер М. пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер. - 2003. – 504с.
184. Україна: перспективи розвитку (Консенсус-прогноз), Випуск 27. – 2011. – с.30
185. Управління суспільним розвитком: словник-довідник / [за заг. ред. А.М.Михненка, В.Д.Бакуменка. Укладачі: В.Д.Бакуменко,

- С.О.Борисевич, О.А.Бутрін, В.М.Князєв, С.О.Кравченко, Т.М.Курінна, В.І.Луговий, А.П.Медвідь, А.А.Михненко, А.М.Михненко, І.М.Попова, Ю.П.Сурмін]. - К.: Вид-во НАДУ. - 2006. - 210 с.
186. Фатхудінов Р.А., Осовська Г.В. Управління конкурентоспроможністю організації: Підручник. / [Фатхудінов Р.А., Осовська Г.В.] – К.: «Кондор». – 2009. – 470с.
  187. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління / Федорчак О. // Демократичне врядування науковий вісник. - 2008. – Вип. 1 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf
  188. Фінансова система регіонів: новітні погляди та перспективи / під заг. ред. А.Б. Кондрашихіна, В.К. Присяжнюка. [колективна монографія] – Київ-Севастополь: Телескоп. - 2011. – 444с.
  189. Хаберлер Г. Процветание и депрессия: Теоретический анализ циклических колебаний / Хаберлер Г. – М.: Социум. – 2008. – 402с.
  190. Хокинг С. Мир в ореховой скорлупке / Хокинг С. пер. с англ. А. Г. Сергеева. — Спб.: «Амфора», 2007. — 218 с.
  191. Хокинг С., Пенроуз Р. Природа пространства и времени / [Хокинг С., Пенроуз Р.] пер. с англ. А. Беркова, В.Лебедева. — СПб.: «Амфора». - 2007. — 171 с.
  192. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) / Цветков В.В. - Х.: Право - 1996. - 164 с.
  193. Чала Н. Регіональна політика як інструмент забезпечення переваг України у глобальному просторі / Чала Н. // Сучасна регіональна політика: формування, реалізація та розвиток публічної служби: матеріали підсумк. наук.-практ. конф. за міжнар. участю. 23 верес. 2010 р. – Одеса: ОРІДУ НАДУ. - 2010. – с. 58-59
  194. Чала Н. Фінансові механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону в умовах глобалізації / Чала Н. // Тенденції розвитку національних фінансових систем за умов глобалізації Збірник матеріалів II Міжнародного науково-експертного симпозіуму – круглого столу УДУФМТ 29 листопада 2007 року К.: УДУФМТ. - 2007. – с. 76 – 79
  195. Чала Н.Д. SWOT-аналіз чинників розвитку України / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». Вип. 4(6). Державне управління та місцеве самоврядування/ За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. – К.:

- Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. - 2008. – с.110 – 117
196. Чала Н.Д. Бізнес – влада – суспільство: нова парадигма державного управління розвитком підприємництва / Чала Н.Д. // Управление развитием предпринимательства в современных условиях: Материалы первой международной научно-практической конференции. – Симферополь: ДИАЙПИ. - 2010. – с. 122 – 124
197. Чала Н.Д. Бюджетна система: навч. посіб./ Н.Д. Чала, Л.В. Лазоренко. – К.: Знання - 2010. – 223с.
198. Чала Н.Д. Виміри сучасної економічної політики України / Чала Н.Д. // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2008. – Спецвипуск: Політичний менеджмент. – с. 215 - 223
199. Чала Н.Д. Від нового знання до нової доданої вартості/ Бізнес та наука: вектори співпраці / Чала Н.Д. Матеріали науково-практичного бізнес-форуму, Партеніт, 18-22 травня 2009р.- Симферополь. – 2009. - с.59
200. Чала Н.Д. Вплив економічного спаду на місцеве самоврядування / Чала Н.Д. // Актуальні проблеми регіонального управління та місцевого самоврядування: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародної участю (08.04.2011) / [за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка, Т.В. Іванової]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, у 2-х частинах, Ч. 1, 2011. – с. 273-275
201. Чала Н.Д. Вплив європейських інтеграційних процесів на розвиток української промисловості / Чала Н.Д. // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.–2004.-№2.–с.429-434
202. Чала Н.Д. Вплив зовнішніх чинників на формування промислової політики України / Чала Н.Д. // Державне управління та місцеве самоврядування. Тези VI міжнародного наукового конгресу. – Харків, ХарПІ НАДУ “Магістр”. – 2006. – с. 107-108
203. Чала Н.Д. Вплив зовнішніх чинників на формування регіональної промислової політики України /Чала Н.Д.// Теорія та практика державного управління: Зб. наук. Праць. – Вип. 4 (23). – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – с.110-116
204. Чала Н.Д. Вплив соціального капіталу на економічний розвиток країни / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління:

- Серія «Управління». Вип. 2/2010. - За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. - К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2010. - с. 163-169
205. Чала Н.Д. Галузево-секторальна модель державного управління розвитком переваг регіону/ Чала Н.Д. // Наукові розвідки з державного та муніципального управління: Зб. наук. праць Вип. 2/2011. - За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. - К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2011. - с. 256-264
206. Чала Н.Д. Генеза державної економічної політики України / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». Вип.1/2010. - За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. - К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2010. - с. 129-138
207. Чала Н.Д. Державна допомога - інструмент економічного розвитку: проблеми використання / Чала Н.Д. // Тези X Міжнародного наукового конгресу «Державне управління та місцеве самоврядування», 26 березня 2010р., ХАРІ НАДУ м. Харків. - с. 239-240
208. Чала Н.Д. Державне управління експортним потенціалом України як інструмент підвищення конкурентоспроможності країни / Чала Н.Д. // Теорія та практика державного управління: Зб. наук. пр.: Харківського регіонального інституту Національної академії державного управління при Президенті України.- Вип. 2 (17) / 2007. - Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр». - 2007. - с. 121-127
209. Чала Н.Д. Державні механізми управління інвестиційними процесами в Україні / Чала Н.Д. // Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування: Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (10.04.2009) / [за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка, Т.В. Іванової]. - К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, у 2-х частинах, Ч. 2. - 2009. - с.122-124
210. Чала Н.Д. Державно-приватне партнерство в Україні / Чала Н.Д. // Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури». - Львів: Видавництво Львівської політехніки. - 2011. - с. 180 – 181
211. Чала Н.Д. Інноваційна парадигма регіонального економічного розвитку / Чала Н.Д. // Актуальні питання, проблеми та перспективи соціально-

- економічного розвитку України на порозі 20-ої річниці проголошення незалежності: зб. тез наук.- практ. конф., 16 липня 2011 р. [Електронне видання] – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. – с. 86-90
212. Чала Н.Д. Інноваційна система України: проблеми розбудови / Чала Н.Д. // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – 27-28 листопада 2008р. – Х.: «ІНЖЕК». – 2008р. – с. 81-84
213. Чала Н.Д. Інноваційний шлях розвитку експортного сектора української промисловості в умовах трансформації економіки / Чала Н.Д. //Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр.: Харківського регіонального інституту Національної академії державного управління при Президенті України.–2004. - ч.2.–с.183-187
214. Чала Н.Д. Інструментарій муніципального менеджменту для забезпечення конкурентоспроможності регіонів в умовах глобалізації / Чала Н.Д. // Актуальні проблеми державного управління. Збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ. - 2008. – № 1 (33). –с. 221-229
215. Чала Н.Д. Кластери як каталізатор підвищення конкурентних переваг української економіки / Чала Н.Д. // Менеджмент предпринимательской деятельности: Материалы шестой Всеукраинской научно-практической конференции студентов, аспирантов, докторантов/ Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского. – Симферополь: ДиАйПи. - 2008. – с.383-385
216. Чала Н.Д. Концептуальна основа моделі-підходу державного управління регіональним розвитком «4 І» / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління» [за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. – 2010. - Вип. 3/2010. -. – с. 523 - 529
217. Чала Н.Д. Концептуальні підходи щодо визначення чинників конкурентоспроможності регіонів / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». Механізми державного управління та місцевого самоврядування [за заг. ред.. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. - 2008. - Вип. 1(3). – с. 138 - 145
218. Чала Н.Д. Логістичні рішення як інструмент підвищення ефективності діяльності місцевих органів влади // Теорія та практика державного

- управління: Зб. наук. Праць. – Вип.. 1 (20). – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. – с.171-178
219. Чала Н.Д. Маркетинг регіонів як інструмент залучення інвестиційних ресурсів / Чала Н.Д. // Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку в Україні// Матеріали між нар. Наук.-практ. Конф. М. Київ, 23-24 жовтня 2008 р.- У трьох частинах/РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України. - 2008. – Ч.3. – с. 276-279
220. Чала Н.Д. Маркетингові стратегії професійних громадських об'єднань в умовах кризи / Чала Н.Д. // Развитие регионов Украины в новых экономических условиях. Материалы первой всеукраинской научной web-конференции молодых учёных. – Симферополь: ДИАЙПИ. - 2010. – с. 73-75
221. Чала Н.Д. Методологічні підходи до оцінки державної політики економічного розвитку / Чала Н.Д. // Теорія та практика державного управління Зб. наук. Праць. – Вип. 1 (28). – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр». - 2010. – с. 289 - 295
222. Чала Н.Д. Механізми інтеграції промислових інституцій до глобального економічного простору / Чала Н.Д. // Інституційна архітектура та механізми економічного розвитку: Матеріали наукового симпозиуму. – Х.: ХНУ. – 2005. – с. 215-219
223. Чала Н.Д. Міжмуніципальне співробітництво в управлінні економічним простором: соціально-фінансовий зріз / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Економіка». Вип. 10/2011 – За заг. ред. М.М. Клименюка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. - 2011. – с. 184-194
224. Чала Н.Д. Міжмуніципальне співробітництво як механізм розвитку внутрішнього потенціалу економічного зростання країни / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». [за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2011. - Вип. 2/2011. – с. 137-143
225. Чала Н.Д. Організаційно-економічні засади формування вектору розвитку країни у глобальному просторі / Чала Н.Д. // Теоретичні основи та сучасні моделі розвитку національної економіки в умовах

- інтеграційних процесів. Збірник матеріалів конференції. - Тернопіль: Підручники і посібники. – 2009. – с.97-98
226. Чала Н.Д. Особливості бюджетного управління на місцевому рівні в нових економічних умовах: аналіз європейського досвіду. / Чала Н.Д. // Теорія та практика державного управління: Зб. наук. Праць. – Вип. 2 (33)/2011. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». - 2011. – с.406-411
227. Чала Н.Д. Особливості державного регулювання промислового сектора на сучасному етапі / Чала Н.Д. // Теорія та практика державного управління. – Вип. 2 (11). – Х.: Вид-во Харківськ. ХНДУ “Магістр”.– 2005.–с.148–153
228. Чала Н.Д. Особливості державного стимулювання базисних інновацій як головного чинника економічного розвитку України / Чала Н.Д. // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр.. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. - № 2(38).
229. Чала Н.Д. Особливості державної підтримки економіки в умовах кризи / Чала Н.Д. // Теорії мікро- макроекономіки Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу і аспірантів.– Київ. – 2009. – Випуск 33. - с.114-122
230. Чала Н.Д. Особливості економічного розвитку регіонів України у контексті адміністративно-територіальної реформи / Чала Н.Д. // Державне управління та місцеве самоврядування: тези XI Міжнар. наук. конгресу, 24 березня 2011 р. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». - 2011. – с. 276-278
231. Чала Н.Д. Особливості інвестиційних процесів та їх вплив на розвиток української економіки в сучасних умовах / Чала Н.Д. // Теорії мікро-макроекономіки бірник наукових праць Вип. 36 /За ред. Оболенського О.Ю. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. - 2011. – с. 149-156
232. Чала Н.Д. Оцінка векторів української економіки до глобального простору за теорією переваг / Чала Н.Д. // Сучасна регіональна політика: освіта, наука, практика: матеріали підсумк. наук.-практ. конф. за міжнар. участю. 28 жовтня 2011 р. – Одеса: ОРІДУ НАДУ. - 2011. – с. 173-175
233. Чала Н.Д. Оцінка ефективності системи державного управління економічним розвитком регіонів / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». [за заг. ред. В.К.

- Присяжнюка, В.Д. Бакуменка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. - 2010. - Вип. 4/2010. – с. 373 -380
234. Чала Н.Д. Оцінка потенціалу конкурентоспроможності муніципальних утворень / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Економіка». Інноваційні стратегії розвитку [за заг. ред. Ніколенко Ю.В.]. - К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. - 2008. - Вип. 4, ч. 2–с. 78-82
235. Чала Н.Д. Переваги розвитку у глобальному середовищі: теоретичні підходи / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». Державне управління та місцеве самоврядування [за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2008. - Вип. 3 (5). – с.84 – 92
236. Чала Н.Д. Підходи до класифікацій теорій економічного розвитку / Чала Н.Д. // Збалансований (сталій) місцевий розвиток: теоретичні та практичні аспекти. Зб. наук. пр. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції 28 листопада 2009р. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. – 2009р. – с. 38-45
237. Чала Н.Д. Роль міжнародних інституцій у розвитку бізнес-середовища / Чала Н.Д. // Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины/ Материалы VII Международной научно-практической конференции, Алушта, 26-28 сентября 2008 г. – Симферополь. - 2008. – с. 105
238. Чала Н.Д. Роль органів місцевого самоврядування в залученні інвестицій до регіону / Чала Н.Д. // Тенденції та перспективи розвитку державно-управлінських відносин: Матеріали наук.-практ. Конференції, 6 грудня 2007 р. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». - 2008. – с. 38-40
239. Чала Н.Д. Роль та місце бюджетної політики у системі антикризових заходів держави Теорії мікро- макроекономіки Науковий вісник Академії муніципального управління / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Економіка». [за заг. ред. Клименюка Н.М.] – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. - 2009. – Вип. 6. - с. 46-53
240. Чала Н.Д. Система державного управління економічним розвитком в Україні / Чала Н.Д. // Теорія та практика державного управління: Зб.

- наук. Праць. — Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». - 2010. – Вип. 2 (29). - с. 267-271
241. Чала Н.Д. Системний підхід до управління розвитком держави / Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». Державне управління та місцеве самоврядування [за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. - 2009. – Вип. 1 (7). - с. 89-98
242. Чала Н.Д. Соціально-відповідальне підприємництво як основа місцевого самоврядування / Чала Н.Д. // Європейські орієнтири муніципального управління: Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (14.03.2008). [за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка, Т.В. Іванової]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, у 2-х частинах, ч.1. - 2008. – с.307-310
243. Чала Н.Д. Фіскальні механізми стимулювання інноваційного розвитку країни / Чала Н.Д. // Антикризові механізми регіонального та муніципального розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (09.04.2010) [за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка, Т.В. Іванової]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, у 2-х частинах, ч. 1. - 2010. – с. 233-236
244. Чала Н.Д. Формування принципів соціально-відповідального підприємництва/ Чала Н.Д. // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». Державне та муніципальне управління [за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. - 2008. - Вип. 2(4). – с. 212-220
245. Чалая Н.Д. Влияние финансового регулирования на экономическое развитие административно-территориальных единиц в Украине / Чала Н.Д. // Государство и общество: вчера, сегодня, завтра. Серия Экономика. Научно-теоретический и практический журнал. [под. ред. Ермакова В.М.] – Курск.: КИГМС. - 2008. – Вип. 1 (2). - с. 88-97
246. Чалая Н.Д. Государственная инвестиционная политика стимулирования экономического развития / Чала Н.Д. // Экономика, государство и общество в 21-ом веке. VIII Румянцевские чтения на базе Курского филиала Российского государственного торгово-экономического

- университета, 29 апреля 2010 г. – Материалы научных чтений. – Курск: Изд-во «Деловая полиграфия». - 2010. – с.227-237
247. Чиркин В.Е. Публичное управление: учебник / Чиркин В.Е./ – М.: Юристъ. - 2004. – 475 с.
248. Шенкар О. Китай: вік XXI: Розвиток Китаю, його вплив на світову економіку та геополітичну рівновагу / пер. з англ. – Дніпропетровськ.: Баланс Бізнес Букс. – 2005. – 208 с.
249. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: Підручник. / Шершньова З.Є. /. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: КНЕУ. - 2004. – 699с.
250. Шнипко О.С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації / Шнипко О.С. /. - К.: Наукова думка. – 2003. – 341с.
251. Шнипко О.С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації / Олександр Сергійович Шнипко; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 456с.
252. Шумпер Й.А. Теория экономического развития Капитализм, социализм и демократия/ Й.А. Шумпер; [предисл. В.С. Автономова; пер. С нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко].-М.: Эксмо, 2008. – 864 с. – (Антология экономической мысли)
253. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Шумпетер Й.А./ [пер. В. Старка]. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – 2011. –241 с.
254. Якість економічного зростання: пер. з англ. [В.Томас, М. Дайламі, А.Дарешвар та ін.]. Наук. ред.пер. О. Кілієвич. – К.: Видавництво Соломії Павличко „Основи”. - 2002. – 350с.
255. Asian Global Develop Economic Prospects: Europe and Central [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.web.worldbank.org
256. Conducting Business in Ukraine 2010. – Baker&McKenzie – CIS, Limited. – p. 218
257. Dalum B., Freeman C., Simonetti R. Europe and the Information and Communications Technologies Revolution / The Economic Challenge to Europe. Adapting to Innovation Based Growth. J. Fagerberg, P. Guerrieri and B.Verspagen. – Aldershot, Edward Elgar, 1999. – p. 106-129.
258. Deal Reached in Congress on \$789 Billion Stimulus Plan // The New York Times. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nytimes.com

259. Drawin Down TARP// The New York Times. - [Электронный ресурс].
Режим доступу: www.nytimes.com
260. European governance. A White Paper. COM (2001) 428 final. [Электронный ресурс]. Режим доступу: http://www.regional.dp.ua/do/europe_files/03.pdf
261. Emerging Europe Monitor. Business Monitor International`s monthly regional report on political risk and macroeconomic prospects. Russia&GIS. – 2012. - [Электронный ресурс]. Режим доступу: <http://www.emergingeuropemonitor.com>
262. Freeman C. Technical Innovation, Diffusion and Long Cycles of Economic Development // The Long-Wave Debate. – Berlin, 1987.
263. Furtado C. Obstacles to Development in Latin America N.Y. 1970
264. Gabor Peteri Impact of the economic downturn on local governments. Council of Europe and OSI/LGI – [Электронный ресурс]- <http://lgi.osi.hu/documents.php?id=3016>
265. Global Development Finance 2011: External Debt of Developing Countries, Postcrisis Growth and Development: A Development Agenda for the G-20 <http://www.worldbank.org/>
266. Growth, competitiveness, employment: The challenges and ways forward into the 21st century. White Papery. COM (93) 700. – Luxemburg: Offece for Official Publications of the European Communities. - 1993
267. Human Development Report 2007/2008 Published for the United Nations Development Programme (UNDP). [Электронный ресурс]. Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_EN_Complete.pdf
268. IMD World Competitiveness Yearbook Institute for Management Development Lausanne. [Электронный ресурс]. Режим доступу: <http://www.imd.ch/research/publications/wcy/index.cfm>
269. Juglar C. Des crises commerciales et de leur retour periodique en France, en Angleterre et aux Etats-Unis. P., 1862.
270. Juglar C. Des crises commerciales et de leur retour periodique en France, en Angleterre et aux Etats-Unis. P., 1862.
271. Kaufmann Daniel Challenges in the Next Stage of Anticorruption In New Perspectives on Combating Corruption. Washington, D.C. Transparency International and the World Bank Institute. – 1998
272. Knod, Edward M. Operations management: meeting customers` demands/ Edward M. Knod, Richard J. Schonberger. – 7th.ed. – Boston: McGraw-Hill/Irwin. – 2001. – 714s.

273. Lee J.Krajewski, Larry P.Ritzman Operations Management Strategy and Analysis.
274. Long Wave Theory. Freeman C. The International Library of Critical Writings in Economics 69, Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham. - 1996. - 677 p.
275. Mauro Paolo Corruption and Growth Quartely // Journal of Economics. – 1995. – p. 681-712
276. Ohmae K. The End of the National State / The Rise of Regional Economies. – The Free Press. - 1995
277. Prebisch R. The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems N.Y. - 1962
278. The Global Competitiveness Report 2007-2008. World Economic Forum. [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.gcr.weforum.org
279. The Global Competiveness Report 2009-2010. - [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.weforum.org>
280. The Global Competiveness Report 2010-2011. - [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.weforum.org>
281. The Maastricht Treaty. Treaty of the European Union. Maastricht 7.02.1992. - [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.eurotreaties.com/maastrichteu.pdf>
282. The Treaty of Lisbon. Official Journal of the European Union. – С. 306. – 17.12.2007 - [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://bookshop.europa.eu/is-bin>
283. World Development Report 1990 Poverty. World Development Indicators. – Published for The World Bank Oxford University Press. – 1990. - 260p./ [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://books.google.com/books/worldbank?id=_V-3k9QwdHAC&printsec
284. World Development Report 1997 The State in a changing world. Selected World Development Indicators. – Published for The World Bank Oxford University Press. – 1997. - 269p. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://books.google.com/books/worldbank?id=si3tUGjTERAC&lpg>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 Теоретико-методологічні засади державного управління економічним розвитком у глобальному економічному просторі.....	6
1.1. Глобальний економічний простір як системне середовище здійснення державного управління	6
1.2. Особливості державного управління економічним розвитком країни: еволюція наукової думки	24
1.3. Теоретичні засади функціонування механізмів державного управління економічним розвитком країни в глобальному економічному просторі	43
Розділ 2 Концептуальні засади формування основ теорії переваг як умови економічного розвитку в глобальному просторі.....	58
2.1. Парадигмальний аналіз теорій економічного розвитку.....	58
2.2. Багаторівневе поле переваг – основа механізму державного управління економічним розвитком в глобальному просторі.....	79
2.3. Методологічна основа теорії економічного розвитку держави за перевагами.....	99
Розділ 3 Чинники переваг як системоутворююча ознака державної економічної політики України	108
3.1. Аналіз місця економіки України у глобальному просторі та чинників, що впливають на її економічний розвиток	108
3.2. Еволюція механізмів державного управління економічним розвитком України в глобальному просторі.....	131
3.3. Державна регіональна політика як інструмент забезпечення переваг країни у глобальному просторі.....	155
Розділ 4 Формування моделей-підходів державного управління за конкурентними перевагами економічного розвитку	179
4.1. Формування моделей-підходів державного управління економічним розвитком країни.....	179
4.2. Регіональна складова у системі державного управління розвитком переваг	192
4.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегічного планування у сфері державного управління розвитком переваг	216
Висновки.....	235
ДОДАТКИ.....	240
Література	256

Наукове видання

ЧАЛА Ніна Дмитрівна
Державне управління економічним розвитком
України в глобальному просторі
монографія

ЧАЛА Ніна Дмитрівна - кандидат економічних наук, доцент. Український науковець, сфера інтересів якого полягає у вивченні особливостей державного управління економічним розвитком країн, регіонів, міст та забезпечення конкурентоспроможності країни у глобальному просторі. Науково-практичну діяльність відмічено Почесною грамотою Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (2011р.); почесною відзнакою Українського національного комітету Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine) «Золота Скіфська пектораль» (2010р.); Дипломом Міністерства економіки України II ступеню (2009р.). Творчий доробок науковця складає більше 70 наукових та навчально-методичних праць.

Підписано до друку 01.08.2012р.
Папір офсетний
Гарнітура Times. Друк цифровий.
Ум.-друк. арк. 13,58. Обл.-видав. арк. 13,16.
Тираж 300 екз.

Видавництво «Аграр Медіа Груп»
04030 м. Київ, вул. Новокозаківська 4-А,
тел. 044 361 53 06
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3651
від 22.12.2009